

**PROF. ALEXANDRU FILIPAȘCU DE
DOLHA ȘI DE PETRO VA
DOCTOR ÎN FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE**

ISTORIA MARAMUREȘULUI

**Editura „GUTINUL” Baia Mare -1997 -
Textul este reprodus după prima
ediție a lucrării, apărută în 1940 la
tipografia ziarului „UNIVERSUL”
București**

**© Reeditarea s-a făcut cu acordul
urmașilor legali ai autorului:
Prof. dr. Alexandru Filipașcu și
artist plastic Livia Piso.**

ISBN 973-9190-41-3

Prefață la ediția a II-a

Editura GUTINUL din Baia Mare, consecventă preocupărilor sale inițiale, de a promova lucrări cu conținut istoric, dând prioritate celor ce se referă la nord-vestul Transilvaniei în general, la Maramureș în special, de această dată s-a oprit la cartea apreciatului profesor Alexandru Filipașcu, **Istoria Maramureșului**, apărută la Tipografia ziarului „Universul” București, în anul 1940, an de tristă amintire pentru români.

Prin republicarea acestei opere în 1997, editura dorește să marcheze împlinirea a 45 de ani de la plecarea dintre noi a doctorului în filosofie și teologie prof. Alexandru Filipașcu de Dolha și Petrova, cu înalte studii făcute la Beiuș, Roma, Viena, Lwow-Lemberg, ca alți intelectuali patrioți din primul sfert al secolului nostru pentru care numeroasele teorii neștiințifice vehiculate despre trecutul nostru îndepărtat au constituit serioase mobiluri spre cercetare și aducere la lumină a adevărului istoric.

Concomitent cu activitatea de profesor la Zalău, Vișeu de Sus, Sighetu Marmației, Sibiu, Cluj, AL. Filipașcu publică articole în presa zilei și în unele reviste de specialitate, parcurgând în același timp o amplă și bogată bibliografie istorică, dar mai ales valoroasa arhivă din Sighetu Marmației, redactând lucrări ce aveau să rămână valori certe ale istoriografiei românești interbelice. Dintre acestea amintim **Roma și frumusețile ei**, Zalău 1925; **Adevărul istoric al Genezei**, Oradea 1930; **Revizionismul maghiar și drepturile noastre asupra Daciei**, Sighet 1936.

Istoria Maramureșului a redactat-o - cum însuși Filipașcu o recunoaște în **Cuvântul autorului** - „fără pretenția de a fi elaborat un studiu complet și întocmit după toate cerințele istoriografiei moderne” (p. 12). Tocmai de aceea, după cum arată I. Lugoșianu, prefațatorul primei ediții, cartea lui este mai mult decât o operă istorică; este munca unui om inimos, plin de iubire pentru nobilul pământ al străbunilor săi; este o lucrare trăită intens de un maramureșean care cunoaște cele mai ascunse unghiuri ale provinciei lui și simte adânc - prin intuiția pe care i-au lăsat-o moștenire înaintașii lui - toată măreția unui trecut,

care a dat neamului lui descălecători de țară...^M (p.10). Ulterior, până sănătatea și condițiile politice îi permit, ne mai dăruiește cărțile: **De la românii din Maramureș. Oameni, locuri, cântece**, Sibiu, 1943, 87 p.; **Le Maramureș**, Sibiu, 1944, 52 p.; **Voievodatul Maramureșului, originea, structura și tendințele lui**, Sibiu, 1945, 32 p.

Meritele dr. Alexandru Filipașcu în redactarea **Istoriei Maramureșului** constau în bogăția informației, în prezentarea proceselor istorice locale în contextul istoriei naționale românești, în faptul că respinge, argumentat, unele interpretări tendențioase ale istoriografiei din străinătate. Un merit incontestabil îl reprezintă evocarea trecutului îndepărtat - traco-dacic - al românilor, extinderea regatului marelui rege Burebista inclusiv peste teritoriul Maramureșului istoric. Filipașcu este adeptul teoriei - la care subscriem și noi - că ocupația romană din primele secole ale mileniului întâi după Cristos nu s-a oprit la Porolissum - cum îndeobște recunoaște istoriografia modernă și contemporană ci a cuprins întregul teritoriu al nord-vestului Transilvaniei. Municipiile Baia Mare, Satu Mare, Zalău și împrejurimi conțin numeroase dovezi arheologice și numismatice în acest sens la care se adaugă limba, portul, obiceiurile și tradițiile românilor de aici, religia lor creștină pe baze latine.

Adtorul pune în valoare rolul cultural al primelor traduceri românești, prezintă contribuția maramureșenilor la evenimente marcante precum răscoalele din 1514, 1784, revoluția de la 1848, înfăptuirea unității statale depline a României în 1918. Biserica Maramureșului în sec. XVI - XVII este prezentată cu detalii semnificative. Se dă lista detaliată a celor 17 mănăstiri din teritoriul Maramureșului istoric, arătând numele întemeietorilor, al donatorilor de locuri și moșii. Se aduc informații prețioase despre înființarea vicariatului gr. cat. de Maramureș, despre luptele dintre calvini și catolici pentru câștigarea de partea lor a românilor. Este demascată politica habsburgică și austro-ungară de deznaționalizare a românilor maramureșeni prin biserica ruteană de Muncaci, trecută la catolicism încă din sec. al XVII-lea.

Un loc central al cărții îl reprezintă vitejia oamenilor locului, prezenți în toate marile bătălii europene ale vremurilor trecute, de unde se întorc cu merituose diplome de înnobilitare; mai apoi, și nu în ultimul rând, contribuția maramureșenilor în frunte cu voievozii Dragoș și Bogdan la întemeierea statului

medieval Moldova, precum și la popularea acelei regiuni. Ceva mai târziu, din cauza nevoilor materiale, a împulărilor de tot felul - politice și sociale numeroși maramureșeni se vor strămuta cu familii cu tot în comitatele vecine (Sătmăr, Năsăud, Solnoc Dăbăca, Chioar, Cluj ș.a.), întemeind acolo sate întregi. Numai din „Țara Lăpușului” sunt pomenite localitățile prospere azi: **Cupșeni, Stoiceni, Coroieni, Groși, Suci, Peteritea** ș.a.

Nu este mai puțin adevărat că lucrarea monografică **Istoria Maramureșului**, premiată de Academia Română în 1941, are și lipsurile ei, unele dintre ele putând fi atribuite perioadei în care a fost scrisă, altele aparținând autorului, ca de pildă aprecierea față de calvinii unguri și față de ruteni, pe ambele neamuri considerându-le în mod tendențios a fi inferioare ca rasă și ca situație socială (pag. 117). Nici față de evrei autorul nu este întotdeauna suficient de obiectiv, aprecierile sale nefăcând distincție între elementele corupte și oamenii cinstiți. De altfel însuși autorul își reconsideră unele afirmații în cea de a doua monografie, intitulată **Le Maramureș**, rezumat în franceză al primeia, dar scrisă „la un nivel mult superior cum aprecia arheologul Radu Popa.

Dacă i se mai poate imputa ceva autorului este, dar numai în parte, lipsa indicării unor surse documentare, iar dacă cele mai multe afirmații au astfel de surse în text, modul lor de scriere nu respectă uzanțele istoriografiei moderne, fiind uneori incomplete. Mare interes științific prezintă însă bibliografia generală sub denumirea de „**Lucrări consultate**” (209) ori „**Manuscrite principale din arhiva județului**” (212), scrise în limbile română, maghiară și latină. Traducerea la vremea respectivă a numeroaselor citate latinești în limba română ar fi dat lucrării un suport științific suplimentar, ar fi făcut din ea o operă scrisă pe înțelesul omului de rând.

Folosirea termenilor de **jidan** în loc de evreu, de **rutean**(ori rusneac) în loc de ucrainean, de **țipter** în loc de german, ori **țigan** în loc de rom nu este o scădere a lucrării ori o rea intenție a autorului, întrucât până în perioada interbelică acestea erau denumirile oficiale ale acestor grupări de populații, după cum pentru populația românească - aici, în Transilvania, în general în Austro-Ungaria - era cea de **valah** sau **olah**. Că aceste denumiri erau folosite uneori cu sens peiorativ de către răuvoitori ori regimurile politice trecute, și

acest lucru este adevărat dar faptul în sine nu poate fi atribuit autorului aceste\ cărți.

Atât de înrădăcinați erau în vorbirea curentă, dar și în cea literară, juridică și politică acești termeni, încât în Declarația de Unire cu Țara, votată la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, în salutul adresat națiunilor subjugate până atunci în monarhia austro-ungară, populația de origine slavă din Transilvania este denumită cu termenul consacrat anterior. Spre a înlătura orice dubiu, redăm în citat Cap. VI al acelei istorice Declarații: „ VI. Adunarea națională salută cu iubire și entuziasm libertatea națiunilor subjugate până aci în monarhia austro-ungară, anume națiunile cehoslovacă, austro-ungară, iugoslavă, polonă și ruteană și hotărăște ca acest salut să se aducă la cunoștință tuturor acelor națiuni” (M. Mușat, I. Ardeleanu, **De la statul geto-dac la statul român unitar**, Editura Științifică și Enciclopedică, Buc., 1983, p. 631).

Acestea sunt doar câteva din considerentele pentru care Editura GUTINUL din Baia Mare și-a propus să reediteze cartea dr. Filipașcu, atât de căutată și astăzi pentru bogăția informațiilor pe care le conține, pentru adevărul sincer și nefardat al unor realități nu de puține ori trunchiate prin voința mai marilor zilei. Fără a interveni în nici un fel în conținutul cărții, editura și-a permis doar să actualizeze ortografia și eventual, să îndrepte unele erori tipografice evidente.

Mulțumind celor care ne-au încurajat în reeditarea acestei lucrări, cum și instituțiilor culturale pentru sprijinul financiar acordat, inclusiv Ministerului Culturii, încheiem cu un citat din Prefața primei apariții, încurajator pentru oricine s-ar strădui, din plan local, să mai umble cu lumina prin rafturile cu documente consacrate de istorie și priceperea oamenilor: „**Pentru un popor e un semn de cultură atunci când cercetătorii locului se întorc cu pietate spre generațiile înaintașilor și caută să reînvie viața celor de altădată, din filele îngălbenite de vreme, peste care s-a așternut pulberea istorică a arhivelor**” (p. II).

Tinere generații, luați aminte !

August 1997

Prof. dr Valeriu Achim

Prefață

Nu demult - acum câteva luni - venea să mă vadă un tânăr profesor maramureșean, doctor în filosofie și teologie. învățase la Roma dar dragostea de pământul natal îl ținea legat de județul unde trăiseră - timp de secole - liberi, deci nobili, toți strămoșii săi. Aducea cu el, dactilografiat compact - scris de el însuși la mașină - pe amândouă fețele, din motive de economie: „Istoria Maramureșului”, rodul a opt ani de cercetări harnice și pasionate în arhivele - sau mai bine zis în ceea ce a rămas din arhivele maramureșene.

„Istoria Maramureșului” vede astăzi lumina tiparului. Autorul, precum declară el însuși cu modestie, nu are pretenția de a fi elaborat un studiu complet și întocmit după toate cerințele istoriografiei moderne. Dar cartea lui este mai mult decât o operă istorică: este munca unui om inimos, plin de iubire pentru nobilul pământ al străbunilor săi: este o lucrare trăită intens de un maramureșean care cunoaște cele mai ascunse unghiuri ale provinciei lui și simte adânc - prin intuiția pe care i-au lăsat-o moștenire înaintașii lui - toată măreția unui trecut care a dat neamului descălecători de țară, ca și durerea de a vedea, de-a lungul veacurilor, declinul progresiv al Maramureșului, în luptă cu infiltrația slavă și cu stăpânirea maghiară pe hotarele îndepărtate de miazănoapte ale românismului.

îmbelșugată în documente cunoscute sau inedite, cartea profesorului Filipașcu respiră astfel deopotrivă mândria de a fi aparținut unuia din cele mai glorioase trecuturi românești și amărăciunea de a vedea secătuindu-se încetul cu încetul puterile acelei bărbătești aristocrații rurale a Maramureșului, odinioară leagăn de domni și cuib de țărani nobili, astăzi încă atât de adânc și puternic românesc, dar atât de sărac și atât de primejduit în lupta lui dramatică împotriva apăsării străine, care începe din nou în zilele noastre.

Cititorii acestui volum vor putea urmări cu un viu interes lupta istorică de rezistență națională a românilor, autohtoni nediscuțați în această provincie; li se va dovedi că în secolul al XIII-lea, Maramureșul era locuit numai de români; că familiile nobiliare din veacurile al XIV-lea și al XV-lea sunt exclusiv românești; că țărănimea maramureșeană se scoboară din vechii nobili donatori români; că până în secolul al

XIX-lea funcționarii locali ei înșiși erau în cea mai mare parte români; ei vor putea în fine constata cât de neînsemnată este minoritatea maghiară a Maramureșului și vor putea urmări penetrația elementului slav începută în secolul al XV-lea, care a înjumătățit Maramureșul odinioară în întregime românesc și care a lăsat urme și în Maramureșul rămas românesc, în comunele rutenești, produs al unei infiltrații istorice ulterioare.

Lucrarea d-lui profesor dr. Alexandru Filipașcu este o prețioasă constituție adusă istoriei regionale a țării noastre. În Europa apuseană asemenea încercări istorice sunt foarte numeroase. Erudiți locali, pasionați de trecutul colțului de pământ unde s-au născut, răscolesc cu râvnă arhivele și aduc istoriei mai mari a țării lor rezultatele prețioase ale unei activități care îmbogățește documentarea istoriografică și lărgeste înțelegerea trecutului. Pentru un popor e un semn de cultură atunci când cercetătorii locali se întorc cu pietate spre generațiile înaintașilor și caută să reînvie viața celor de altădată din filele îngălbenite de vreme, peste care s-a așternut pulbera istorică a arhivelor.

Și în această privință, munca sârguitoare a autorului acestui volum merită să fie citată ca un exemplu și un îndemn.

L Lugoșianu

Cuvântul autorului

Crescut și format în contact permanent cu marii patrioți maramureșeni, regretații Dr. George Bilașcu, Dr. Gavrilă Iuga și Dr. Vasile Filipciuc, deja ca elev am simțit o deosebită plăcere să urmăresc cu atenție tot ce s-a scris despre vfarămureș și să colecționez de la săteni documente vechi; tir ca profesor să petrec o parte din timpul liber în arhiva județului, unde se mai păstrează câteva vagoane de materia' istoric.

Lipsa unei monografii a județului - a cărui întocmire a proiectat-o deja în 1896 regimul maghiar; în 1934 fostul prefect Gavrilă Mihalyi, iar în 1939 Serviciul Social - a făcut cc vechiul leagăn al Moldovei, din punct de vedere istoric, să fie încă un ținut necunoscut: nu numai pentru străinii de județ, ci chiar - cu foarte puține excepții - și pentru intelectualii din Maramureș.

Soluționarea norocoasă a diferitelor probleme locale, precum și apărarea cu succes a intereselor și drepturilor naționale și etnice pretind o temeinică cunoaștere a evoluției lor istorice. De aceea m-am decis să dau publicității rezultatele cercetărilor mele, fără pretenția de a fi elaborat un studiu complet și întocmit după toate cerințele istoriografiei moderne.

*Cele mai vechi documente se găsesc în Mănăstirea Premonstratensă din Leles, situată aproape de țărmul Lăturiței, în jud. Zemplen. Aceasta a fost investită cu dreptul de a redacta acte de notariat public, cu jurisdicție și asupra Maramureșului, însărcinare pe care a îndeplinit-o, cu mici întreruperi, din sec. al XIII-lea până în 1848. O mare parte a documentelor din sec. XIV - XV au fost publicate de Dr. I. Mihalyi în monumentală sa lucrare „**Diplome Maramureșene**”, iar altele au fost publicate și comentate de arhivarul George Petrovay în revista de genealogie și heraldică „**Turul**” și în revista de istorie „**Századok**”.*

Evenimentele de cea mai mare importanță istorică ce s-au petrecut în Maramureș în sec. XIII - XV nu se pot reconstitui în întregime lor, deoarece un mare număr de documente vechi au dispărut în decursul veacurilor. In sec. al XV-lea Mănăstirea Leles a fost jefuită de către magnații Paloczy și P. Perenyi; un mare număr de documente, între care vestita colecție a lui Ștefan Szilágyi au fost duse în Ungaria; iar alte documente au fost duse în Moldova de Dragoș și Bogdan, precum și de însoțitorii acestora, fiind acelea proprietăți personale. In fine, după ștergerea privilegiilor nobiliare, descendenții nobililor nemaîntelegând valoarea istorică a vechilor documente, le-au întrebuițat ca hârtie de împachetat sau le-au dat copiilor

să se joace, așa că numărul diplomelor ce s-au pierdut și s-au distrus este enorm de mare.

Totuși documentele dispărute se află menționate în procesele verbale de investigație nobiliară, din anii 1751-1768, rezultând din ele următoarele adevăruri incontestabile: 1) Românii din Maramureș sunt singurii autohtoni, locuind acest ținut încă din timpul epocii daco-romane. 2) În sec. al XIII-lea Maramureșul de pe ambele țărmuri ale Tisei era locuit numai de români. 3) Toate familiile nobile donatoare din sec. XIV-XV sunt cu exclusivitate românești. 4) Enorma majoritate a țăranimii maramureșene de azi descinde direct din vechii nobili donatari. 5) Până-n sec. al XIX-lea funcționarii aleși ai comitatului - cu foarte mici excepții - au fost români. 6) În Maramureș nu s-a așezat nici când populație ungurească, ungurii de azi fiind descendenții coloniștilor sași din sec. al XIV-lea; iar elementele slave au început să se infiltreze în Maramureș la finele sec. al XV-lea, slavizând o mare parte din români.

De încheiere țin să mulțumesc domnilor foști miniștri Ion Eugoșianu și Prof Nichifor Crainic pentru prețiosul ajutor ce au binevoit să-mi acorde, fără de care lucrarea aceasta încă nu ar fi văzut lumina tiparului.

București, la 10 Octombrie 1940

Autorul

Trecutul istoric al Maramureșului Voievodal din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre

1. Situația geografică și etnografică. Derivația numelui

Situat la 23°, 40' longitudine răsăriteană și 47°, 50' 58" latitudine nordică, Maramureșul a suferit în decursul veacurilor mai multe modificări. Pentru stabilirea întinderii inițiale ne servim de documentele din sec. XIV - XV, care ne vorbesc despre un Maramureș mare, locuit numai de români și condus de voievozi și cneji independenți, după normele dreptului valah. Faptul că în această epocă, la marginea Maramureșului, pe valea Bârlavei, își au reședința voievozii românilor din Bereg și Ung, care au legături politico-sociale și de rudenie cu voievozii maramureșeni, este o dovadă că provinciile Maramureș, Ung și Bereg formau pe vremuri un mare voievodat românesc, care se întindea până la valea Ondavei și confluența Bodrogului cu Tisa.

Năvălirea ungarilor nimicind independența politică a românilor de pe văile Lăturia, Ung, Lăburța și Ondava, conducătorii lor se retrag, stabilindu-se de-a lungul văii Bârlavei, iar o mare parte din populația românească trece Bcschizii și se așază în Galiția, unde întemeiază voievodatele românești din Zambor și Sanoc. Vechii voievozi de Ung și Bereg, protejați de voievozii maramureșeni, își mai păstrară titlurile și privilegiile străvechi până în sec. al XV-lea, când urmașii lor înglobându-se în nobilimea feudală, titlurile împreună cu instituția voievodală dispar.

La începutul sec. al XIV-lea Maramureșul avea ca hotare Carpații Păduroși și Munții Rodnei, Lăpușului, Oașului și Bârlavei; iar pe câmpia Tisei se întindea până la Teceu, de unde începea ținutul locuit de coloniștii germani, aduși de regele Andrei al III-lea. În 1329 câmpia Tisei până la Craia este anexată Maramureșului, care în 1385 se transformă în comitat feudal al Ungariei. În 1454, la cererea nepoților fostului Voievod Seneslau de Ung și la intervenția lui Iancu Huniade, se mai anexează Maramureșului și ținutul superior al văii Bârlava, cu 5 localități și hotarele lor, care formau proprietățile voievodului român de Ung (cf. dr. I. Mihalyi Dipl. M. p. 2, 4, 51, 219).

După aceasta Maramureșul rămâne neschimbat până în 1920, când reprezenta o suprafață de 10.354 km², cu 939.991 jug. păduri, 303.251 jug. fânețe, 215.040 jug. pășune, 186.086 jug. arături, 5.808 jug. grădini cu pomi, 181 jug. vii, 181 jug. papură și 37.060 jug. neproductiv; adică în total 1.689.139 jug. Populația atinge cifra de cca. 400.000 suflete, locuind 157 comune împărțite în 10 plase administrative.

în 1920 Maramureșul din dreapta Tisei a fost cedat Cehoslovaciei, iar în 1939 Ungariei, reducându-se Maramureșul la o suprafață de 3.381 km², cu 338.100 ha. ce se împart în 165.911 ha. păduri și goluri de munte, 113.605 ha. pășuni și fânețe, 34.836 ha. teren însămnântat, ce produce cantitatea de hrană necesară populației pe 2 luni, 3.609 ha. grădini cu pomi și 20.058 ha. neproductive. După informațiile statistice din 1938, populația se ridică la 169.177 suflete, și anume: 97.269 români, 4.734 țipțeri, 19.864 ruteni și elemente rutenizate, 9.880 elemente maghiarizate și 37.430 evrei; iar după confesiune sunt 107.922 greco-catolici, 9.13? ortodocși, 11.238 romano-catolici, 3.434 calvini și 37.430 mozaici. Populația locuiește în 58 comune rurale repartizate în 4 plase administrative și într-o singură comună urbană, Sighetul. La 5 sept. 1940, Maramureșul a fost ocupat de trupele maghiare și reunit cu părțile sale integrate de peste Tisa.

Ca nume Maramureșul este foarte vechi și se pierde în limba unui popor dispărut în negura preistoriei. În documente el nu figurează decât după ce vine în contact cu ungurii, fiind amintit pentru prima dată în 1199. În documentele latine poartă numele de: Maramorisius, Maramurus, Maramorosius, Maramoros și Marmația; iar în cele grecești, slavone și poloneze: Maramureș și Maramorâș.

Interpretarea etimologică a numelui diferă de la autor la autor. Canonical I. Bunea îl derivă de la Marmore, un Marus din neamul lui Maurus, care ar fi fost primul descălecător și de la care și-ar fi luat numele râul Mira și familia Mariș. Ca argument invocă faptul că în actele Patriarhiei Constantinopolitane din anii 1390 - 1400 Moldova se numește Maurovlahia, ce ar însemna țara vlahilor originari din Maramureș. N. Densușianu și Maior I. Marțian îl derivă din cuvântul Marimorusa, care în limba Cimbrilor însemna mare moartă (cf. Plinius Hist. Nat. L. IV C. 13), nume ce s-ar fi dat Maramureșului din cauza maselor de ape care înainte de era neolitică acopereau întregul șes al Panonici, până în munții Bucovinei. Părerea pare să fie confirmată și de numele Mortua, Mortva și Moitua Magna, sub care figurează în unele documente medievale niște mlaștini dintre bazinele Dunării și Tisei. Istoricul Timon susține că Maramureșul și-ar fi luat numele de la râul Mara, care în mai multe documente din sec. XIV - XV figurează sub numele de: fluvius Maramorisius, Maramoris și Maramarus (cf. I. Mihályi o. co. **Dipl** 13, 17, 76, 100, 222, 247). Dr. I. Mihályi este de părere că Maramureșul ar deriva din cuvântul marmură, cu intercalarea unui a, ca și la cuvântul aramă derivat din armă. Aceasta pare să fie adevărată, deoarece marmură de calitate inferioară se găsește în cantitate mare în mai multe localități din Maramureș, ca la Săcel, Borșa, Repedeș, Ariniș și Nireșel.

Ca o curiozitate mai amintim că ungurii încearcă să derive numele din cuvântul unguresc: „măr ma rossz” (azi e râu), iar evreii din cuvântul ebraic: „marmarais”, forma superlativă a adjectivului mar - amar.

2. Epoca preistorică și daco-romană

Nu se poate determina începutul locuirii Maramureșului și nici rasa căreia i-au aparținut primii săi locuitori. Faptul că Maramureșul putea să ofere din abundență toate cele trebuincioase vieții omenești trebuie să fi exercitat încă din cele mai vechi timpuri o puternică atracție pentru așezările omenești. Bogata faună, sarea ce se întinde de la Cuhea la Hust pe o lungime de 100 km, cele 234 izvoare minerale, pășunile bogate, excelentul mijloc de comunicare de-a lungul văilor, posibilitatea de lăzuire a șesurilor pentru așezări de sate și pentru un început de agricultură, cantitatea enormă de lemn etc. nu puteau să rămână neobservate de ochiul ager al omului. Aceasta cu atât mai mult că Maramureșul, izolat de restul lumii, oferea locuitorilor săi un adăpost sigur împotriva invaziilor popoarelor care au stăpânit vremelnice provinciile învecinate.

Dacă vechea Dacie este leagănul civilizației anti-elene și primul pământ de descălecare pentru popoarele din Asia, în conflictul neîntrerupt care a existat între stăpânii Daciei și noul popor năvălitor, o parte din cei biruiți și alungați trebuie să fi căutat refugiu în Maramureșul apărât de munți și de codri seculari. Repetarea deasă a acestor conflicte a înmulțit peste măsură numărul locuitorilor, umplând până și coamele munților celor mai înalți cu așezări omenești. Aceasta se constată din terenurile muntoase, nepotrivite agriculturii, care poartă totuși urme neîndoelnice de cultivare intensă și îndelungată: cum sunt răzoarele înalte, ce despărteau singuraticile parcele și grupurile geometrice, rămășițele vechilor bordeie de locuit. Timpul acesta s-a păstrat în tradiția populară sub numele de „poiede”, când după aceeași tradiție târgurile se țineau pe muntele Geamăn, de unde se comunica cu târgul năsăudenilor și bucovinenilor de pe Măgura Neagră.

De altfel de-a lungul văii Tisa, până la izvoarele ei, s-au descoperit unelte de fabricație neolitică, precum și mai multe obiecte de bronz în diferitele comune maramureșene. La Sarasău s-a descoperit un obiect de bronz artistic decorat, greu de 9 kg, precum și săbii și brățări, iar la Strâmtura o masă mare de diferite obiecte de bronz. Faptul că aceste obiecte s-au găsit și pe locurile vechilor mine de sare, iar la Nireșel și Poiana Craiului s-au descoperit chiar în corpul sării instrumente de exploatare primitivă, bazată pe principiul: „guta cavat lapidcm”, constituie o dovadă că minele noastre au fost exploatate din cele mai vechi (impuri, chiar și pentru export, putându-se transporta sarea cu ușurință pe văile Tisa, Taras, Talabârjava și Iza (cf. E. Preissig, Sziget Kozlony, 1873, nr. 21 - 29).

Sub Burebista, Dacia se întindea până la Vilna, uiprinzând și Maramureșul. În acest timp Rodna Veche era un centru industrial înfloritor, avind cele mai bogate mine de aur. Între Gelonos (Porolissum) și Sarmisegetusa, dacii au construit o linie fortificată, presărată cu puternice cetăți de apărare, situate pe coamele munților. Linia aceasta se termină la confluența Arieșului cu Someșul,

unde se afla o cetate care s-a menținut până în sec. al XIII-lea, când a fost distrusă de mongoli. De aceea expediția de cucerire romană nu s-a mărginit la ocuparea Sarmisegetusei, deoarece stăpânirea deplină a provinciei reclama și cucerirea liniei fortificate de la nord și nord-vest. Deci, ultima rezistență dacă a avut loc la hotarul Maramureșului, unde s-a retras populația civilă, precum și luptătorii daci care au supraviețuit înfrângerii lor definitive.

Rămășițele dace și-au organizat în Maramureș o patrie nouă, o Dacie liberă, pentru apărarea căreia au construit o mulțime de cetăți, a căror amintire o păstrează numirile „cetate¹ și „cetățuie” din diferitele comune. Urme de cetăți dace se mai recunosc la Bălcești, amintită în 1480 sub numele de Belavâr, unde se păstrează amintirea altor două cetăți, una situată pe vârful unui deal, iar alta pe țărmul stâng al Târâșului; la Bărănica, pe valea Bârjavei, pomenită în 1454 (cf. L Mihalyi o. c. nr. 319 și 212); la Apșa dealul Cremenita; la Oncești urmele altor două cetăți; cetatea lui Drăguș de pe vârful unui deal și alta la răsărit de Bârsana, pe un deal frumos cu platou larg, numit și azi Cctătea; la Cuhca, dealul Cetățelul și platoul frumos din fata comunei cu urme neîndoielnice ale unei cetăți străvechi; la Sarasău urmele unei puternice întărituri în locul numit Poarta de Fier, pomenită în 1389 și 1408 („Waskapu” cf. ib. nr. 53 și 78), unde într-o groapă de 8 m adâncime s-au descoperit obiecte de bronz și romane. Ținutul Onceștilor în sec. al XIV-lea se numea „Subcetate” sau „Vărălya” (cf. ib. nr. 14). Tot în scop de apărare, dacii au construit și o linie fortificată de-a lungul graniței, a cărei amintire o păstrează dealul numit „Gruicul Valului” de lângă Cuhea.

Romanii, pentru a exploata în liniște minereurile din Rodna, au închis accesul din Maramureș spre Valea Someșului cu două fortificații puternice de pământ, ale căror urme se văd și azi. Una la intrarea spre valea Sălăuței, lângă Salva, pe locul numit Dumbrava; iar alta la sud de Romuli, la 10 km de la (recăloarea Șetref, la o înălțime de 500 m, pe locul numit Tarnița Neagră, de pe țărmul stâng al Sălăuței.

După câteva decenii de consolidare internă, dacii liberi au început - după pilda bastarnilor din nordul Bucovinei - să facă incursiuni de pradă pe văile înfloritoare provincii romane. Ca urmare, romanii au fost siliți să pună capăt independenței ultimei țărișoare dace, pe care au anexat-o ținutului Porolissum din Dacia superioară.

În Maramureș romanii au construit drumuri, au reparat cetățile și au pus în exploatare minele de sare de pe Ronișoara, pentru apărarea cărora au construit o fortăreață, numită Castellum, după care își luă numele satul Coștiui. De-a lungul Izei, plantată cu castani, se aflau vilele patricienilor din Rodna Veche; pe Dealul Viei de la Teceu s-a cultivat vie, iar vâgăunile munților noștri au servit ca sedii de oracole romane.

Amintirea originii daco-romanc se păstrează încă vie în tradiția poporului maramureșean. După o tradiție din Rozavlea, Maramureșul a fost locuit la început de uriași; din

care cu timpul n-a mai rămas decât un singur uriaș bătrân, care avea o fiică cu numele Rozalia. Plimbându-se odată pe țărmul Izei, fiica uriașului a văzut o mulțime de oameni minusculi, din care luând câțiva în poala hainei sale, îi duse să-i arate tatălui ei. Uriașul văzându-i, îi spuse fiicei sale că piticii aceștia sunt oameni din neamul romanilor care vor stăpâni în viitor Maramureșul. Rozalina rugă pe Dumnezeu ca pe unul dintre voinicii romani să-l facă ceva maf marc, iar pe ea ceva mai mică. Dumnezeu ascultându-i rugămintea, fata de uriaș se căsătorii cu alesul inimii sale, căsătorie din care s-au născut românii din Maramureș.

Amintirea dacilor a eternizat-o, poporul din Maramureș în credințele sale despre Baba Dochia, ce se comemorează în primele zile din martie. Unele obiceiuri s-au păstrat veacuri de-a rândul, încât pentru stăpânirea lor a fost nevoie de intervenția oficialității comitatense. O diplomă din 1586 ne spune că vicecomitele Vasile Radu din Comești, însoțit de cei 4 pretori, s-a deplasat în comuna Budești pentru a ancheta unele obiceiuri dace, pe care poporul le practica într-un templu dacic, construit în acest scop (cf. ib. p. 61). Din limba dacilor ni s-au păstrat mai multe nume de sate, văi și munți, ca: Borșa (Bora - Vifor), Leordina (leorda - scaiu sălbatec), Petrova (Petrodawa), Tursad, bras, Iza (Pons-Izez), Tisa, Taras (Tyras și Thrax), Bârjava, Talabârjava, Ondava, Bratila, Dârmoxa, Codrava, Târmoxa, Toroiaga, Zimbrolava ș.a. Tot de la daci ne-a rămas portul țărănesc, țării, sumanul și gubade lână; cămașa deschisă la piept, cureaua de peste mijloc, opincile, cojocul, părul lung purtat în bucle și acoperit cu căciulă, cajițele, broderiile de pe cămășile femeilor, salbele de mărgelă sau de monede; forma de zidire a casei cu balustradă de stâlpi sculptați, cu ușa de intrare la mijloc, în tindă, având în dreapta vatra cu cuptorul și locul de dormit, iar în stânga casa cea mare împodobită cu țoluri, perini și farfurii învelite cu ștergere brodate, destinată oaspeților; gardul de nuielă, porțița și vranița de la intrare, superedificătele gospodărești ș.a.

Despre stăpânirea romană ne vorbesc o mulțime de monede, descoperite în diferite sate și mai ales în apropierea vechilor mine de sare. S-au descoperit astfel: banul lui Comodus (187) la Ciulești, banul lui Traian (105) în Ieud, banul lui Marcian (450) în Slatina, o medalie cu inscripția „Via Traiana” în Petrova. În 1874 s-a găsit la Teceu, lângă drumul ce duce spre vechile mine o oală de lut conținând peste 100 dinari de argint, provenind din epoca de la Vitellius și Vespasian până la Septimius Sever (69-193). Monede s-au mai găsit pe locurile vechilor cetăți din Bărănița, Crăciunești, Coștiu și Sarasău. Inscripții romane avem numai două, una săpata într-o piatră înaltă de 1,80 m, descoperită în hotarul Crăciuneștilor și purtând inscripția: „V B H S V”; iar alta o tablă votivă a lui Ianuarius, schimbător de bani din a doua jumătate a sec. al II-lea, cu inscripția: „DIANA AVCSACR IANVARIVS AVGG'LJB' NVMMVL' EXVOTO'LDD'”

Stăpânirea romanilor se mai constată din obiceiurile romane păstrate până azi la nunți și înmormântări, din marele număr de cuvinte curat latine, ca: păcurar, păcuini (oi cu lapte), toți huc, puț, a la ș.a., precum și întreaga terminologie creștină. De la romani se mai păstrează și nume de sate, văi, munți și persoane, ca: Coștiui (castellum), Rona de Jos și de Sus (rudus, rodus și roncius, însemnând aramă nelucrată și folosindu-se ca numiri pentru stațiunile miniere și metalurgice); Virișmort (Vires Martis), Bocicoi și Bocicoel (bosco - pădure), Valea Liberului de lângă Bocicoel, amintind pe Liber Pater, pomenit de mai multe inscripții romane din Dacia; Muntele Cibleşul, consacrat zeiței Oiblc, Mama Mare sau Magna Mater Deorum; Mons Formozus, cum se numeau încă în sec. al XV-lea Munții Crasna de pe Taras și Popivanul din Petrova (cf. ib. nr. 362 și 71); Ursova și Lupova din hotarul Uglei, Traianul din hotarul Săcelului, Dealul Arieteua din hotarul Apşelor, pomenit în 1453 (cf. ib. nr. 229); Capul Mundului de lângă Şetref (mundulus - frumos); Vârful Omului, amintind pe Saturn, onorat cu numele de Homodor; marele număr de munți și de dealuri care poartă numirea de Muncel și Muncelaş, derivând din cuvântul moticello; numiri ce le găsim deja în sec. al XV-lea (cf. ib. nr. 215 și 266); apoi Lupu, Ursu, Mandrea, Albu, Maxim, Lungu, Crăciun, Negrea, Lupa Ursa, Marusa, Sandrina ele.

Romanii au exploatat sarea din minele maramureşene pe o scară foarte întinsă, iar metodele de exploatare le-au transmis urmaşilor lor, care au continuat să exploateze sarea neîntrerupt până la venirea ungarilor. Documentele din sec. XIV-XV fac amintirea mai multor mine de sare deja foarte de mult timp părăsite, ca: în 1411 salis fodinis din Talabârjava și veteres foveas seu salis fodinas, vulgo Soakna vocatas din Ariniş; în 1355 fodinas salium din Giuleşti; în 1418 locum antique fodinac salium din Crăciuneşti ş.a. (cf. ib. nr. 97, 18, 126). De aceea o lucrare de la începutul secolului al XIX-lea, intitulată: „Tentamen eruitionis qua salisfodina Rhonensis ad aetatem Regiminis Divi Stephani I-i Regis Hungariac coinciderit ?" și redactată de către un inginer de mine pune pentru sec. al H-lea începutul exploatării de sare din Dragomircşti, feud, Giuleşti, Rona de Jos, Slatina; Nireşel Neaga, Teeeu, Ocna Must și Bereneu, spunând între altele

următoarele: „aedem ipsae Romanorum coloniarum relique fodinas has ultro prosequi, ad epochamque ipsius Hungarorum in Marmatiam introitus continuare dehuerint... oportebat Romanos per totam longe Marmatiam salcm indagasse, ut nobis eorundem vestigia relinquuntur; illos moduni, methodum, operationisque therminos tcchnicos introducere, ut nos, quod imitemur, haberemus" (cf ib. p. 618).

Stăpânirea romană de un leac și jumătate a fost suficientă pentru a romaniza elementele dace din Maramureș. Aceasta s-a putut face fără constrângere, deoarece nu era vorba de expansiunea unei rase, ci a unei culturi superioare, care se bucura de un prestigiu imens și de care indigenii erau lăsați să se apropie liberi, respectându-li-se toate obiceiurile străvechi. Lipsită de o limbă culturală proprie, pătura superioară a fost silită să învețe de la început limba latină, iar poporul de jos încuscrit cu coloniștii romani, imitând exemplul frunțașilor lor, s-a ajuns la o repentină deznaționalizare. De altfel, romanii tindeau în permanență la crearea unei preponderențe naționale prin colonizarea de elemente romane și romanizate, putând astfel să transplanteze în Maramureș sufletul Romei antice, viața și civilizația romană, instituțiunile, legile, drumurile, orașele, cetățile și obiceiurile romane. Tot la aceasta a contribuit în mare măsură și creștinismul primit în forma latină, care a cimentat în sufletul strămoșilor noștri cultul față de limba romană și față de tradițiile imperiale. Acest creștinism a pătruns în Maramureș pe calc pașnică, nu prin domnitori, ci prin oameni de rând, muncitori, păstori, negustori, coloniști și legionari. Se știe că în anul 170 în Panonia staționa legiunea XII „Fulminatrix" care lupta împotriva quadonilor și a marcomanilor din Slovacia de azi. Această legiune fiind compusă în întregime din ostași creștini, se prea poate ca din contactul cu ei, creștinismul să fi pătruns în Maramureș și dinspre Vest.

3. Năvălirile barbare și primele organizații politice

În anul 271, Imperiul Roman fiind neconținut invadat de goții care au coborât din Peninsula Scandinavă, împăratul Aurelian a fost nevoit să-și retragă legiunile dincolo de Dunăre. Deodată cu aceasta s-a retras numai oficialitatea romană, populația însă a rămas pe loc. În timpul lungii dominații romane se închegease deja o legătură indisolubilă între pământ și muncitori, legătură consfințită de sudoarea frunții și de tradiție. Generațiile de plugari și de păstori erau la ei acasă și aveau ca ideal păstrarea și lărgirea moșiei strămoșești, preferând să se îngroape într-însa decât să o cedeze străinilor. Acestea deci nu puteau să se expună vagabondajului pe plaiuri străine și nici să-și părăsească familiile, prietenii și locul natal, fără de care viața nu mai avea nici un farmec și nici un înțeles. Teama de barbari nu putea să fie mare, deoarece era vorba de niște popoare cu care erau în contact deja de mai multă vreme și a căror prietenie nu putea să-i coste cu mult mai mult decât aspra fiscalitate romană. De altfel, ei locuiau într-o puternică fortăreață naturală, ușor de apărat, care nu era situată în drumul năvălitorilor și chiar de aceea ci s-au putut menține în tot decursul epocii de năvăliri fără să fie înghițiți de popoarele năvălitoare. De altă parte năvălitorii fiind în neconținută luptă între olaltă, precum și cu Imperiul Roman, erau avizați la o conviețuire pașnică cu autohtonii. Astfel maramureșenii au rezistat cu succes tuturor vitregiilor din acele vremuri și-au menținut limba și puritatea rasei, precum și numele de roman, păstrând totodată amintirea vechii împărății și a marelui împărat, care odinioară stăpâna întreg pământul.

Amintirea unor barbari, longobarzi, bastarni și huhurezi (unguri) s-a păstrat numai în legendele populare. Despre sarmați ne amintește muntele Sărmătieș din hotarul Budeștilor, iar despre cumani, familia Coman și Muntele Piciorul Comanului de pe Valea Râului. De la goți am împrumutat cuvântul cneaz pentru jude, numele de botez Tatomir, Dragomir, Lodomir ș.a., precum și construirea bisericuțelor de lemn în stil gotic cu turnuri drepte ca o săgeată, ce se aseamănă cu Ștarkirchenurile din Norvegia. Zidirea bisericilor în stil gotic începe deja în sec. al IV-lea sub stăpânirea goților - și nu sub influența coloniștilor germani,

stabiliți în Maramureș la finele sec. al XIII-lea, deoarece de la aceștia, după o conviețuire de 7 veacuri, nu am împrumutat nici un cuvânt și nici un obicei. Stilul gotic păstrat până azi prezintă adesea acoperișuri duble, cu galerii sprijinite pe colonne, cu turnul înalt și cu câte 4 turnurețe mici și subțiri, care dau un ansamblu arhitectonic de o frumusețe rară. Cele mai vechi biserici zidite în acest stil le avem în Ieud (1360), Apșa de Mijloc (1400), Budești, Călinești, Cuhea, Duboșari, Nireșel, Rozavlea ș.a. Tot în acest stil, dar de proporții mai mari, s-au zidit și catedralele din Bremen (1253), Mainz (990), Strasbourg (1000), Wursburg (1168) ș.a.

Urme mai adânci au lăsat slavii, care au pătruns în mod pașnic și în grupuri mici și izolate. De la aceștia am învățat iubirea de libertate, deoarece slavii erau liberi cu toții, încât după un timp își eliberau și sclavii. De aceea maramureșeanul nobil n-a asuprit niciodată pe fratele său iobag, cu care a stat totdeauna în raporturi de prietenie și cu care a participat împreună la sarcinile susținerii acelorasi biserici; încât inscripțiile bisericesti ne-au păstrat amestecate numele binefăcătorilor nobili și iobagi. Tot de la slavi am împrumutat numele de voievod pentru funcțiunea de duce deja existență, precum și alte multe cuvinte, care s-au acomodat naturii limbii românești și care au continuat să se mențină în mare parte datorită influenței de veacuri a limbii slavone, uzitată în biserica românească. De aceea enorma majoritate a numelor maramureșene de botez din sec. al XIV-XVI-lea, ca: Balea, Băilir, Bogdan, Dragoș, Dunca, Fedea, Bilțiu, Hrihor, Hodor, Iuga, Iura, Iurca, Mih, Mihnea, Mihalca, Pașca, Stețiu, Stețcu, Stan, Slav, Seneslau, Tomșa, Vlad ș.a. sunt de origine slavonă.

În conservarea naționalității noastre a jucat un rol hotărâtor creștinismul latin, care ne-a dat organizarea ierarhică atât de necesară în acele vremuri. Ideea de credință și predică latină a misionarilor romani au apropiat sufletește pe daci de romani, realizând contopirea amândurora într-o singură națiune cu grai latin, iar prin păstorirea unui episcop daco-roman (Sf. Nichita Remesianul) pe ambele maluri ale Dunării s-au intensificat legăturile dintre cei de aceeași credință și de aceeași limbă, dând naștere conștiinței de unitate și de solidaritate națională. Creștinismul roman este cea mai puternică probă a

permanenței vieții romane în Dacia, deoarece populația care întrebuițează și azi vorba creștină a Romei pe teritoriul vechii Dacii nu poate să fie alta decât aceeași care continua să locuiască în Dacia încă din timpul când acolo era stăpână aceeași Romă.

În anul 535 Justinian cel Marc a înființat în satul său natal Taurezium, Procopolie de azi, mitropolia Prima Justiniană, pusă sub jurisdicția Papei de la Roma, căreia îi aparțineau toate bisericile de rit latin din Imperiul Roman de răsărit, deci întregul Iliric răsăritean, din care făcea parte și Dacia. În anul 732 împăratul iconoclast, Leo Isaurul a desființat Mitropolia Prima Justiniană, iar împăratul Vasile Bulgaroctonul a supus bisericile românești Mitropoliei din Ohrida și prin ea Patriarhiei din Bizanț. Astfel românii ajung în comunitate de viață politică și religioasă cu bulgarii și slavii transdanubieni, care devenind elemente dominante în stat și biserică au desființat episcopiile latine din Dacia, înlocuindu-le cu episcopii slavone și introducând în biserică, în locul limbii latine, ritul și limba slavonă. După Xenopol: „Slavii au fost totdeauna un popor netolerant, care a căutat să impună și popoarelor conlocuitoare religia lor, considerând deeretici și deapostați pe toți acei care se închinau în altă formă lui Dumnezeu... întoarcerea românilor de la creștinismul roman la cel bulgar se datorează unei presiuni exterioare, căci nu există nici un motiv care să determine pe români ca să lepede o formă de religie pe care o înțelegeau și să ia pe una pentru care nu aveau nici o înțelegere”.

Deși rupți definitiv la 1054 de „Roma, Maica Noastră cea Bătrână”, maramureșenii au păstrat neconținut amintirea marelui popă de la Râm, precum și credința în întâietatea Sfântului Apostol Petru, pomenit de atâtea ori în frumoasele legende din vremea: „când umbla Dumnezeu cu Sf Petru pe pământ”.

În tot decursul acestei epoci întunecoase, maramureșenii s-au condus după principiile sănătoase ale dreptului roman, stabilind obiceiuri adânci, cunoscute azi sub numele de: „Jus, Consuetudo și Mos Vallachicum, pe care au fost siliți să le respecte mai târziu atât ungurii, cât și polonii. Obiceiul roman de a nu da pământ fetelor, în Maramureș era în vigoare încă și în 1414, când autoritatea comitatului constată oficial că „în districtu Maramorosiensi filiabus nostris non

possessione tenemur sed rebus" (cf. ib. nr. 109); controversele privitoare la dreptul de proprietate se regulau prin arbitri și prin: „reambulatio et metarum erectio, juxta modum Olachorum" (cf. ib. nr. 16); pedeapsa exilului practică de romani, în anii 1395 și 1453 încă se pronunța de către congregația nobililor (cf. ib. nr. 64 și 213); legea romană: „ne patribus cum plebe connubium sit" se respectă și azi în Maramureș, încât rar se întâmplă ca un țăran de viță nobilă să se căsătorească cu o țărăncă de viță iobagă; ura față de străini și de venetici este tot atât de pronunțată și azi ca pe vremea romanilor, care considerau pe străini de dușmani; drumurile construite pe moșiile lor, după metoda romană, constituiau o avere particulară și personală, fiind menționată prin cuvintele: „viis et aliis transitibus juxta modum Olachorum" (cf. ib. nr. 16), ca pe un obicei încă necunoscut pe pusta ungară.

Maramureșeanul de azi întâlnind în drum spre satul său vreun consătean îl întrebă: „ce poruncești acasă?", la care i se răspunde: „le poruncesc voie bună și sănătate!"; întocmai ca străbunii romani care întrebuintau formula: „iubeo te avete" (cf Szabo Szilvester: **Latin-Magyar szótár**, Gyorott, 1878, p.50). Maramureșenii au continuat să exploateze minele de sare după metoda învățată de la romani, pe care au transmis-o ungarilor. Ei se ocupau și cu exportul sării, ce se facea nu numai pe calea fluviilor, ci și pe drumuri construite în acest scop, drumuri amintite și de două diplome din 1355 și 1456: „stratam publicam", ce ducea de la Giulești la Baia Sprie, și „via Southa", adică drumul sării, ce ducea de la Giulești spre Țara Oașului (cf. ib. nr. 17 și 222). Anuarul de Fulda din anul 892 amintește că Arnulf al Germaniei a oferit lui Vladimir al Bulgariei alianța sa, cu condiția să nu mai vândă sare moravilor, cu care germanii erau în dușmănie. Deoarece în Bulgaria nu existau mine de sare se presupune că moravii se alimentau cu sare din Ardeal și Maramureș.

Din cele mai vechi timpuri, teritoriul maramureșean a fost împărțit în ducate sau voievodate, iar acestea în județe sau cnezate. Ducele era șeful unei confederații de juzi de pe una sau mai multe văi. El hotăra neînțelegerile dintre săteni, le îndruma viața publică, supraveghea disciplina și educația lor militară. Unul din voievozi era

șeful suprem al întregului ținut, care în caz de primejdii convoca și prezida sfatul voievozilor. Atât voievozii, cât și cnejii, aleși din cei mai viteji români, pentru slujba lor aveau anumite avantaje materiale, ca: zeciuală după vite, brațe de lucru pe moșia lor, drept de lăzuire în măsură mai mare ș.a. Amintirea vechilor duci au păstrat-o legendele maramureșene sub numele de Robonbani. Dintre aceștia se preamărește și azi în cântece lungi viteazul Romoniță Robonban, care pare să fie identic cu „Ramung Konig der Wallachen” din Niebelungenlied.

Mai târziu, demnitățile de voievozi și cneji devin ereditare, prin care se stabilește o ierarhie socială stabilă și se formează o nobilime românească a cărei origine se pierde în trecutul cel mai îndepărtat. Natura ereditară a acestor funcțiuni rezultă chiar și din documentele din sec. al XIV-XV-lea, din care vedem de ex. că după voievodul Ștefan urmează fiul său Bogdan, apoi luga, fratele lui Bogdan, iar pe urmă Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga; iar în Moldova, lui Dragoș îi urmează fiul său Sas, apoi Balcu, fiul lui Sas etc. Nobilimea românească nu s-a creat cu forța și în detrimentul masei poporului - ca nobilimea feudală -, ci a evoluat în mod normal pe baze de merite și cu consimțământul poporului întreg, ale cărui libertăți și drepturi de proprietate au rămas neatinsse. O parte din hotarul comunei era destinată folosinței în comun, pentru pășunat, focărit și lemn de construcții, precum și pentru realizări de venituri pentru acoperirea cheltuielilor reclamate de construirea și întreținerea drumurilor, podurilor, bisericilor și a altor edificii publice. Aceste averi comune, transformate în sec. al XIV-lea în composesorate nobiliare și care în parte mai există și azi, au continuat să servească același scop până în zilele noastre. Această organizație politico-socială a fost o creație specific maramureșeană, care s-a menținut încă multă vreme după alipirea Maramureșului la Ungaria și pe care au cerut-o de repetate ori și românii din alte provincii ale fostei Ungarii („secundum quod ctiam alli wolacy in Maramorozio... potirentur libertate”, - cf ib. nr. 28 din 30 sept. 1364).

Maramureșenii, trăind izolați de lumea civilizată, au fost siliți să-și fabrice din lemn toate instrumentele necesare diferitelor ramuri de gospodărie, inventând și construind cu multă dibăcie din lemn: morile de apă, vâltorile pentru spălatul covoarelor, puiă pentru

îngroșatul stofei, carul cu toate anexele lui, plugul și grapa, oloiernițele, covata găurită pentru desfăcutul porumbului, cumpăna de măsurat, blidele și blidarele (țiițoarc de farfurii), lingurile și lingurale, diferitele instrumente și vase ciobănești, berbințe, puține, coleşere, cănițe, coveți, solnițe, pâlnii, cofe, clește de spart alune, fluiere ș.a.; apoi tiara sau războiul de țesut cu toate anexele sale; melița pentru zdrobitul cânepii, hrebăul cu dinți de lemn ori cu piele de ariciu pentru pieptănatul lânii și al cânepii, fusul și caierul de tors, urzoaica și vârtelnița ș.a. Aceste obiecte caracteristice ale unei vieți românești străvechi - despre care nici cronicile nu pomenesc - au imprimat poporului maramureșean un tipar arhaic; care fiind la adăpost de curente de prefaceri a rămas aproape intact până în zilele noastre.

Cu nimicirea ultimelor triburi avare (802 - 814) se inaugurează o epocă de pace și prosperitate până după încreștinarea ungarilor și consolidarea statului lor; epocă de care maramureșenii au profitat pentru a-și desăvârși organizația lor politică și militară. În toată epoca de năvăliri Maramureșul a primit continue primeniri, în urma așezării aici a elementelor alungate de năvălitorii de la sud și de la vest. O însemnată parte din ausionii de limbă latină - pe care retorul Priscus, ambasadorul împăratului Teodosiu, îi găsi locuind în mare număr în jurul capitalei lui Attila s-au stabilit în regiunea deluroasă a Ugocei, unde au înființat 28 sate, care formează Țara Oașului de azi, locuită numai de oșeni sau ausioni. Un grup de ausioni s-a stabilit pe Valea Cosăului, unde a format un cnezat care în 1381 încă purta numele de „Keneshtum possessionis nostrae Olachalis Ozon vocatae" (cf. ib. nr. 24).

4. Invazia unguirilor. Căderea ducelui Almos. Teutonii în Maramureș

Năvălirea unguirilor, căreia i-au căzut jertfă mai întâi cetățile românești Ung și Bârjava, a fost o lovitură grea pentru elementul românesc de pe văile Lăturița, Ung și Lăburța. Că în ce măsură am fost reprezentați în acele părți ne arată mulțimea numelor românești de sate, văi și munți, ca: Bârjava, Bilca, Certeza Română, Cozmina, Comlăușul, Chicera, Băbeni, Bușteni, Drăgoești, Fata, Izvorul, Lăturița, Longodar, Mocira, Negrileşti, Repedea, Romanova, Răstoaca, Sărcad, Timșor, Zimbrilova, Corna, Izvorul, Vizia, Bârlău, Bursucina, Cioncaș, Cornii, Dumbrava, Măgura, Muncel, Mureș, Plai, Râpa, Roman, Săliștioara, Stânca, Strâmtura, Tomnatec ș.a. care s-au păstrat până azi românești. Chiar și numele Bereg sau „Silvae Bergu”, cum apare în cele mai vechi documente, trebuie să fi fost nume românesc, fiind sinonim cu Bârgăul Năsăudean. De aceea istoricul ungar T. Lehoczy (o.c. I., p. 1 16) este silit să admită că „la venirea unguirilor, în părțile răsăritene ale Beregului au locuit populațiuni românești, care însă n-au fost capabile să alcătuiască state”.

O ceată de unguri, sub conducerea ducelui Âlmos, tatăl lui Arpád, trecând pe sub muntele Toroiaga în Valea Râului, a străbătut până la Vișeu, de unde a coborât până la Cuhea, unde a fost măcelărită în întregime de români. Mai târziu, cavalerii teutoni au ridicat pe locul luptei o biserică de rit latin închinată lui Sf. Ștefan, care în mijlocul unei populații de rit răsăritean nu putea să aibă alt rost decât să comemoreze un eveniment important din istoria ungară. Despre această biserică - ale cărei urme se văd și azi, din sus de Cuhea, lângă drumul ce duce spre Dragomirești - face pomenire un document din 1471 (cf. I. Mihalyi o.c. nr. 293: „nam particulam terrae ecclesiae sancti regis Stephani in ipsorum possessione Kohnya fundatae”). Primul care a avut curajul să aștearnă pe hârtie în temeni preciși acest eveniment a fost Petru Jody, fisc comitatens, care într-o scrisoare din 7 sept. 1796, adresată agentului din Viena, Ioan Olsavsky, scria următoarele: „Nune adest tempus quo opressae nostrae genți (românilor) sucurare...”

quamnam in arduis circumstantiis simus in hac terra Maramorosiensi, ab omnibus inimicis semper sustentata, et quia Scytac occiso per ducem Vallachicum in Kohnya, Almo duce Scytharum, ad liane terram nullatenus admiși fuissent" (cf ib. p. 507). Desigur acest om, de mare răspundere și de mare autoritate în județ, n-ar fi putut să facă o asemenea afirmație categorică, dacă acest eveniment cu 150 de ani în urmă nu ar fi fost îndeobște cunoscut. Nu este de mirare că ungurii nu cunoșteau locul căderii lui Âlmos, deoarece primele lor cronici datează abia din sec. al XII-lea. Chiar și mormântul lui Arpâd, care a murit în mijlocul a lor săi, azi nu se mai cunoaște, deși se știe că deasupra mormântului său din Buda s-a clădit mai târziu o biserică, care a dispărut fără urme. Despre ducele Âlmos, cronicile ungare nu spun decât că: „in patria Erdelw occisus est, non enim potuit in Pannoniam introire", deși ungurii, în calea lor de cucerire a Panoniei, nu au atins Ardealul.

După așezarea lor între Dunăre și Tisa, timp de un veac, ungurii s-au ținut de incursiuni de jaf, ce au dus la destrămarea unității lor politice. Când era să dispară de pe arena politică a Europei, au avut norocul de a avea în fruntea lor pe Ștefan-Voicu, care prin căsătoria sa cu Ghizela a Bavariei și prin încreștinarea sa și a poporului său în formă latină, a câștigat protecția Papei de la Roma și a împăratului roman-german, în mâinile cărora se aflau destinele lumii. Ștefan reuși să concentreze în mâna sa toate puterile națiunii și să dea țării sale o constituție după cerințele unei monarhii creștine, căreia i s-a încredințat rolul de propagator și de apărător al civilizației catolice în sud-estul european. Astfel în Ungaria se împământănește sistemul feudal, care a luat naștere împotriva spiritului evanghelic, prin abuzul și tirania celui mai tare, în înțelesul căruia coroana era singura proprietară a pământului țării, pe care îl distribuia după interesele politice ale dinastiei. Populația se împărți în nobili și iobași, primii fiind singurii în drept de a ocupa funcțiuni publice și de a participa la viața de stat. Nobilii se împărțeau în seniores - descendenții vechilor șefi de triburi, preoțimea înaltă; nobiles servientes regis, recrutați din acei care se distingeau prin vitejie; iobagiones castri, care în schimbul moșiei primite erau obligați să servească toată viața în armată; și oaspeții

regali, adică diferiții coloniști, mai ales germani, așezați la granița țării și însărcinați cu paza frontierelor. Oaspeții nu erau nobili adevărați, decât oameni liberi în persoana lor și cu drepturi de a posedea proprietăți scutite de impozite. Masa poporului era formată din iobăgimea lipsită de orice drepturi de proprietate, care trebuia să plătească zeciuială proprietarului nobil, precum și toate impozitele către stat, după pământul pe care-l lucra. Armata era de două feluri: națională, destinată apărării hotarelor țării, și regală, care lupta dincolo de frontierele țării și cucerea ținuturi nu pe scama Ungariei, ci pe seama regelui. Această organizație, revizuită prin Bula de Aur a lui Andrei 11 din 1222, cu mici modificări, a rămas legea fundamentală a Ungariei până în 1848.

Regele Ștefan n-a intenționat să întemeieze un stat național ungar - care, după cuvintele sale adresate fiului său Emeric, ar fi fost „imbecile et fragile” -, ci un stat a cărui putere să se bazeze pe alianța tuturor popoarelor conlocuitoare. De aceea românii din Bereg, Ugocea și Ung, transformate în domenii regale și destinate de apanagii reginelor, au continuat să rămână pe locurile de baștină, încredințându-li-se paza pădurilor regale. O diplomă de la începutul sec. al XIII-lea vorbește despre Vadu și Vulcanu „custodes silvae Bergu” (cf. Lehoczky o.c. II. 409). Tot în acest veac, transformându-se aceste ținuturi în comitate feudale și acordându-se episcopiei din Agria dreptul de zeciuială asupra românilor, se rupe vechea legătură dintre pământ și muncitor, încât populația românească a început să emigreze în Galiția și Maramureș. Mase compacte de români au mai rămas încă multă vreme de-a lungul văii Bârjave și a afluenților săi. Maramureșul, rămas neatins de invazia ungară, și-a păstrat independența politică până spre finele sec. al XIV-lea, deoarece în tot acest timp, ungurii ocupați cu războaiele de cucerire împotriva Ardealului, Croației, Zarei și Haliciului, precum și cu revoltele anticreștine, apoi cu reclădirea țării după năvălirea tătară și cu o serie lungă de certuri pentru domnie, n-au avut răgazul să întreprindă ceva serios împotriva unei țărișoare locuite de viteji, în sec. al XI-lea în Moldova se stabilesc cumanii, față de invaziile cărora Maramureșul a rămas neatins: În 1086 o oaste cumână, plecând să încoroneze pe prințul fugar Solomon, a fost nimicită la

Muncaci, iar o parte din fugari s-au refugiat în Maramureș. În anii 1141 - 1218 au avut loc mai multe expediții militare ungurești împotriva Haliciului, a căror bază de acțiune a fost ținutul Beregului. Maramureșenii au avut probabil față de acest conflict o atitudine de neutralitate, deoarece în acest timp în ținutul Haliciului locuiau și numeroși români. Un document din 1164 amintește de fuga lui Andronic la Halici, unde a fost prins de niște români și predat împăratului Manuel Comnenul. În 1199 regele Emeric vânează în Maramureș, prin care nu se poate înțelege decât o pădure mărginașă dinspre ținutul Bereg.

În 1205, Papa Inocențiu III scrie Arhiepiscopului din Calocia despre existența unui episcop răsăritean „in terra filiorum Belaknese” ținut care poate să fie identic cu cnezatul Cosăului din Maramureș, despre care știm că înainte de 1361 aparținuse lui Stan-Feyr, zis Băl, după care partea de sud a comunei Berbești în 1423 se numea Băleni sau „Belafalva” (cf. Mihalyi o.c. nr. 24 și 150). Cu un an înainte, la 7 noiembrie 1204, Ionița Asan trecuse la catolicism împreună cu toți supușii săi, fiind încoronat de împărat de către trimisul Papei Inocențiu III; așa că interesul pe care-l avea Papa în acest timp față de românii de pretutindenea se înțelege de la sine. După 33 de ani, după cum mărturisește bulgarul Paisie, Asan II, urmașul lui Ionița, s-a lepădat de unire și trecând în cele două Valachii a dat poruncă sub tăierea limbii să se părăsească mărturisirea romană și să nu se mai citească în grai roman, ci numai în cel bulgăresc. Maramureșul în acest timp putea să fie bine cunoscut în cercurile romane, deoarece în acest timp misionarii catolici se străduiau pentru încreștinarea cumanilor din Moldova, unde în 1227 au și înființat o episcopie cumană, căreia i-au aparținut cumani, secui și români, care trăiau cu toții într-o frățească armonie. În 1231 Papa Grigorie IX autorizează pe Ep. Teodosie al Cumaniei ca să sfințească un episcop de rit răsăritean pentru români, care să funcționeze în calitate de vicar al său. Nu este exclus ca acest vicar român să fi activat și prin părțile maramureșene.

În 1211, la intervenția grafului din Turingia, cuscrul lui Andrei II al Ungariei, Cavalerii Teutoni au primit donație regală asupra ținutului Bârsei, cu obligația ca să propage creștinismul printre păgâni,

să apere frontierele, să exploateze zăcămintele miniere și să zidească cetăți și orașe. Acești călugări militari, cu mantie albă și cu crucea neagră pe piept, având în sarcina lor apărarea întregii frontiere dinspre Cumania, de la Brașov și până în Galiția, au înființat o zonă militară cu un comandament unic; instituție ce s-a păstrat și după plecarea lor și care încă există în 1349, când Andrei Laczky se intitula: „Comes Siculorum de Bistercia, de Maramorzio et de Brassau". Pământul ocupat de teutoni era eximat de sub orice jurisdicție vlădicească, fiind supus direct Papei de la Roma, situație care continua să dănuiească și la finele sec. al XIII-lea, când Maramureșul era mărunțit de discordia între episcopiile catolice din Agria și Ardeal, în vederea obținerii așa-zisului „jus decimale et jurisdictionem spiritualem in Maramorosio" Regele se pronunțase în favoarea Agriei, dar la 10 august 1299 revine și supune Maramureșul episcopiei din Ardeal. La 6 ianuarie 1300 Agria apelează la Roma și, după discuții îndelungate, procesul se termină în 1346 în favoarea Agriei, deși județul Ugocea rămăsese și pe mai departe sub jurisdicția episcopiei din Ardeal (cf. Mihalyi o.c. nr. 15, 1 și 12).

Teutonii au defrișat pădurile din bazinul Tisei până la Teceu, întemeind orașele Vișc, Hust și Teccu (deutsch), precum și cetățile Hust, Vișc, Nealabul pe lângă Craia și Bărănică de pe Valea Bârjavei. Tot ei au exploatat minele de sare din Ariniș, numit de ei Irholz (erleholz) din cauza marelui număr de arini, amintiți și într-o diplomă din 1411 („arbores Egerfa nominatae"), precum și minereurile de pe Valea Râului, care se mai numește până azi și râul Vasser, nume ce se întrebunțează deja la 1549, deși coloniștii germani s-au așezat în Vișeu de Sus abia la mijlocul sec. al XIX-lea (cf. ib. nr. 216, 97 și p. 369). În scopul propagandei catolice, teutonii au zidit biserica Sf. Ștefan din Cuhea, pe locul luptei unde a căzut ducele Âlmos, Mănăstirea Sf. Maria a Paulicianilor din Remeți, afiliată celei din Satoralyaujhely, precum și impozanta biserică de piatră din Sighet, închinată Sf. Emeric, unde preoți români uniți cu Roma oficiau după ritul slavonesc. Biserica din Sighet, zidită în stil bizantin și decorată cu picturi orientale, a fost nimicită de groaznicul incendiu din 10 august 1859, dar reclădită, ea constituie și azi una din cele mai frumoase podoabe ale capitalei voievodale. Copiile vechilor picturi murale,

executate la stăruința directorului St. Szilaghi. se păstrează și azi în Muzeul Național din Budapesta (cf. **Akademiai Ertesítő** 1850 p. 234). Părerile unora că această biserică ar fi fost proprietatea unei bogate colonii grecești care, reducându-se ca număr, ar fi vândut-o calvinilor sau că ar fi fost proprietate românească nu par verosimile. Nu avem nici o urmă istorică despre prezența de coloniști greci la Sighet, iar calvinii au ajuns în stăpânirea ei în sec. al XVI-lea, în urma trecerii la calvinism a comunității catolice din Sighet. De altă parte devin inexplicabile motivele ce ar fi îndemnat pe români să clădească o biserică de proporții atât de uriașe într-un stil neîntrebuințat de ci și într-un loc care nu era nici barem reședința unui voievod. Mai știm că biserica aceasta a fost dăruită de către Ludovic cel Mare coloniștilor germani și catolici de rit latin într-un timp când regele având mare nevoie de credința maramureșenilor, prin răpirea ei i-ar fi provocat la cea mai disperată revoltă.

Maramureșenii n-au privit cu dușmănie activitatea teutonilor, deoarece prezența lor însemna un puternic ajutor împotriva cumanilor, precum și o piedică serioasă în calea expansiunii ungurești. Trăind deci în raporturi amicale cu populația autohtonă, teutonii au putut să cutreiere în libertate întregul ținut maramureșean. Mai târziu, încercând ei să se emancipeze de sub stăpânirea regelui ungar și din teritoriul donat lor să întemeieze un stat independent sub vasalitatea fictivă a Romei, au atras asupra lor mânia lui Andrei II, care și-a revocat donația făcută și în 1224 i-a alungat cu forța armată, după 13 ani de activitate civilizatoare. Așezămintele teutonice de pe valea Tisei au fost preluate de oamenii regelui și puse sub administrația comitelui Ugocei. De aceea în 1231 regele Andrei II vorbește despre Maramureș ca despre un feud regal, iar în 1299 și 1305 Mauriciu și fiul său Nicolae se intitulează: „Comes dc Ugocsa et de Maramorusis", cuvinte ce se refereau numai la câmpia Tisei (cf. **Wenczel Codex Dipl. Arp. X.** p 202 și **Fejer Codex Dipl. I.** p. 147).

În 1241 năvălirea tătară nimicește Imperiul Cuman și invadează Ungaria, pe care o pustiește de-a lungul și de-a latul; fără ca să străbată în Maramureș, unde s-au refugiat mulți dintre creștinii alungați de pe moșiile lor. După aceasta tătarii au întemeiat un imperiu pe locul vechii

Cumanii, devenind un pericol permanent pentru Maramureș. La chemarea lui Bela IV, au intrat în Ungaria o mulțime de neamuri străine, mai ales de seminție germană, dintre care sașii în 1246 s-au așezat la Beregsas, apoi la Seleuș și pe uii pe câmpia Tisei până la Teceu, unde au refăcut orașele și cetățile teutonice. În 1262 regele Bela a făcut o vizită coloniștilor săi din Maramureș și cu ocazia aceasta a dăruit fiicei sale Cunigunda, care-l întovărășea, o mină de sare din hotarul Teceului, în care, după tradiție, noua proprietară și-a aruncat inelul de aur. Încercarea ungarilor de a aplica această tradiție la mina de sare Sf. Cunigunda din Slatina nu are nici o bază, deoarece mina aceasta a început să fie exploatată abia în veacul al XVIII-lea, iar împrejurările de atunci nu erau de atare natură, ca regele să se poată aventura până în inima Maramureșului. Tot cu acest prilej, regele a eliberat o diplomă privilegiantă pentru sașii din Seleuș. În 1272 Ștefan V vânează în pădurile Maramureșului, când totodată dăruiește cetatea Vișc vitejilor săi Micu și Ștefan, iar oaspeților săi din Sasul Ugocei le permite să pescuiască în lisa până la hotarele Maramureșului. Este probabil că tot de numele lui Ștefan V este legată zidirea cetății Seleuș care apare în documente pe la finele sec. al XIII-lea. Regele Andrei al III-lea, ultimul bărbat din familia sa, a elaborat un plan vast de cuceriri în părțile maramureșene și tătarăști, în care scop în 1300 a revocat donația lui Ștefan din 1272 și cetatea Vișc a transformat-o într-o cetate puternică, cu destinația de a ocroti și apăra pe oaspeții regali („maxime in subsidium populorum et Hospiturn nostrorum in Maramarus conragatorum” - cf. Mihalyi o. c. nr. 2). Vechii proprietari au primit ca despăgubire localitățile Răcas, Nirteleg și Ardăul din Ugocia. La 14 ianuarie 1301 Andrei III moare, lăsând executarea planurilor sale unei alte dinastii regale.

5. Starea politică și socială a Maramureșului la începutul sec. al XIV-lea

După cum am văzut în primele veacuri de stăpânire a Panoniei, ungurii n-au reușit să pătrundă în Maramureș decât pe o mică porțiune de pe cursul de jos al Tisei, dar și aceasta numai datorită teutonilor. Imensele bogății naturale din acest ținut trebuie să fi atras de mult privirile lacome ale regilor ungari, veșnic strâmtorați și avizați la noi surse de venituri. Sarea, care forma un monopol al coroanei, pe lângă venitul însemnat, era și un excelent mijloc de răsplată a serviciilor făcute, de plată a salariilor în natură și de ajutorare a diferitelor instituții de stat și bisericești. Deja în 1223, Andrei II distribuia gratuit 144.000 drobi de sare pe seama instituțiilor diferite, cărora să le servească de venit extraordinar. Situația Maramureșului trebuia să fi fost perfect cunoscută de către regii ungari, deoarece Maramureșul era deja înconjurat de comitate ungurești, iar una din principalele obligații ale comiților era aceea de a ține contact permanent, de a spiona teritoriile încă necucerite și de a raporta regelui starea politico-socială și economică din acele părți. Dacă totuși Maramureșul a reușit să-și păstreze independența se datorează exclusiv împrejurării că era locuit de români curajoși, viteji și iubitori de libertate, aliați cu înălțimile munților și cu desișul pădurilor, familiarizați cu toate trecătorile, cu toate colțurile de văi și ascunzișurile din păduri, cu toate cazanele de munți, asupra cărora se putea arunca cu pietre în stare să spargă orice dușman. Deci, maramureșenii puteau să devină tot atât de periculoși pe cât de folositori intereselor pe care le aveau regii ungari în Cumania și Halici.

Este de domeniul fanteziei teoria ungară cărc susține că Maramureșul ar fi fost un teritoriu nelocuit și că românii ar fi fost colonizați de Laslău Cumanul, în 1248, ca o răsplată pentru vitejia ce ar fi arătat-o acești români originari din Bizeia și Constantiniana de pe țărmul Mării Negre, ca trimiși ai împăratului Andronic Paleologul în lupta ce ar fi avut-o regele ungar cu tătarii de Nogai uniți cu cumanii. Teoria aceasta se bazează pe Letopisețul Voskrenskaia din sec. al XVI-

lea (teorie) pe care istoriografii serioși au dovedit-o ca fiind o scornitură fantezistă. De altfel nu există nici un document care să confirme că regele Laslău ar fi colonizat și ar fi dăruit cuiva pământ în ținuturile Maramureș, Bereg și Ung și în acest caz ar fi inexplicabile motivele pentru care acest rege colonizator a respectat și după aceea independența Maramureșului.

În cele mai vechi diplome ungurești, românii din Maramureș apar ca un popor numeros, independent și cârmuit de voievozi și cneji proprii, ca popor statornic, privilegiat și stăpânul exclusiv al întregului ținut. Naționalitatea lor este determinată în diplome prin expresiile „Olahus” „Olahi” „Volahus” și „Volaci”, expresii ce se întrebunțează adesea și cu referire la indivizi care deja făceau parte din cea mai înaltă nobilime a Ungariei. Nu există nici un document care ar face vreo aluzie că românii ar fi fost cândva și de cineva colonizați pe pământurile locuite de dâșii.

Judecând prin prizma realităților, arhivarul G. Petrovay trage următoarele concluzii: „la români nu se potrivește ipoteza istoriografiei ungare, care susține că românii ar fi venit peste unguri, deoarece ei au fost investiți cu atari privilegii cum n-a putut să aibă niciodată un neam de păstori, emigrat pe încetul păscându-și turmele. Or, ca un dușman de neam străin, prins în luptă și neînruit cu ungurii, să fie colonizat și să fie încredințat cu apărarea hotarelor e de-a dreptul un non sens. Românii din Bereg și Maramureș n-au fost supuși autorității comitatului și a pretorilor județeni, ci erau subordonați voievozilor aleși de ei înșiși, deosebit în fiecare județ; aceștia conduceau în războaie pe cei înarmați, îi judecau și rezolvau procesele dintre dâșii. Asemenea privilegii, și dacă mai adăugăm că dreptul contribuției trebuia să-l dea numai a 50-a parte din turmele lor, a putut să primească numai un neam de viteji, crescut pentru luptă, așezat de bună voie, primit cu drag și numai un astfel de popor a putut să deștepte față de unguri o încredere atât de mare, încât să i se încredințeze apărarea unei părți din hotarele țării.

Independența politică și administrativă a românilor din Maramureș rezultă clar din termenii diplomelor din sec. al XIV-lea, care privitor la Maramureș nu întrebunțează termenul „Comitatus”, ci

îl numesc consecutiv „Terra Maramorosiensi” și fac amintire despre situația „Olahorum” (cf Mihalyi o.c. nr. 14, 20, 21, 24 etc.). Un document din 1336 vorbește despre Ungaria și Maramureș ca despre două provincii autonome și neunite, menționând existența unui drum ce ducea din Maramureș spre Ungaria („transit quendam Stratam publicau de Maramorysio versus Hungariam ducentem”; cf. ib. no. 6); iar alt document din 1365, făcând paralelă între „terra Maramorosiensi” și „terra Moldauana”, ne face să înțelegem că în acel timp legăturile politice ale Maramureșului cu Ungaria erau identice cu cele existente între Moldova și Ungaria (cf. ib. nr. 26).

Tot din aceleași documente rezultă că Maramureșul era împărțit în două voievodate, inferior și superior, care se hotărâneau la confluența Izei cu Tisa. Reședința Voievodatului de Jos era Ia Sarasău și avea ca titular pe Solovăstru, pomenit la 1345 (cf. ib. nr. 9). Centrul Voievodatului de Sus era Cuhca, unde rezida Voievodul Ștefan, amintit în 1326: „Stephanus filius Nicolai quondam Vaivodae. comes de Maramorosis” (cf. Zimmermann Werner, **Urkundenbuch**, I. p. 407). Voievodatele erau subîmpărțite în mai multe cnezate, având în frunte pe cneji, în vestiți cu diferite atribuții de ordin militar și administrativ. Deoarece deodată cu intensificarea legăturilor dintre Ungaria și Maramureș unii dintre cneji au fost ridicăți de la început la treapta nobiliară, iar moșiile lor au fost transformate în averi nobiliare, atât ei, cât și moșiile lor își pierd denumirea de cneaz și cnezate. De aceea documentele nu amintesc decât 13 cnezate, în Sarasău, Cosău, Bârsana, Cuhca, Ieud, Săcl, Moiseiu, Vișauă, Lipcenii cu Ilorneț, Coșna cu Rotunda, Șesul cu Duleni, Nirșclul și Neaga. Șeful suprem era Voievodul din Cuhca, care prezida adunarea cnejilor, singură în drept de a delibera și decide în problemele de interes general. Congregația cnejilor ca organ administrativ și judiciar a continuat să funcționeze și sub regii ungari până la transformarea Maramureșului în Comitat feudal (cf. Mihalyi o.c. nr. 27).

Voievodul maramureșean era totodată îndrumătorul și protectorul voievozilor români din Bereg și Ung. începând cu secolul al XII-ea, românii din aceste ținuturi, neputându-se împăca cu sistemul feudal, care le răpea cele mai sfinte drepturi, au început să emigreze în

masă în ținutul Haliciului, unde fiind bine primiți de regii Poloniei, la ale căror expediții militare au participat și ei, s-au organizat în voievodate și au întemeiat sate pe baza dreptului valah. O mare parte din satele românești din Bereg și Ung au fost nimicite de invazia tătară, care a dat un nou impuls emigrării spre Galiția, unde au întemeiat voievodatele Zamborului și Sanocului, impopulând întregul ținut de jos al Galiției până la Ceremuș. Ei găsiră un mare protector în persoana lui Vladislac Opolsky, palatinul Galiției, care era căsătorit cu Elisabeta, fiica lui Basarab al Munteniei. În 1377 acesta dăruie lui Vladimir Valahul câmpia Hodla din ținutul Sanocului, ca să întemeieze acolo un sat după dreptul valah, iar lui Giurgiu, voievodul Zamborului - mai târziu demnitar la curtea lui Jagello - îi dăruie satele Nowoszczyca și Stupnyca. La întărirea elementelor românești din aceste părți a contribuitul mare măsură Ștefan, fiul lui Sas Vodă al Moldovei, care după descălecatul lui Bogdan se stabilește în Polonia, unde regele Cazimir îi dăruie o mulțime de sate din Galiția, Polonia și Litvania. Primele sate primite de Ștefan în 1365 au fost Rybotycze, Welniki, Sycmionow, Godiezza și Honufriy. După prima sa moșie el se numește „Szczepan Wolozin (Valahul) Rybotyczky", dar era numit și „Wangzin", adică ungurul, deoarece venise din părțile uigurene. Ștefan a avut fii pe Radu și Ivancu, iar nepoți pe Fctcu, Andrei, Mircea și Ignat, fiii lui Radu, Alexandru, Ghicorghe și Vasile, fiii lui Ivancu. Descendenții acestora înmulțindu-se, și-au luat diferite nume familiale, după numele moșiilor unde s-au stabilit, dând Poloniei 64 din cele mai de seamă familii nobile, care păstrează și azi amintirea originii lor din Dragoș și întrebunțează pe blazonul nobiliar semne heraldice (stele, semiluna și săgeata) identice cu ale familiilor conte Dragffy și Petrovanu de Dolha și de Petrova. Mai târziu câțiva membri ai ramurilor familiale Husovszky și Ilniczky, descendente din Ștefan al lui Sas Vodă, s-au stabilit în Maramureș, unde descendenții lor există și azi. În 1424 un strănepot de-al lui Ștefan se numea „Vlad Dragosovici" și primea donație regală asupra satului românesc Stary și asupra luncilor Zabie și Berzova (Bârjava) de lângă Ceremuș. În Lwow există și azi o biserică greco-catolică ruteană, care se numește „Cerkov Voloska" adică biserica românească (cf. amănunte T. Holban și L. Wyrostek în o.c.).

Pe locurile părăsite de românii din Ung și Bereg s-au așezat coloniști sași, precum și rutenii alungați de litvani, încât în anii 1299 - 1307 cornițele Grigore de Bereg se întitula: „Officialis dux Ruthenorum”. Totuși românii se mai găseau, trăind răsfirați, în toate părțile, precum o confirmă și istoricul ungar T. Lehoczy (o.c. I. p. 135) prin cuvintele: „Hol Olâhok ketsegteleniil meg azclott is szorvânyosan talâltattak”, adică unde românii se găseau trăind răsfirați chiar și înainte de presupusa colonizare a lui Laslău din 1248. Unii din românii din Bereg, ca Danciu din 1296, magistrul Danci al lui Toma din 1312, Blasiu și Paul, fiii lui Moys din 1332, ș.a. au fost ridicați la treapta nobiliară. Mase compacte de români se mai găseau la începutul sec. al XIV-lea în ținutul Muncaciului și de-a lungul văii Bârbava și al afluenților săi. Aceștia stăteau sub conducerea voievozilor proprii, a voievodului de Bereg cu reședința la Bilca și a voievodului de Ung cu reședința la Dolha, ambele la hotarele Maramureșului. În 1343 voievod de Bereg era Crăciun din Birca, fiul lui Tatomir, iar în 1413 George din Macaria, o rudă a familiei voievodale din Dolha (cf. Mihalyi op. c. nr. 7 și 107). Voievod de Ung era Seneslau Vodă, fratele lui Crăciun din Bilca, pomenit în 1371 ca fiind deja decedat (cf. ib. nr. 35). Acesta mai stăpânea Sân- Miclăușul din Bereg și comuna Laz din jud. Ung, iar fiii și nepoții săi mai purtară vreme de un veac și jumătate titlurile de voievod de Dolha, de Dolha Mare, de Rozavlea, de Laz și de Miclăuș, deși pentru dânșii, făcând parte din cea mai înaltă aristocrație a Ungariei, aceste titluri nu puteau să aibă decât o valoare istorică, de mândrie românească (cf. ib. nr. 54, 121, 91, 224, 262, 223 etc.).

Maramureșenii se prezintă ca oameni profund religioși, având în toate satele preoți și biserici. Preoția se bucura de un mare prestigiu, încât ea era îmbrățișată și de fiii celor mai de seamă frunțași maramureșeni. În 1368 era preot Miroslav, fiul lui Giula din Ciulești și nepotul lui Dragoș descălecătorul; în 1428 avem pe preotul Vlahta din Așa, nepotul lui Solovăstru Vodă, iar în 1479 pe preotul David din Leordina, ginerele lui Mihai de Dolha, nepotul lui Seneslau Vodă etc. (cf. ib. nr. 22, 159 și 309). După funcția de preot își iau numele familiale numeroasele familii Pop, precum și unele locuri și munți, ca

Dealul Popii din Bârsana, amintit în 1390 și Muntele Mihăiescu sau Mihai Pop de pe apa Rusului, amintit în 1411 (cf. ib. nr. 61 și 99).

Maramureșenii aparțineau ritului răsăritean, la statormnicia căruia a contribuit în cea mai largă măsură ura față de unguri, care au dat cultului latin un caracter național unguresc, fiind ungurii reprezentanții oficiali ai catolicismului din aceste părți.

Ura aceasta de veacuri era pe leplin justificată, deoarece maramureșenii au fost martorii oculari ai nimicirii atâtor organizații politice românești de către invazia maghiară, și mai ales că ei făcură cunoștință cu ungurii încă în vremea când aceștia au îngrozit cu sălbăticia lor toată creștinătatea din Apus și din centrul Europei, încât în Litania de îndurare au înserat și versetul: „Et ab Hungaris libera nos Domine!”. De aceea Papa Grigorie XI, cerând părerea mitropoliților din Strigoniu și Calocia referitor la intenția sa de a numi de episcop pe seama românilor din părțile tătarăști pe călugărul minorit Antonio din Spoleto, un cunoscător al limbii române și misionar printre români, scrie că românii nu sunt mulțumiți de activitatea bisericească a preoților unguri („cum ipsi Wlachones, ut dicitur, de solo ministrio sacerdotum Hungarorum non sint bene contenti”- cf. ib. nr. 40 din 1374).

Nu avem nici o informație privitoare la episcopia răsăriteană care ar fi exercitat jurisdicție bisericească asupra Maramureșului. Se crede, însă, că până la mijlocul sec. al XH-lea, când s-a înființat Episcopia din Halici de către prințul Vladimirco Rotislav, Maramureșul a fost păstorit de episcopi pelerini, cu sau fără autorizație canonică. În Maramureș nu existau decât doar câteva mănăstiri de călugări, din care sunt pomenite cele din Peri (1389), Bârsana (1390) și Ieud (1411) (cf. ib. nr. 53, 61, 99 și 110). Va mai fi existat în acest timp și mănăstirea Uglea, despre care se spune că a fost întemeiată „a tempore immemorabili”. În ținutul Bereg, istoricul Timon (Tibisci) face amintirea unei arhimandrii la Sân-Miclăuș, iar în Galiția se pomenesc arhiereul Chirii Românul, în 1353, episcop român cu reședința la Przemysl, și Simion, care în 1391 era arhiereul românilor din cuprinsul Mitropoliei Haliciului (cf. T. Holbau o.c.).

6. Expansiunea feudalismului sub Carol-Robert

După stingerea dinastiei Arpadiene, după o luptă de 7 ani ajunge pe tronul Ungariei Carol-Robert de Anjou, nepotul lui Ștefan V al Ungariei. În lupta aceasta a luat parte probabil și o ceată de viteji maramureșeni sub conducerea voievodului Nicolae, care în consecință a primit titlul măgulitor de: „Nicolaus Voyewodae, filii magnifici Mauriti, comiți de Ugocsa et Maramorusis" (cf. Fejer, Cod. Dipl. I. 147). După suirea sa pe tron, Carol-Robert trebui să mai ducă o luptă de 16 ani pentru nimicirea puterii oligarhilor maghiari, obișnuiți să comande regelui. Între aceștia cei mai puternici erau voievodul Ardealului și Csák Matei, care stăpânea întregul ținut al Slovaciei de azi până la hotarele Maramureșului. În lupta aceasta i se alăturară lui Carol fruntașii din Bereg și Ugocia, sub conducerea lui Petru, comite de Bereg, Ștefan, castelan de Seleuș, și Danciu, fiul lui Toma, cuceritorul cetății Nialab. Acesta din urmă devenind castelan de Muncaci și comite de Bereg și Ugocia, Ștefan, fiul lui Nicolae, care în acest timp urmă tatălui său în funcțiunea de voievod al Maramureșului, nu a primit decât titlul de comite de Maramureș. Aceasta, precum și faptul că Dragoș din Ciulești, împreună cu fiii săi Giula din Giulești, Drag și Dragoș din Bdeu, au fost ridicăți la treapta nobiliară în 1317 (cf. Produc. Nob. A. 1752 p. 60), arată clar că în aceste lupte a sprijinit cauza regelui și o ceată însemnată de viteji maramureșeni. Din ceata aceasta pare să fi făcut parte și Seneslau Vodă din Dolha, deoarece devine proprietarul teritoriului cetății Bărănica, care a fost distrusă în decursul acestor lupte (cf. I. Mihalyi o.c. nr. 219). Despre cetatea aceasta tradiția populară susține că ar fi devenit cuibul unor cavaleri jefuitori, împotriva cărora populația din Bărănica a pornit într-o noapte la atac, mânăndu-și vitele, pe coarnele cărora au așezat făclii aprinse. În fața acestui spectacol sinistru, cavalerii s-au aruncat de pe zidurile cetății în afunzime, încât și azi se arată o urmă de copită ce ar fi lăsat-o pe zidul calului căpitanului.

Carol-Robert nu putea să se mulțumească cu o politică ce se mărginea la puterile națiunii maghiare. Urmărind scopuri mai înalte, avea nevoie de o națiune mare și puternică, pe care crezu că o poate crea prin extinderea

sistemului feudal la toate teritoriile și la toate națiunile de sub stăpânirea sa, ca astfel diferitele naționalități să se poată îngloba numai în cele două categorii sociale, de nobili și iobagi, iar deosebirile de sânge și de limbă dintre diferitele popoare să le poată elimina prin introducerea limbii latine în afacerile de stat și prin obligarea nobililor de a îmbrățișa cu toții religia catolică. În aceeași scop el lărgi atribuțiunile funcționarilor, dar îi obligă să-1 urmeze pretutindena în caz de război, precum și pe nobili, pe aceștia însă numai sub conducerea și sub steagul regelui, numindu-se: „nobiles sub vexillo regio” (cf. ib. ir. 19). Pentru ațâțarea vanității, a acordat blazoane nobile și titluri pompoase de comite, liber baron, palatin și magistri, după obiceiul italian. Ridicarea la treapta de nobil era împreună cu donarea unei moșii, după care titularul își lua numele nobiliar. Înobilirea se acorda printr-o diplomă regală, publicată în Dieta Țării și în Congregația Comitatului, după care urma introducerea în posesiune, în prezența reprezentantului regelui (Homo Regius) și a mănăstirii cu drept de jurisdicție, care redacta actele privitoare la introducerea în posesiune, precum și în prezența tuturor proprietarilor nobili vecini, care în cazul când prin introducere se vedeau lezați în drepturile deja câștigate, aveau dreptul să se opună. Aceasta însă numai în cazul când donațiunea se făcea cu mențiunea: „salvojure alieno” și nu cu mențiunea de „nonobstante cuiusvis contradiction”. Opozantul trebuia să-și dovedească gestul în fața tribunalului regesc și după lămurirea cauzei se ordona o altă împroprietărire. Toate cheltuielile împreună cu investirea și introducerea de nobil - cheltuieli destul de considerabile (cf. ib. nr. 211 din 1451) - cădeau în sarcina noului titular. După diploma nobiliară se redactau mai multe copii, din care câte un exemplar se păstra în arhiva mănăstirii și a comitatului. Astfel a devenit necesară instituirea oficiului arhivelor și a funcționarilor arhivari, datorită căreia s-au putut păstra până azi o mulțime de documente din cele mai vechi timpuri.

Mândria lui Carol-Robert nu putea să sufere independența Maramureșului, unde de altfel își câștigase și un număr însemnat de aderenți, în frunte cu Drag și Dragoș din Bedeu, care la 1336 se aflau în mod oficial în slujba regelui („Dragh et Dragus Volahorum et serventium ipsius Domini nostri Regis” cf. ib. nr. 6); în 1326 regele a intrat în Maramureș, unde probabil a obținut cu ușurință dreptul de a așeza de-a lungul frontierei dinspre tătari și litvani garnizoane militare

și de a extinde raza de expansiune a coloniștilor sași până la Câmpulung, unde peste 3 ani s-au și stabilit. Față de aceste concesii, frunțașii români au fost recunoscuți de nobili donatari ai coroanei ungare, cu dreptul de a fi judecați numai de rege, precum și respectarea autonomiei și a organizației voievodale și cneziale. Pentru aceasta însă trebuiau să plătească regelui jumătate din a 50-a parte după vitele supușilor lor, iar jumătate constituia venitul lor („medietatem collectarum quinquagesimalium”, cf. ib. nr. 45). Printre cei ridicați la treapta nobiliară îi găsim pe voievozii Ștefan din Cuhca, Seneslau din Dolha și Crăciun din Bilca, apoi pe cnejii Seneslau din Bârsana, Bogdan și Iuga, fiii lui Ștefan, Ion și Ștefan, fiii lui Iuga, Maxim din Iloșva, Giula și fiii săi din Giulești, Drag și Dragoș din Bedeu ș.a. înnobilarea aceasta n-a adus nici un câștig material frunțașilor maramureșeni, deoarece în locul moșiilor regale ce trebuia să li se doneze li s-au donat propriile lor moșii, pe care în baza dreptului valah le stăpâneau din moși-strămoși; iar ridicarea propriu-zisă la nobilat n-a fost altceva decât o asimilare a gradelor de voievozi și cneji cu gradele corespunzătoare din ierarhia feudală. Ceea ce au primit în plus au fost doar niște diplome scrise pe piele de câine, însoțite de blazoane strălucitoare, care până azi constituie așa-zisa „fală mare în traistă goală” a maramureșenilor.

Se introduce astfel în Maramureș o administrație mixtă feudo-valahă, având ca organ suprem de conducere congregația voievozilor și cnejilor, prezidată de comitele suprem („praesen- tibus homine comitis ac Kenesis terrae Maramorisicnsis... convocatus omnibus kenesisis terrae praedictae et vicinis commetaneis suis”, cf. ib. nr. 13 și 14). Comiții din Ugocia încetează de a mai exercita jurisdicție asupra ținutului colonizat din Maramureș, care trece sub autoritatea comitelui maramureșean, funcțiune *pe* care în 1326 o exercita Ștefan Vodă din Cuhea, fiul lui Nicolae Vodă. La 26 aprilie 1328 regele acordă privilegiu speciale coloniștilor germani din orașele Vișc, Uust, Teceu și Câmpulung, scoțându-i de sub autoritatea organelor administrative locale și ordonând să nu se atingă nimeni de lăzăiturile și plantațiile acestora („nullius idiomatis vel nationis homincs ab ipsis auferendi habcat facultateiT, cf. i. nr. 4). Prin aceasta s-a creat în Maramureș un

fel de stat în stat al coloniștilor sași, care va sta în permanență la dispoziția puterii centrale a Ungariei.

Documentele citate mai sus au darul de a răsturna din temelii afirmația unor istoriografi unguri că românii din Maramureș ar fi fost aduși de Carol-Robert din ținutul Munteniei, parte ca ostateci, în urma tratatului de pace din 1335, încheiat după lupta de la Posada, când arhiepiscopul Ladislau din Calocia trata în numele regelui cu castelanul din Caraș problema alimentării și tranzitului din Muntenia în Ungaria a lui Bogdan, fiul lui Micula, și a însoțitorilor săi, purtători de nume muntenești ca: Seneslau, Tatomir, Maxim, Iuga, Litivoi ș.a.; parte din frunzașii olteni, rude de ale lui Basarab Vodă al Munteniei, care, temându-și domnia, a început să-i persecute, încât au fost nevoiți să se refugieze în Ungaria. Afirmațiile acestea par a fi confirmate și de 2 autori români, B.P Hașdeu și Miron Costin. Primul în scrierea sa „Negru Vodă” afirmă că strămoșii lui Dragoș Vodă au fost cneji din Romanța, din ramura basarabenilor plecați în 1285 și că în 1358 Alexandru Vodă al Munteniei a îndemnat pe Bogdan Vodă din Maramureș - un alt descendent din cneji din Romanța, emigrați pe vremea lui Bărbat Vodă - ca să ocupe Nordul Moldovei și să scuture jugul unguresc; al doilea în poezia sa poloneză din 1684 scria următoarele: „Este un sat numit Cuhea în Țara Maramureșului, unde locuia cu ai săi Drăguș, fiul lui Iuga, iar Bogdan era mândru de înrudirea sa cu vechii domni.”

Afirmațiile acestea - deși simpatizate de unii maramureșeni pentru ilustra originea a familiei lor - nu corespund adevărului, deoarece românii de pretutindeni păstrând aceleași obiceiuri străvechi, purtau și nume de botez identice; iar documentul din 1335 ne spune numai despre o trecere proiectată a lui Bogdan; nu găsim însă nici un document care să confirme efectuarea aceluia proiect. Or este de mai mare importanță executarea decât proiectarea unui plan și nu se poate admite ca un convoi compus din personalități ilustre, din numeroase persoane de serviciu și turme de vite să fi putut parcurge un traseu de peste 1.000 km fără ca să fi lăsat undeva vreo urmă. Nu se poate admite nici presupunerea că neamurile domnului muntean să fi acceptat cedarea pământului lor mănos din Oltenia în schimbul unui

ținut sărac, muntos, îndepărtat și necunoscut al Maramureșului, unde de altfel regele nici nu putea să trimită pe ostatecii săi - de care avea absolută nevoie pentru a influența după plac mersul politicii muntenești - deoarece în acest timp Maramureșul nefiind încorporat Ungariei și fiind situat în apropierea ținuturilor ocupate de tătari și litvani, regele n-ar fi putut să exercite o supraveghere eficace asupra acelora. De altă parte constatăm cu certitudine că Maramureșul este locuit de o numeroasă populație românească deja înainte de anul 1335 (cf. ib. nr. 5), încât frunțașii ei au fost ridicați la treapta nobiliară unii în 1317, iar alții în 1326 (cf. ib. nr. 3 și Produc. Nob. A. 1752 la familiile Rednic, Petrovay, Bedey-Bedeoanu, Tivadar din Bedeu ș.a.). Afară de aceasta, două documente din 1453, eliberate de Iancu Huniade pe seama cneștilor Mihai din Săcel, Petru Mandra și Nan din Vișeu, afirmă că aceștia posedă cnezatele lor încă de pe vremea sfinților regi Ștefan și Laslău din sec. al XI-lea („ipsi et eorum praedecessores semper et ab antiquo Kenesiatum Szacsal possidissent", „ab antiquo et temporibus divorum regum veri, legitimi et perpetui kenesy fuissent", cf. I. Mihalyi, o.c. nr. 215, 216).

7. Descălecatul Moldovei în lumina documentelor maramureșene

Introducerea feudalismului în Maramureș a provocat serioase nemulțumiri între o seamă de frunțași, în frunte cu Bogdan, fiul și urmașul lui Ștefan Vodă, care din cauza ținutei sale dârze n-a fost investit decât cu atribuțiunile de voievod, iar cele de comite au fost date lui Andrei Laczkfy (cf. ib. nr. 13, 17 și p. 6). Cormitele fiind ocupat cu organizarea de expediții militare împotriva tătarilor, a avut ca locțiitor pe Ioan, fiul lui Dionisie din Kolcse, care a fost însărcinat și cu supravegherea și spionarea activității lui Bogdan. Maramureșul fiind înconjurat de garnizoane regale și de comitate feudale. Bogdan a fost nevoit să suporte cu resemnare toate umilirile. În 1342 Bogdan, profitând de răscoala sașilor ce izbucni cu ocazia încoronării tânărului Ludovic, urmașul lui Carol-Robert, a pus la cale o răzbunare împotriva

lui Ioan de Kolcse, ale cărui moșii au fost devastate de către voinicii maramureșeni, conduși de Ștefan, fiul lui Iuga, și de consângeneii săi, fiii voievozilor din Bilca și Dolha. Ancheta ordonată de rege în 1343 constată vinovăția lui Bogdan și a nepotului său Ștefan, pe care îi declară de infideli de notorietate publică, iar pe ceilalți acuzați i-a achitat („contra Karaehinum waywodam de Bylke et duos filios ejusdem super facto conflictus, quem Bogdan quondam woyvoda de Maramorosio noster infidelis contra prefatum Iohannem filium Dyonisy et frates ejusdem in hieme nune praeterita habuit"... „Stephanus filius ejusdem Ige frater tuus, qui raperrime notam infidelitatis Bogdano quondam woyvoda patruo suo, noster et regni nostri infideli notorio adhaerendo incidit", cf. ib. nr. 7 și 13).

Bogdan în consecință a fost înlocuit în funcțiunea de voievod cu fratele său Iuga, care însi n-a funcționat decât puțină vreme, deoarece în 1349 această demnitate o deținea fiul său Ioan („fidei suo Iohanni filio Ige wayvodae Olahorum de Maramorosio", cf. ib. nr. 13). Față de ceilalți Ludovic s-a arătat binevoitor, confirmându-le vechile privilegii nobiliare, acordate de către tatăl său și scutindu-i de obligația de a îmbrățișa religia catolică, impusă tuturor nobililor din Ungaria sub pedeapsa pierderii calității de nobili și a confiscării averilor nobiliare. Ca motiv al nemulțumirilor s-au invocat probabil încercările de catolicizare, atât prin coloniști, cât și prin activitatea preoților răsăriteni uniți cu Roma de la bisericii din Sighet. Probabil pentru a curma definitiv aceste nemulțumiri, Ludovic desființează serviciile răsăritene catolice din biserica din Sighet, pe care o cedează coloniștilor săi romano-catolici, profitând totodată de aceasta, pentru a extinde expansiunea coloniștilor și la Sighet, care devine centrul catolicismului din Maramureș, unde în 1346

găsim pe „Dominus Benedictus rector Ecclesiae de Zygeth .....

Vicarius în Maramorosia". Totodată, Sighetul devine și capitala întregului ținut, unde aveau să se întrunească cneji în frunte cu voievodul și comitele lor, pentru a judeca cauzele de interes obștesc, iar în 1352 privilegiile regale s-au extins și asupra coloniștilor din Sighet, prin care numărul orașelor regale s-a ridicat la 5. Ca urmare, documentele locale se redactează la Sighet, imprimându-li-se sigiliul

cu cap de zimbru al acestui oraș. Primul document redactat la Sighet îl avem din 1349, iar cele mai vechi sigilii cu cap de zimbru sunt din anul 1383 (cf. ib. nr. 12, 14,49).

Tot revolta lui Bogdan a servit de pretext pentru transformarea tuturor moșiilor încă neocupate personal, precum și a minelor existente în proprietăți și monopol al regelui, rămânând pe seama românilor numai dreptul de a se folosi liber și fără taxe de apa sărată. De fapt în 1353 ținutul minier al Coștiului figurează ca domeniu regal („jungit se ad terram domini regis”, cf. ib. nr. 16). În consecință, oaspeții regali devin mineri de profesiune și se instituie serviciul de exploatare a minelor de sare sub conducerea unui comite salinar („comes camerarum salium regalium Maramosiensium”), care mai avea dreptul de a judeca toate delictele salinare și toate cauzele ivite pe teritoriul salinar (cf. ib. nr. 16, 313, 314). Primul comite salinar cunoscut în documente este Filip Pipo de Ozora, pomenit în 1404 (cf. ib. no. 73). La Coștiui, pe locul vechiului castel roman, s-a construit o fortăreață nouă, capabilă să apere minele și pe mineri în caz de primejdii. Minerii locuiau în Teceu, Sighet și Coștiui, în organizații proprii, sub conducerea primarilor proprii, aleși de ei și confirmați de comitele salinar; drepturi fixate printr-o lege specială, care s-a revizuit în anii 1435 și 1498 (cf. ib. nr. 356). Sarea se scotea din mină cu ajutorul unor saci de piele de bivol, legați de o funie lungă, trasă de cai. Prețul sării se stabilea de Dictă, însă în Maramureș se vindea sub prețul oficial, pentru a combate contrabanda de sare din Polonia, cât și pentru a-i obișnui pe maramureșeni cu consumul sării, întrucât aceștia întrebuințau aproape în exclusivitate apa sărată, numită slatină. Contrabanda de sare se făcea pe scară întinsă, încât s-a simțit nevoia numirii unui comisar special, însărcinat cu urmărirea contrabandiștilor (cf. ib. nr. 233).

Expedițiile militare din 1340 - 1350 curățiră Moldova de tătari, pe care i-au alungat dincolo de Nistru, spre Crimeea, iar Athlamos, căpetenie tătară, a fost prins și decapitat. La aceste expediții a participat și o ceată de viteji maramureșeni, sub conducerea lui Dragoș din Bedeu, care ca răsplată pentru vitejia sa a fost numit voievod și locțiitor regal în Moldova, cu reședința la Baia. Asupra moșiilor din

Maramureș ale lui Dragoș s-au împărțit frații săi Giula din Giulești și Drag din Bedeu, precum și ruda lor - probabil cumnat - voievodul Seneslau din Dolha. După 2 ani, lui Dragoș îi urmează în domnie fiul său Sas, a cărui amintire o păstrează Valea Sasului de lângă Botiza, familia Sas din Șieu și Valea Sasului de pe Taras, pomenită în 1411 (cf. ib. nr. 97). Giula și fiii săi Dragoș, Ștefan, Tătar, Dragomir, Miroslov și Costea au stăpânit întreaga vale a Mării fiind străbunii familiilor nobile din acest ținut (cf. ib. nr. 13). Drag din Bedeu a avut fiu pe Vasile, pretore în 1385 și străbunul familiilor nobile din această comună. În 1456 moșia lui Drag și Dragoș din Bedeu, primită ca donație regală în 1336, ajunge cu drept de moștenire în stăpânirea lui Mihail-Bogdan din Petrova, nepotul voievodului Seneslau din Dolha (cf. ib. nr. 51, 221).

După cronicile noastre, descălecatul Moldovei s-ar datora unei vânători de zimbri, care ar fi dus pe Dragoș până spre câmpiile mănoase ale Moldovei. Ele încep de regulă cu cuvintele: „La leatul 6867 de la facerea lumii cu ajutorul lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei și s-a început așa: a venit Dragoș Voievod din țara Ungurească, din Maramureș, la vânătoare de zimbrii și a domnit 2 ani”. Tot așa scriu, cu mici variante, baronul Nicolae Zesky, ambasadorul Poloniei în anii 1470 - 1490, și Marcus Bandinus, vizitator apostolic în Moldova în anul 1648. Cronicile acestea ne arată că descălecatul Moldovei n-a fost un fapt divers, ci un eveniment politic de o însemnătate covârșitoare, a cărui amintire tradiția poporului a păstrat-o vie în toate timpurile. Pretextul vânătorii de zimbri nu este decât o creație a fanteziei populare, impresionată de prezența fiorosului animal în pădurile virgine ale Maramureșului și al cărui cap a împodobit stemele Moldovei și Maramureșului. Amintirea zimbrului o mai păstrează azi munții Zimbroslov din hotarul Borșci și Vf. Boului de pe Valea Râului, satul Boureni și văile Tursad de lângă Vad și Bouț de lângă Boureni. Ultimul zimbru a fost împușcat la Țibău în 1852, când pielea și coarnele zimbrului au fost donate preotului Alexandru Anderco din Borșa, de unde cu timpul au dispărut.

Partida lui Bogdan nu vedea cu ochi buni participarea maramureșenilor la expedițiile împotriva tătarilor din Moldova și de

aceea Ștefan al lui Iuga a încercat să atragă de partea lui Bogdan pe Giula și fiii săi din Giulești („quod ipsos a Via solitae fidelitatis divertere, ac suo et ipsius Bogdan quondam Voyvodae nostris infidelis notorii contubernio. et societati jungere nequivisset”), dar nercușind, Ștefan le-a devastat moșiile și le-a aprins casele („domos suas concremari, et comburri faciendo”). La aceasta regele Ludovic, care se afla în Bistrița - de unde-și dirija armatele sale - a dat dispoziții voievodului Ioan ca să restabilească în moșiile lor pe Giula și pe fiii săi (cf. ib. nr. 13 din 1349). Noua rebeliune a servit regelui de pretext pentru extinderea privilegiilor regale și asupra coloniștilor din Sighet, cât și pentru transformarea cetății Must într-o fortăreață inexpugnabilă, care în 1353 se afla sub comanda castelanului Dominic Macska. Deoarece noua cetate putea să ofere în caz de pericol un adăpost sigur pentru nobilimea din 4 comitate, cetatea Vișc a fost părăsită, încât la finele sec. al XIV-lea era numai ruine. După aceasta cetatea Hust devine centrul tuturor întreprinderilor militare din ținuturile superioare ale Ungariei, stăpânirea ei fiind râvnită de toți domnitorii ardeleni și austrieci și de toți capii de revoluție. Nu este exclus că contactul cu Maramureșul să fi sugerat lui Ludovic ideea de a modifica în 1351 dreptul de moștenire, în sensul ca moșiile nobiliare să nu se poată transmite decât în linie bărbătească, și în caz de stingere a acesteia moșiile să revină coroanei.

Alungarea tătarilor, înfrângerea litvanilor și înființarea statului românesc al Moldovei ofereau lui Bogdan posibilitatea unei evadări de sub autoritatea regală. Credincioșii săi pregăteau în acest scop, pe ascuns, terenul în Maramureș; iar alții complotau în surdină în Moldova, căutând să înjghebeze un partid potrivit domniei ungurești, reprezentată prin Dragoș și fiul său Sas. În răstimp maramureșenii participară sub conducerea comitelui Andrei la expedițiile împotriva Neapolului din 1349 - 1351, ducând cu sine peste mări și țări faima vitejiei românești, în martie 1352, maramureșenii participară la expediția împotriva litvanilor, când armata regelui a fost nimicită sub cetatea Belcz, unde-și pierdu viața Tatomir, fiul lui Dragomir și nepotul lui Sas Vodă, a cărui vitejie - încă și după 35 de ani - a servit ca motiv de răsplată regească pe seama fratelui său Ioan Valahul (cf.

ib. nr. 52). Tot în această expediție s-a distins și Ștefan al lui Iuga, rccâștigându-și astfel grația regelui, care la 14 mai 1353 îi dăruiește, lui și fratelui său Ioan, ținutul Cuhici („Stephani et Iohannis Olachorum filiorum Ige similiter Olachy, fidelium Servencium dicti Domini Regis", cf. ib. nr. 16).

În 1359, Bogdan, profitând de împrejurarea că Ludovic conducea personal o expediție împotriva lui Dușan al Serbiei, iar comitele Oliver își petrecea timpul la curtea reginei, precum și de împrejurarea că tocmai murise Sas Vodă, el plecă însoțit de grosul populației din 300 sate din Bereg și Ung, precum și de o mulțime de viteji din Maramureș. În drumul său (Sighet-Giulești- Vălcni, Bârsana-Săcel-Moisei, Borșa-Prislop-Bistrița-Aurie) a mai pârjolit o dată moșiile fiilor lui Giula din Giulești și pe ale lui Ioan din Rozavlea, care au refuzat să-l însoțească. Bogdan pare să nu fi întâmpinat rezistență mare în Moldova, pe care ocupând-o a alungat pe fiii lui Sas Vodă în Ungaria. Regele Ludovic se grăbi să vină în ajutorul credincioșilor săi și să aducă la ascultare pe răzvrățitori, iar în drumul său, între Vad și Oncești își astâmpără setea la o fântână, care în 1411 se numea Fântâna Craiului (cf. ib. nr. 100). În oastea regelui se aflau Balcu, Drag, Ioan și Ștefan, fiii lui Sas Vodă, Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, împreună cu fiul său Ioan, Ștefan, fiul lui Iuga, Dragos, fiul lui Giula, Stan al lui Petru din Săpânța, Gerheș din Sarasău, Vănciuc din Oncești, fiii cneazului Locovoi din Cosău ș.a., care cu toții au avut parte de diferite favoruri regale. Ludovic a întâmpinat o rezistență atât de îndârjită din partea lui Bogdan, încât pentru a evita un eșec de proporții dezastruoase a recurs la dibăcia diplomatică a lui Dragoș lui Giula, care reuși să stoarcă lui Bogdan o declarație de recunoaștere simbolică a suveranității regale și să respecte moșiile aparținătoare familiei lui Sas Vodă. Însoțitorii regelui au fost răsplătiți din belșug, iar Ștefan, nepotul lui Bogdan, a fost numit de voievod al Maramureșului în locul fratelui său Ioan, probabil decedat de curând („Stephanus filius Ige Voyvoda noster Maramorusiensis dilectus nobis et fidelis", cf. ib. nr. 19, 24 și 22). Recunoștința regală s-a revărsat mai ales asupra lui Dragoș al lui Giula, căruia i-a acordat o patentă donatară („nobilitatis titulo quo cactcri veri primi et natureles regni

noștri Nobiles sub vexillo regio gaudeant et fruantur") asupra moșiilor Breb, Slatina, Copăceni, Desești, Hărnicеști și Șugatag pentru deosebitele sale merite: „specialiter autem in restauratione terrae nostrae Molclavanae... plures Olachos rebellantes juxta suam industriosam virtutem ad constantem fidelitatem regiae Coronae observandam reducentes” (cf. ib. nr. 19). El a mai fost decorat din partea regelui și cu o cingătoare prețioasă de cavalер, care în 1384 era în posesia fiului său Vasile și era evaluată la suma de 26 fl. aur. (cf. ib. nr. 49).

Însoțitorii lui Bogdan au întemeiat în Moldova sate noi pe care le-au numit după numele lor de botez sau după numele satelor din părțile maramureșene pe care le-au părăsit. În 1346 Bogdan s-a declarat independent, revocându-și declarația anterioară și ca semn al independenței sale a bătut monedă cu inscripția: „Moneta Moldaviae”, „Bogdan Wajwo”. Fiii lui Sas Vodă au încercat să-i reziste lui Bogdan, însă după o luptă crâncenă, în care au căzut mulți dintre aderenții lor, iar Balcu însuși a fost rănit, au fost siliți să se refugieze în Ungaria („non sine propriis suis cruoris effusione ac letalium vulnenum supportatione, fratrumque proximorum et quamplurimorum famulorum suorum morte crudelli sollicitate et habiliter exhibuisse”, cf. ib. nr. 29). Regele, angajat în război cu turcii, n-a putut să facă altceva decât să declare pe Bogdan de infidel notoriu și de dușman al imperiului, să-i confiscă averile din Maramureș și să le doneze fiilor lui Sas Vodă („revocatis a Bogdane Vaivoda et filiis suis nostris infidelibus notoriis, qui fulminante diabolo... in terram Moldaunam clandestine recedentes”, cf. ib. nr. 29 din 2 febr. 1365). După aceasta regele, preocupat fiind de războaiele sale și de afacerile Poloniei, al cărei rege devenise din 1370, n-a mai avut timp să se amestece în treburile Moldovei, care a putut astfel să se organizeze în toată liniștea.

Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, fiii voievozilor Seneslau din Dolha și Solovăstru din Sarasău, au rămas definitiv în Maramureș. Ștefan Vodă a avut fii pe Sandrin, Mihai, Alexa, Nicolae, Baba, Scora și Margareta, căs. cu Petru din Baia Sprie, care sunt străbunii familiilor nobile din Vișauă, Borșa, Moisei și Săliștea (cf. ib. nr. 51, 207, 225). Copiii voievodului Ioan din Rozavlea au fost Andrei, Gheorghe, Ilie. Stana,

căs. cu Ioan Gerheș din Sarasău, și Rozalia, căs. cu Ivașcu-Ion, fiul lui Senceslau Vodă din Dolha, care devin străbunii familiilor nobile din Șieu, Poienile Șicului, Petrova și Leordina (cf. ib. nr. 95, 143, 164). Copiii lui Solovăstru au fost cnejii Marus din Cuhca, Drăguș-Feir din Iapa și Opriș din Sarasău, iar Opriș a avut fii pe Solovăstru din Uglea, pe Vlad, Luca și Mihai din Apșe, pe Grigore Gerheș din Sarasău și pe Stan din Săpânța, străbunii familiilor nobile din Săpânța, Sarasău, Iapa, Uglea, Crișănești, Dărvănești, Târnavă, Apșe (cf. ib. nr. 237, 248, 288). Din voievodul Crăciun de Bilca descind familiile Komlosy, Bilkey și Gorzo din Bilca, care s-au maghiarizat cu desăvârșire, trăind și azi în jud. Ung și Bereg, unde în decursul veacurilor au avut roluri din cele mai importante. Din voievodul Seneslau din Dolha descind familiile Dolhay, stinsă în 1709, familia Petrovay- Petrovanu din jud. Ung și Heves, azi maghiarizată, precum și familia țărănească de azi Petrovay-Petrovanu din Petrova, I eordina, Rozavlea, Dragomirești și Bârsana, care pentru deosebire, în sec. al XVIII-lea, au luat diferite nume de poreclă, după care azi se împart în ramurile: Bilașcu, Filipașcu-Filipciuc, Găborean, Ienei, Ivanic, Mihalca, Pălcaș, Nicorici, Netrebici, Petrovay, Popan, Văsieș și Vlădicaș.

8. Consecințele descălecatului: Desființarea autonomiei și colonizarea rusnecilor

Cele două emigrări masive ale maramureșenilor în Moldova au lăsat goluri ireparabile în rândurile românilor rămași pe loc, slăbindu-le puterea de rezistență și reducându-le importanța politică. Totuși din considerație față de serviciile prestate de fiii lui Sas Vodă, regii au mai tolerat câtva timp autonomia patriarhală a românilor. Fiii lui Sas Vodă, cu excepția lui Ștefan, stabilit în Polonia, au participat la toate expedițiile lui Ludovic, vărsându-și nu o dată sângele, iar cumnatul lor Dragomir a căzut eroic sub Vidin în mai 1365 (cf. ib. nr. 52). Ca răsplată, ei primesc donație regală asupra cetăților Hust, Niabab, Ciceu. Unguraș și asupra orașelor regale Sighet, Câmpulung, Teceu, Hust și Vișc, precum și o mulțime de alte sate, devenind astfel cei mai

puternici și mai respectați magnați ai Ungariei din părțile nordice, încât într-un timp regele Sigismund a recurs și ia ajutorul lor bănesc. În 1365 Balcu n-a primit decât titlul de voievod, iar fratele său pe acela de magistru („Magister equitum”), funcțiune instituită încă de către cavalerii teutoni, deoarece comite în acel timp era magistrul Simion, fiul lui Mauritiu din Mediaș. Începând cu anul 1372, Balcu și Drag sunt curteni regali („aulac nostrac familiarcs”) și poartă titlurile de comiți de Sătmar, Maramureș și Secuime (cf. ib. nr. 29, 36, 48, 50, 52, 53, 57, 61, 62, 65, 67 etc.). În 1384 Drag și fratele său Ion Valahul, din ordinul reginei Maria, au condus o expediție militară împotriva litvanilor, cu care ocazie au reușit să prindă pe Prezkoya, comandantul oștirii dușmane, dar totodată Drag a primit mai multe răni, între care o rană enormă în față (cf. ib. nr. 50). Pentru vitejia sa, Drag s-a bucurat de un prestigiu atât de mare, încât în 1386 făcea parte din comisia de 10 magnați care tratau la Győr condițiile de pace între regina Maria și soțul ei Sigismund (cf. **Századok** 1896, p. 143), Centrul administrativ al moșiilor sale îl avea în Lunca Pietroasă, care după aceasta se numi consecutiv Drăgoești, adică satul lui Drag. Fiii lui Drag au fost: Sandrin, străbunul familiilor Roman și Rișcu din Drăgoești, și Gheorghe, străbunul familiei Dragffy din Belteg, care a ocupat cele mai înalte demnități din Ardeal (cf. I. Mihalyi, o.c. nr. 71). Despre Ioan Valahul, al treilea fiu al lui Sas Vodă, nu știm altceva decât că în anul 1402 ocupa înalta funcție de mai marele peste tabăra regelui și că a avut un fiu, Vasile (cf. ib. nr. 71). Prin ocuparea aceluiași demnități din partea fraților Balcu și Drag s-a reluat o veche tradiție străbună, deoarece vedem același lucru pe vremea fraților Caracalla și Geta, împărați ai Romei, Petru și Asan, împărați româno-bulgari, Iancu Corvinul și fratele său Ioan, bani ai Severinului ș.a. Tot un obicei străvechi este ca doi frați să poarte același nume de botez ca Drag și Dragoș din Bedeu, Dragoș și Dragomir din Giulești, Micu și Neg din Bârsana ș.a, obicei care în Maramureș se păstrează până azi.

Feudalismul cu întregul său aparat administrativ se introduce în Maramureș încetul și pe nesimțite. În 1373 începe seria neîntreruptă a comiților supremi și Maramureșul poartă numele de comitat (cf. ib. nr. 36). Cornițele, făcând parte din sfatul regelui și din Dieta țării,

petrecea mai mult la curtea regelui și activitatea lui se mărginea numai la confirmarea locțiitorului său, vicccomitelc, ales dc către nobilii județului în congregația comitatului. în 1383 găsim pe primul vicecomite în persoana magistrului Lupii, iar în 1385 pe Bancu de Sarasău, locțiitorul comitelui Balcu (cf. "ib. nr. 47, 51). Mai târziu se creează și funcțiunea de al doilea vicccomitc și de substitut al primului, funcțiuni care sunt unite cu aceica de castelani sau pârcălabi ai cetăților Must și Coștiui („castri Iluszt et castelli de Ronaszck castellani, neenon vicccomites comitatus Maramorosicnsis" cf. ib. no. 136, 303). Tot în 1385 găsim pe primii 4 pretori ai județului în persoana românilor Câdea din Virișmort, Petru din Crăciunești, Dragomir din Giulești și Vasile din Bedeu (cf. ib. nr. 51). Aceasta înseamnă că în Maramureș s-a făcut deja împărțirea administrativă în cele 4 plase existente până în 1871, plase care poartă numele: de Sus, Cosău, Sighet și de Jos. Pretorii țineau în evidență situația militară și obligațiile de contribuabili ale nobililor și iobagilor, înmânau citațiile pentru diferitele cauze, supravegheau bunăstarea drumurilor și podurilor, îi asistau pe nobili în exercitarea drepturilor de judecată asupra iobagilor, iar în caz de război se puneau în fruntea banderului alături de vicecomiți, rămânând la vatră numai o pătrime de nobili și o cincime de iobagi. Din cauza numeroaselor însărcinări, se instituie mai târziu și funcțiunea de vicepretore, precum și aceea asesori judecătorești. Pretorii reprezenta unitatea autonomiei comitatense, iar ca semn distinctiv al puterii lor, fiecare purta la sine câte o parte din sigiliul oficial, compus din următorul text: CO MI TA TUS MA RA MO RUS

întreaga organizație de stat se baza pe nobili, care, ajungând majoratul, depuneau jurământul față de rege și care împreună formau așa-numita „universitas Nobilimii", exercitându-și prerogativele prin „congregatio generalis universitatis nobilium Comitatus Maramorosiensis", expresie pe care o întâlnim prima dată în 1408 (cf. ib. nr. 86). Congregația se convoca obligator cel puțin o dată la an, pentru alegerea funcționarilor și a deputaților, controlarea activității și pedepsirea abuzurilor dovedite împotriva funcționarilor, amendarea nobililor pentru absențele de la ședințe etc. Mandatul funcționarilor

dura numai un singur an, iar acceptarea funcțiilor era obligatorie, sub pedeapsa unei amenzi de 50 de mărci; însă după funcționarea de un an, putea să refuze noile însărcinări timp de 5 ani consecutiv. Congregația proceda la alegerea celor 12 persoane, din care primii 4 primeau însărcinarea de pretori, iar ceilalți îndeplineau funcțiunea de judecători („jurassores" sau „jurați assessores"). Aceștia împreună cu vicecomiții formau Tabla judecătorească („Saedes Judiciaria"), care se convoca tot la 15 zile și ale cărei sentințe - pronunțate în public - se puteau apela la congregație (cf. ib. nr. 339). Judecătorii nu erau funcționari în înțelesul strict al cuvântului, fiind însă aleși numai din nobili care se bucurau de un trecut nepătat și de o absolută independență materială, ei se bucurau de atâta autoritate încât nimeni nu trăgea la îndoială bunacredința și imparțialitatea lor în pronunțarea sentințelor. Pe la finele sec. al XIV-lea, Maramureșul deja face parte integrantă din Ungaria; totuși în unele documente mai continuă să poarte numele de: „terra Maramorosiensis", „districtus Maramorosiensis", „vicarius terrae Muramorosiensis" etc., ca o reminiscență a vechii sale autonomii politice și administrative (cf. ib. nr. 203, 299, 305, 307, 316). Feudalizarea n-a însemnat de la început aruncarea în servitute a masei țărănești, ale cărei drepturi de proprietate s-au menținut libere și independente de latifundii, ca averile sașilor și ale secuilor. Aceasta rezultă din expresiile: „alterius cuiusvis status et condicionis dicti comitatus Maramorosiensis hominum" (cf. ib. nr. 46, 93)

Instituția voievodatului n-a fost desființată în mod brusc, ci a dispărut de la sine, ca o instituție devenită superfluă, deoarece în lunga domnie de 30 de ani a lui Balcu Vodă, maramureșenii s-au obișnuit să meargă cu plângerile și nevoile lor la comite, care era totodată și voievodul ținutului. Cnezatele dispar în urma ridicării titularilor lor la treapta nobiliară și a transformării moșilor cneziale în moșii nobiliare; precum și din motivul că atribuțiunile lor administrative și judiciare au trecut asupra pretorilor. Totuși ne întâlnim cu cneji și cnezate încă și în decursul sec. al XV-lea, însă atribuțiunile cnejilor se restrâng la încasarea quinquagesimalei, din care jumătate constituia beneficiul lor; precum și la judecarea unor cauze mai mărunte ale supușilor. Ei nu

mai sunt independenți de forul administrativ precum erau mai înainte, în înțelesul definiției: „Kenesiatus erat jus dominium exercendi in suis bonis, independens a publico magistratu. Itaque quibus possessiones cum jure Kenesiatus conferebantur, in iis foro dominali magistratui Cttatus competente utebantur, hoc est pari jurisdictione. Subditi eorum praestabant Regnantibus tributa, sed jurisdictioni tantum kenesiorum suberant" (cf. ib. p. 7). Cnezatul continua totuși să se confere „jure perpetuo et irrevocabiliter", iar în alte ținuturi se conferea: „morc et ad instar caeterorum Valachorum in comitatu Maramorosiensis¹ (cf. ib. nr. 181). Mai târziu cnezatele formează proprietăți personale ale nobililor, putând să dispună liber asupra lor. Astfel Simion din Bocicoel primește în 1454 cnezatul Cubei de la Ambroziu din Dolha; în 1419 Simion al lui Vlad primește de la Micu din Domnești donație asupra cnezatului din Neaga, iar în 1444 nobilul Petru Gerheș din Sarasău face reclamații din cauza unor pagube cauzate cnezului său (cf. ib. nr. 220, 137, 187). Cnejii care au continuat să se mențină dispar definitiv în urma legii de servitute țărănească din 1514, când funcțiunile lor se transformă în acelea de juzi comunal.

Reginele Elisabeta și Maria, în desele lor călătorii spre Polonia, precum și în timpul șederii lor la Muncaci, ajung în contact cu românii din Ung și Bereg, pe care i-au luat sub speciala lor ocrotire, pentru valoarea lor militară. În anii 1364, 1366, 1370, 1380 și 1383 se ordonă comitatului Bereg și oaspeților regali ca să respecte dreptul românilor de a-și alege liberi voievodul care să-i judece în cauzele mai mici („Omnibus eisdem Volacis nostris ut voyvodam quem comunitas volachorum habere voluerit eligendi et praeficiendi habeat facultatem, secundum, quod etiam alii volacy in Maramorosio **potirentur** libertate" (cf. ib. nr. 28, 30,34, 44, 27, 46). în 1371 fiii lui Seneslau Vodă din Dolha primesc donație asupra cnezatului Nireșel de pe Taras, iar în 1383 asupra cnezatului Coșna de pe Bârjava (cf. ib. nr. 35, 45). în 1404 Sigismund dăruie lui Ion din Domnești cnezatul Lipceni, care încă din 1350 aparținea fiilor lui Crăciun Vodă, la protestul cărora li se restituie în 1412: „jure perpetuo et consuetudine terrae Maramorosiensis" (cf. ib. nr. 15, 103, 104). Cele 33 de comune ale domeniului de Muncaci, locuite numai de români, se numeau

posesiunile crăiesii („*possessiones reginales*”, cf ib. nr. 27), iar în limba iobagilor ruteni posesiunile cralinei. După stingerea familiei princiare Koriatovici, domeniul de Muncaci s-a transformat în isprăvnicic sau șpanat, primind numele oficial de „Kraina”, nume ce s-a păstrat până azi și care nu are nimic comun cu poporul ucrainean și cu Ucraina. În Kraina aceasta, cnejii au continuat să se bucure de drepturile lor și după 1514, fiind însărcinați cu colectarea dărilor pe seama crariului, menținându-se în situația aceasta până în sec. al XVIII-lea, când dispar din cauza sistemului urbarial, introdus de Maria Teresia. În sec. al XVIII-lea mai existau în comitatul Ung așa-numitele „*stationes vojvodales*”, unde se adunau iobagii ca să-și plătească dările în natură (cf. Lehoczy o. c.).

Așezarea rusnecilor în Ung și Bereg se leagă de numele familiei Koriatovici, descendentă din Koriat, fiul lui Gedimin, întemeietorul unui puternic imperiu litvano-slavon. Sora lui Koriat se căsătorii cu Cazimir al Poloniei, iar nepotul său Jagjell luă în căsătorie pe Hedviga, fiica lui Ludovic al Ungariei, devenită regină a Poloniei. Koriat era stăpânul Novgorodului și al Podoliei, dar în urma unui conflict avut cu fratele său Olgred a fost silit în 1339 să se refugieze în Ungaria. Mai târziu își reocupă tronul Lodomeriei, dar în 1351 fiii săi Teodor, Vasile și Iuga, fiind alungați de către litvani, sunt siliți să se refugieze, primii doi în Ungaria, iar Iuga - care pentru scurt timp a ocupat și tronul Moldovei - în Polonia. Cu ocazia expediției din 1354 interveni la Breslav, lângă Bug, o înțelegere între Ludovic și Teodor Koriatovici, în înțelesul căreia Teodor renunță în favoarea lui Ludovic la drepturile sale asupra Podoliei în schimbul cetății Sator din Zemplin și a domeniului din Muncaci. La 8 martie 1360, prințul Teodor a întemeiat mănăstirea Sf. Nicolae, pentru trebuințele sufletești ale credincioșilor săi, înzestrând-o cu moșiile Boboviștea și Lunca (cf. ib. p. 601). După descălecatul lui Bogdan, locurile rămase despopolate din Bereg și Ung au fost colonizate de către Teodor Koriatovici cu 40.000 de ruteni veniți din părțile galițiene, fiind alungați de litvani. Timp de un veac, rutenii n-au reușit să pătrundă în Maramureș, nici chiar pe cursul superior al Bârbavei, de la extremitatea ținutului. Aceasta rezultă dintr-un document din 1461, care face amintirea unui drum ce duce din

Coșna, pe valea Bârjavei, spre pământurile locuite de ruteni („per quam vi am de dicta possessione Kusniczc itur ad terram Ruthinorum”, cf. ib. nr. 266). Tot în acest timp un grup de ruteni s-a strecurat în Maramureș, în ținutul stăpânit de voievodul Ioan de Rozavlea, care i-a colonizat de-a lungul văii, numită după ei, Apa Rusului, unde au întemeiat satele rutenești și iobăgești: Poienile de sub Munte, Repedea și Ruscova de unde mai târziu nobilii din Petrova au colonizat câteva familii în cătunele Frumușaua, Bistra și Valea Vișeului. În a doua jumătate a sec. al XV-lea, nobilii români din satele din dreapta Tisei au început să-și aducă pe domeniile lor iobagi ruteni din Bereg, care în 1489 aveau deja un preot rutean în satul iobăgesc Horneți de pe Valea Neagului („in qua quidam Rutcnus presbiter resideret”, cf. ib. nr. 346). Așezarea rutenilor în Bereg și Ung a fost un act puternic în corpul neamului românesc, despărțind pentru totdeauna pe cei din Maramureș de frații lor din Bereg, Ung, Zemplen, Sabolci, ținutul Tatrei și Galiția. Rutenii, lipsiți până mai ieri de orice tradiții și idealuri naționale, nereușind să dea Maramureșului nici o familie nobilă, suportând cu răbdare de martir toate vremurile de sclavie și de iobăgie - încât ungerii îi caracterizau prin următoarele cuvinte: „Ruteanul se naște, plătește dare și moare” - devenind puternice elemente de deznaționalizare nu numai pentru românii din afara hotarelor Maramureșului, ci chiar și pentru enormă majoritate a familiilor nobile din satele situate în Maramureșul din dreapta Tisei. Aceasta din motivul că rutenii au primit un puternic aliat în biserica cu limba slavonă, influențată și mult timp condusă efectiv de episcopii ruteni din Muncaci. Astfel se înstrăinează deodată cu falnicii români de odinioară și cele mai roditoare șesuri împreună cu cele mai prețioase păduri din Maramureș.

9. înființarea Exarhatului din Peri. Căderea lui Balcu Vodă. Amestecurile episcopilor sârbi în biserica Maramureșului

Încă sub Ludovic s-a organizat un vicariat romano-catolic al Maramureșului, cuprinzând parohiile Sighet, Coștiui, Câmpulung, Teceu, Hust, Vișc și mănăstirea din Remeți. Propaganda catolică condusă de călugărul Anton din Sopleto reușește să convertească în 1370 pe Teodor Lațcu al Moldovei, fiul și urmașul lui Bogdan descălecătorul. Această propagandă n-a obținut în Maramureș decât rezultate izolate, convertindu-se abia câțiva nobili români în frunte cu Gheorghic, fiul magistrului Drag, întemeietorul familiei Conte Dragffy. Motivele eșecului propagandei catolice se rezumă la următoarele: la servicii se întrebuința limba latină, tot atât de neînțeleasă publicului ca și limba slavonă; antagonismul ce exista între Bogdănești și Dragoșizi; plata dijmelor bisericești și mai ales păstorirea preoților unguri. În lipsă de un număr mai mare de credincioși, în Maramureș nu s-au putut înființa parohii românești romano-catolice și ca urmare puținii convertiți s-au maghiarizat.

Biserica românească continua să țină legături canonice cu Haliciul și după 1372, când s-a înființat Mitropolia Moldovei, cu binecuvântarea Patriarhiei din Ohrida, deoarece Balcu Vodă se număra printre ctitorii Mitropoliei din Haliciu. În 1387 Haliciul a fost încorporat Poloniei și astfel Mitropolia din Halici și-a pierdut dreptul de jurisdicție asupra teritoriilor din Ungaria. Profitând de această situație, Balcu și Drag făcură o călătorie la Constantinopol, unde la 13 august 1381 au obținut de la Patriarhul Antonie un decret de canonizare a Exarhatului din Peri, înzestrat din partea ctitorilor cu 182 jug. arător, 3.573 jug. pădure și o moară cu 2 roți. În fruntea Exarhatului a fost numit Egumenul Pahomie cu o jurisdicție quasi episcopală asupra Maramureșului, Sălajului, Mediașului, Ugocei, Bârjavei, Ciceului, Bolovănețului și Almașului din Bihor. Egumenul nu atârna de nici o episcopie, dar, neavând ordul vlădicesc, trebuia să se îngrijească de un episcop, care să-i hirotonisească preoții. Dreptul de alegere al egumenului s-a acordat ctitorilor și credincioșilor („dilecti filii et generosi Vajvode Balicza et Drag Meșter, qui habend Ecclesiam sive

monasterium perpetuum in Maramoras in nomine Sancti Michaeli Archangeli fundatum... qui venerunt ad nos et humilitati nostrae supplicarunt", cf. o.c. nr. 62). Balcu și Drag au primit totodată și dreptul de a alege pe urmașii arhierelui Simion, păstorul românilor din Rusia mică și din Polonia de sud (cf Holban o.c.). Tot atunci Patriarhia din Constantinopol s-a interesat și de biserica moldovenească, numind acolo, în 1393, pe grecul Eremia, pe care moldovenii refuzară să-l primească. Ca urmare Antonie al IV-lea a anatemitizat Moldova, iar conflictul ivit se termină în 1401, când a fost recunoscut mitropolitul Iosif.

Domnia despotică a lui Sigismund a provocat nemulțumiri între magnații țării, care au chemat la tron pe Ladislau Durazzo. În Maramureș încă s-au format două tabere adverse, divizând chiar și pe membrii aceleiași familii, cauzându-și reciproc o mulțime de volnicii și de pagube materiale. În fruntea partidei lui Sigismund se aflau prințul Teodor și comitele Filip de Ozora, iar în fruntea răsculaților nu se afla nici o persoană mai de seamă. Drag și Balcu au avut la început o atitudine neutră, însă regele, temându-se de puterea lor în continuă creștere, le-a pus în coastă pe favoritul său Gavrilă Perenyi. Acesta, reușind să pună mâna pe scrisori de donatare ale lui Drag, referitoare la proprietățile din Ugocia, ocupă cetățile Nialab și Seleuș, provocând pe Drag ca să-și prezinte scrisorile justificative ale drepturilor sale de proprietate asupra proprietăților ocupate. Drag murind înainte de ce s-ar fi putut răzbuna, Balcu ridică steagul revoltei și ia personal comanda revoltaților (cf. Mihalyi, o.c. nr. 72, 73). Văzând că populația orașelor regale refuză să i se supună, se împacă cu moldovenii și obține de la ei un ajutor armat. Ca urmare, oastea moldovenească a devastat orașele regești, iar incendiile provocate de ea au pustiit o mulțime de case, nimicind totodată și o mulțime de documente nobiliare. De aceea în anii 1406-1408, Sigismund a eliberat noi diplome pe seama păgubașilor („ex incensione et ex praeconcepta maliția facta per nonnullos emulos infideles et invasores de Muldva, more latrocinio procedentes... inter caetera ipsorum nobilium bona perdita et in praeda deducta combustae fuissent", cf. ib. nr. 81, 83, 87).

După înăbușirea revoltei, Sigismund a acordat o amnistie generală, însă pe Balcu îl destituie din toate demnitățile avute, confiscându-i toate orașele regești, precum și cetățile. Nialabul și

Seleușul au fost dăruite lui Petru Perenyi, comite de Ugocia și Maramureș. Despre Balcu, care n-a mai avut rol politic, ultima dată auzim în 1405, când Sigismund ordonă o anchetă din cauza unor volnicii comise de Balcu și fiul său Dumitru împotriva nobililor din Domnești (cf. ib. nr. 75), Din acest Dumitru descind familiile nobile din leud.

Disparația lui Balcu de pe arena politică a fost o grea lovitură pentru nobilii români, pe ale căror moșii încep să se urce cetățenii orașelor regești, precum călugării Mănăstirii din Remeți, provocând o serie de scandaluri și de procese interminabile (cf. ib. nr. 156). Mănăstirea Peri, nemaiaivând un protector de autoritatea lui Balcu, n-a putut să-și apere independența. La 19 iunie 1427 Sigismund, în schimbul cetăților din Sârbia, cedează lui Gheorghe Brancovici o mulțime de moșii, care se întindeau aproape fără întrerupere de la granița Sârbiei până-n Maramureș. Pe moșiile acestea Brancovici a zidit biserici și a rânduit preoți sârbi, iar în fruntea lor a numit un episcop sârb, cu reședința la Belgrad, care reuși să câștige juridicește și asupra bisericii din Maramureș și să impună credincioșilor diferite taxe, ce se încasau cu ajutorul funcționarilor comitatului. Astfel se creează un precedent periculos, care să justifice amestecul episcopilor străini în afacerile bisericii din Maramureș, fără considerare la drepturile exarhiale ale egumenilor din Peri.

După restabilirea ordinii, Sigismund a răsplătit din belșug pe aderenții săi. În locul lui Petru Perenyi, devenit palatin, a fost numit de comite al Maramureșului prințul Teodor, cel mai puternic și mai autoritar magnat după căderea lui Balcu. Principalii colaboratori ai acestuia au fost fiii lui Ivașcu Vodă din Dolha, cărora încă în 1398 le-a dăruit moșia Sârcad, iar în 1404-1419 ei mai primesc de la Sigismund diplome donatoare asupra moșiilor bunicului lor Ion Vodă din Rozavlea, precum și Valea Romanului și Muntele Cucu de pe Bârjava (cf. ib. nr. 68, 73, 94, 95, 96). Seneslau din Dolha a devenit vicecomite, iar fratele său Gheorghe curtean regal și castelan de Hust (cf. ib. nr. 109, 106, 129). După moartea prințului Teodor atribuțiunile de comite au fost girate timp de doi ani, 1414 - 1416, de Seneslau din Dolha. Acesta, încasând pentru sine veniturile cuvenite comitelui, întâmpină

un protest din partea principesei văduve Vahala și a fiicelor sale Ana și Maria (cf. ib. nr. 115, 116). Dolhăeștii devin astfel cei mai bogați proprietari, dispunând de sute de mii de hectare în Bereg și Maramureș.

Nobilii români au participat la toate luptele lui Sigismund și ale ginerelui său Albert, câștigând neconținut laurii vitejiei și recunoștința regală. Unii din fiii vitejilor, ca Petru lui Mihai din Domnești, au fost luați ca paji la curtea regală (cf. ib. nr. 93), iar alții, ca Valentin Balea din Ieud, au participat la războaie pe spesele lor proprii (cf. ib. nr. 141). Cele mai strălucite acte de vitejie le-au făcut frații din Dolha, care au însoțit pe Sigismund în toate războaiele sale, în cursul cărora vărul lor, Mihai al lui Ilie, a căzut în luptă cu polonii (cf. ib. nr. 95). De aceea regele nutrea o simpatie deosebită față de dânșii, iar pe Gheorghe îl intitula: „fidelis noster dilectus Georgius, filius Ioannis Volachus de Dolha, auiae nostrae familiaris” (cf. ib. nr. 129). Bogdan de Dolha, fiind citat în fața scaunului de judecată al regelui, pentru a se dezvinovăți de unele învinuiri, refuză să se prezinte și ca urmare a fost judecat la confiscarea averilor sale. Când comisia se prezintă pentru executarea sentinței, Bogdan o alungă cu arma. Totuși la intervenția fratelui său Gheorghe, regele l-a iertat, anulând toate sentințele de condamnare („revocamus, cassamus et annullamus nulliusque vigoris esse pronunciamus”, cf. ib. nr. 128, 129). În anii 1414-1418, o suită de maramureșeni, condusă de vicecomitele Seneslau din Dolha, a însoțit pe Sigismund la Conciliul Ecumenic din Konstanz, unde au făcut furori din cauza giuvaerelor mari care le împodobeau mâinile și armura. De fapt, acestea nu erau decât un fel de cvart, numit diamant de Maramureș, care-ți dă iluzia unui diamant veritabil.

Războaiele husite au avut două consecințe însemnate asupra Maramureșului. Elușiții, propovăduind pentru întâia dată nevoia scrierii și citirii cuvântului lui Dumnezeu în limba maternă, au exercitat o oarecare înrăurire și asupra preoțimii maramureșene. Unul din acești preoți a tradus în românește Apostolul, Evanghelia și Psaltirea, dând gândului românesc prima formă literară. Manuscrise s-a păstrat probabil la Mănăstirea Peri, de unde a dispărut împreună cu alte documente prețioase. O copie s-a descoperit la Mănăstirea Voroneț și tot în părțile moldovenești s-a găsit actul fundațional al

Exarhatului din Peri. Aceleași războaie au nimicit Mănăstirea Pauliciană din Sator, prin care s-a pecetluit și scarta Mănăstirii din Remeți. Călugării din Remeți, dornici de a-și rotunji moșiile, au provocat mari nemulțumiri în rândul nobililor români din Săpânța, încât aceștia, profitând de ocazie, au devenit agresori, cauzând călugărilor atâtea stricăciuni încât i-au silit să evacueze mănăstirea. În 1556, mănăstirea deja nu mai exista, iar averile ei au fost secularizate și dăruite lui Paul Literatus din Sighet. Biserica mănăstirii, zidită în stil gotic, mai există și azi, servind de biserică parohială pe scama românilor rutenizați din Remeți.

Nobilii români au avut o nețărmurită dragoste față de moșia strămoșească, pentru apărarea căreia nu evitau nici cele mai odioase crime. În 1417, frații Seneslau și Gheorghe din Dolha răspund volniciilor comise de principesa Koriatovici cu volnicii similare, atacându-i moșiile și jefuind de la iobagii ei 1.000 fl. și 600 piei de jder (cf. ib. nr. 116); în 1419 Bogdan din Dolha alungă cu arma, fiind gata să ucidă pe membrii comisiei încredințate cu executarea unei sentințe de confiscare a averilor sale: Micu din Domnești ucide pe Ion al lui Dumitru, iar Nan și Ivan, fiii lui Vladimir din Săpânța,ucid pe însărcinatul regelui Ștefan din Domnești (cf. ib. nr. 128, 134, 138); în 1424, nobilii din Bedeu încep o luptă dâră împotriva coloniștilor din Teceu, în care cade victimă Ștefan din Bedeu, reprezentantul regelui (cf. ib. nr. 153, 176); în 1436, Tatul din Ariniș, atacând moșia lui Stancu din Bedeu, îi aprinde casa și-l lasă să cadă victimă flăcărilor, rănește mortal pe Danciu, reprezentantul regelui, iar de pe haina soției lui Stancu taie nasturii de argint (cf. ib. nr. 176); în 1442 începe o dușmănie de 3 ani între Nan Pop din Giulești și Petru Gerheș din Sarasău, reprezentantul regelui, și vicecomitul Andrei Thary, încât cazul a fost dezbătut chiar și în Dieta din Hatvan (cf. ib. nr. 185, 186, 191); în 1457, nobilii din Sarasău, Săpânța și Așa luptă cu îndârjire împotriva coloniștilor din Câmpulung (cf. ib. nr. 236); în 1464 Mihai Stibor din Giulești, atacând curia lui Petru Gerheș din Sarasău, îi sparge ușile, îi confiscă diplomele și toată averea mobilă, iar pe fiul său Simion îl face prizonier (cf. ib. nr. 168); în 1465 Ambroziu din Dolha înecă în Tisa

pe Eustatie-Ostaș din Săpânța (cf. ib. nr. 283); etc. Aceste certuri vor continua în toate timpurile, fără să se țină seama de opreliștile energice ale Dietei din 1443. Ușurința cu care se comiteau aceste răzbunări se explică cu aceea că legile de atunci nu urmăreau din oficiu pe delincvenți, ci numai la reclamația părții lezate, care, dacă în răstimp se împăca cu adversarul, putea să-și retragă reclamația, anulându-se astfel întreaga procedură penală, chiar și în cazul când sentința de condamnare era deja pronunțată.

Aceiași nobili dârzi și certăreți posedau în cel mai înalt grad sentimentul dragostei frățești și al recunoștinței, virtuți care pot să servească de pildă și generațiilor de azi. În 1410, Tatomir și Petru din Ariniș, „ob dilectionem fraternam”, împărtășesc în drepturile lor de moșie pe vărul lor Stan al lui Miroslav, iar Ion al lui Ugrin din Miclăuș și Bud al lui Mihai Dărman din Voinești dăruiesc fiilor lui Mihai din Ariniș o moșie de pe valea Teceului (cf. ib. nr. 90 și 93); în 1413, Sandrin și Ilie, fiii voievodului Gheorghe din Măcărești, „ob dilectionem consanguinitatis et proximitatis lineae unionem”, cedează lui Seneslau, fiul lui Ivașcu din Dolha, 7 părți dintr-o moșie (cf. ib. nr. 107); în 1418, fiii lui Micu din Domnești, „volentes eidem grata vicissitudine occurrere et mutuo gratitudine responderi” dăruiesc moșia lor din Gănești lui Tatul din Ariniș (cf. ib. nr. 125); în 1419, fiii magistrului Solovăstru din Târnova și Tatul din Ariniș, „attentis et consideratis mutiphariis ac variis et diversis beneficiis”, dăruiesc o moșie mai multor rude din Uglea, iar fiii lui Micu din Domnești, „consideratis servitiis et obsequiis”, dăruiesc cneazului Simion al lui Vlad jumătatea moșiei lor din Neaga (cf. ib. nr. 135, 137); în 1420, fiii lui Ioan din Dolha, „zelo fraternalis et proximitatis dilectionis”, dăruiesc lui Petriman din Șieu o treime de moșie și o jumătate de moară (cf. ib. nr. 144); în 1423, Costa Albu din Cosău și rudele sale, „zelo fraternali ducti”, dăruiesc moșia Bălinești fiilor lui Bârlea (cf. ib. nr. 150); în 1420, Tatul al lui Mihai din Ariniș și Sandrin al lui Solovăstru din Târnova, „ob amorem fraternalis dilectionis et unionem proximitatis”, dăruiesc fiilor lui Petru un sfert de moșie din Uglea (cf. ib. nr. 141); în 1428, Ioan Lungu-Huzău din Apșa, „ob proximitatis, consanguinitatis et

affinitatis zelum et amorem", dăruiește o parte din moșie lui ban, fiul preotului Vlahta (cf ib. nr. 159); în 1430 fiii lui Ioan din Dolha, „ob fraternalem amorem", dăruiesc verilor lor Gerheș din Sarasău părți de moșie de pe valea Izei (cf. ib. nr. 164); în 1454, Ambrozie din Dolha împreună cu frații săi, „attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis" dăruiesc cnezatul Cuhiei lui Simion Marus, „jure perpetuo etorrevocabiliter" (cf. ib. nr: 220).

10. Corvineștii. Vitejia de la Baia. Luptele cu coloniștii și cu episcopii străini. Alungarea Dragffyenilor și împământenirea Pogăneștilor. înființarea domeniului regal din Bocicoi

Maramureșenii au participat cu aceeași vitejie la toate expedițiile militare conduse de eroul Iancu Huniade și de fiul său Matei Corvinul, vărsându-și sângele din abundență pentru cauza creștinilor. Printre cei răsplătiți pentru vitejie și credință găsim pe frații din Dolha, Bogdan și Mihai din Petrova, fiii lui Pancu din Crăciunești, Simion din Bocicoiel, Gheorghe Mariș - căzut eroic în 1446 - din Cuhea, Mihai și Bogdan din Ariniș, Gostoian, Dan și Șusca din Săcel, Petru, Mandra și Nan din Vișcu, Grad și Vlad din Săliștea, Simion Gerheș din Sarasău ș.a. („Unde nos attentis et in memoriam nostam revocatis mulți modis fidelitatis fidelium et servitorum meritis praefactorum... in diversis exercitiis nostrorum contra sevissimos Turcos notorum expeditionibus cum ipsorum sanguinis effusione fideliter et constanter exhibitis et impensis", cf ib. nr. 189, 184, 194, 196, 204, 209, 210, 212, 214, 215, 216, 217). Chiar și după depunerea mandatului său de guvernator, Iancu Huniade a intervenit la rege în interesul vitejilor săi maramureșeni. Astfel în 1454, la intervenția sa, Laslău al V-lea scoate de sub autoritatea comitatului Bereg comunele Dolha, Mărgineni, Rotunda, Coșna și Bărănica, anexându-le Maramureșului, pentru ca proprietarii lor, familia voievodală din Dolha, să-și aibă toate moșiile într-un singur comitat (cf. ib. 219).

Matei Corvinul a luat contact cu Maramureșul îndată la începutul domniei sale, când veni la Bistrița pentru înăbușirea răscoalei sașilor. Dintre maramureșeni își recrută o parte însemnată din faimoasa lui armată neagră, în amintirea căreia populația din mai multe sate poartă și azi sumane negre. Din cauza aceasta, Matei nu uita să-și răsplătească vitejii din Maramureș chiar și în preajma celor mai grele lupte (cf. ib. nr. 261, 279), iar ca o favoare specială a numit în fruntea comitatului doi comiți supremi români, în 1465 pe Simion Bizău și în 1467 pe eroul bănățean Paul Chinezul (cf. ib. nr. 272, 280). Simion Bizău, ai cărui descendenți trăiesc și azi în Cuhea, a reprezentat Maramureșul în 1463 în calitate de vicecomite și deputat la Dieta din Șopron, care l-a delegat să ducă în Secuime vestea regăsirii coroanei regale (cf. ib. nr. 267, 274).

Însoțitorul credincios al lui Matei în toate războaiele sale a fost Ambroziu, fiul vicecomitelui Seneslau din Dolha, căruia în 1460 regele i-a acordat speciala favoare de a-și zidi o casă de piatră în Dolha (cf. ib. nr. 252). În loc de aceasta, Ambroziu și-a zidit un castel fortificat, pe care, în urma deciziei date de Art. LXXIX al Dietei din 1471, a fost silit să-l demoleze, primind ca despăgubire iertarea impozitelor cuvenite statului după imensele sale averi (cf. ib. nr. 298). Totodată, regele i-a confirmat diploma donatară, eliberată în 1451 de Iancu Huniade, asupra moșiilor sale de pe Valea Bârjavei („attentis fidelibus serviciis rebusque egregie gestis pro defensione sacrae regni mostrac curonac, partim contra Turcuos christiani nominis inimicos, partim im adversus alios acmolos regnum nostrum populates gessit. Considerantes etiam quod ipse Ambrosius saepe numero cum hoste confixerit et non solum certamen gloriosum inivit, sed etiam cruenta vulnera suscipere et sanguinem habunde funderet non formidavit", cf. ib. nr. 210, 263). Între acestea Ambroziu devine ucigașul lui Eustatie din Săpânța și este citat de mai multe ori să răspundă pentru fapta sa în fața scaunului de judecată al regelui. Deși petrecea în permanență la curte și în societatea regelui, el nu s-a prezentat la termenii fixați și, ca urmare, regele a fost nevoit să-l judece la confiscarea averilor sale, pe care le dăruie Elisabetei, văduva lui Iancu Huniade. Aceasta însă, după puțin timp, nimici toate decretelor eliberate de rege în favoarea ei,

dăruind și restituind în întregime lui Ambroziu moșiile confiscate („consideratis fidelibus serviciis fidelis noștri egregii Ambrosii de Dolha”, cf ib. nr. 286).

În 1467 Matei plecă în fruntea unei oștiri de 40.000 luptători împotriva Moldovei, cu gândul să înlocuiască pe Ștefan Vodă cu Berindei. La 2 noiem. regele se afla în Sighișoara, de unde ordonă comitatului să apere moșiile lui Ambroziu din Dolha, pe care l-a luat sub speciala sa protecție (cf. ib. nr. 279). Ajungând la Baia, s-a încins un chef mare, pentru a serba Crăciunul, fiind seara de 25 decembrie. Ștefan, atacând inopinat armata lui Matei, a produs o panică și un măcel îngrozitor, căzând victimă mai mulți maramureșeni, între care Vasile și Gheorghe, fiii lui Mihail Bogdan din Petrova, precum probabil și Berindei, despre care nu s-a mai auzit nimica. Însuși Matei a primit câteva săgeți în spate, pe care le-a simțit toată viața, scăpând numai datorită vitejilor maramureșeni, care cu trupurile lor au făcut zid în jurul său și-l transportară pe targa la Brașov. La 31 dec., Matei scria din Brașov comitelui Paul Chinezu să apere moșiile protejatului său Ambroziu de Dolha, care pare să fi fost și de data aceasta cel mai viteaz între viteji (cf. ib. nr. 280). Peste doi ani, la 17 sept. 1469, Matei, aducându-și aminte de vitejia maramureșenilor de la Baia Moldovei, ridică la rangul de liber-baron și-i scoate de sub autoritatea comitatului pe Coroiu din Oncești și pe fiul său Ioan, pe Mihai din Petrova, Nan Mihai din Slatina, Petru Leucă din Vad, Ioan Miclea din Șugătag, Petru din Berbești, Simion al lui Pop de Uglea, Lupșa din Berbești, Stețcu din Biscrica Albă și Gheorghe Avram din Oncești, supunând atât persoanele, cât și averile acestora judecății personale a regelui („Praestertim in partibus Moldaviae ubi laborassemus, - et quadam nocte cum Stephano waywoda Moldaviae... conflictum habuissemus... ipsos tantum modo personali praesentiae nostrae regiae majestatis iudicio et iudicatu reservandos”, cf. ib. nr. 289). Acest privilegiu, care se acorda foarte rar și numai pentru calități războinice excepționale, se numea liber-baronat, iar beneficiarii lui liberi-baroni. Afară de cei pomeniți mai sus, acest privilegiu nu l-au avut în Maramureș decât Ambroziu din Dolha și Bogdan din Petrova. Deoarece în Ardeal nu era rege care să exercite de drept atribuțiunile de judecător al liber-

baronilor, Dieta din 1550/51 a șters această instituție și a statorit o pedeapsă de 200 fl. amendă pentru uzurpatorii în viitor ai acestui privilegiu, precum și pentru funcționarii care vor tolera acest abuz. Totuși puținele familii descendente din vechii liberi-baroni au continuat să se numească baronași și nobili de frunte, făcând parte din „prima classis Personalistarum Nobilium ab Omni contributione immunium”.

După dezastrul de la Baia, Ștefan n-a urmărit pe Matei. A trimis însă în Maramureș o oaste care a incendiat și a jefuit avutul coloniștilor din orașele regești, care s-au refugiat în cetatea Hust. De aceea Matei a eliberat noi documente nobililor ale căror diplome donatare au căzut pradă incendiilor provocate de moldoveni („Stephanus Wajwoda Moldavus quosdam latrunculos mi serat in liane terram devastandam eam, tune plures possessiones et oppida hujus districtus per ignem fuerunt combusta et plures ex nobis suam perdidcrunt privillegia et litteras atque litteraria instrumenta”, cf. ib. nr. 362, 363). La 2 aug. 1472 a reînnoit privilegiile coloniștilor regali, ca răsplată pentru suferințele îndurate pentru credința lor față de rege („Tum vero percepta combustione ac dcvastatione ac desolatione corundem oppidorum nostrorum, quas superioribus temporibus eadem penes fidclitatem ipsorum nobis observandam per Valachos et alios aemulos nostros suscepcrunt”, cf. ib. nr. 229). Tot în acest an a intervenit o înțelegere între Ștefan și Matei, care a inaugurat domnia moldovenească asupra Ciceiului și a cetății de Baltă. Se presupune că mijlocitorul acestei înțelegeri ar fi fost Nicolae Dragffy - înrudit de aproape cu Ștefan care în scurt timp după aceasta primește donație regală asupra moșiilor Bârsana, Iza, Apșa de Jos, Rozavlea, Strâmtura, Șieu, Ruscova, Botiza, Bedeu, Bălești, Crăciunești, Sub-Cetate, Bocicoiu, Biserica Albă, Vișauă și Borșa din Maramureș, cf. ib. nr. 300). Despre Birtoc Dragffy, fiul lui Nicolae, se presupune că și-ar fi început cariera diplomatică la curtea lui Ștefan. În anii 1475 și 1476 Birtoc și frații săi Gheorghe și Petru primesc întăriri regale asupra Cetății Chioarului, iar în 1480 Birtoc primește donație regală asupra moșiilor maramureșene Bedeu, Bălești, Strâmba, Taras, Apșa de Sus și de Jos, Bocicoiu, Crăciunești, Botiza, Șieu, Ruscova, Voinești, Rona

de Jos și Vișauă, precum și asupra drepturilor regești din satele Giulești, Crăcești, Hărniciești, Doroslău, Desești și Nirișel (cf. ib. nr. 319, 321). Totuși din cauza opunerii energice a vechilor proprietari, introducerea lui Birtoc în posesiune nu s-a putut executa decât în Bocicoiu, Lunca, Crăciunești, Virișmort, Apșa de Sus și Domnești, care între timp, în urma stingerii liniei bărbătești a vechilor proprietari, au revenit coroanei (cf. ib. nr. 300, 319, 321, 340),

în anii 1448, 1457, în fruntea Maramureșului se aflau comiții Angello și Odoardo Maninio din Florența. Probabil nu-i o simplă coincidență faptul că tot în acest timp apare în părțile maramureșene episcopul Macarie, fostul călugăr al Mănăstirii Ciprian din Constantinopol, propovăduind unirea religioasă cu Roma, pentru care se strădui timp îndelungat și Mitropolitul Grigore Țamblac și pe care, la 6 iulie 1439, au semnat-o la Florența reprezentanții bisericii răsăritene, în frunte cu imp. Ioan Paleologul, patriarhul Iosif al Constantinopolului, Mitropolitul Damian și protopopul Constantin al Moldovei ș.a. Macarie avea sub păstorie sa vreo 30 - 50.000 de români uniți cu Roma, petrecând timp îndelungat în părțile de către Tisa și în Galații Bistriței, unde a primit și moșii din partea regelui Matei. Puținele convertiri ce se semnalează în acest timp în Maramureș nu se datorează activității lui Macarie, ci încuscrii cu familiile catolice și contactului cu civilizația apuseană, datorită căreia nobilii din Maramureș scriau și citeau în limba latină. Obiceiul de a scrie cu litere latine a fost transplantat de maramureșeni și în Moldova, unde s-a menținut până după unirea de la Florența, când, după cronicarii Grigore Ureche și Dimitrie Cantemir, mitropolitul Teoctist al Moldovei, de origine bulgar și fost secretar al catolicofobului Marcu din Ffes, a sfătuit pe Alexandru Vodă să înlocuiască literele latine cu cele slavone, ca să taie prilejul tineretului de a citi cărți latinești și catolice. În același scop, el a născocit și câteva litere pentru expresiile latinești și fiind sfințit de către patriarhul Nicodim al Serbiei, „s-a dus la dânsul pentru învățarea legii și a luat de acolo pentru Moldova preoți și cărți sârbești de toată orânduia! a bisericii”.

Cu tot catolicismul lor, Corvineștii și Las Iau al V-lea au apărut pe nobilii români și pe egumenii din Peri împotriva poștei fără saț a coloniștilor și a călugărilor pauliciani din Remeți. În 1438 se ordona stabilirea hotarelor moșiilor Mănăstirii Peru pentru a pune stavilă ocupării acelor de către coloniștii din Câmpulung (cf. ib. nr. 178). În 1456 egumenul Simion Sălăgcanul, împreună cu Petru Gerheș din Sarasău și Luca din Săpânța protestează împotriva câmpulungenilor, care le-au ocupat părți însemnate din moșii (cf. ib. nr. 222). Ca urmare, Laslău al V-lea ordonă comitatului să apere mănăstirea și să oblige pe câmpulungeni la restituirea moșiilor răpite (cf. ib. nr. 230, 231). La aceasta, câmpulungenii năvălesc înarmați asupra moșiilor reclamanților, cauzând diferite pagube și răpind 24 vite cornute, iar primarul Deâk Miklos ucide un iobag din Sarasău. La 9 noiembrie 1457 vinovații au fost amendați cu 100 mărci, iar primarul asasin cu 25 fl. aur. La 28 februarie 1458 se ordonă punerea reclamanților în posesiunea teritoriilor litigioase, până la terminarea anchetei, care desigur s-a pronunțat în favoarea lor (cf. ib. nr. 236, 238). La 17 octombrie 1459 Matei permite călugărilor pauliciani să-și demarchez hotarele moșiilor dinspre Săpânța. Profitând de aceasta, ei au defalcat teritorii însemnate din hotarul săpânțenilor și, văzând protestul acestora, ci au mai ocupat cu forța mai multe moșii românești, fiind ajutați de câmpulungeni și de sigheteni. La 5 februarie 1461 Matei ordonă o anchetă pentru stabilirea vinovațiilor și după cinci ani de certuri continue, la 23 aprilie 1465, vicecomiții și pretorii comitatului declară de vinovați pe călugării pauliciani, îndrumându-i să se prezinte în fața scaunului de judecată al regelui (cf. ib. nr. 250, 255, 272).

Profitând de certurile acestea, episcopii sârbi, probabil sub pretextul că apără interesele bisericii românești, au reușit să-și extindă jurisdicția și asupra Maramureșului, impunând credincioșilor diferite taxe bisericesti. Amestecul ilegal al episcopilor sârbi în drepturile rezervate egumenilor din Peri au provocat nemulțumiri generale și turburări, încât în 1479 însuși mitropolitul loanihic al Belgradului a intervenit la rege, pentru scutirea de orice sarcini bisericesti a preoților români de credință grecească din Maramureș (cf. ib. nr. 313). Nu mult după aceasta episcopii sârbi își pierd definitiv orice drept de jurisdicție

asupra ținuturilor dinspre Tisa. Preoții ruteni din Bereg și Ung, obișnuiți de atâta timp să aibă în fruntea lor un episcop de neamul lor, și-au ales un episcop propriu cu reședința la Mănăstirea Sf. Nicolae din Muncaci. Titularii noii episcopii rutene, bazați pe identitatea de credință, de rit și de limbă liturgică, precum și pe cazurile de precedentă ale episcopilor sârbi, se vor strădui neconținut să-și extindă jurisdicția și asupra Maramureșului și să pună mâna pe averile Mănăstirii din Peri.

Deodată cu schimbarea domniei, când Vladislav Jagello zis „Dobje”, îi urmă lui Matei Corvinid, episcopul Ioan al rutenilor s-a așezat la Peri, ocupând pentru sine veniturile egumenului. La 13 iunie 1491 el mai obține de la rege un ordin, prin care preoții și credincioșii maramureșeni au fost obligați la plata taxelor bisericești obișnuite și în alte părți (cf. ib. nr. 348). La 14 mai 1494, egumenul Ilarie, profitând de prezența regelui la Cașovia, exoperează o confirmare regală a drepturilor sale prevăzute în documentul fundațional din 1391, Totodată, pentru a-l apăra împotriva episcopului rutean, regele, de acord cu Toma Bococi, episcopul Agrici, scoate Maramureșul de sub jurisdicția episcopului din Agria și-l supune episcopului din Ardeal (cf. ib. nr. 352). Aceste favoruri acordate unui egumen răsăritean și considerat schismatic, din partea unui rege apostolic și episcop catolic nu se poate explica decât admitând că acest Toma Bococi, născut în Arduțul din Sătmar, a fost de origine român și descendent al familiei nobile românești Bococi din Uglea Maramureșului, din care în 1485 Simion Bococi de Uglea îndeplinea funcțiunea de „Homo Regius” (cf. ib. nr. 327). Aceasta cu atât mai mult că în acest timp poporul român din Maramureș și-a pierdut importanța sa politică de odinioară, că regele tolerase deja timp de trei ani activitatea unui episcop rutean în Maramureș și că prin anexarea Maramureșului la Ardeal, episcopul catolic al Auriei renunța la o jurisdicție exercitată timp de două veacuri, pentru câștigarea căreia se improcesuase timp de 50 ani cu episcopul catolic al Ardealului. Acest Toma Bococi, după studii strălucite în Italia, și-a început cariera politică ca secretar al lui Matei, apoi cancelar și episcop de Agria și în fine cardinal și arhiepiscop de Strigoniu, iar în 1511 a candidat la tronul papal, obținând numai opt voturi.

Un alt sprijinitor puternic al intereselor românești din Maramureș va fi fost și Birtoc Dragffy, care din 1493 era și voievodul Ardealului. Puterea și autoritatea crescândă ale acestuia au produs mare îngrijorare și invidie între magnații unguri, la intrigile cărora, la 9 septembrie 1495, regele îl pune în rivalitate cu familia Pogâny de Cseh din Jud. Zala, nobilă din 21 iulie 1328 și reprezentată prin Petru, comite de Bratislava, și frații acestuia Sigismund, Gheorghe și Ioan, care primesc donație regală asupra satelor Domnești, Virișmort, Apșa de Sus și Crăciunești. Acestea fiind în posesiunea lui Birtoc, el protestează prin administratorul său Valentin Tăutu din Bocicoi (cf. ib. nr. 354). În 1497, voievodul Birtoc mijloci o pace între Ștefan al Moldovei și Albert al Poloniei, fratele lui Vladislav al Ungariei, care înaintase până la Suceava. Ștefan a ospătat regește pe ruda sa Birtoc, pe care l-a trimis la ale sale încărcat cu mari și multe daruri. Bătăia suferită după aceasta de regele Albert a însemnat disgrațierea lui Birtoc, care în 1498 a și fost destituit din demnitatea de voievod al Ardealului, iar Dieta Țării din 1502, prin Art. L.VIII, a interzis pentru viitor posibilitatea unui român de a deveni voievod al Ardealului. La 18 noiembrie 1498, Birtoc și-a revocat protestul din 1495 și poate prin acest gest a determinat pe rege să ordone comitatului ca să apere drepturile egumenului Ilarie împotriva episcopului rutean, care continua să încaseze taxe de la credincioșii români și veniturile Mănăstirii Peri (cf. ib. nr. 359, 360). La 24 mai 1500, Pogăneștii s-au introdus fără opunere în posesiunea moșiilor pomenite mai sus, care de aici încolo vor avea un rol conducător în Maramureș, aproape neîntrerupt, până la ștergerea privilegiilor nobiliare. Deodată cu aceasta s-a format în Maramureș și un domeniu regal, cu centrul administrativ la Bocicoi, cuprinzând întregul ținut al Tisei superioare, de la Crăciunești și până la izvoarele Tisei.

11. Cele mai vechi numiri de munți și văi. Originea numelor de familie

„Numirile de locuri cu adevărat ungurești dovedesc îndeajuns că Maramureșul a fost un pământ maghiar, deși populația lui vorbea românește și că nobilul, ori care i-ar fi fost limba maternă, în calitate de membru al sfintei coroane. în botezarea localităților, drumurilor și a părților de hotar, s-a închinat în fața ideii de stat maghiar" (cf. Dr. S. Mârki o. c.).

Este adevărat că redactorii diplomelor, adică călugării Conventului Leles, în enorma lor majoritate slovaci maghiarizați, au căutat cu tot prețul să înlocuiască numirile românești cu numiri ungurești, fie traducându-le, fie creînd după firea limbii ungurești numiri fără de nici un înțeles, ca de ex: Batizafalva (Botiza), Busteafalva (Bușteni), Hernecsfalva (Hârnicești), Krâcsfalva (Crăcești), Desze (Desești), Vajnag (Voinești) ș.a. Unde nu puteau să facă aceasta, dădeau numiri slavone. Tendința de înstrăinare a numirilor românești apare deja din primele documente, când au încercat să schimbe numele comunei Dolha în aceea de Hosszumezo, precum și al muntelui Popivanul sau Frumosul din hotarul Petro vei, pe care în 1402 îl numesc: „Formoza alio nomine Zephavasa" (cf. I. Mihalyi, o. c. nr. 71) ș.a. Totuși, în aceleași diplome s-au strecurat și o mulțime de numiri curat românești, ca Ruginoasa, Răchita, Pârlog, Spini, Bătrâna, Lazu, Știol, Prislop, Petrosu, Vălcănescu, Sărmătești, Moișelu, Cucu, Gușatu, Bârjava, Cearcănu, Stogu, Țibleșu, Strâmba, Gârbova, Nireșel ș. a., precum și un număr impresionant de nume de botez tipic românești.

Românii, cu toate încercările de maghiarizare, au continuat să întrebuițeze numiri românești, de care mai târziu a trebuit să țină seamă și hartografiile austro-ungari, în ale căror hărți întâlnim următoarele numiri de munți, care înconjoară jur-împrejur Maramureșul istoric: Turbatul (1792), Bratoa, Plosca și Cucu (1540) la izvoarele Tisei Negre; Pleșca, Oprișa și Carpenul pe Valea Săpурcei; Tâmpa, Totdeasca, Tătăruca, Lotundu, Plaiu, Păpădia (1740), Bustul,

Strânsul, Neamțul (1550) și Groapa, pe Valea Târâșului; Hovârla (2057), Petrosul (2020), Șesul, Muncelul, Turcul (1932), Brebenescu și Tomnaticul (2016), de la izvoarele Tisei Albe; Strungii, Șesul, Muncelul, Negrovățul (1712), Târmocsa și Ursova dintre Taras și Talabârjava; Râpa, Gamba, Călinul, Trihotar, Gușatu și Crainicul dintre văile Neagu și Talabârjava; Tomnaticul, Plaiul, Bârjava (1598), Măgura, Splina, Prislop, Muncel, Cucu (1365), Voloșanca și Mihaiu de pe Valea Bârjavei; Muncelul, Preluca, Șerbanul, Pop-Ivanul (1940), Bărlibașu, Petrosul, Paltinul și Tomnaticul din hotarul Petrovei; Petriceaua, Farcăul (1961), Băndreasca, Neneasca, Vinderelul, Iurcescu, Corbu (1700), Stogu, Copilașul (1599), Furatecul, Lădescu, Budescu, Lutoasa, ș.a. de pe văile Repedeș și Apa Rusului; Prislopașul, Grebenul, Noviciorul, Făgetul, Pecealul, Băița, Șuligul, Păpădia (1526) și Lostunul de pe Valea Râului; Toroiaga (1939), Stâna lui Vârtic, Piciorul Caprei (1807); Pietra Arsă, Piciorul Comanului, Ciarcănul (1841), Măgura Cataramei, Ciahlăul, Zimbroslavul (1608), Țibăul, Bratila, Bârjava, Prislopul, Giamănul, Știolul (1619), Vf. Omului (2135), Gârgălăul (2180), Bălțatul (2057), Vălcănescu, Vf. Puzdrelor și Petrosul (2305), din hotarul Borșei; Bohăiescu (2066), Bătrâna (1713), Traianul, Besaraba (1703), Muncelul, Șetreful (1202), Ștefănița (1204), Comarnicul și Țibleșul (1842), dinspre Năsăud; Vf. Cârlișturii, Măgura Paltinului, Secul, Văratul, Prislopul, Sărmățești (1310), Măgura Mare, Gutăiul (1447), Vf. Petrii, Breaza, Pleșca Mare, Vf. Rotunzilor, Tribșorul, Rotunda, Frăsinașul, Lăpușul, Frasinul ș.a. dinspre Lăpuș, Chioar și Țara Oașului.

Românii din Maramureș la început nu aveau decât nume de botez, la care pentru deosebire mai adăugau numele unuia din părinți ori numele de ocupație al acelora, așa cum se întâmplă și azi, când maramureșenii nu întrebuițează numele de familie decât în acte de identitate și în fața autorităților publice. Începând cu sec. al XIV-lea românii ridicați la rangul de nobili au primit și nume nobiliare, după numele satului unde rezidau, numindu-se de Apșa, de Dolha, de Ieud. de Petrova, de Seliște etc. Sub domnia principilor ardeleni se introduce corespondența în limba maghiară, ba în această limbă se redactează și o însemnată parte din actele oficiale, precum și procesele

verbale ale comitatului și ca urmare în acestea numele nobiliare au fost scrise după cerințele limbii maghiare, transformându-se în Apşay, Dolhay, Jody, Petrovay, Szelestyey etc., forme de nume familiale care au rămas definitive, ba au fost introduse astfel chiar și în acte redactate în limba latină.

Cu timpul, membrii familiilor nobiliare s-au înmulțit atât de mult, încât pentru deosebire au fost siliți să adopte după același străvechi obicei românesc nume secundare ori nume de poreclă. Acest obicei îl menționează adesea și procesele verbale de investigație nobiliară din anii 1751 - 1768, în care între multe altele, despre familia Iura din Oncești se spune că: „Vallachico idiomate a dicto Jeorjio Jura illud cognomen in hodie diem duxisse “ sau și mai clar la familiile din Apşa, unde ni se spune textual următoarele: „... familiis ad distinctionem liniarum more gentis valahicae Nomen Patris Baptismale pro cognomene assumere solitae, diversa cognomina a diversis donatoriis stipibus venisse et quidem familiae Mihaly cognomen hoc Mihaly a Michaele filio Opris, familiae Ivancsuk seu Vancsuk a Vancsone, familiae denique Simon a Siriene filio Vancso adhesisse... Ivan seu Ioannem filium Vlad cognomen Huzeu ad posteritatem postea transmissum assumpsisse...” (cf. Protoc. A. 1763 - 1768, p. 29).

Excepție găsim numai la familia Petrovay de Dolha și Petrova, la care numele secundare sau de poreclă nu au devenit nume familiale independente decât numai după ștergerea privilegiilor nobiliare. Despre familia aceasta ni se spun următoarele: „Antonius Petrovay Comitatus Ungvariensis Ordinarius Vicecomes cum filiis Antonio et Iosepho, Georgius, Elias, Ladislaus, Paulus, Wolfgangus, Wolfgangus alter, Ioannes, Stephanus, Nicolaus, Gregorius, Demetrius, Elias, Theodorus, Natalis, Ladislaus, Georgius, Ladislaus, Theodorus, Ionas, Ioannes, Elias, Ladislaus, Nicolaus, Stephanus, Ladislaus, Gregorius, Ionas, Elias, Wolfgangus, Michael, Georgius, Gregorius, Iacobus, Ionas, Stephanus, Stephanus alter, Nicolaus, Ioannes, omens Petrovay in posesiunea Petrova degentes; Gregorius, Nicctas, Ioannes, Simon, Nicolaus, Nicctas, Demetrius, Gregorius, Michael, Wolfgangus, Ioannes, et hi quoque Petrovay in Rozalya degentes. Nicolaus, Ioannes, Stephanus, quoque Petrovay in Dragomerfalva degentes¹, „Hi inquam

praevio modo annotati ex acterintatis vinculo, ut ipsi învicem coram nos perhibuissent, juneți, Siquidem tam productionem certarum donationalium quondam Garoli primi Regis Hungariae dc Anno 1326 emanatarun, antiquitatem familiae suae Petrovayanae alius Dolhayanae de Petrova edoctam fecissent, quam communicatione et productione subsentarum quarundam Litterarum ctiam huius Comitatus Recognitionalium, candem familiam ah antiquo et quidem teompe longissimo possessionatarn esse. pluribus in possessionibus haereditariam et possessionatarn esse, constarct, per Nos pro indubitatis nobilibus habiti et recogniti, in conformitate Gratosi Intimati Excelsi Consiliis Locumtenentialis regis iuxta primum punctum a Entiori productionem feeisse determinantur". „Ex parte Fiscalis Comitatus: quaad familiam Petrovay nil posset contraveni, quominus pro indubitata familiam habeat donataria '. „Resolutio Comitatus: Est indubitata et possessionata in possessionibus Petrova, Leordina, Ruscova, Rus-Polyana, Rosalya, Dragomirfalva, ac alios, pro indubitata determinate" (cf. Protoc. A. 1751 p. 1 - 2).

Având în vedere că în documentul de mai sus, printre reprezentanții majori ai familiei Petrovay găsim 6 Ioani, 5 Vasile, Ștefan, Nicolae și Grigore, 4 Lupu și Ilie ș.a., este evident că aceștia, pentru deosebire, au fost nevoiți să întrebuițeze în contactul zilnic și nume secundare, pe care de altfel le găsim și în unele documente oficiale, dintre care primul este: „Clasificatio Personalistarum" din 1763, în care la poziția 193 membrii aceleiași familii sunt înșirați în următoarea ordine: „Georgius, Petrovay senior, Natsul Petrovay, Elias Petrovay, Nakutsa Petrovay, Georgius Petrovay Mihalyko, Gregorius Petrovay lancsi, Michael Petrovay Mihalyko, Georgius Petrovay Bilasko, Elias Petrovay lancsi, Stephan Petrovay Nikorits, Elias Petrovay Ivanik, Gregor Petrovay Ivanik, Ivan Petrovay Nikorits, Gregor Petrovay Stephan, Ionas Petrovay Ivanik, Simon Petrovay, Iacobus Petrovay Gaboran, Iacobus alter Petrovay Gaboran, Ionas Petrovay Pauli filius (Pălcuș), Ladislau Petrovay Stephan (Vlădicaș), Gabriel Petrovay, Ladislau Petrovay, Voiffgangus Petrovay Mihalyko, Stephanus Petrovay, Georgius Petrovay Phalipsuk, Ionas Petrovay

lancsi, Ladislau Petrovay Ivanis, Ladislau Petrovay Bilasko, Ivan Petrovay senior, Petras Petrovay, Gregor Petrovay a Popi (sic !)".

Motivul pentru care familia aceasta evita întrebuițarea oficială a numelor de poreclă era acela că de numele Petrovay erau legate și privilegiile liber-baronatului, bucurându-se astfel de o autoritate atât de mare încât simpla înrudire cu această familie sau moștenirea legală de la aceasta constituia pentru o persoană dovadă suficientă pentru a fi recunoscut de nobil. Aceasta rezultă din următoarele: „*ioannes. Urda, Stephanus, Gregorius. Stephanus, ioannes, Nicetas, Gregorius. Urda, in possessione Leordina. Hi ergo siquidem penes triplicis ordinis iitteras, unam quidem de Anno 1427 emanatas, ioannes Urda de Leordina frater carnalis agnoscitur Ioannis de Petrova, praeterea succesor in Donis quondam Michacl is de Dolha espressatus, item in aliis Litteris tain Curiam nobiliarem habuisse, quam nobile titulo gavisam eadem familia Urda, ex eo quidem familiae homines cognomine Urda specificați, pro indubitatis Nobilius et antiquis iure et merito reputari valent*" (cf. Protoc. A. 1751 p. 2).

Tot din documentul privitor la familia de Petrova rezultă că recunoașterea privilegiilor nobiliare se făcea cu foarte mare precauție, ca să nu se strecoare printre nobili și persoane neîndreptățite. Pe lângă documentele prezentate, nobilul trebuia să fie recunoscut de atare și de toți membrii aceleiași familii. Documentele erau examinate de cei mai de seamă juriști, în fața comisiei exmisă de comitat, asistată de către procurorul comitatului, care avea ultimul cuvânt. De aceea găsim în aceleași procese verbale mai multe cazuri de respingere a cererilor de a fi recunoscuți de nobili, ba mai găsim și cazuri când membrii țărani ai unei familii refuzau să recunoască de rude pe membrii intelectuali și mai bogați și aceasta cu scopul de a le moșteni averile. Astfel a făcut mare senzație când în 1763 membrii familiei Rednic au refuzat să recunoască de rude și de nobili pe vicecomitelc Ștefan Rednic de Giulești și pe vărul acestuia, protopopol Andrei Rednic, fratele episcopului Atanasic din Blaj. Rușinat de contestația făcută, vicecomtele a demisionat din înalta sa funcție și a intentat un proces de lungă durată, în cursul căruia a dovedit cu prisosință drepturile

nobiliare și descendența indubitabilă din familia Rednic, atât referitor la sine, cât și la vărul său Andrei.

Uzurpatorii drepturilor nobiliare, fiind denunțați, erau imediat puși sub cercetare oficială și readuși la statutul iobăgesc. Astfel, în 1763 se dovedește că frații Constantin și Vasile din Rozavlea, ai căror părinți n-au figurat nici într-unui din documentele producționale din anii 1751, 1752 și 1756, au uzurpat pe nedrept numele și drepturile familiei Petrovay, ai cărei iobagi erau mai înainte. În consecință ei au fost readuși la statutul iobăgesc și obligați să locuiască în comuna iobăgească Strâmtura, unde descendenții lor au continuat să întrebuițeze numele familial Petruvan în loc de Petrovay.

12. Satele și proprietarii lor în sec. XIV - XV

Deja în documentele sec. XIV - XV figurează toate satele nobile din Maramureș, precum și numele proprietarilor acelora, în procesele verbale de investigație nobiliară din anii 1751 - 1768 se constată în mod oficial că proprietarii legitimi ai acelorași comune erau descendenții indubitabili ai acelorași proprietari români din sec. XIV - XV, ai căror descendenți, purtând același nume familiale, stăpânesc și azi străvechile proprietăți românești. Dăm mai jos lista întregă a comunelor maramureșene și a celor mai vechi proprietari cu observarea că anii din paranteză ce urmează după fiecare familie nu arată vechimea familiei respective, ci vechimea documentului prin care și-a dovedit descendența și drepturile nobiliare.

I. Ierașul de Jos cuprindea comunele de pe văile Bârjava (1353 „Borsua”, 1391 „Berzava”, cf. I. Mihalyi, o.c. nr. 16, 62), Neagu (transformat de unguri în Nagyfolyo apoi în Nagy-Âg), Hust, Săclânța, Talabârjava, Taras și afluenții acestora.

Bărănica (rut. Bronyka, ung. Szuhabaranka), în 1454 „Pracdiium Boronica”, proprietatea familiei voievodale din Dolha (cf. ib. nr. 219).

Coșna (rut. Kusnița, ung. Kovácsret), în 1383 „Kukniche” formează împreună cu Rotunda un cnezat, proprietatea fam. de Dolha (cf. ib. nr. 77). Coșna, nume de sat în Jud. Câmpulung.

Dolha, în 1383 „Hozyoumezcif, în 1404 „Dolha”, reședința și proprietatea fam. voievodale dc Ung (cf. ib. nr. 46, 73). Dolhasca, Dolhești și Dolheni, nume de sate în jud. Baia, Fâlcu și Someș.

Lipcenii (rut. Lpcsa, ung. Lipcese), în 1350 „Lypche”, împreună cu comuna Horneț a format un cnezat român, proprietatea voievodului Crăciun din Bilca, în 1459 „Lipsy” (cf. ib. nr. 15, 103, 248). O ramură a familiei voievodale din Bilca și-a luat după această comună numele nobiliar de Lipcsey, din care mai trăiește o ramură țărănească în Rona dc Jos. Lipcenii și Lepșa, nume de sate în jud. Orhei și Putna (cf. ib. nr. 17 - 20, 29, 75, 76 etc.).

Rotunda (ung. Kereczkc), în 1383 „Kercchkey” (cf. ib. nr. 45). Mărginenii (rut. Zadnea, ung. Zárnya), în 1409 „Zadnya, situată la marginea domeniului voievodal din Dolha (cf. ib. nr. 89). Marginea și Mărginenii, nume de sate în jud. Rădăuț, Neamț și Bacău.

Mcstecăniș (rut. Bereznic, ung. Bereznek), comună de dată mai recentă, care a primit numele după mestecenii din acel loc.

Poiana Teiului (rut. Lpcsa Polyana, ung. Lipcsemczo), proprietatea nobililor români din Lipcenii, Teiu, sat în jud. Pitești.

Poiana Vulpilor (rut. Lișița, ung. Rokamezo), în 1465 „Lisicza” (cf. ib. nr. 273).

Berezenii (Bereza), în 1416 „Bereza”, proprietatea nobililor din Domnești, iar în 1475 proprietatea nobililor români Sandrin și Paul Tegzea (cf. ib. p. 524), străbunii familiei Tegzea din Berezenii (1534).

Bereneu (ung. Husztbaranya), comună cu mănăstire veche, în 1389 „Berenoy” (cf. ib. nr. 53).

Bistra de Jos (ung. Alsobisztra), comună mai recentă.

Crăinicenii (ung. Mihalka), situată la poalele Muntelui Crainicu, în 1389 proprietatea familiei române Mihalka din Ariniș și poartă numele „Karajnokfalva” (cf. ib. nr. 53, 317).

Copăcenii (Gernyes), sat dc dată mai recentă.

Dăniliești (rut. Danilovo, ung. Osândorfalva), idem.

Duboșari (ung: Szaldobos); în 1389 „Zaldobos”, proprietatea Magistrului Drag (cf. ib. nr. 71, 262), străbunul familiilor: Rișcu (1402), Roman (1402), Roșea din Bârsana, Silaghi (1620) și Oros alias Rișcu din Drăgoiești și Bedeu (1634). Drăgușeni, nume de sate în Covurlui, Dorohoiu, Baia și Putna.

Horneț (Hcrincsc), în 1349 și 1412 „Haryncha seu Zeleumezeu” formează cu Lipceni un cnezat român (cf. ib. nr. 14, 103).

Hust, nume derivat din cuvântul slavon hustoie-desiș, în 1329 oraș regesc, colonizat cu sași (cf. ib. nr. 4). Ruinele cetății se văd și astăzi.

Iza, în 1387 „Isaa” era proprietatea fiilor lui Sas Vodă (cf. ib. nr. 52), cătun iobăgesc.

Ocna-Hust (ung. Husztsofalva) în 1390 „Huzth-Okna” (cf. ib. nr. 59), cătun iobăgesc.

Năneni (rut. Nankova, ung. Husztkoz), de dată mai recentă.

Poiana Uliului (ung. Kesclymezo), în 1450 „Keselewmezcw”, cătun iobăgesc (cf. ib. nr. 203).

Săelânța (rut. Sokiernița, ung. Szcklenczc), în 1389 „Zeklenche”, cătun iobăgesc (cf. ib. nr. 53).

Săliștea de Jos (ung. Alsoszelistyc), în 1485 Szelestihyr”, proprietatea nobilului român Costa (cf. ib. nr. 329), Săliștea, nume de sate în Neamțu și Hotin.

Vișc, în 1300 se anexează Maramureșului și în 1329 oraș regesc colonizat cu sași (cf. ib. nr. 2, 4).

Zlotari (ung. Otwofalva), în 1413 „Wthusfalva”, cătun iobăgesc (cf. ib. nr. 106).

Boureni (rut. Volovoie, ung. Okormezo), situat la confluența Văii Bouți cu Neagu, în 1415 „Wkermezew”, în 1456 „Ekerpataka”, proprietatea nobililor români din Domnești (cf. ib. nr. 113, 229). Boușor și Valea Boului, nume de sate în Vaslui și Câmpulung.

Bistra de Sus (ung. Kispatak), comună mai recentă.

Călăcești (ung. Kelecseny), în 1457 „Ke^cze!!”, proprietatea familiei voievodale din Bilca (cf. ib. nr. 235).

Delușor (rut. Horb), comună mai recentă.

Făget (rut. Bukovecz, ung. Biikospatak), în 1463 „Biikvecz”, proprietatea fam. voievodale din Dolha (cf. ib. nr. 266).

Izvorul (ung. Felsohidegpatak), comună mai recentă.

Lazuri (ung. Alsokalocsa), idem.

Leșeni (rut. Lyahovecz, ung. Lengyelszâllâs), idem.

Livada (rut. Lojanca, ung. Cserjes), idem.

Moidanca (ung. Majdanka), idem.

Moșneni (rut. Vicskava, ung. Vucskomezo), idem.

Negrești (rut. Negrovecz, ung. Fclsoszinever), idem.

Poiana Seinilor (ung. Fclsoszinever), idem.

Poișița (ung. Polonya), în 1463 „Polonya”, proprietatea fam. voievodale din Dolha (cf. ib. nr. 266).

Prepeșița (rut. Pilipcz, ung. Fulopfalva), în 1433 „Verpelipecz”, propr* fam. voiev. din Dolha (cf. ib. nr. 266).

Prislop (ung. Pereszlo), comună mai recentă.

Răchita (ung. Reketyc), idem.

Răstoaca (ung. Rosztoka), idem.

Recea (ung. Alsohidegpatak), idem.

Repedea (rut. Repenei, ung. Repcnye), în 1457 „Rypina”, propr. fam. voiev. de Bilca (cf. ib. nr. 235).

Satul Nou (rut. Novoszelita, ung. Tarujfalu), comună recentă.

Satul Vechiu (rut. Stariszelita, ung. Tarfalu), idem.

Seini (ung. Alsoszinever), idem.

Stărișoara (rut. Podobovecz, ung. Padocz), idem.

Tătușca (Tyuszka), idem.

Turnu (ung. Toronya), idem.

Vâlcele (ung. Vizkoz), în MTS[^]Wyzkez" (cf. ib.. nr. 235).

Ariniș (rut. Jalova, ung. Irholcz), în 1406 „Ilhocz”, propr. lui Tatomir, fiul lui Mihaiu lui Solcvăstru, și a fiilor săi Petru, M hai, Ioan și Ștefan. În 1415 proprietar Petru, Ștefan și Ioan, fiii lui Mihai lui Tatomir, iar în 1494 a lui Ioan, Gheorghe și Mihai zis Mihalca, nepoții lui Tatomir (cf. ib. nr. 139, 163, 605); stăbunii familiilor: Mihalca (1405), Cionca, alias Mihalca (1527), Pop (1474) și Biben sau Buben (f. arm. 1678). În 1411 încă se mai face amintirea unui mare număr de arini: „arbores Egerfa nomiantae" (cf. ib. nr. 97).

Bălești (rut. Bilovarecz, ung. Kiskirva), în 1436 „Belawar”, locul unei cetăți vechi (cf. ib. nr. 176).

Brusturi (ung. Brusztura), comună de dată mai recentă.

Călineștii de Jos (rut. Kalinova, ung. Alsokâlnfalva), idem.

Crăсниșoara (rut. Krasnișora, ung. Taraczkraszna), idem.

Delureni (rut. Dubovoie, ung. Dombo), situată în fața colinei numite și azi Delur, iar în 1485 „Mons Domb” (cf. ib. nr. 331).

Găncești (ung. Ganya), în 1402 „Ganyafalva”, propr. fiilor lui Sas Vodă (cf. ib. nr. 71). Gănești, sat în Covurlui.

Peleşoia (rut. Pudplcsa, ung. Pelesalja), comună recentă.

Lunca Lată (ung. Szeleslonka), idem.

Mocra Nemțească și Mocra Ruteană, idem.

Nireșelul de Jos (ung. Nyercshâza), în 1374 „Balk filius Zolon Olachus dc Nyrcs et possessio sua Nyrcs vocata”, în 1411 proprietatea nobililor români din Ariniș (cf. ib. nr. 39, 97).

Nireșul de Sus (ung. Tarczujfalu, rut. Nereșnița), în 1371 Felseu-Nerezlenke” era cnezat român, proprietatea familiei voievodale din Dolha (cf. ib. nr. 85).

Neaga (rut. Negova, ung. Nyagova), în 1415 „Negova”, proprietatea nobililor români din Domnești (cf. ib. nr. 113, 137, 307).

Poiana Craiului (ung. Kirâlymezo); comună mai recentă.

Rotunda (ung. Királyvolgy); în 1390 „Kerekvelg” (cf. ib. nr. 59).

Strâmba (rut. Kriva, ung. Nagykirva), în 1374 „Krivahaza”, proprietatea nobilului român Lodomir (cf. ib. nr. 39). Strâmba, sat în Bălți.

Taras (nit. Tereșva, ung. Taraczkoz), în 1373 „Tharaz”, proprietatea fiilor lui Sas Vodă (cf. ib. nr. 36).

Tărășel (ung. Tereselpatak, și Taraczkraszna), comună recentă.

Târaova (rut. Ternovo, ung. Kokenyes), în 1411 „Kukenyes”, era proprietatea nobilului român Sandrin al lui Silvestru, străbunul familiei Tâmoveanu, zis Kokenesdy (1663) și Ternovi (1688) din Hust (cf. ib. nr. 97). Târnova, sat în Soroca.

Bărdani (ung. Ujbard), în 1389 „Ujbarfalva”, proprietatea Magistrului Drag (cf. ib. nr. 53).

Bușteni (rut. Buștina, ung. Bustyahâza), în 1379 „Boztafalva”, în 1389 „Bustahâza”, propr. fiilor I. Sas Vodă (cf. ib. nr. 36, 53).

Ciumulești (ung. Csomânfalva), în 1406 „Chomalhâza”, propr. nob. rom. Drag (cf. ib. nr. 79), apoi a familiei din Crișănești.

Crișănești (rut. Kriciova, ung. Kriesfalva), în 1402 și 1406 „Krysanov”, în 1411 „(Yychfalva” în 1450 „Kirsfalva” proprietatea nobililor români Ioan, Ivascu, Ștefan, Stoica, Mihai, Andrei și Benedict, fiii lui Lațcu din Uglea (cf. ib. nr. 71, 80, 99, 206 și pag. 294, 333, 569, 599); străbunii familiilor: Bcnța (1480), Crișănescu zis Kricsfalvy (1591). Dărvănescu zis Darvay din Dărvănești (1600), Pop alias Nemeș din Crișănești și Dărvănești (1670) și Stoica (1505).

Dărvănești (ung. Darva), în 1411 „Darwa”, proprietatea nobililor români din Crișănești (cf. ib. nr. 97).

Domnești (ung. Urnezo), în 1397 „Urmezcw”, proprietatea fiilor lui Sas Vodă, din 1409 proprietatea altor nobili români, iar din 1495 propr. fam. Pogány (cf. ib. nr. 67, 88 și p. 610).

Duleni (ung. Dulfalva), în 1420 „Dulfalua”, proprietatea nobililor români din Ciumulești, iar în 1485, împreună cu comuna Șesul, forma un cnezat român (cf. ib. nr. 145, 329).

Huța (ung. Ferenczvolgy), cătun de dată mai recentă.

Remetca (ung. Pâlosremete), în 1465 „Remcthc\” proprietatea călugărilor pauliciani și a nob. rom. din Săpânța (cf. ib. nr. 279).

Șesul (rut. Tercblea, ung. Talaborfalu), în 1389 „ThalaburV” proprietatea Magistrului Drag (cf. ib. nr. 53); situată lângă râul Talabârjava, amintit deja în 1411 (sul) numele de „Thalaborsova” (cf. ib. nr. 97).

Teceu (rut. Tiacevo, ung. Tecso), în 1329 oraș regesc coonizat cu sași, în 1389 „Nog-Techeu”, propr. Mag. Drag (cf. ib. nr. 6, 53).

Teceuți (ung. Kistecso), în 1389 „Kis-Techeu”, proprietatea Magistrului Drag (cf. ib. nr. 53).

Uglea, numită astfel după un Uga, după care și-au luat numele Valea Ungului și județele Ung și Ugocea. în 1402 „Uglya”, propr. fiilor lui Sas Vodă, apoi trece în proprietatea nobililor români Ioan, Sandrin, Silvestru-Erdeu, Ilie și Mihai, fiii lui Petru; Iacob al lui Ștefan, Andrei,

Ioan și Roman-Volos, fiii lui Stan-Albu; Balcu, Ștefan, Litovoiu, Petru și Mihai-Negrea- Fehete, fiii lui Andrei și ai lui Stan etc. (cf. ib. nr. 53, 71, 88, 97 și p. 170, 310, 312); străbunii familiilor Bococi (1440), Bococi din Teceu (1599), Bogdan alias Erdeu (1548), Danciu alias Erdeu (1548), Erdeu și Erdos (1440), Fehctete (1439), Feir, alias Albu (1439), Francișca (1752), Holupca. alias Erdeu (1629), Motra (1752), Negrea (1439), Negrită (1752), Pop (1439), Selever, alias Manoilă (arm. 1617), Stan, alias Erdeu (1440), Voios și Volosan, alias Erdeu (1440), Bahici (arm. 1625).

Voinești (ung. Vajnâg), în 1389 „Vajnokhâza” propr. I. Mag. Drag, apoi a nobililor români Nicolae Demian-Dorman, Bud I. Nicolae I. Demian și Mircea I. Bud (cf ib. nr. 53, 259 și pag. 263, 540), străbunii familiilor: Dcmco (1627), Mircea (1410), Pop (arm. 1624) și Popovici (arm: 1595). Voinești, sate în Iași, Tutova și Orheiu.

Bedeu (rut. Bedova, ung. Bcdo bâza), în 1336 proprietatea vitejilor Drag și Dragoș, iar în 1424 propr. nob. rom. Seneslau, Ștefan și Ioan, fiii I. Augustin I. Vratislav L Lodomir (cf. ib. nr. 6 și pag. 266); străbunii familiilor: Bedeoanu zis Bedey (1326), Bedeoanu din Ciulești (1568), Cotârla (1426), Marcus (1645), Pop (1474), Pop alias Oros (1752), Mihály alias Bedeoanu (1326) și Tivadar, alias Bedeoanu (1326).

II. Ierașul Sighet

Apșa de Jos (ung. Alsoapsa), în 1387 „Also Vapsa", 1406 „Apcha Inferior", împreună cu Apșa de Mijloc era praprietatea nobililor români Ion I. Vlad, Vânciuc și Simion al lui Vancea, în 1450 Balaj, Toma și Daniil-Dan, 1458 Cosma, Ioan Crețu-Cozup, Ion și Sandrin, 1428 Huzău-Longin, 1474 Mihai Vida etc. (cf. ib. nr. 52, 81 și pag. 143, 149, 147, 151, 349, 389, 419, 273, 468, 522, 593); străbunii familiilor: Albu, alias Cosma (1580), Borca (1539, 1609), Fedea (1420), Filip (1656, 1696), Ioanes (1435), Lazar (1648, nu este identică cu familia Lazar de Purcăreț arm. din 1658), Pop, alias Simon (1649); Simon și Simion (1649), Vida (1474) și Vlașin (1435), precum și a familiilor nobile din Apșa de Mijloc.

Apșa de Mijloc (ung. Kozepapsa), în 1406 „Apcha Media”, proprietatea străbunilor familiilor: Cozup alias Creț (1752), Cosma (1500), Crețu (1458), Dan (1406), Huzău (1406), Ivanciuc (1407), Marina (arm. 1584), Marina din Crișănești și Bedeu (arm. 1591), Mihali (1407), Opriș (1407), Plantis alias Opriș (1763), Pop (1456), Popilcan (1678), Popșa (1431), Șiman (1406), Vlad (1407), Vultur (1666).

Apșa de Sus (ung. Felsőapsa), în 1406 „Apcha Superior”, în anii 1406 - 1495 propr. nob. rom. din cele două Apșe, apoi a fam. Pogany (cf. ib. nr. 81, 151 și pag. 369, 610).

Apșița, cătun românesc pe valea Apșiței.

Biserica Albă, numită astfel după Cavalerii Teutoni (ung. Tiszafejercgyház), în 1373 „Feyreghaz”, în sec. al. XV-lea propr. nob. rom. Simion Pașcu, Mihai Pop ș.a. (cf. ib. nr. 36 și pag. 390, 423, 549), străbunii jâmbiliilor: Danciu (1505), Hrin (1586)?Pașca (1459), Pașca din Călinești (1609), Pop (1456) și Ștefanca (1752).

Câmpulung, 1329 oraș regal colonizat cu sași, 1373 „Huzymczeu”, 1383 „Longopratho” (cf. ib. nr. 4, 38, 48).

Coștiui (ung. Ronaszek), nume derivat din Castellum, în 1474, Castellum de Ronaszek” (cf. ib. nr. 303).

Crăciunești (ung. Tiszakarácsonyfalva), în 1385 „Karachonfalva”, în 1442 „possessio volachalis”, proprietatea lui Pancu din Crăciunești, iar mai înainte, în 1423 era proprietatea lui Grigore I. Cristian și a lui Ioan I. Bud (cf. ib. nr. 51, 151, 184).

Virișmort (ung. Tiszaveresmart), în 1385 ^Wercsmarth^ proprietatea pretorelui român Câdea (cf. ib. nr. 51), străbunul familiei Batin din Berbești și Bârsana (1550, 1581).

Peri (ung. Szentmihálykörtvelyes, rut. Hrușovo), în 1389 „Monostar” (cf. ib. nr. 53); reședința vechilor egumeni români.

Rona de Jos (ung. Alsorona), în 1390 „Also Rowna”, proprietatea nobililor români din Săpâița (cf. ib. nr. 60).

Rona de Sus (ung. Felsőrona), în 1360 „possessio olachalis Felseurona”, proprietatea lui Stan „Fily Petri Olahy” (cf. ib. nr. 21). Ajungând o parte din comună în proprietatea nobililor din Petrova, aceștia au colonizat câteva familii rutene, ca iobagi.

Iapa (ung. Kabolapatak), 1406 „Kapalathaka”, 1459 „Lopataka”, în anii 1406 și următorii proprietatea nobililor români Stan, Teodor, Opriș, Ioan, Ser slau și Clemente, fiii Cneazului Dragoș Feir, al lui Mihai al lui Clemente etc. (cf. ib. nr. 78, 247 și p. 136, 138, 276); străbunii familiilor Bercia alias Laden (1553), Bledea (1752), Cotârla (1693), Danciu (1497), Danciu alias Pop (1505), Giurgiu alias Cosa (1630), Grigor (1590), Hrihor (arm. 1624), Mihály (1497), Ofrim (1693), Ona alias Onișa (1588), Rachiș (1 634), "Simion (arm. 1649), Șomlea alias Mih (1672) și Vida (1636).

Ocna-Slatina (ung. Aknaszlatina).

Săpânța (ung. Szaploneza), 1373 „Zapancha”, proprietatea lui Stan, Petru, Ilie, Mihai și Sandrin al lui Stan al lui Gerheș, precum și al lui Nan, Stan, Petru, Teodor-Tivadar și Dan, fiii lui Vladimir lui Gerheș (cf. ib. nr. 38 și pag. 48, 97, 136, 306, 465 etc.). Străbunii familiilor: Boșa (1457), Finta (1685), Giurgiu (1672), Nan (1404) din Săpânța și Rona de Jos, Pop (1482), Stan (1360), Stetțeu alias Stan (1608), Săpânțan zis Szaplonezay (1383), Titc (1608), Tivadar alias Săpânțan (1419), Tivadar, alias Săpânțan din Rona de Jos (1482), Holdiș (arm. 1408) și Turda (arm. 1608).

Sarasău (ung. Szarvaszo), 1345 „Kenesyatam de Zorwazoif, proprietatea fiilor lui Solovăstru Vodă (cf. ib. nr. 9 și pag. 48, 237, 288); străbunii familiilor: Bancu (1429), Birtoc (1360), Gerheș din Sarasău și Cuhca (1360), Giurgiu, alias Gerheș din Poienile Izei (1430), Mih (1345) și Mih din Iapa (1672).

Slatina (ung. Faluszlatina). în 1406 proprietatea lui Ioan fiul I. Nan și a descendenților acestuia (cf. ib. nr. 88 și pag. 200, 297, 313, 419, 422, 498, 522, 599, 620); străbunii familiilor: Bardz alias Negrea (1566), Nan (1417), Negrea (1442) și Ștefan alias Zoicici (arm. 1652).

III. Domeniul din Bocicoiu

Bălini (ung. Bilin) de dată mai recentă.

Bogdan (ung. Tiszabogdány), idem.

Bocicoiu (ung. Nagybocksko), situat pe ambele maluri ale Tisei, în 1442 „Willa Olachalis Bochko”, propr. valahului Pancu din Crăciunești (cf ib. nr. 184).

Borcut (ung. Tiszaborkut), de dată mai recentă.

Cărpiniș (ung. Gyertyánliget, rut. Kobila), idem.

Cosăuți (rut. Kisva-Polyana, ung. Kaszamezo), idem.

Frasin (rut. Iasina, ung. Korosmezo), idem.

Lunca (ung. Lonka), situat pe ambele țărmuri ale Tisei, în 1442 „Villa Olachalis Lonka”. propr. „Filiorum Gcorgy Pank Volachorum de Karachonfalva” (cf ib. nr. 184).

Rahău (ung. Raho), de dată mai recentă.

Tăietura (rut. Rosucica, ung. Raszocska), idem.

Trebușeni (rut. Trăbușa, ung. Tcrebsfejrctatak); idem.

IV. Ierașul de Sus

Bistra (ung. Visobisztra), cătun iobăgesc al Petrovei.

Borșa, în 1365 „Borș”, propr. lui Bogdan Vodă. apoi a lui Ștefan Vodă și a fiilor săi (cf. ib. nr. 29); străbunii familiilor nobile: Grec alias Moldovan (1752), Malina alias Ștețcu (1641), Mihaly (1594), Sandrin, alias Sândor (1456) și Timiș (1456).

Frumușeua, cătun iobăgesc al comunei Petrova,

Gura Tisei, azi Valea Vișeului (ung. Visovolgy), fost cătun iobăgesc al comunei Petrova.

Lcordina, în 1411 „Lcorgya”, 1450 „Ordonafalva”, 1411 proprietari Toma și preotul David, ginerii lui Mihai din Dolha, iar în 1466 Mihai Urda al lui Toma, Mircea Ivașcu și Ioan, fiii lui David (cf. ib. nr. 95 și 207 și pag. 531, 621); străbunii familiilor: Lazor (arm. 1684), Lcordcanu zis Leordinay (1411), Mircea (1466), Sofroms, alias Leordean (1411) și Urda (1427).

Moiseiu (ung. Majszin). în 1365 „Movse”. în 1453 „Kcnesiatum”, 1465 „Dominium”, 1468 „Nobilitas”, propr nobililor 3in Borșa și Vișăuă (cf. ib. nr. 29, 217, 274, 281), străbunii Omiliilor: Coman (1548), Pop, alias Coman (1548), Pop, alias Tomoiaga (1636) și Ylașin (1468).

Petova, în 1411 „Petrowa”, propr. voievodului Ioan din Rozavlea, apoi prin încuscrire a familiei din Dolha; străbunii familiei Pe trovanu-Petrovay de Dolha și Petrova și a tuturor ramurilor sale din Petrova, Leordina, Rozavlea, Dragomirești, Bârsana, Chioar, Moldova și Ungaria (cf. ib. nr. 95 etc.).

Poienile Rusului, azi Poienile de sub Munte (ung. HavasmezS), în 1411 „Ruskopolyana”, propr. I. Ioan Vodă (cf. ib. nr. 95).

Repede (ung. Oroszko), idem.

Ruscova (ung. Visooroszi), în 1390 „Orozfalu”, 1411 „Ruskova”, propr. lui Ioan Vodă (cf. ib. nr. 57, 99).

Vișeu de Sus (ung. Felsoviso), 1549 „Ujviso”, numit la început Intre Râuri; propr. descendenților lui Ștefan Vodă, străbunii familiilor: Andreica (1549), Bota (1597), Dobica alias Andrcica (1752), Giurgiu (arm. 1676), Moga alias Simon (1459), Simon (1456), Țicală (1763), Tomoiaga alias Vlașin (1445) și Pop alias Tomoiaga (1636).

Vișeu de Mijloc, numit împreună cu Vișeu de Jos în 1365: „Kct-Viso”, 1453 „Utraquc Wiso”, cnezat propr. lui Petru, Madra și Nan, precum și a familiei voievodului Ștefan (cf. ib. nr. 29, 216, p. 85, 350, 362, 369, 482 - 492, 594, 638 etc.); străbunii familiilor: Ciuban (1638), Grad alias Hotico ((589), Hapca alias FI otic o (1589), Hojda alias Coman (1541)., Hotico (1450), lusco (1445), îvașcu (1641), Laza (arm. 1624), Mariescu (arm. 1521 și 1624), Simon alias Moga (1456), Sima (arm. 1595) și Ștețcu (1489) din Vișeu de Mijloc, precum și străbunii familiilor: Bandrea (1463), Bilt (arm. 1658), Bora (1658), Braicu (1699), Cozma (1463), Costca și Costin (1463), Mandrea (1463), Mihuț (1624), Năsui (1628). Pop (1463). din Vișeu de Jos, precum și Pop din Bârsana, Petrova și Drăgoiești.

Bocicoicl (ung. Kisbocsko), 1365 „Bachkow”, 1444 „Kysbachko”, propr. cneazului Simon (cf. ib. nr. 29, 189). Băicoi, sat în Lăpușna.

Botiza, în 1373 „Batizahaza”, propr. nob. români din Ieud (cf. ib. nr. 36). Botiz, comună în Sătmar.

Cuhea (ung. Izakonyha), în 1353 „Kohnya”, propr. voievozilor Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga-Vodă, în 1447 și urm. „Kenesiatum de Kohnya”, propr. cneazului Mariș și a fratelui său Ioan Bizău și a lui Ion

Buŧtea (cf. ib. nr. 16, 197, pag. 20, 326, 332, 373, 414, 459, 465, 508 etc.); străbunii familiilor: Bizău (1456), Buŧtea (1471), Mariş (1444) și Stanca (1609). Cuhnești, sat în Bălți.

Dragomirești (ung. Dragomerfalva), 1385 „Dânfalva”, 1435 „Dragomerfalva”, propr. lui Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, și a descendenților săi (cf. ib. nr. 51, 170, pag. 355, 505, 508, 627); străbunii familiilor: Bodruma alias Fiŧigău (1749), Deac alias Dragomir (1489), Fiŧigău (1549), Font (1653), Griel (1549), Ostaș (1470), Pop alias Fiŧigău (1579), Sacalâș (1549), Tomșa alias Dragomir (1699), Țurcuș (1451), Zubașcu (1587) și Conci alias Turcuș (1672). Dragomirești, sate în Neamțu și Tutova.

Glod (ung. Glod), comună iobăgcașă, propr. nobililor din Șieu. Glodeni, sat în Bălți.

Icud (ung. Jood), în 1385 „Jod”, în 1419 „Kenesiatum Volahorum Nostrorum regal ium”... „Valenti Volachi fily Thador” și a rudelor sale Dragomir, Dragoș, Sandrin, Ioan, Ivașcu, Gorzo ș.a. (cf. ib. nr. 29, 141, pag. 245, 269, 290, 427 etc.); străbunii familiilor: Balea (1419), Bilțiu alias Dancuș (1595), Dancuș (1514), Ciceu alias Peța (1583), Cudrici alias Balea din Bărsana (1752), Demian alias Gorzo (1511), Feth alias Balea din Rozavlcă, Florea alias Balea din Ieud, Șieu și Poienile Izei (1613), Gorzo alias Balea (1427), Icudeanu zis Joody (1419). îI ie și II ea alias Balea (1613), Ivan (1419), Ivașcu (1427). Chindriș alias Balea (1459), Marchiș alias Balea din Strâmtura (1706), Oprea alias Fiŧigău (1579), Pașcu (arm. 1607), Pașcu din Vișcul de Jos (1649), Peța alias Ciceu (1583), Pleș alias Balea (1592) și Pop alias Fiŧigău (1579).

Poienile izei (ung. Sajomezo), 1430 „Sajo-Polyana”, 1458 „Poyanfalva”, propr. I. Ion-Vodă din Rozavlea și a nobililor din Șieu precum și a fam. Cosor alias Giurgiu (1752) și Ilieș alias Gerheș (1752) (cf. ib. nr. 164, 244).

Rozavlea (ung. Rozălia), 1373 „Villa Iohannis YVoyvodaeV 1390 „Hrozallya”, propr. lui Ioan-Vodă (cf. ib. nr. 36, 57) și a Familiilor: Petrovanu de Dolha și fetrova (1326), Pop (arm. 1688), Popan alias Petrovay (1699) și Hac (arm. 1688).

Săcel (ung. Szacsal), 1453 „Kenesiatum Kis Zachal", 3 propr. lui Șușea, Gostoian și Dan, fiii cneazului Mihai și a nepoților săi Petru și Mihai ai lui Șușca, Ioan și Dan ai lui Gostoian (cf. ib. nr. 215); străbunii familiilor: Beg alias Șușca (1684), Bodnar (1699), Boer (1647), Burnar alias Gostolean (1453), Danciu alias Magdău (1451), Gostolean (1451), Magdău alias Danciu (1451), Peter alias Șușca (1486), Sima (1579), Sima (arm. 1608), Șusca (1451) și Vancu alias Șușca (1459).

Săliștea (ung. Felsoszelistye), situată pe ambele țărmuri ale "zei", era considerată ca două comune, având de altfel și două parohii. În 1365 „Keetzeleste", propr. lui Bogdan Vodă, apoi a descendenților lui Ștefan Vodă: Iuga, Radu, Ivan și Marin, fiii lui Vlad, Ioan Chișu și Dumitru Băleanu, fiii lui Nan etc. (cf. ib. nr. 29 și pag. 369, 483, 578, 580 etc.); străbunii familiilor: Bondor (1670), Buja alias Vlad (1638), Băleanu (1642), Bercam (1699), Florca alias Iuga (1584), Iuga (1468), Chișu alias Bulean (1486), Matieș alias Vlad (1683), Nistor alias Iuga (1699), Rusu (1699), Șofrac (1699), Tenchiș alias Giurgiu (1644), Iit (1681), Trifan și Trufan alias Iuga (1584), Tutuia (1547), Ungur (1670), Trifan din Descști (1660), Vlad (1468) și Vlad din Poienile Izei și Șicu (1645).

Șieu (ung. Sajó), 1373 „Sayo", propr. lui Ioan Vodă din Rozavlea și a descendenților săi (cf. ib. nr. 36 și pag. 166, 169, 229, 244, 248, 279, 285, 328, 421 etc.); străbunii familiilor: Coteș (1751), Dunca (1373), Man (1419), Hodca (arm. 1645) din Șieu, Rozavlea și Poieni, Muntean (arm. 1627) și Sas (1582).

Slătioara (ung. Izasopatak), 1430 „Zlatyna", 1458 „Zlathayfalva", propr. fiilor lui Ioan Vodă din Rozavlea (cf. ib. nr. 164, 244) și a fam. Verdeș (arm. 1639).

Strâmtura (ung. Szurdok), 1411 „Zwrdog", propr. lui Ioan Vodă din Rozavlea (cf. ib. nr. 95).

V. Ierașul Cosău.

Cuprinde satele de pe Văile Mara și Cosău și de pe cursul inferior al Izei. În 1390 „Fluvius Kaso", în 1390 „Kenesiatum possessionis Olachalis Ozon", propr. fiilor cneazului Loeovoiu

„Olachorum", în 1405 „Kaszou" și „Kenesiatus Kozo" (cf. ib. nr. 24, 61, 76, 77).

Bârsana (ung. Barczânfalva), în 1326 propr. cneazului Stan Bârsan și a fiilor săi Radu, Vancu și Nicolae, iar în 1408 „Zurdok alio nomine Barczânfalva", propr. lui Lațcu și Drăguș, nepoții lui Radu (cf. ib. nr. 3, 85); străbunii familiilor: Bârsan (1408), Andreica alias Bârsan din Călinești și Breb (1633), Boilă alias Hodor (1668), Cora (1326), Fodoruț alias Bârsan din Desești (1641), Galbin alias Rus (arm. 1670), Hodor alias Bârsan (1491), Ilyes (1558), Mârza (1699), Ofrim (1500), Ofrim din Dragomirești (1609), Petrișor (arm. 1613), Pop alias Petrișor (1643), Radu (1408), Știopci alias Hodor (1700). Bârsenești și Bârsești, sate în Botoșani, Bacău și Putna.

Berbești (ung. Bartfalva), în 1402 „Barkfalva", în 1423 partea de sud a comunei „Belfalva", propr. cneazului Băl-Albu, apoi a lui Boilă, fiul lui Loeovoiu, și a fiilor săi Mihai Negru zis Fehcte, Voicu și Manoilă, Moisc și Teodor, fiii lui Mihai al lui Voicu etc. (cf. ib. nr. 71, 150 și pag. 259, 498, 503, 512 etc.); străbunii familiilor: Bârlea alias Fehcte (1473), Fehcte (1473), Jo (1345), Manoilă din Berbești și Săpânța (1463 și 1481), Moiş, Moisent din Budești, Moisl din Năsăud și Moiş din Biscrica- Albă și Țara Oașului (1435 și 1473), Pop (arm. 1620) și Șteț (1495). Bărbești, sat în Cernăuț, Bălcni și Bălinești, sate în Covurlui și Câmpulung.

Brebi (ung. Hodpataka și Breb), numită astfel din cauza marelui număr de castori ce trăiau acolo pe vremuri. În 1360 „Villa Olahalis I latpatokfalva", propr. lui Giula din Giulești (cf. ib. nr. 19); apoi a familiilor Boșa (1599), Bota (1599), Demeter (arm. 1640), Petric (arm. 1610) și Tămaș (arm. 1640).

Budești (ung. Budfalva), numită după Buci, fiul cneazului Loeovoiu. În 1402, „Buthfalva", era contopită cu „Yynces" sau Viuțești (cf. ib. nr. 71), propr. fiilor lui Bud, Vinț, Drăguș, Sandrin-Bălin, Ștefan, Mihai, Creții. Petru și Corul (cf. ib. pag. 50, 132, 603 etc.); străbunii familiilor: Bennde (arm. 1587), Bud (1405), Ciceu alias Berinde (1613), Cupcia (1609), Drăguș din Budești și Berbești (1471). German alias Creț (1361), Giurgiu (KoK), Marinca (1594), Mircea alias Bud (1505), Onița (1642), Opriș (1494), Pintca (1494),

Pop (1505), Tămaș (1505), Tibil (arm. 1587) și Vinț (1505). Budești și Budeni, sate în Lăpușna, Roman și Baia.

Călineștii de Sus (ung. Felsokälinfalva), în 1406 „Kälinfalva”, în 1459 „Kányafalva” (cf. ib. nr. 76, 248). în 1459 propr. Ican Nemeș și Gheorghe Iurca, fiii lui Iuga I. Sandrin, I. Lucovoin, apoi Mihai al lui Sandrin și nepotul său Șorba (cf. ib. pag. 425, 468, 520, 555 - 562); străbunii familiilor: Iurca (1569), Nemeș din Călinești și Budești (1450), Pașca (arab. 1609), Șerba - Sorba - Șerban (1470), Șerban din Cernești (1609) și Zob (1645). O parte din comună, în sec. XV - XVI se numea Iurcești.

Cernești (ung. Somfalva), în 1424 „Kozo”, în 1442 „Felscvfeyerfalva”, în 1470 „Somosfalva” (cf. ib. nr. 153, 186, 290), propr. fam.: Radu (1577) și Fuior (1696). Cornești, sate în Bălți, Cetatca-Albă și Someș.

Crăcești (ung. Krácsfalva), în 1415 „Karachfalva”, proprietatea lui Giula din Giulești (cf. ib. nr. 111) și a fam. Tupița (1670).

Desești (ung. Desze), în 1360 „Deszehâza”, „Villa olacialis” proprietatea lui Giula din Giulești și a descendenților săi (cf. ib. nr. 19); străbunii familiilor: Dragoș sau Drăguș (1505), Pop alias Drăguș (1505), Popa alias Pop (arm. 1673), Roman alias Drăguș (1505) și Tupița (1622).

Ferești (ung. Fejercfalva), în 1402 „Feyrfalva”, în 1361 proprietatea cneazului „Stan clictus Feyr similiter Olahus” și a cneazului Locovoiu (cf. ib. nr. 71, 24), precum și a descendenților acestora; străbunii familiilor: Âgotha (arm. 1629), Albu (1423); Ciplca alias Fcir (1590), Feir alias Albu (1423), Pintclei (1585); Pop (1405), Vancea (1642) și Vlașin (1636).

Giulești (ung. Gyulafaiva), în 1349 „Gyulafaiva”, împreună cu comunele azi dispărute „Nyres” (Nireșel, situată pe locul numit azi Valea-Mare) și „Kopaoh” (Copăcel sau Copăceni) erau propr. lui Giula din Giulești (cf. ib. nr. 13, 19, 26, 33, 96, 149 etc.), precum și a descendenților săi; străbunii familiilor: Bercea (1500), Bercea din Călinești (1623), Coman alias Bercea din Călinești (1593), Mielea din Șugătag și Chioar (1435), Feir alias Albu (1494), Fița (1457), Pârja alias Fița (1494), Pop (1425) și Rednic (1317).

Hărnicеști (ung. Hernees), în 1390 „Hemicshaza villa olachalis”, propr. lui Dragoș, fiul lui Giula (cf. ib. nr. 19).

Hoteni (ung. Hotinka), sat de dată mai recentă.

Nănești (ung. Nânfalva), în 1412 „Nânfalva” (cf. ib. nr. 104). Ocna Șugataг (ung. Aknasugatag), cu mine de sare deschise în 1777. În 1360 „Zalatyna”, propr. lui Dragoș al lui Giula. Forma propr. nobililor din Giulești și se numea „La-Sare”. În apropierea ei era situată comuna Doroslău, pomenită în 1412 și 1450, azi dispărută (cf. ib. nr. 149, 199).

Oncești (ung. Vâncsfalva), împreună cu Nănești și Valea Porcului forma ținutul Cetății, care în 1360 era propr. lui Oancea, fiul lui Lupu Stan „Wanchuk fily Farkstan... possessio Olachalis Waralia” (cf. ib. nr. 20). După acest Oancea comuna și-a schimbat numele în Oncești („Varalya alio nomine Vanchokfalva”) (cf. ib. nr. 86 din 1408). Proprietari în permanență descendenții lui Oancea (cf. ib. pag. 339, 353, 421, 485, 498, 522, 605 etc.); străbunii familiilor Coroiu (1326), Danciu (1469), Drăguș (1642), Godja alias Vancea (1634), Grigor alias Nemeș alias Gogea (1647), Iura (1508), Nemeș (1450) și Vancea (1366). Oancea, sat în Covurlui. .

Sârbi (ung. Szerfalva) s-a format din contopirea satelor Balotești și Comârzana, pomenite în 1405. În 1459 „Zcef”, în 1465 „Zcrtalva”, iar în 1475 „Szirpfâlva” (cf. ib. nr. 76, 248, 272, 291, 315). Proprietar Sandrin Bălin, fiul lui Bud și descendenții săi; străbunii familiilor: Bălin (1740), Borody alias Bălin (1610), Demian (arm. 1755), Duma (1474 și 1479), Faur alias Tulbure alias Marinca (1752), Iosip alias Mircea (1531, 1615) și Pop alias German (1715). Sârbi și Balotina, sate în Sătmar și Bălți.

Satșugatag (ung. Falusugatag), în 1360 „Villa olachalis Sugatagfalva”, propr. lui Dragoș al lui Giula (cf. ib. nr. 19).

Vad (ung. Farkasrev), în 1383 „Farkasrev”, în 1459 „Farkasfahr”, propr. lui Balcu din Vad și a fratelui său Ioan Codrea, fiii lui Vladimir; apoi a lui Andrei și Leucă, fiii lui Balcu (cf. ib. nr. 47, 247, și pag. 79, 113, 260, 405, 498); străbunii familiilor: Codrea (1411) și Leucă (1411). Partea de apus a comunei, numită azi „Dealul Satului”, în 1411

sc numea „Thurzad", cum se numește și azi valea de lângă Vad (cf. ib. nr: 98). Vaduri și Vădeni, sate în Neamțu și Cetatea Albă.

Valea Porcului (ung. Disznopataka), în 1390 „Dyznopatak" (cf. ib. nr. 60). Porcești și Valea Porcului, sate în Roman și Someș. Văleni (ung. Mikolapatal), 1405 „Patak", 1450 „Mikolapatak" (cf. ib. nr. 76, 208), popr. fam. nob. din Bârsana și Oncești, precum și a fain. Mărgineanu, libertină din sec. al XVII-lea. Văleni, sate în Baia, Roman și Someș.

VI. Sighet, capitala actuală a Maramureșului, înainte de sec. al XIV-lea nu era locuită și nici nu era reședință voievodală. Ea servea de loc de adunări și de târguri, din care cauză rutenii au numit-o Sihot. Ungurii, profitând de aspectul de insulă a Sighetului, fiind situat la confluența Izei cu Tisa și a Ronișoarei cu Iza, i-au dat numele Sighet, nume pe care l-a păstrat până azi. Prima dată figurează într-un document din 1346, sub numele de „Zyget" (cf. ib. nr. 12). Totuși, în decursul veacurilor Sighetul poartă într-o mulțime de documente oficiale numele de „Marmația", iar alte documente se redactează în Marmația, „Datum Marmatiis". Aceasta a îndemnat în sec. al XV-lea pe cronicarul Bonfini, lectorul reginei Beatrix, să susțină că Maramureșul s-a numit în vechime Marmația (cf Rerum Hungaricum decades, 1. Lib. I.). Cunoscând acestca, ar fi de dorit să se revină cât mai de grabă la străvechca numire, în locul Sighetului de rezonanță și de proveniență străină. De altfel numele Sighet n-a reușit nici până azi să se impună la românii de pe văile Vișeu și Iza, care nu întrebuintează decât termenul „Oraș".

13. Revoluția lui Dozsa, dezastrul de la Mohâcs și triumful calvinismului

Etatizarea pădurilor, minereurilor și a domeniului din Bocicoiu, acordarea de moșii românești pe seama familiei Pogâny și nerespectarea drepturilor Exarhatului din Peri au însemnat pierderi ireparabile pentru românii din Maramureș. Majoritatea nobililor români au fost reduși la moșioare modeste, ba au ajuns să fie și disprețuiți de magnații puternici, care le storceau prin abuz diferite taxe ilegale. Astfel, între românii din Maramureș domnea o nemulțumire generală, tot atât de pronunțată ca și la românii din Ardeal, cu care erau în permanent contact, mai ales de când se țineau marile târguri din Bistrița. De aceea, când izbucni revoluția țărănească a secuului Gh. Dozsa, în 1514, au ridicat steagul revoltei și nobilii din Maramureș, ca să se răfuiască cu împilatorii lor. Magnații s-au refugiat în fortăreața Hust, care fiind inexpugnabilă, revoltații n-au îndrăznit s-o atace, în schimb ei au asediat cetatea Nialab, pe care o ar fi cucerit dacă în ultimul moment nu ar fi sosit comitele G. Pereny în fruntea unei armate regulate. După înăbușirea revoluției din Ardeal de către voievodul Ioan Zâpolya, secondat de Ioan Dragffy, comandantul armatei nobile, tulburările din părțile maramureșene s-au liniștit de la sine.

Dieta din Râkos, convocată cu scopul de a legifera legi drastice, în stare de a anihila pe viitor orice revoltă țărănească, prin Art. L.XXXIV, constata că aproape toți nobilii din Maramureș s-au alăturat revoluționarilor („omnes fere nobiles Comitatus Maramorusiensis partem rusticorum tenuisse”). La 20 oct. 1514 regele Vladislav confiscă moșiile a lor 32 nobili maramureșeni, dându-le lui St. Verboczy, judele țării, și lui Sig. Pogâny. Printre cei condamnați la confiscarea averilor găsim elita nobilimii românești, reprezentată prin Ioan de Petrova, fost vicecomite în anii 1507/8, Ioan de Leordina, Bogdan de Cuhea, Ilie Pop de Vișeu, Simion Gorzo, Lazar și Domucuș zis Dancuș de leud. Teodor și Ștefan Deac de Dragomirești, Ioan și Petru Peterman de Bârsana, Teodor Iurca de Călinești, Bud Fița de Giulești, Andrei Fița de Ferești, Gheorghe de Oncești, Ilie și Toma

Bancu de Sarasău, Ioan și Mihai Gerheș de Sarasău, Lazar de Vad, Ioan de Berbești, Simion de Budești, Balaș de Apșa de Jos și Simion Costea de Apșa de Mijloc. Aceștia, unindu-și toate puterile pentru apărarea moșiilor străbune, au făcut apel la Dietă, care prin Art. L.XXXV a ordonat în cauză o anchetă. Nu cunoaștem rezultatul acestei anchete, știm însă cu toată certitudinea că Verboczy nu a reușit să pună mâna nici pe un petec de pământ din averile românești din Maramureș. Acest călău al neamului nostru, descendent din familia Kcrepeczy de Bereg și născut în comuna Verboz din Jud. Ugocea, cunoștea bine Maramureșul și, fiind el un mare acaparator de averi, i-ar fi convenit să joace în aceste părți un rol de mare importanță politică.

Legislația Dietei din Râkos, cunoscută sub numele de "Tripartitum Verboczynum", a introdus un control al nobililor, punând în fruntea lor câte un jude care exercita anumite atribuțiuni, subdelegate de către pretore Pentru nimicirea puterii masei nobililor mici, s-a introdus principiul „pars potior” și „vota non numerantur sed ponderantur” Totuși la alegerea funcționarilor comitatului s-a respectat și pe mai departe votul majorității. De aceea și în tot decursul sec. al XVI-lea congregația comitatului va fi reprezentată numai de nobili români, iar funcționarii comitatului - cu excepția comiților și vicecomiților, care aveau nevoie de confirmare superioară - au fost aleși numai din români, ca și în veacurile anterioare.

Mai mult au avut de suferit țărani iobagi, a căror libertate era considerată ca un atentat la privilegiile nobilimii. Noua stare de drept a iobagului se definea prin cuvintele: „Rusticus praeter mercedeni laboris suae nihil juris habet” el fiind osândit la „mera et perpetua servitute”. El nu putea să se mute, trebuind să rămâie legat de pământ și să locuiască în sate iobăgești, fiind controlat de judele iobăgesc, numit de stăpânul moșiei. Iobagul nu avea dreptul nici să improcesueze pe nobil, decât prin intermediul procurorului comitatens, care îi era reprezentantul, avocatul și singurul purtător de grijă în fața congregației. Starea aceasta de inferioritate a adus pe țărani la un așa grad de abrutizare încât protopopul Ilosvay din Strigoniu scria cu ironie în 1710: „Rusticus sit quasi Rind, nisi quod sibi cornua absint” (țărani ar fi ca și un bou, dacă nu i-ar lipsi coarneau). Magnații s-au opus în

toate timpurile încercărilor de îmbunătățire a sorții țărănimii, considerând că: „soarta iobăgimii este legea lui Dumnezeu, care a dispus starea lor inferioară”.

În dezastrul de la Mohâcs din 1526 a pierit și florea nobilimii române din Maramureș. În frunte cu vicecomitele Iacob Mircea de Voinești și cu 6 membri ai familiei din Dolha, amestecându-și sângele cu al lui Ioan Drăgffy, fiul lui Birtoc, care „a încununat cu jertfa sa meritele de credință ale întregului neam al Dragoșizilor din Maramureș”. Cu aceasta începe domnia de 150 de ani a turcilor asupra Ungariei. În Ardeal s-a constituit o locotenență domnească, din care a făcut parte și Gâspâr Drăgffy, fiul lui Ioan. Majoritatea enormă a magnaților au ales de rege pe Ioan Zăpolya, voievodul Ardealului, care prin înăbușirea revoltei țărănești și-a câștigat merite neperitoare în fața magnaților. La 25 sept. 1528 Zăpolya bate la Sárospatak oastea lui Ferdinand și devine stăpânul cetății Muncaci și al ținuturilor dinspre Tisa. Ostilitățile încetează în 1538, cu pacea de la Oradea, când Maramureșul, împreună cu celelalte județe cunoscute sub numele de „Partes Regni Hungarie”, a fost anexat Ardealului.

După dezastrul de la Mohâcs au început să se răspândească în Ardeal sectele protestante. În Maramureș predicatorii calvinismului au fost Matei Ramasy, Toma Huszty și Ioan Surdaster. Deja în 1556 toate bisericile catolice din Maramureș se aflau în stăpânirea calvinilor. Tot în acest timp se întemeiază la Sighet o școală calvinească, în care se pregăteau și viitorii preoți și învățători calvini. În 1569 preda la această școală renumitul magistru Albert Szegegy, care a revizuit și perfecționat statutul de funcționare a școlii. Școala calvină, fiind singura școală din județ, va atrage și pe fiii dornici de cultură ai nobililor români, care astfel se vor infecta de calvinism și cu timpul unii din ei se vor deznaționaliza. Calvinismul a făcut de la început cuceriri însemnate și printre familiile nobile românești din Maramureș, care s-au grăbit să urmeze pilda lui Gâspâr Drăgffy, trecut și el la calvinism. S-au calvinizat astfel familiile românești Darvay, Dolhay, Bilkey, Ilosvay, Kisfalusy, Komlosy, Lipescy și o ramură a familiei Stoica. Deodată cu domnia principilor ardeleni se inaugurează astfel în

Maramureș o epocă de decădere și de înstrăinare a românilor, tot atât de tristă ca și epoca fanariotă din Principate.

În noua constelație politică a statului ardelean. Maramureșul are nenorocirea de a fi un teritoriu strategic, de importanță covârșitoare. Aceasta din cauza cetății inexpugnabile din Hust, a imenselor sale bogății naturale și a vecinătății sale cu Polonia și cu domeniile oligarhiei din ținuturile superioare ale Tisei. De aceea, conducerea comitatului se încredințează celor mai proeminente personalități politice maghiare, ca Gâspâr Kornis, Ștefan Bethlen, Francisc Rhedey, Emeric Thokolyi, Mihai Teleky, Nicolae Bethlen ș.a. Aceștia, ajungând la cele mai înalte funcțiuni politice din stat, vor sprijini cu toate mijloacele acțiunea de transformare a Maramureșului într-un comitat cu adevărat unguesc. Congregația Comitatului, care era expresiunea solidarității nobililor români, devine un instrument de maghiarizare. Pentru nimicirea puterii exercitate de colectivitatea nobililor români în Congregație, principii au deschis larg porțile intrării în statul nobiliar, pe seama coloniștilor maghiarizați din orașele regești. În acest scop s-a inventat „nobiliatul armalist”, care nu acorda titularului moșii, decât diplomă, blazon și nume nobiliar, precum și toate privilegiile nobiliare personale, împreună cu dreptul de a câștiga proprietăți nobiliare și de a ocupa orice funcțiuni în comitat. Ca urmare, la investigațiile nobiliare din anii 1752 - 1768 își dovediră drepturile de nobili armaliști peste 120 de familii maghiarizate din orașele regești. Cu ajutorul acestora și cu exercitarea unei terori asupra nobililor români mai săraci, puterea centrală reușește să-și formeze în Congregație o majoritate permanentă, care să asigure triumful intereselor calvinești și unguerești. Astfel, în tot timpul domniei principilor ardeleni nu am avut decât un singur vicecomite cu adevărat român, în persoana lui Ioan de Petrova (1612 - 1645), iar printre pretori figurează și vreo 20 de unguri.

Cea mai mare nenorocire a fost desființarea Exarhatului din Peri, care a dus în mod fatal la calvinizarea oficialității bisericii maramureșene. Dieta din 1579 a obligat pe episcopii români să depună jurământ de credință față de principe și să-și ia o serie de angajamente potrivnice spiritului vechiului creștinism, fie trebuiau să promită că vor

propaga calvinismul, propovăduind cuvântul lui Dumnezeu după cum stă scris în catehismul calvinesc; vor trimite pe candidații de preoți spre examinare la superintendentul calvin; vor recunoaște pe superintendentul calvin de superior al lor; nu vor întreprinde nimica fără întrebarea și aprobarea acestuia etc. în Maramureș, drepturile și datoriile episcopilor au fost reglementate și statornicite de Congregație, care le controla activitatea, îi alegea, îi confirma, îi ancheta și la nevoie îi destitua ori îi arunca în închisoare. Ei sunt siliți să participe la ședințele Congregației fie pentru apărarea intereselor bisericești, fie pentru a putea răspunde învinuirilor ce li se aduceau. De aceea în Maramureș se succede la mici intervale un număr impresionant de episcopi, a căror activitate se mărginește la încasarea veniturilor și la lupta pentru menținerea lor în scaunul vlădicesc, Ei nu se bucurau în public și în fața credincioșilor de autoritatea vechilor vlădici, fiind considerați ca funcționari ai statului și ca agenți politici și religioși ai guvernului calvinesc. Ca să se poată menține în scaun, vlădicii trebuiau să simuleze că sunt calvini buni și că execută întocmai toate dispozițiunile date de superiorii lor pentru calvinizarea bisericii românești. Chiar și despre mitropolitul Simion Ștefan se afirmă că în fața calvinilor se arăta că nu scrie slavonește și nici nu are legături cu Principatele, dar în taină stătea bucuros de vorbă cu catolicii, sfințea câte un vlădică unit, căruia îi spunea: „ce bucuros as face și eu ca Sfinția Ta” (cf. N. Iorga, **Ist. Bis. Rom.** I. p. 332). Atitudinea fățarnică a episcopilor și purtarea scandaloasă a unora dintr-înșii au avut o influență dezastruoasă asupra caracterului nobilimii și a preoțimii române ce a dus la crearea unei stări de anarhie morală și sufletească care a facilitat mult înstrăinarea și deznaționalizarea maramureșenilor.

14. Domnia principilor ardeleni. Ocupația austriacă

Toate averile erarhiale din Maramureș au intrat în proprietatea lui Zâpolya, care în 1530 le-a arendat lui Toma Nâdasdy. Acesta numi de locțiitor al său și de castelan la Hust pe Cristofor Kavassy, un om volnic și avar, care trecu de partea lui Ferdinand. Kavassy a reținut multă vreme în cetate pe un artist gravor cu numele Nicolac, care a executat acolo mai multe opere de artă. Nu este exclus ca acesta să se fi ocupat și cu falsificarea de bani străini, meserie pe care a exercitat-o mai târziu în cetatea din Muncaci, unde castelanul M. Budy instalase o fabrică de falsificat bani ungurești și polonezi, la care lucra și gravorul Toma din Hust. În 1539 se iau măsuri pentru repararea castelului din Coștiui, ca să poată rezista unui eventual atac venit din partea turcilor. În 1550 se produce prima grevă minieră cunoscută în Europa. Arendașii, în pofta lor de câștig, s-au atins și de drepturile minerilor. Din cauza aceasta minerii și-au părăsit posturile și s-au mutat la Baia Mare, de unde nu s-au reîntors decât numai după ce li s-au asigurat vechile privilegii. În sept. 1555 Ștefan Bâthory a primit în Maramureș pe regina Isabela și pe fiul ei Ioan, care veneau din Polonia însoțiți de 500 călăreți și de 500 pedestrași. În alaiul regal se aflau și domnitorii români Pătrașcu cel Bun și Alexandru Lăpușneanu, trimiși de Soliman Magnificul ca să asiste la înscăunarea în domnia Ardealului a minorului Ioan Sigismund. Alaiul și-a luat drumul spre Sighet, de unde urmând cursul Mării a trecut Gutâul. Cu această ocazie, regina a dat ordin să se asedieze cetatea Hust, care încă era credincioasă împăratului. Garnizoana însă a rezistat timp de doi ani, până la 20 ian. 1557, când s-a predat numai din cauza lipsei de alimente, deși numărul apărătorilor capabili de luptă s-a redus la 12. În 1566, Soliman, declarând război lui Maximilian, a pus la dispoziția regelui Ioan Sigismund o armată tătarască, cu care a asediat cetatea Tokay. Între timp murind Soliman, regele, temându-se ca oastea tătarască să nu se întoarcă împotriva sa, a concediat-o. Tătarii, în loc de plecare, au început să pustiască și să jefuiască comitatele din vecinătate, între care și Maramureșul, până ce cu mare greu au fost distruși de o armată

ardelenească. Acesta este primul caz de invazie tătară în Maramureș.

Din 1571 funcția de castelan al Hustului o deținea Gâșpâr Korniș, care prin soția sa Ileana, fiica lui Petru din Dolha, era înrudit cu cele mai de seamă familii nobile românești. El era cel mai apreciat și mai intim consilier al principilor, dar era simpatizat și de români. În 1576 a trecut prin Maramureș delegația polonă care a oferit lui Ștefan Bâthory coroana Poloniei; și tot în Maramureș, la Teceu, a primit noul rege polonez omagiile noilor săi supuși. În 1585 Petru Cercel, fiul lui Pătrașcu cel Bun și fratele lui Mihai Vitcazu, alungat din domnie, jefuit și deținut la Mediaș, a fost trimis ca prizonier la Hust, fiind încredințat pazei personale a lui Korniș. Peste doi ani, Korniș trebuind să asiste la încoronarea noului rege al Poloniei, prizonierul princiar a reușit să evadeze din cetate cu ajutorul unei frânghii făcute din hainele de pat și să fugă la Roma. În 1593 Sigismund Bâthory, fiind în conflict cu boierii săi, a plecat peste Maramureș în Polonia. La reîntoarcerea sa a mai poposit câțiva timp la Hust, unde Korniș a reușit să mijlocească o împăcare între principe și boierii săi. În 1594, o oaste de 40.000 de tătari, condusă de hanul Ghasigirai, a trecut din Polonia, peste râpe neumblate, în Maramureș ca să răzbune intrarea principelui ardelean în alianța creștină. Urmând Valea Neagului, tătarii ajung până în apropierea Hustului, unde au împrăștiat oastea lui Korniș, silind pe acesta să se refugieze în cetate. Oferind daruri bogate hanului, el reuși să scape cetatea de asediu. Tătarii s-au așezat în Sătmar, de unde au făcut incursiuni de pradă în comitatele vecine, până în 1598, când s-au reîntors tot peste Maramureș.

În 1599, Ștefan Bâthory, loctiitorul cardinalului Andrei, s-a refugiat cu toată familia la Hust, de unde a plecat în Polonia. Tot în acest an. Hustul a căzut în mâinile lui Basta, care a instalat aici o puternică garnizoană în stare să reziste unui eventual atac din partea lui Mihai, eroul de la Șelimbăr. În 1600 Baba Novac, generalul lui Mihai, s-a întâlnit în Ardeal cu G. Korniș, care a fost alungat de Basta. Se susține că datorită acestei întâlniri Korniș ar fi pus la dispoziția lui Mihai - care era fugăr și urmărit de dușmani - câțiva din oamenii săi credincioși, cu ajutorul cărora, călăuzit printre mii de primejdii și pe

drumuri ascunse, a reușit să ajungă la Viena. La reîntoarcerea sa, Mihai se împacă cu Basta la Satu-Mare, întocmind împreună planul de luptă pentru cucerirea Ardealului... Se prea poate ca în acest timp Mihai să fi vizitat și Hustul, deoarece îndată după victorie el s-a interesat de veniturile erahiale din Maramureș și a cerut între altele împăratului și cetățile Hust și Chioar, cu drept de moștenire și asupra fetelor, ca să nu fie izgonite din Ardeal,. Acestei cereri i s-au împotrivit atât Basta, cât și vicecomitele Jurj Pogâny din Maramureș. Acesta din urmă nutrea o ură de moarte lui Mihai, deoarece după cucerirea Ardealului, Mihai îi eonfiscase moșiile Strâmbii și Sâghi. În lupta de la Goroslău, Kornîș a luptat alături de Bâthory și în fuga sa a fost prins de o ceată din oastea lui Mihai, care l-a ucis pe loc, deși își spusese numele și se provocase la serviciile prestate lui Mihai.

După tragedia de pe Câmpia Turzii s-au dat ordine pentru închiderea graniței dinspre Moldova. Dornic de îmbogățire, Basta a lăsat numai mizerie. El s-a atins și de prețul sării, ridicându-1 atât de mult încât transportatorii de sare au renunțat la meseria lor. De aceea maramureșenii s-au alăturat cu bucurie la răscoala din 1605, condusă de Ștefan Bocskay și Gavril Bethlen, dând ajutor prețios la ocuparea cetății Hust și a comorilor adunate acolo de Bathorești și de Basta. Bocskay, voind să creeze peste tot gospodării mici și libere de sarcinile latifundiare, a ajuns repede în conflict cu magnații, ceea ce a însemnat sfârșitul mișcării sale. În 1636, principele Gh. Rákoczy l-a atacat la Hust pe comitele Ștefan Bethlen, însă acesta se dovedi mai puternic. Totuși ei se împăcară și, din recunoștință, principele a scutit pe nobilii din Maramureș de obligația personală de a însoți pe șeful statului în război. În schimb, comitatul a fost obligat să se înjghebească de apărarea graniței și să pună la dispoziția principelui 50 de călăreți și 150 de pedestrași. În 1640, Rákoczy scrie regelui Poloniei, protestând împotriva incursiunilor poloneze în Maramureș, amenințându-1, totodată, că dacă dezordinele nu vor înceta, va da ordin maramureșenilor să invadeze Polonia. Totuși la 5 apr. 1646, Congregația protesta din nou împotriva dezordinilor de la granița Poloniei. La 17 iulie 1648, comitele Fr. Rhedey scria din Vințești principelui că va pune capăt abuzurilor funcționarilor comitatului care

în luaga guvernare a lui Ștefan Bethlen s-au obișnuit să-și facă de cap și să neglijeze slujba.

La 14 ian. 1657 sosea la Vișc o oaste de 40.000 de luptători, condusă personal de principele Gh. Rákoczy al II-lea. El era însoțit de soția sa Sofia Bâthory, de fiul său Francisc, de ambasadorii țărilor aliate și de Ștefan Vodă al Moldovei. După ce își adăposti familia la Hust și nunii de loțiitor al său pe Fr. Rhedev, și-a condus armata în Polonia, urmând cursul Văii Neagului și trecând printr-o zăpadă până în brâu peste Prislop. După dezastrul suferit în Polonia, principele a sosit în Maramureș la 17 iulie, fiind travestit și însoțit abia de câțiva credincioși. Încă în timpul când principele se afla în Polonia, o armată neregulată dce polonezi, condusă de mareșalul Lubomyrsky, a trecut Beschizii, pustiind numai în Bereg peste 300 de sate și incendiind orașele Muncaci și Beregsas. La reîntoarcere, oastea poloneză, în care se găsea în calitate de stegar și viitorul rege Ioan Szobieszky, a trecut peste Maramureș,, pe Valea Neagului. Însă aproape de Prislop a fost atacată prin surprindere de o ceată de maramureșeni, care reuși să răpească un mare număr de cai și de vite. După aceasta mai intră în Maramureș și o altă oaste aliată cu principele, care veni să-și încaseze soldele neachitate. Comitatul numai cu mari greutate a reușit să alunge pe jefuitori și la 24 august să așeze paze puternice la toate trecătorile. Pentru răscumpărarea frunțașilor ardeleni căzuți în robia tătară, împreună cu Ioan Kemeny, s-au impus câte 20 fi. asupra fiecărei porți (casă nobilă). Cu încasarea impozitului în Ierașui Superior au fost încredințați frații Ștefan și Ilie de Petrova împreună cu verii lor Văsuc de Petrova și Griga Petrovanu din Rozavlea, care apoi au făcut parte și din delegația care a dus banii în Moldova. Ștefan al Moldovei, ca despăgubire, a primit învoirea să-și recruteze o armată din comitatele Maramureș, Ugocea și Sătmar și pare să fi fost căsătorit cu o unguroaică din familia Seredy. Aceasta în 1661 se afla în Zemplen, de unde la 1 aug. scria ungurește juraților din Bartfa, semnându-se „Saphta Conthoralis Illstr. D. G. Stephany Vajvodae Moldavensis" (cf **Adalekok Zemplen Vm. Tortenetehez**, IV p. 151).

În răstimp, Rákoczy a fost destituit, fiind înlocuit cu Rhedey. Acesta refuzând domnia, turcii desemnează de principe pe Mihai

Apafi, pentru apărarea căruia, o oaste turcească, condusă de Ali Pașa, a intrat în Ardeal, iar în 1661 a trecut peste Gutâi în Maramureș. Ca să evite asedierea cetății Hust, unde erau adăpostite familiile celor mai de seamă magnați ardeleni, Kemeny a părăsit Maramureșul. Ca urmare, turcii au trecut în grabă peste comitat, stabilindu-se în Ugocea, de unde făceau incursiuni de jaf în ținuturile învecinate, însă intrarea lor în Maramureș a fost împiedicată de garnizoana din Hust. În suita lui Ali Pașa se afla și vestitul călător turc Evlia Cselebi, care a lăsat posterității 10 volume de călătorii, în care descrie și cetatea Hust. În 1662, Kemeny cade în lupta de la Sighișoara, iar supraviețuitorii oștii sale s-au refugiat în Maramureș. În 1633, M. Apafi, ca să-i câștige pe coloniștii orașelor regești, le-a acordat dreptul de măsurat vin. În 1667 murind Rhedey, îi urmează în funcțiunea de comite nepotul său minor Emeric Thokoly, iar cu girarea atribuțiunilor de castelan și de comite a fost delegat M. Teleky, puternicul cancelar de mai târziu. În 1670, Fr. Râkoczy I. ridică steagul revoltei împotriva imperialilor, cu care se aliașe și Apafi, inaugurând seria de lupte dintre curuțești și lobonți. Râkoczy fiind înfrânt, se refugiază în Maramureș 800 de luptători, printre care 85 de magnați, în frunte cu Fr. Râkoczy și soția sa Elena Zrinyi. În 1671, imperialii au demolat cetatea Nialab, care a servit de adăpost revoluționarilor din Ugocia. După moartea prematură a lui Râkoczy, curuțeștii au ales de comandant suprem pe E. Thokoly. Acesta, reușind de la început să obțină câteva victorii asupra imperialilor, a cucerit și pe Elena Zrinyi, frumoasa văduvă a lui Râkoczy, care i-a adus ca zestre puternica cetate din Muncaci. Prin aceasta însă a provocat mânia lui M. Teleky - cu a cărei fiică era logodit mai dinainte - care de supărare a trecut de partea împăratului. După victoria lui Sobiesky la Viena, Thokoly a fost silit să se refugieze în Turcia, lăsându-și familia în Muncaci și încredințându-și averea în bani și aur lui Gheorghe de Dolha. În 1690 el reveni în Ardeal în calitate de principe, dar văzând că toți foștii săi tovarăși de arme se află deja în tabăra adversă, s-a retras definitiv în Turcia, murind la 13 sept. 1706 în Nicodemia, tocmai când fiul său vitreg ridicase steagul revoltei. Soția sa încă a mai rezistat la Muncaci timp de 7 ani, când a fost silită să capituleze.

în 1685, armata imperiala condusă de generalul Veterani a ocupat Maramureșul, unde a petrecut toată iarna, cauzând populației pagube nespuse de mari. La reclamațiile repetate, împăratul a delegat pe N. Bethlen să examineze plângerile la fața locului. Bethlen a venit din Bistrița călare și a ascultat sub jurământ peste 1.500 de persoane din toate clasele sociale, constatând că armata nedisciplinată a cauzat populației pagube în valoare de peste 2 milioane fl. ceea ce pentru un comitat sărac ca Maramureșul însemna completa sa ruinare. În 1686, armata părăsi Maramureșul, pentru a se așeza în Sălaj, dar în septembrie reveni ca să mai petreacă o iarnă în Maramureș. În 1687 armata părăsi definitiv Maramureșul, iar Veterani a fost numit guvernator militar al Ardealului, căzând mai pe urmă în lupta de la Lugoj (1692).

Staționarea atât de îndelungată a armatei în Maramureș a sărăcit populația până la os, încât mulțimea de flămânzi s-a organizat în bande de haiduci. Teleky, care-și făcu un ideal din moștenirea imenselor averi ale lui Gheorghe de Dolha, ultimul bărbat în familia sa, acuză pe acesta că în calitate de fost prieten al lui Thokoly ar fi organizatorul bandelor de haiduci. Acuza nedreaptă a provocat o mare indignare în rândurile nobilimii și mai ales în rândul familiei nobile țărănești de Petrova, moștenitoarea de drept a lui Gh. de Dolha. Cauza s-a dezbătut în ședința din 11 iulie 1686 a Congregației, când întreaga nobilime română a susținut și a dovedit cu prisosință nevinovăția lui Gh. de Dolha. Totuși Teleky a continuat să persecute și să expună la diferite primejdii pe Gh. de Dolha, încât acesta, bătrân și suferind, pentru a-și recâștiga liniștea ultimilor săi ani, a fost silit să declare prin testament pe Teleky de moștenitor al întregii sale averi. Nu mult după această nelegiuire, la 21 august 1690, Teleky căzu în lupta de la Zărnești, urmându-i în demnitatea de comite al Maramureșului și de cancelar al Ardealului istoriograful Nicolae Bethlen. Totuși banditismele au continuat să preocupe cercurile oficiale, încât în 1688 Dieta din Făgăraș, prin Art. L.XIV, ordona să se înființeze gărzi înarmate care să însoțească pe comercianți și pe funcționari până când bandele de hoți vor fi complet extirpate, în acest timp își face apariția și Grigore Pinteau din Budești, eternizat de legende sub numele de Pinteau Viteazu. Acesta

și-a înjghebat o puternică bandă de haiduci, cu care teroriza toate împrejurimile, dar mai ales stațiunile miniere din Baia Sprie și Cavnic, precum și pe negustorii care aduceau vite din Polonia în Maramureș și Ardeal. Mai multe documente ne vorbesc despre faptele lui Pinteș, iar câteva ședințe ale Congregației au avut ca obiect măsurile de luat împotriva acestui temut haiduc, care găsea adăpost sigur între stâncile din Muntele Gutâi și în pădurile imense din împrejurimi. Oficialitatea comitatului, văzând ineficacitatea măsurilor luate, a ajuns să acuze pe unii dintre funcționari și nobili de cooperare secretă cu Pinteș, însă acuzații au reușit să-și dovedească nevinovăția. Poporul de jos vedea în Pinteș pe un apărător al intereselor sale împotriva asupritorilor și de aceea nu se găsea suflet de om care să trădeze ascunzișurile sale. Se mai arată și azi piatra, pivnița, izvorul, fântâna, masa, piatra de moară, peștera și alte lucruri de ale lui Pinteș, care după tradiția poporului nu putea să fie ucis decât cu trei gloanțe de argint, amestecate cu 3 boabe de secară și cu 3 cuie de potcoavă de mână de primăvară. În biserica din Budești se mai păstrează cămașa de zale și coiful lui Pinteș, pe care le-a îmbrăcat un voinic din Maramureș ea să defileze în fața tribunei regale la marea serbare națională de la Alba-Iulia din 20 mai 1929.

Ca să-și poată păstra domnia, Mihai Apafi a fost silit să încheie o învoială cu împăratul. După moartea sa (1690) urmă în principat fiul său minor Mihai Apafi al 11-lea, lângă care se numi o regență în frunte cu Mihai Teleky. În 1696, devenit major, tânărul principe a renunțat la domnie și a plecat în Austria, unde s-a stabilit definitiv. În 1701 el a vândut lui Leopold pentru suma de 175.000 fl. Hustul, domeniul din Bocicoi și minele de sare., care au fost transcrise pe numele erariului. În 1702, Leopold a confirmat din nou privilegiile orașelor regești, care încă au fost răscumpărate de la Ștefan Bethlen. Astfel toate bogățiile și fortificațiile Maramureșului au ajuns în proprietatea casei de Habsburg

15, Biserica Maramureșului în sec. XVI - XVII

Ștefan cel Mare a înființat o episcopie românească la Mănăstirea Vadului, care a fost înzestrată, probabil tot de Balcu Vodă din

Maramureș, cu moșiile Vad și Slatina din ținutul Ciceului. Dintre titularii acestei vlădicii cunoaștem pe Ilarion (1523), Varlaam (1527), Anastasiu (1529), Tarasie (1546) și Gheorghe din Sângeorz (1550). Aceștia au păstorit cu toată probabilitatea și Maramureșul, deoarece episcopii ruteni din acest timp nu erau instituți decât pentru Muncaci și nici nu purtau titlul episcopiei de Maramureș. În 1544 Petru Rareș și-a reprimat moșiile din Ardeal, însă înainte de aceea adversarii săi au demolat cetățile Ciceu și Unguraș, din materialul cărora s-a zidit cetatea Gherlei. Lipsit de cetăți, domnitorii Moldovei n-au mai putut să-și valideze în practică drepturile asupra moșiilor din Ardeal și, deodată cu pierderea acestora, se suprimă și episcopia Vadului, iar Maramureșul ajunge iarăși sub păstoria episcopilor ruteni.

La 1 iulie 1557 s-a proclamat libertatea confesională în Ardeal. Totuși în 1566 Dicta din Sibiu supune pe toți românii păstoririi lui Gheorghe din Sângeorz, cu care începe seria episcopilor româno-calvini. Tot în acest an, sinodul calvinesc din Dobrițin cerea să se numească pentru români protopopi destoinici, care să se îngrijească de convertirea preoților la calvinism. Sinodul din 1567 transformă pe preoții români în pastori ai bisericii românești, impunându-le să propovăduiască cuvântul lui Dumnezeu în limba română, pe orice cale și în orice formă a cultului. În răstimp episcopul din Muncaci și-a făcut intrarea în Maramureș, unde colecta taxe de la credincioși. La protestul românilor, comitatul a luat măsuri împotriva abuzurilor acestui episcop. La 1 octombrie ordonă comitatului să nu împiedice pe episcopul Vasile în drumul său de colectare a competențelor sale de la credincioșii săi și cu toată pâră celor din Maramureș să-l sprijinească. La 26 februarie 1556 Gh. Bâthory ordona funcționarilor dc pe domeniul din Bocicoi să predea Mănăstirea Peri și toate veniturile aceleia episcopului Larion din Muncaci, pe care l-a trimis să păstorească Maramureșul. Același ordin îl repetă în 1566 și Rákoczy, tot în favoarea lui Larion. care continua să domicilieze la Peri. Din cauza lungii sale șederi în Maramureș, Larion pierdu favoarea funcționarilor din Muncaei, care au comis față de el mai multe abuzuri. La plângerea sa, Maximilian ordona la 23 octombrie 1569 nobililor din Muncaci să înceteze cu abuzurile și să nu mai împiedice pe episcop în

vizitarea credincioșilor săi. Dependența de Muncaci a Maramureșului încetează deocamdată cu pacea de la Speyer din 10 august 1570, care reconfirma anexarea Maramureșului la Ardeal.

La 3 august 1572, Bâthory învesti cu jurisdicție asupra Maramureșului pe egumenul Eftimie al Neamțului, povestitorul în slavonește al unei părți din viața lui Lăpușcanu. Fiind episcop și al Adcalului, Eftimie nu-și putu valida drepturile asupra bisericii din Maramureș, care astfel a fost silită să țină și pe mai departe legături cu Muncaciul. Aceasta cu atât mai mult că episcopul Cristofor, numit la 6 iunie 1574 pentru Ardeal, n-a primit jurisdicție și asupra Maramureșului. Este probabil că în acest timp, precum și după aceasta, episcopii ruteni să 11 petrecut un timp din an la Mănăstirea Peri, despre care o scrisoare din 1607 afirmă că și înainte de aceea era loc de reședință pentru episcopii români (Duliskovics, Ist. Cscrtcj, II, 69). Pare că tot din cauza rezidenței sale la Peri episcopul Vasile ajunge în conflict cu funcționarii domeniului din Muncaci, împotriva cărora plecă la Praga în fruntea unei delegații de preoți ca să se plângă împăratului Rudolf. La 26 martie 1597 împăratul ordona Muncaciului să permită reîntoarcerea vlădicului la reședința sa. ordin pe care a doua zi îl repeta și arhiducele Matei, guvernatorul Ungariei. La finele anului 1597 Vasile din Muncaci a fost înlocuit cu egumenul Serghie din Tismana, care a venit în Ardeal cu alaiul lui Mihai Viteazul, la a cărei recomandație a fost numit episcop de către Sigismund Bâthory. În 1599, Mihai, care a ars în public cărțile otrăvitoare ale reformatoilor, a numit pe loan de „Arhiepiscop și Mitropolit al Belgradului, Vadului. Maramureșului și al Episcopilor din Ardeal”.

În 1601, Mihai întări pe Serghie la Muncaci, iar la 26 aprilie, Ferdinand Gonzaga ordona castelanului din Muncaci să protejeze Mănăstirea Sf. Nicoale și să nu stânjenească pe Serghie în exercițiul atribuțiilor sale de episcop. Serghie păstori și asupra Maramureșului, dar Basta interzicându-i orice legături cu Moldova, el a trebuit să ceară în 1603 întărirea canonică de la Mitropolia din Kiev. Bocskay a secularizat moșiile Mănăstirii Peri și le-a făcut dependente de cetatea Hust. La 3 dec. 1604, Serghie scria comandantului Toina Kendy, care asedia Hustul, să-i cruțe lucrurile pe care le avea acolo. La 17

decembrie 1606, Bocskiy scria lui Valentin Drughet să ia sub protecția sa pe Serghie, recomandație pe care o primi favorabil. La 9 martie 1607, La intervenția lui Simion Movilă al Moldovei, precum și la intervenția Comitatului, Drughet a restituit lui Serghie Mănăstirea Peri, cu toate moșiile ce-i aparțineau, cu condiția ca să asculte întru toate de căpetenia cetății. Românii, nemulțumiți cu păstorirea Muncaciului, au rugat pe Movilă să le trimită un alt vlădici. Voievodul le-a răspuns că le-a numit un om învățat și cucernic, pentru care la 30 august 1608 ceru lui Bethlen un pașaport. Se vede că principele a refuzat eliberarea pașaportului, deoarece la 12 aprilie el supuse Maramureșul lui Spiridon al Vadului. Serghie, ajuns în disgrație, în 1610 s-a refugiat în Polonia, de unde la invitația lui Radu Mihnea a trecut în Moldova. În 1616 el revine la Muncaci, dar Maramureșul nu-i mai aparțineau. În timpul pribegiei sale, Gh. Homonnay a supus Maramureșul și Muncaciul păstoririi lui Atanasie Krupesky, episcop unit de Przemysl, însărcinat cu convertirea la catolicism a românilor și rutenilor. La 21 februarie 1615 primește jurisdicție și asupra Maramureșului Tcofil din Prislop, predicator calvin din Alba Iulia, căruia îi urmează călugărul moldovean Augustin. În 1619 avem pe fostul superintendent calvin Spiridon, susținut probabil și de viccomitele Ioan de Petrova. Tot în acest an Spiridon se plângea lui Bethlen, împotriva lui Drăgan din Bârgăul de Sus și a lui popa Tămaș din Năsăud, care refuzară să-i restituie o țundră, un paloș, o carte, 80 11. și alte obiecte, pe care le-a lăsat lor spre păstrare în drumul său spre Moldova. La 21 august 1620 Bethlen numi de episcop peste Abauj, Sáros, Zemplén și Maramureș pe grecul Icrem Ia, fostul Mitropolit al Pelagoniei și Perlatului, refugiat din cauza turcilor, care însă după Paștele din 1621 a plecat în Rusia. În 1622 se intitulează „Vlădică în Ardeal și Maramureș” călugărul moldovean Dosoftei, protejatul lui Ștefan Tomșa. La 10 februarie 1623 Bethlen extinde jurisdicția lui Petroniu din Muncaci și asupra Maramureșului, cu condiția să rămână credincios lui și succesorilor săi, apoi îl recomandă bunăvoinței lui Ioan Bălling, căpitanul cetății Muncaci. La 1 iunie 1623 este numit și pentru Maramureș Eftimie al Vadului, dar după aceasta Maramureșul iarăși ajunge sub Muncaci.

în 1630, comitatul eliberează pașaport lui Ioan Gregorovics din Muncaci, numit la 1 ianuarie 1627, pentru a-și vizita credincioșii din Maramureș. În 1633 Râkoczy ordona introducerea limbii române în biserică, însă Muncaciul va continua să mențină limba slavonă în biserica Maramureșului, unde preoții români vor copia manuscrise slavonești încă și în sec. al XVIII-lea. La 15 ianuarie 1634, Râkoczy confirmă pe favoritul său Vasile Tarasovics, un om cu multă știință și sfințit de Varlaam al Moldovei. Comitatul recunoștea lui Tarasovics dreptul de a încasa de la fiecare biserică câte 22 lumânări, 21 bani și 4 piei de miel, iar pentru sfințirea unei biserici un floren, obligând totodată pe pretori să-l însoțească și să-l ajute în vizitele sale, iar pe preoți să i se supună, sub pedeapsa unei amenzi de 12 fl., să-i dea de mâncare și de băut, dar nu până la turmentare. Românii, nemulțumiți cu păstorirea ruteană, au sprijinit activitatea necanonică a unor protopopi români localnici, cum avem în anii 1628 - 1638 pe Popa Ioan „chipul vlădicesc din Maramureș”, din Iera șui de Sus, din Vișeu. Acesta administra vechea episcopie a Vadului și părțile superioare ale Maramureșului, izolând pe vlădicii ruteni la părțile de jos. Ei exercita dreptul de a numi și depune protopopi în ținuturile Bistriței, Mocodului, Budacului și Moisciului, care îi dădeau seamă de rândul veniturilor vlădicesci. Ca secretar îl avea pe părintele Aurelie, care îi împrumuta și pecetea pentru a-și întări răvașurile. Comitatul, nemulțumit de activitatea acestui chip vlădicesc, precum nici de activitatea episcopului rutean, la 28 octombrie 1634 recunoaște de episcop pe Dosoftei, căruia îi votează câte 3 bani de nobil, ca spese de călătorie la principe, pentru exoperarea confirmării sale legale, pe care o și obține la începutul anului 1635. Totuși Dosoftei nu s-a putut menține față de Tarasovics, și atunci Congregația, la 5 martie 1635, recunoaște de episcop pe: „Nobilis Demetrius Papp Prcsbyter possessionis Majszen”, căruia îi votează câte un floren de preot și câte o pălăcă de nobil. La 5 noiembrie 1637 Congregația îl intitulează încă: „Episcopus graecae scctac in comitatu nostro”, însă în ședința din 18 decembrie a acestui an, vicecomitele Nicolae Torday îl acuză de trădare și se ordonă împotriva sa o anchetă, al cărei rezultat nu se cunoaște. Vina lui Dumitru va fi fost probabil nerespectarea

instrucțiunilor calvinești și solidarizarea sa cu colegul său din Vișeu. Peste doi ani, Tarasovics revine în Maramureș și la 16 iulie 1639 ține un sobor preoțesc, iar peste trei zile Congregația îl recunoșcu de episcop cu condiția ca să respecte drepturile nobililor și să se abțină de la beție.

Încă în 1593, episcopii din provinciile Halici și Kiew, în număr de 8, se uniră la Sinodul din Brest cu biserica Romei. Acest eveniment a avut de altfel un mare răsunet și în Principate, unde ceru unirea mitropolitul Gheorghe Movilă al Moldovei, iar după el se ocupară cu același gând domnitorii Matei Basarab, Grigore Ghica, Șerban Petriceicu și Șerban Cantacuzino. Tot sub influența acelei uniri au început mișcări unioniste și între preoții ruteni din Muncaci. Tarasovics, punându-se în fruntea acestora, pierdu protecția lui Râkoczy, la al cărui ordin, castelanul Bálling îl smulse de la altar (13 dec. 1640) și, așa cum era îmbrăcat în odăjdii, îl transportă la închisoarea din cetate. Se ordonă apoi o anchetă care să stabilească raporturile de drept existente între episcopii din Muncaci și căpetenia cetății. După ascultarea mai multor martori, ancheta a stabilit că episcopii au depins întotdeauna de cetate, care i-a numit, i-a recomandat mitropoliei din Moldova spre hirotonisire, i-a admoniat, pedepsit și destituit. La 22 febr. 1641, Ferdinand interveni fără succes pentru eliberarea lui Tarasovics, care nu scăpă din închisoare decât la 5 aprilie 1642, dar și atunci numai datorită unei mișcări populare. Ferdinand i-a fixat o rentă viageră de 200 fl. anual și, la sfatul protectorului său, Tarasovics s-a retras în Nagy-Kálló, unde a trăit până în 1648. În ultimul an al vieții sale, la 20 iunie, el mai sfinți un antimis la Nireșelul de pe Taras, iar la 10 aug. primea dreptul de pescuit și de tăiat lemne din pădurile erariale ale Maramureșului. Înăbușirea cu mijloace brutale a încercărilor de unire a dat rezultate contrare. Poporul, mișcat până la lacrimi de suferințele vlădicului său, a prins dragoste pentru catolicism și la Sinodul din Uzhorod (24 aprilie 1646), prezidat de episcopul Gh. Jakusich al Agriei, întregul cler și popor a cerut unirea cu Roma, care a și fost dusă la îndeplinire de către Petru Partenie Rotosinszky. Acesta fusese mai înainte secretarul lui Tarasovics, la recomandarea căruia a fost ales în 1648 de 400 de preoți

adunați la Sinodul din Târnavia. În 1659 a fost confirmat și de Leopold, apoi a păstorit până în 1670. Răspândirea catolicismului printre ruteni nu era pe placul familiei Râkoczy, stăpâna Muncaciului, care pentru contrabalansarea activității catolice a sprijinit activitatea unor episcopi necanonici, cum au fost: Porfirie Ardan (1649), Ioanichie Zekany (1658 - 1684) cu reședința la Miștița, Iosif Volosinovskiy (1648), Ieronim Lipnicky (1685 - 1688) și Metodiul Rakoveczky (1688 și 1690), preot reformat cu familie și cu reședința la M-rea Uglea din Maramureș.

La 19 martie 1641, Congregația trimite doi soli la principe cu cererea de a le numi un vlădică. Ca urmare este numit Ilie Iorest, pe care la 1 octombrie 1641 Congregația îl delegează cu urmărirea hoțului care a răpit pe fata lui Ivancu Bcdeoanu și trăia cu ea în nelegiuire. Nu se știe dacă tot Iorest este vlădicul căruia Congregația la 29 aprilie 1642 îi aprobă ținerea unui sobor a treia zi de Rusalii pentru încasarea veniturilor sale din cele patru icrașe. La 6 mai 1643 se numește Ioan Jurko, fostul preot rutean din Dragobart, care pare să fi păstorit Maramureșul până la numirea egumenului Silvestru, confirmat de Congregație la 26 aprilie 1646, deoarece în actul de numire din 10 octombrie 1643 a lui Simion Ștefan, Maramureșul nu figurează. La 12 aprilie 1650 avem pe Savul Popa, în a cărui diplomă de numire figurează și condițiile: va predica cuvântul lui Dumnezeu după Biblic, va introduce catechismul din 1640, crucile și alte semne din biserică vor fi socotite numai ca podoabă, pomenirea morților nu se va mai face cu superstiții băbești, va trimite pe candidații de preoți pentru supraexaminare la Alba Iulia, în administrație va asculta de sfatul protopopilor, care se numesc „seniores”, în cazurile grele va recurge la sfatul și ajutorul superintendentului ș.a. La 7 iulie 1651 este numit cu aceleași condiții Mihai Molodecz, al cărui nume îl citim pe o Evanghelie a bisericii din Vișeu de Jos. Sub păstoria acestuia s-a înălțat protopopiatul românilor calvini din Sighet, în fruntea căruia s-a numit la 11 august 1652 Simion Pătrașcu, cu învoirea superintendentului Gh. Csulay. Pătrașcu primi aceleași condiții de ascultare față de superiorul său, „episcopul ortodox ungheresc”, cu

adaosul că va lasa la o parte „boscoanele celea de la botez și de la cununie”.

Protopopiatul acesta a găsit cel mai puternic sprijin în familia Stoica din Crișănești și în ramura acesteia Darvay din Dărvănești, care în consecință au putut să dea comitatului mai mulți vicecomiți. Molodecz a fost destituit din cauza vieții sale scandaloase și la 9 ianuarie 1659 este confirmat Sava Brancovici, iar peste câteva luni Ghenadie din Bălgrad. La 4 martie 1662 se anunță în Congregație numirea lui Sava Brancovici, care la 28 iulie și-a prezentat personal decretul de numire. În 1665 el era încredințat cu strângerea unui taler de la fiecare preot pentru nevoile țării, iar în 1672 sfințește M-rea Moisei. El păstori până în 1680, când a fost destituit și întemnițat. La 28 dec. 1680 Maramureșul a fost supus lui Iosif de Pischiņ, iar după aceea urmașilor săi din Alba Iulia: Ioan (1682), Sava Vestemeanul (1682 - 1685), Varlaam (1685 - 1691), care în prefața Molitvednicului său din 1689 se intitula episcop și de Maramureș, Teofil (1692 - 1697) și Atanasie Anghel (1697 - 1715).

16. Starea culturală și legăturile cu Principatele în sec. al XVI-lea și al XVII-lea

Școala calvină din Sighet, fiind sub protecția specială a principilor ardeleni, a luat un avânt foarte mare. În lipsă de alte școli, tinerii români au fost siliți să frecventeze școala calvină. Deși la 20 febr. 1669 M. Apafi ordona episcopului român să înființeze câteva școli, mai ales la Alba Iulia, Maramureș și Chioar, unde să se învețe scrisul și cititul românește și, după puțină vreme, și latinește și deși ordinul acesta se repeta și în 1680, cu ocazia numirii de episcop a lui I. Budai de Pischiņ, nu avem nici o cunoștință despre existența unei școli românești în Maramureș, în 1690 Congregația decide să se încaseze taxe atât de la elevii unguri, cât și de la cei români pentru susținerea școlii ungurești. La 23 iunie 1696 Congregația dăruiește 100 fl. pentru plata meditantilor din Sighet și decide ca de la elevii români să nu se încaseze taxe mai mari ca de la cei unguri, ci să se perceapă taxe egale

de la toți. La școala aceasta, venind în contact cu cărțile românești ale reformatoarelor, tinerii români au învățat să citească și să scrie românește, întrebuițând mai târziu limba lor maternă în corespondența particulară, ba chiar și pentru redactarea diferitelor contracte și învoielii, pe care apoi le autentificau în original la comitat, ai cărui funcționari fiind români nu aveau nevoie de traducerea în ungurește a documentelor redactate în limba română. Un asemenea act românesc de împărtașină, redactat la 24 mai 1593 și publicat de Dr. I. Mihali (o.c. nr. 366) poartă pe dos următoarea clausulă oficială: „Exhibitae coram sedria generali I. Cottus Maramor. 28-a Juny 1593 celebrata. In absentia D.D. notariorum Ioannes Petrovay m. p. jud. I. Cottus Mar am”.

Unii dintre tinerii români s-au apucat să adune poezii populare, întrebuițând în acest scop litere latine. În 1671 Nicolae de Petrova, fiul pretorelui Ștefan și nepotul vicecomitelui Ioan din 1619, a adunat mai multe poezii populare românești și ungurești. De la el ne-a rămas un manuscris cu litere latine și ortografie ungurească, cuprinzând Tatăl Nostru și poezii populare românești, publicate de Alexici (în Rce.v. p. ist. și filologie București 1913, p. 279 - 283). Puțină carte românească se va fi făcut poate și la Mănăstirea Peri, unde se instalase o tipografie, din care ieși un Moliftelnic și o Evanghelie în limba română, precum și câte un Petencostar, Bucvar și Iriod în limba slavonă, tipărite de fugarul Svoipold Fiol, fost tipograf în Cracovia.

Preoții nu se deosebeau de credincioși decât prin darul preoției. Ei își făceau educația în tinda bisericii și în casa preotului. Fiind preoția ereditară în aceeași familie, preotul se îngrijea singur de un urmaș dintre fiii săi, dintre rude sau un eventual viitor ginere, pe care-l învăța scrisul și cititul, întrebuițarea cărților bisericești, cântarea diferitelor melodii și îndeplinirea ceremoniilor sacre. Unii își trimiteau copiii la mănăstirile din Moldova, ca Popa Gheorghe din Borșa, care avea un „cocon” la învățătură în M-rea Dragomirna, de dorul căruia plângea adesea maică-sa. Alții cu dare de mână își aduceau pe lângă copii câte un călugăr din Moldova, ca Popa Lupu și protopopul din Moisei, care în 1685 cer magistratului din Bistrița un pașaport pentru un călugăraș din Humor, care învăța pe un fecior de al lor, candidat la

preoție și care vrea să meargă până acasă, să vadă dacă i-a mai rămas ceva pe urma prădăciunilor făcute de Ieși (cf. Iorga, **Doc. Bistr.**). Această educație nu era completă nici pentru cunoașterea temeinică a complicatelor rânduiri bisericești, cu atât mai inult lăsa de dorit pregătirea lor de ordin dogmatic, unde domnea o mare ignoranță. Despre starea culturii a preoțimii noastre ne vorbește un neamț, care în anul 1657 - 1659 a însoțit pe fugarul Gheorghe Ștefan al Moldovei. Stând de vorbă cu un diacon, care-și mâna singur boii de la car, acesta îi mărturisi că nu cunoaște decât scrisul și cititul, după cum a învățat de la tatăl său, iar din orânduiri bisericești știe despre cele două posturi mari ale anului, despre slujba bisericii pe care o face de câteva ori pe an și despre predică, pe care o citește, căci dacă ar rosti-o fără carte, credincioșii nu i-ar da crezare. De aceea în 1700 Stoica convoca un sobor la Moisei: „pentru colectarea dajdiei, judecarea proceselor în apel și pentru examinarea preoților cu privire la cunoștințele lor în legătură cu sfintele Taine, căci cei mai mulți din ei erau neștiutori de carte”. Sub influența calvinismului, preoții se recăsătoreau, obicei pe care-l întâlnim în cazuri rare și în sec. al XVIII-lea. În 1789 Popa Gogea lonaș din Oncești se căsătorește pentru a treia oară, fiind cununat de ginerele său Popa Matei Ivanciuc din Cornești, care încă era recăsătorit (cf. Bârlea o.c.).

În schimb boierii din Maramureș corespund românește cu vecinii (somsazii) lor din Bistrița, pe care îi informează asupra evenimentelor petrecute în Maramureș. În 1594 Jurs Pogan, șpanul, și Toma Bilțu, juratul Iorașului de Sus, informează pe bistrițeni despre sosirea unor oameni năimiți de Korniş împotriva tătarilor. Tot în acest an scriu bistrițenilor Esac Pogan, vornic de gloată, și Toma Bilțu iar în 1601 le scrie Jurj Pogan din Domnești, în 1599, vicecomitele Ioan Dunca scrie birăului din Bistrița despre o ceartă ivită între doi oameni pentru niște oi, din care unul a fugit în Maieru, la feciorul Lăzăroaiei și-l roagă să fie trimis acasă. În 1638, Ioan, chipul vlădicesc, scrie magistratului în chestia unor telceni. În 1602 Toma Bilțu dă de știre despre trecerea unor lotri, pe care urmărindu-i i-a prins și bătut. În 1650 Popa Lupu din Moisei avizează Bistrița că din cauza omătului mare nu au putut să meargă cu oile la muntele lor (cf. Iorga Doc.Bist.).

Deodată cu zidirea unei biserici noi, nobilii români își fixau locurile în ordinea vredniciilor, ce se stabileau de anumite norme, recunoscute de întreaga obște. Pentru evitarea certurilor, se redacta un document asupra învoielii făcute, care se păstra cu multă grijă. Totuși se nasc o mulțime de conflicte, mai ales între „jupânese”, pentru întâietatea locului, încât pentru tranșarea lor e reclamată intervenția săborului preoțesc. Astfel, la 5 dec. 1689, săborul din Săpânța judecă cearta dintre soția lui Simion Săpânțan și o femeie din familia Pop, stabilindu-le locurile în conformitate cu declarațiile martorilor. La 17 aprilie 1698 săborul din Sighet amendează pe jupâneasa Codrea Axenia cu 24 fl. și 3 fl. cheltuieli de judecată, deoarece a împins în biserică în ziua de Paști pe Măriuța jupânului Lupu Șteț, a tras-o de păr și a izbit-o de pământ în sfânta biserică, „pe locul de moșie al ștețenilor”. În 1699, săborul din Sighet judecă certurile dintre familiile Gerheș și Pop din Sarasău „pentru cuvenitele locuri din biserică rămase din strămoși”. Ordonă să se redacteze copii după vechile scrisori, care au fost rupte de niște hoți, iar copiile să fie întărite cu semnăturile a doi asesori de omenie. La 2 oct. 1704, săborul din Sighet judecă în apel sentința săborului din Sarasău, pronunțată la 29 sept., dând câștig de cauză soției lui Ioan Birtoc față de soția lui Gheorghe Birtoc, deoarece a jurat în fața săborului general. Certurile de natura aceasta vor continua să izbucnească în permanență, ba chiar și azi se înregistrează numeroase neînțelegeri, deoarece descendenții de azi ai vechilor nobili țin încă morțiș la locurile din biserică, moștenite din neam în neam.

În 1523, lui Petru Rareș, reprimindu-și moșiile din Ardeal, i se alăturară și câțiva maramureșeni, în frunte cu Nicolae Vlad din Săliște. În 1529, armata lui Petru Rareș a intrat în Maramureș dinspre Cărlibaba, de unde coborî în Valea Lăpușului pentru a apăra Ciceul împotriva lui Ferdinand. În 1542 Petru Rareș revenind la domnie, unii dintre adversarii săi s-au refugiat în Maramureș, unde boierul Tudor din Orbaș a petrecut mai multă vreme. Tot în acest an, comandantul cetății Unguraș este Paul Bancu din Sarasău, iar Petru Porcbsky, secretarul regelui, își exprima teama ca nu cumva românii, care locuiesc mai multe ținuturi și vorbesc aceeași limbă, să se unească cu

moldovenii. Legăturile maramureșenilor cu Principatele au continuat neîntrerupt și pare că în amintirea domnitorilor români au fost botezați munții maramureșeni: Ștefăniță de lângă hotarul ținutului nasăudean, Poiana Ștefanului din Giulești, Besarabul din hotarul Săcelului, Romanul și Maximul din Vișeu de Jos.

În sec. al XVI 1-lea, legăturile cu Moldova sunt intense, încât oamenii trec fără greutate dintr-o provincie în alta, pentru orice cauze. În 1650, egumenul și călugării din Voroneț cer pașaport și scutire de vamă de la Bistrița pentru doi călugărași trimiși în Maramureș după milostenie. În 1672 boierii din Maramureș poftesc pe călugării din Putna la sfințirea M-rei din Moisei, afiliată Putnei, iar egumenul Sava din Putna cere Bistriței pașaport pentru doi călugări de-ai lor, care, fiind trimiși să asiste la sfințirea Mănăstirii Moisei, nu pot să se reîntoarcă pe drumul pe care au mers (adică Borșa - Cârlibaba) din cauza omătului. În 1583, câmpulungenii se interesează dacă este adevărat că au intrat tătarii în Maramureș. În 1707 un om din Câmpulungul Moldovenesc căuta în Maramureș un cal pierdut, pe care apoi îl găsi la Popa Gheorghe din Rodna Veche. Aceste legături sunt întreținute mai ales de comercianții ambelor provincii, cum era negustorul Vasile Bora din Vișcude Jos, pe al cărui nume îl citim pe o evanghelie dăruită de el bisericii din sat. Târgurile moldovenești sunt foarte cercetate de maramureșeni, iar cu ocazia unui țârg din 1662, Popa Nicolae din Vișcu de Mijloc s-a întâlnit la Suceava cu Lupșa Gavrilă din ținutul năsăudean, care i-a plătit un sărindar. Comerțul cu Maramureșul este de mare importanță pentru Moldova, încât în 1669, domnitorul încredința pe Nacu din Câmpulung ca să restabilească comunicația cu Maramureșul, „stricată din cauza răutăților și a tâlhășagurilor ce se făceau negustorilor”.

Maramureșenii sunt la curent cu literatura religioasă din Principate. În 1655, diacul Ioan din Nănenii Mustului copiază Cele 7 Taine, tipărite de Vasile Lupu în 1641, iar manuscrisul de 369 pagini în 4-o, se află în biblioteca Maior Marțian din Năsăud. În 1651 se cumpără în Vișcu de Mijloc Evanghelia de București din 1645. În 1647 se cumpără în Budești Cazania de la Iași din 1643. În 1690 se copia la Cuhea Biblia lui Șerban Cantacuzino. În drumul său spre Viena, Șerban

Cantacuzino a făcut cunoștință cu vlădicul rutean necanonic Zekany, căruia i-a acordat ajutoare pentru restaurarea bisericii de la M-rea Sf. Nicolae din Muncaci, în care s-a și eternizat numele său prin inscripția: „Konstantina Vojevodu Multyanskaho”. Totuși, bisericile maramureșene, ba chiar și M-rea Moisei, cumpărau în tot acest timp un impresionant număr de cărți bisericești slavone, precum și antimise rusești. Cărțile bisericești erau păstrate cu mare grijă, iar pentru legarea lor se găseau mai mulți legători iscusiți, cum era Ioan de Petrova, pomenit în 1657. (cf. Iorga, Hurmuzaki și Bârlea o.c.).

17. Luptele dintre calvini și catolici pentru câștigarea românilor

Calvinismul, ca orice religie întemeiată pe forța brahială, a început să decadă pe măsura în care sprijinitorii săi își pierdeau influența politică. În 1662, calvinismul din părțile superioare ale Tisei primește lovitură de moarte, prin trecerea la catolicism a Sofiei Bathory și a fiului ei, Francisc Rakoczy I. Femeia aceasta, din calvină intransigentă ce era, a devenit o catolică atât de ferventă, încât în 1666 a adus pe iezuiți la Sarospatak, apoi, secondată de castelanii Mihai Vertes din Nagykallo și Gheorghe de Petrova din Tokav, a început să persecute și să întemnițeze pe preoții calvini. La 20 aprilie 1690 se instalează la Muncaci ca episcop vicar Iosif de Camilîs, care, la recomandarea cardinalului Kolonic, la 5 noiembrie 1689 a fost numit episcop cu titlul de Sebaste. Om foarte învățat și propagandist iscusit, Camilîs îndată la începutul activității sale reușește să convertească pe episcopul rutean necanonic Metodi Rakoveczky, pe care îl numește egumen la M-rea Sf. Nicolae din Muncaci. Pentru convertirea românilor din părțile unghurene, Camilîs a găsit un prețios colaborator în persoana lui Isaia Sfetagoreț, fost călugăr la Muntele Atos, care în 1689 înființase M-rea Bixad, terminată în 1700. În 1693, el avea sub ascultarea sa mai mulți preoți români din Sătmar, Crasna și Baia Marc și își avea reședința la Bixad, unde la 15 mai 1701 a fost ucis de niște bandiți necunoscuți, puși la cale de calvini. În vara anului 1692,

Camilis cerea împăratului ca să-i extindă jurisdicția și asupra Maramureșului. În același scop, el a recurs și la intervenția episcopului Fenesy din Agria, precum și a cardinalului Kolonih din Strigoniu. Nobilii români și preoții din Maramureș au fost desigur la curent cu aceste mișcări, precum și cu doctrina catolică, întrucât încă din 1636 exista un catehism catolic românesc tradus de Gheorghe Buitul din Caransebeș, iar în 1696 ieșea din tipografia iezuiților din Târnavia o ediție românească, cu litere chirile a catehismului lui Canisius.

După instaurarea stăpânirii habsburge în Ardeal, boierii calvini, pentru a-și salva situațiile politice, nu mai îndrăzneau să se opună față de propagandă catolică, ba unii din ei au și trecut la catolicism. La sfatul conducerii centrale a calvinismului din Ardeal, calvinii din Maramureș sprijinesc alegerea unui episcop localnic, în persoana lui Iosif Stoica, om cu bunăstare materială și cu frumoase legături familiale, ale cărui rude au dat deja mai multe dovezi de credință față de calvini. El se sfințește în Moldova și fiind confirmat de Consiliul Ardelean, își începe activitatea vlădicească la începutul anului 1690.

La 15 mai 1690, Stoica ține un sinod preoțesc la Budești, iar în 1693 pe un antimis slavonesc se intitula fără modestie: „Episcop ortodox al Maramureșului, Exarh al Stavropighiei Constantinopolitane și administrator al Mitropoliei Bălgradului din Ardeal”. Totuși, el funcționa numai în baza unui regulament impus de Comitat, cu însărcinarea de a se opune tendințelor de catolicizare ale Muncaciului și de înfăptuire a unirii bisericii românești cu biserica calvină. De la început el ajunge în conflict cu Muncaciul din cauză că sfințește pe toți candidații de preoți respinși de Muncaci pentru motive de incapacitate și nedemnitate, care apoi, reîntorcându-se în eparhia lor, refuzau supunerea datorată episcopului și îndemneau pe ruteni la părăsirea unirii cu Roma. La 14 aprilie 1698 apare decretul imperial care asigura românilor toate privilegiile bisericii cu care se vor uni, iar la 18 dec. 1698 acesta a fost publicat oficial în ședința Congregației Maramureșului. La 16 februarie 1699 apăru Diploma lui Leopold, care conferea toate privilegiile bisericii romano-catolice pe seama românilor care se vor uni cu dânsa; diplomă care în Maramureș a fost publicată și în traducere românească, cu litere latine și ortografie

ungurească, în acest timp funcționau mai mulți preoți în fiecare sat din Maramureș, în unele chiar câte 8-10 preoți. Conscripția din 1707 amintește numele a câte 5 preoți în Dragomirești, Cuhea, Săliștea etc. și numele a 8 preoți în Borșa.

Privilegiile oferite prin diplomele imperiale nu puteau să aibă valoare practică, decât numai pentru preoțimea ruteană. Întreaga preoțime maramureșeană, precum și enorma majoritate a țărănimii românești, fiind compusă din nobili, se bucura de toate drepturile și privilegiile claselor nobiliare, încât unirea cu Roma pentru românii din Maramureș nu prezenta nici un interes de ordin material și social. Totuși, la Sinodul unirii din Alba Iulia din 7 iulie 1898 s-au prezentat și 61 de preoți, în frunte cu protopopii: Ilie din Duboșari, protopopul Ierașului de Jos: Vasile din Rona de Jos (Ronilis), protopopul Ierașului Sighet și Luca din Săliștea, protopopul Ierașului de Sus. Acești preoți români și nobili nu au putut să facă drumul lung, obositor și costisitor până la Alba Iulia de dragul unor privilegii de care se bucurau deja timp de veacuri și într-un grad mult mai înalt, ci au mers din considerații mai înalte, de ordin spiritual și național. Aceasta cu atât mai mult că plecarea lor nu se datorează nici unei constrângeri exterioare, deoarece conducerea calvină a Maramureșului avea chiar interesul ca la sinodul convocat pentru unirea românilor cu biserica catolică românii din Maramureș să nu fie reprezentați. Se pare că chiar și episcopul Stoica se ocupa serios cu gândul trecerii la catholicism, deoarece la 6 august 1698 comitele și vicecomitele protestează împotriva nerespectării regulamentului din partea vlădicului...

I a 26 sept. 1699 se constituie o comisiune oficială care să cerceteze dorințele românilor cu privire la biserica cu care vor să se unească. Comisiunea constată cu surprindere că românii din Maramureș doresc în unanimitate să se unească cu calvinii, cu care trăiesc de veacuri în cea mai perfectă ordine și în dragoste frățească. Se vede că oficialitatea a găsit mijloacele eficace pentru a ține departe pe preoții partizani ai unirii cu Roma și pentru a prezenta comisiei numai preoți și nobili din solda calvinilor. Unirea cu calvinii a fost o monstruoasă lipsită de cea mai elementară logică, care deodată cu calvinizarea ar fi adus cu sine și o repentină maghiarizare a întregului popor din Maramureș. Nu se cunoaște atitudinea avută de ep. Stoica

față de unirea cu calvinii și nici felul cum înțelegea el să apere interesele bisericii românești. În tot cazul, nu avem nici un document care să ne spună că ar fi protestat împotriva ei sau barem că s-ar fi împotrivit cât de slab. Din contră, el continuă să se arate dușman înverșunat al catolicismului și prieten intim cu calvinii. În ce-i privește pe calvini, ei au luat în serios declarația unirii bisericii românești cu dâștii și ca urmare vor considera încă mult timp biserica română ca făcând parte integrantă din biserica calvină, iar pe români ca pe frații lor, care stau sub scutul și apărarea aceleiași biserici calvine.

Unirea cu calvinii a atras atenția forurilor conducătoare din Ardeal asupra lui Stoica și în 1702 au dispus ca vlădica să fie dus la Cluj și Alba Iulia, „sub honesta custodia”, pentru a discuta cu Bethlen și cu grai Rabutin. Cu ocazia aceasta, Stoica a înaintat împotriva unirii cu Roma un memoriu, despre care Bethlen scria în memoriile sale că nu a crezut să poată ieși din cap de român un răspuns ca acela. Memoriul va fi fost întocmit de calvinii din Sighet, deoarece după alte mărturii Stoica era ignorant („rudissimus”) în materie religioasă. El s-a reîntors sănătos și în 1704 ținea un săbor la Sarasău. În răstimp izbucni revoluția lui Rakoczy, care, deși catolic, era silit din motive politice să cedeze întru toate calvinilor. În 1703, Rakoczy alungă din scaun pe Camillis, căruia în 1701 îi instituisese o fundație de 2.741 11, înlocuindu-l cu Petroniu Kamenszky. care i-a făcut mai multe servicii în Polonia, ba fusese în cauza lui și în misiune la țară. Peste un an, Camillis muri în Preșov, fiind înmormântat în biserica minoriților de acolo. Pentru Maramureș Rakoczy avea candidat pe credinciosul său Țirca Iov din Gâmbuț, jud. Alba Inferioară, fost preot în Botizhaza și candidat împreună cu Atanasic la scaunul vlădicesc din Alba Iulia. Supărat din cauza nereușitei, el trecu la calvinism, pentru care a fost deținut și întemnițat în închisoarea din Alba Iulia, de unde reuși să evadeze și să se refugieze în colegiul calvinesc. În aug. 1700 Gh. Banffy și N. Bethlen acuzau pe Atanasic că ar fi deținut ilegal pe Țirea, care fiind calvin, prin deținerea lui, Atanasic ar fi vătămat grav drepturile bisericii calvine. Țirea mai petrecu câțva timp în colegiul calvin din Aiud și într-o parohie română calvină din Hunedoara, apoi plecă în Moldova, de unde se reîntoarce ca partizan al revoluției. La 27 febr. 1705. Popa Ioan din Ariniș, protopopul Sighetului și nobilul Ioan

Popovici din Voinești au adus în plin săbor acuze grave la adresa lui Stoica, încât vicecomitele Fr. Darvav obligă pe vlădică să jure că va respecta întru toate un statut cu 20 de paragrafe. Acesta prevedea între altele ca în aplicarea pedepselor vlădică să respecte legile țării și ale comitatului, va pronunța divorțuri și va depune preoți numai cu aprobarea săborului, va da socoteală despre administrarea fondurilor, va încasa de la fiecare biserică și nu de la fiecare preot câte un floren, se va abține de la abuzurile ce i se impută, dar mai ales se va feri de beție. Se vede, însă, că Stoica nu s-a ținut de aceste angajamente, deoarece la 15 martie din același an a fost depus și întemnițat la Hust, unde a rămas vreme îndelungată. Pentru dovedirea vinovăției sale s-a ordonat o anchetă, care a ascultat sub jurământ 678 de persoane, preoți, nobili, iobagi, femei și copii din 48 de sate. Toți martorii au declarat împotriva lui Stoica, imputându-i un număr enorm de fărădelegi, unele chiar indescriptibile, care ne dau o icoană înspăimântătoare despre personalitatea sinistră a acestui vlădică simoniac, bețiv și preacurvar.

Țirea, vrednicul urmaș al lui Stoica, în 1707 intra în fruntea armatelor victorioase în Alba Iulia și ocupa scaunul lui Atanasie, refugiat la Sibiu. El ținu aici un sinod, în care protopopii l-au numit: „scelestissimus impostor mitraque indignus”. Neavând încredere în victoria finală a revoluției, el reveni în Maramureș, unde i s-au tolerat toate apucăturile nedemne pentru un episcop. Când însă el a încercat să calomnieze pe unii din funcționarii comitatului, și-a tăiat creanga de sub picioare. La 12 sept. 1709 Congregația ordonă anchetarea activității lui Țirca, anchetă care s-a și ținut în zilele de 5 - 6 febr. 1710 și care a constatat, între altele, că vlădică a oprit ilegal sate întregi de la ascultarea slujbelor, dar pentru bani a ridicat opreliștea; a pronunțat ilegal sentințe de divorț; a permis recăsătoria preoților; a stors bani în mod abuziv de la preoți, pe care i-a înjurat și maltratat în tot chipul; a fost hoț, bețiv și desfrânat; a spart M-rea Uglea, furând de acolo obiectele de valoare; a aranjat orgii cu fete și femei la M-rea Moisei, unde în stare de ebrietate a împușcat cu arma, alarmând pe păzitorii de la graniță, ș.a. Ca urmare, Congregația a pronunțat sentință de moarte împotriva lui Țirca, care însă reuși să fugă la timp. O parte din păcatele sale au fost ispășite de către Popa Ștefan Oros din Nănești, complicele

său principal, care, deși încercase să arunce toată vina asupra vlădicului, a fost amendat cu 400 fl.

După fuga lui Țirca, calvinii se gândiră să readucă în scaun pe Stoica, care însă muri în curând. Astfel săborul alege de episcop pe Ștefan de Petrova, protopopul Ierașului de Sus, care devenind văduv se sfințise ca episcop în Moldova, luându-și numele călugăresc de Serafim, humele său îl citim și pe o cazanie cumpărată de biserica din Glod în 1700. Vlădica Serafim era nobil de frunte, făcând parte din ramura petrovană a familiei voievocale din Dolha. Vărul său, Ioan de Petrova era vicecomite al Ungului, un catolic practicant și mare dușman al calvinismului. Probabil și acesta a contribuit la hotărârea lui Serafim de a desăvârși unirea bisericii maramureșene cu Roma. Calvinii, cunoscându-i sentimentele, refuzara să-l confirme. La 10 martie 1711 boierimea calvină protestează împotriva lui Serafim, care a plecat în Ardeal și s-a unit cu vlădica Atanasie și ca urmare ei declară că nu-l recunosc de vlădică. Serafim fusese de fapt la Alba Iulia și, reîntors în Maramureș, el a informat pe primatele din Strigoniu asupra tratatelor avute cu Atanasie și cu iezuiții, rugându-l să-l primească în sânul bisericii catolice cu întreg clerul și poporul de sub păstoria sa. Fără considerare la protestul calvinilor, el continua să funcționeze ca episcop, și într-un document din 10 martie 1712 el se intitulează: „Popa Ștefan alias Serafim, episcopul celor de lege grecească din Comitatul Maramureș”.

Cererea lui Serafim a fost trimisă de primate iezuitului Gavril Hevenesy spre informare. Acesta, după o anchetă făcută la fața locului, a răspuns că episcopul nu are pregătirea cerută, că în Maramureș neexistând o mănăstire iezuită, călugărul atașat pe lângă persoana vlădicului n-ar avea din ce să trăiască: că preoțimea este ignorantă, lipsită chiar și de cele mai elementare cunoștințe profesionale și că unirea trebuie lăsată în grija elementelor tinere, care își fac pregătirea în școlile catolice. În urma acestui raport, conducătorii catolicismului din Ardeal și Ungaria au abandonat cauza lui Serafim, abandonare la care a contribuit în cea mai mare măsură și episcopul rutean din Muncaci, care prin vicarul său Gh. Bizanczy, numit în 1705, lucra zi și noapte pentru zădărnicierea încercărilor de înființare a unei a doua vlădicii

româno-unite, care ar fi pus capăt pentru totdeauna păstoririi Maramureșului de către Muncaci. La 22 sept. 1707, împăratul numi la Muncaci pe Iosif Hodermarszky, însă Roma, sub pretextul că episcopia Muncaciului încă nu-i canonizată, refuză confirmarea acestuia, numind de vicar pe Poli carp Filipovics, episcop titular de Bodon, pe care însă refuză să-l confirme împăratul. La 14 noiem. 1715 Hodermarszky, care continua să funcționeze totuși ca episcop, renunță de bună voie, în schimbul titlului de abate, al veniturilor M-rei Nicolae și al unei treimi din veniturile vlădicești. La 5 febr. 1716 este numit episcop Gh. Bizancy, fostul vicar din Maramureș, care numi de locțiitor al său pe Procopie Hodermarszky, fratele fostului episcop.

La 23 febr. 1713 Comitatul scrie delegaților săi din Alba Iulia ca să intervină la forurile în drept pentru a apăra interesele românilor uniți cu calvinii împotriva încercărilor de catolicizare ale lui Serafim. La aceasta cercurile conducătoare calvine informează comitatul că problema unirii lui Serafim a fost abandonată și dacă Serafim mai stăruie este numai ca să nu se facă de râs. Dacă vor să scape de el să-l confirme de episcop. Ca urmare la 9 mart. 1713, săborul alege de episcop pe Serafim, care la 16 mai primi și cuvenita confirmare oficială. Serafim acceptă oferta calvinilor numai în credința că oferta sa de unire cu Roma a fost respinsă numai din motivul că nu era episcop confirmat. Gestul său însă a fost considerat de catolici ca o renunțare definitivă la unirea cu Roma, iar activitatea sa ca o piedică în calea realizării aceleiași uniri. La cererea episcopului rutean de a destitui pe Serafim, la 14 febr. 1714 Comitatul răspundea că vlădica fiind ales după toate legile în vigoare, nimeni nu are dreptul de a-l destitui sau de a-l împiedica în funcțiunea sa. Atunci episcopul rutean veni personal în Maramureș, unde ținu un sinod preoțesc, în care se declară 60 de preoți uniți cu Roma și se constată oficial că unirea românilor cu calvinii s-a făcut a forță. Pe Serafim, sub pretextul că-i lipsesc documentele justificative ale funcțiunii sale de episcop, îl deținu și-l întemniță cu ajutorul colonelului Br. Schweininger. Scăpând din închisoare Serafim prinse o ură și mai mare față de calvini, care, se dovedii, atât de neputincioși cu ocazia întemnițării sale, începând activitate antic Calvină. În 1714 Comitatul scrie

consistorului calvinesc că „nici reprezentanții calvini din congregație și nici frații noștri de legea lui nu mai pot să sufere păcatele lui Serafim”. În noiembrie, calvinii porniră o campanie contra lui Serafim, reușind să-l întemnițeze, însă el a evadat cu ajutorul numeroșilor săi prieteni și s-a stabilit pe moșiile sale din Petrov, și Bistra. În locul său calvinii numesc de „inspector al bisericii românești” pe Popa Ionașcu din Moisei, iar săborul preoțesc din 1715 alege cu 46 voturi de vlădica pe protopopul Andrei al Cosăului. Consiliul Ardelean, considerând că activitatea unui asemenea vlădică nu mai are nici un rost, a refuzat confirmarea vlădicului Andrei, despre care nu mai auzim nimica.

Serafim, ultimul episcop canonic al Maramureșului, fără considerarea la cele petrecute, continua să se considere de episcop, și pe un act din 9 iunie 1715, eliberat pe seama iobagului său Al. Bodnar din Ruscova, se semna: „Serafim Episcop”. Tot în acest an, a petrecut în Maramureș timp de 8 luni un misionar catolic, la care preoții și nobilii români veneau noaptea pe ascuns de frica calvinilor. Totuși se mai convertiră la catolicism doi protopopi și 10 preoți români. În 1716 numărul preoților români uniți cu Roma se ridică la 120, cu toate că, precum rezultă din protestul vicarului rutean, preoții și nobilii români cu sentimente catolice erau expuși la cele mai nemiloase persecuții din partea calvinilor. În 1717, calvinii ordonau din nou arestarea lui Serafim, dar ordinul nu se putea executa. În 1720, Serafim era încă în viață, deoarece în acest an, nobilul Vasile Stoica se plânga împotriva vlădicului Serafim că acesta ar fi declarat în public că regretă că nu a smuls barba iobagilor lui Stoica. Concomitent cu aceasta, comitatul decide să încunoștințeze pe guvernator despre isprăvile Vlădicului Serafim, care în tovărășia fiilor săi bate oamenii. După aceasta nu mai auzim nimica despre Serafim, despre care tradiția din Petrova susține că a domiciliat la M-rea Bistra, o ctitorie a familiei de Petrova, iar descendenții săi poartă și azi porecla de „vlădicaș” și „a vlădicului”. Serafim a sfințit preoți și pentru Ardeal, între care găsim pe Crăciun din Dumbrava și pe Costin din Râpa de Jos, pe care în 1733, Vlădica Clain îl primi în sânul clerului unit. În lipsa unui episcop confirmat, încă din 1717, calvinii au sprijinit activitatea clandestină și necanonică a lui Dositei Teodorovici, sfințit la Suceava și domiciliat la M-rea Uglea,

din care cauză se numea și Ugolsky. Acesta se mărgini să sfințească de preoți pe candidații respinși de episcopii uniți din Ardeal și Muncaci și, după cum apare dintr-un tablou statistic (cf. V. Șotropa), a sfințit 56 de preoți numai pentru ținutul Năsăudului. În urma mai multor proteste și denunțuri, la 18 oct. 1726, guvernul ordonă ducerea lui Dositei la Cluj, însă „sub honesta custodia”. Comitatul execută ordinul, dar numai de formă, pentru a arăta că respectă ordinele superioare. De fapt Dositei era sprijinit de toți funcționarii superiori ai comitatului, chiar și de comitele Iosif Bethlen, care încasa de la vlădică 100 fl. anual. Sinodul preoților uniți din Mănăstur (1728) protestează împotriva lui Dositei și ca urmare la 18 oct. Comitatul ordonă demiterea din funcțiune a preoților sfințiți de el. În 1729 Dositei trimite pe fiul său la episcopul din Ardeal pentru a-l ruga să-i admită ca să se retragă într-o mănăstire, promițând că se va abține de la orice activitate vlădicească. Totuși el recăzu în vechea greșală, încât provocă protestul episcopului Clain, la care, împăratul ordona guvernului (20 oct. 1730) să supravegheze de aproape activitatea lui Dositei. În 1733 Dositei plecă în Moldova, ducând cu sine documentele vechi ale mănăstirilor. În călătoria sa a fost însoțit și de câțiva clerici, între care de Filip Opriș, preotul unit de mai târziu din Călinești, care în 1726 fusese sfințit diacon de către Dositei, iar în 1733 se sfințea de preot de către Antonie al Moldovei. În toamna anului 1733 Dositei se afla iarăși în Maramureș, unde i se imputau vechile păcate. După aceasta moșneagul octogenar, slăbit și aproape orb, s-a retras în liniștea M-rei Uglea, unde s-a stins în vara anului 1735. La 15 noiembrie din același an, guvernul ordona comitatului să i zădărnicească încercările unor preoți de a alege un vlădică nou și ca urmare Comitatul a fost silit să împrăștie pe puținii preoți filocalvini din Icrasele de Jos și Sighet, convocați în sinod de către protopopul Ion Stoica din Drăgoiești. Calvinii au mai tolerat totuși activitatea clandestină a lui Gavril din Bârsana, despre care nu știm altceva decât că în 1739 a scris Comitatului despre nehirotonisirea unui tânăr. Ultima încercare de a provoca tulburări religioase între românii din Maramureș a făcut-o în 1761 călugărul Sofronic din Cioara, însă fără de nici un rezultat. Singurul care i s-a alăturat a fost preotul rutean Ioan Martinecz din Biesca, care părăsi Maramureșul.

După cum se vede din felul cum s-au petrecut lupta acestea, la care masa poporului asista mai mult pasiv, nu aveau un caracter confesional pronunțat, ci mai mult politic. Pregătirea profesională a preoțimii române se reducea doar la cunoașterea unor forme rituale mai principale și a unor obiceiuri moștenite din bătrâni, care împreună formau esența religiei lor. Străină de subtilitățile dogmatice, preoțimea română avea ca principală preocupare menținerea independenței bisericii ei față de calvinii unguri și față de ruteni, ambele popoare inferioare ca rasă și ca situație socială. Lupta se dădea de fapt între calvini și catolici, luptă care a deschis pentru români orizonturi noi, oferindu-le totodată mijloace mai eficace pentru apărarea naționalității lor atât de amenințată în acele timpuri. Unirea românilor ardeleni cu biserica Romei oferea maramureșenilor posibilitatea de a scăpa de pericolul calvino-maghiar, cât și de cel rutean. De aceea se prezentară și ei la sinodul unirii, iar după aceea au continuat să se considere ca făcând parte din Episcopia română unită a Ardealului. La fel și episcopii din Ardeal se considerau de episcopi legitimi și ai Maramureșului, însă episcopii ruteni țineau cu încăpățănare la vechea lor jurisdicție asupra Maramureșului, conturbând liniștea sufletească a credincioșilor români.

La 22 aug, 1720, împăratul ordona Comitatului să respecte drepturile episcopului din Muncaci asupra credincioșilor din Maramureș. În 1721 el făcu o călătorie triumfală în satele maramureșene, unde găsi 144 de preoți uniți cu Roma. Românii protestară împotriva amestecului vlădicului rutean în afacerile bisericesti ale Maramureșului. Chiar și oficialitatea Comitatului împiedica cu toate mijloacele activitatea vlădicului rutean și a vicarului său sub pretextul că Maramureșul aparține Episcopiei române unite din Ardeal. În urma acestor fricțiuni, un decret imperial din 1725 încadra pe românii din Maramureș în Episcopia română unită a Ardealului. La aceasta vicarul rutean, asistat de călugărul minorit Adalbert Kovacs, ținu o anchetă pentru stabilirea drepturilor jurisdicționale ale Muncaciului. Ei ascultară numai 38 de preoți din Ierașul de Jos, care mărturisiră cu toții că Maramureșul aparține Muncaciului încă de pe timpul lui Tarasovici, că singur Muncaciul are meritul de a fi răspândit

unirea în Maramureș, asupra căruia episcopii din Ardeal nu au avut niciodată jurisdicție. Încercând vicarul să aducă prin teroare și corupere pe preoții români la supunere față de Muncaci, întâmpină un protest energetic din partea protopopului Rednic Văsuc din Giulești, care era probabil vicarul episcopului lui Pataky. El înaintă în numele său și al întregii preoțimi române un memoriu la guvern, în care arată persecuțiile ce le îndură ei din partea Muncaciului, cerând totodată ocrotire împotriva abuzurilor. Ca răspuns, guvernatorul Sig. Korniş ordona Comitatului ca să apere pe românii și rutenii din Maramureș împotriva Muncaciului, deoarece în baza decretului imperial aceia aparțin episcopiei din Ardeal. Un protest similar a înaintat și episcopul Pataky la nunțiată din Viena. Aceasta însă, după ce s-a consultat cu Roma, a răspuns că vlădicia din Alba Iulia s-a înființat pentru românii uniți din Ardeal, iar cea din Muncaci pentru credincioșii uniți din Ungaria. Înainte de toate, deci, trebuie să se stabilească cui aparține de drept Maramureșul ca teritoriu politic, Ardealului sau Ungariei. Ura față de Muncaci s-a accentuat și mai mult în 1730 din cauza excesului de zel al păr. Crisostom, superiorul ordinului piarist, pe care îl delegă Muncaciul să țină locul de vicar și să judece preoții: „in omnibus causis suis spiritualibus, delictis et defectis”. El aplica pedepse grave, chiar și închisoarea, pentru cele mai mici abateri. După câteva luni de activitate, Crisostom se îmbolnăvi grav de ochi încât a fost silit să părăsească Maramureșul, fiind înlocuit în vicariat de Simion Olszavszky. În 1731 protesta la împărat și episcopul Clain împotriva abuzurilor Muncaciului, ba interveni și personal, arătând că Maramureșul aparținea Ardealului încă din timpuri când în Muncaci nu exista episcopie canonică. Părerea aceasta era unanim admisă și de preoțimea maramureșeană, fapt ce rezultă și dintr-o însemnare de pe un Octoih al bisericii din Săcel, care ne spune: „s-a cumpărat în 1732 când vlădică era Clain” (cf. Bârlca o. c. p. 163).

18. Revoluția lui Rakoczy. Năvălirea tătarilor. Pintea Viteazu și Popa Lupu. Anexarea Maramureșului la Ungaria

Năzuințele anticonstituționale ale Vienei, recrutările forțate și sarcinile enorme impuse pentru susținerea războiului pentru succesiune spaniolă au alimentat neconținut nemulțumirile. Nobilii nu vedeau alt mijloc de scăpare decât să capaciteze să se pună în fruntea lor pe tânărul Francisc Rákoczy, care, crescut în spirit german și căsătorit cu o principesă germană, Sarolta Amalia, trăia retras pe moșiile sale din Sâros, hotărât să nu se amestece în politică. Văzând însă mizeria poporului și nădejdea ce s-a pus în el, în vinele sale s-a reaprins sângele revoluționar al Racoșeștilor, Zrinieștilor, Frangepanilor și Batoreștilor. În februarie 1701, sub pretextul unei serbări de carnaval, Nicolai Bercsenyi, cornițele de Ung, reuni în palatul său Întreaga nobilime din ținuturile superioare ale Tisei, în frunte cu Fr. Rákoczy. Aici s-a pus la cale o acțiune revoluționară pentru eliberarea Ardealului de sub habsburgi, proiectându-se și o alianță cu Franța: Rákoczy încredință pe căpitanul Longueval cu ducerea unei scrisori la regele Franței. Fiind însă în serviciul secret de spionaj, căpitanul a predat scrisoarea curții vieneze. Ca urmare, Rákoczy a fost întemnițat la Nemet-Ujhely, unde fusese decapitat, tot pentru complot, unchiul său Petru Zrinyi. Ceilalți revol uționari au reușit să scape în Polonia, unde după scurt timp sosi și Rákoczy, care evadă, ajutat fiind de soția sa. Pentru prinderea sa se institui un premiu de 10.000 fl.

În 1702, ridicându-se prețul sării, poporul s-a revoltat și a jefuit oficiile și magaziile salinare. Pentru reprimarea revoltei, oficialitatea a întrebuițat toate rigorile legii marțiale, încât nădejdea tuturor se îndrepta spre fugarul din Polonia, care împreună cu Bercsenyi petrecea pe moșia din Brezau a voievodului Sziniavsky. În martie 1703, o delegație de țărani de pe moșiile lui Rákoczy, în frunte cu Mihai Papp și Gheorghe Bige, pleacă în Polonia, fără să poată determina pe Rákoczy ca să intre în acțiune. Atunci, poporul se hotărî să se organizeze pe cont propriu și la 7 iunie o armată de răsculați se

ciocnește la Dolha cu armata regulată a comitelui Alexandru Károlyi din Sătmar. Răsculații au fost bătuți și împrăștiați în pădurile din apropiere, iar cadavrele celor căzuți au fost adunate de Gheorghe de Dolha și înhumate în capela familială zidită pe vremuri, de vicecomitele Ambroziu. Pe locul luptei s-a ridicat la 7 iunie 1903 un monument comemorativ. Râkoczy, auzind despre aceasta, dar mai ales mișcat de rugămintea unui preot rutean, care-l purtase pe brațe, plecă în Maramureș, unde sosi la 16 iunie și peste 3 zile dădu o proclamație. Poporul, fără deosebire de limbă și credință, se adună în jurul său și la sunetul marșului racoțian depuse cu entuziasm jurământul de credință pe steagurile ce purtau inscripția: „Fr.(anciscus) R.(âkoczy) de F.(elso) V.(adâsz). S.(ancti) R.(omani) I.(mperii) Pr.(incps). Cum Deo pro Patria et Libertate!” Tot atunci, Bercsenyi sosi la Tokay, reușind să câștige pentru Râkoczy ofițerimea și nobilimea, care era în impas din cauza revoluției țărănești, neputând să conteze pe ajutorul împăratului, angajat în războiul de succesiune spaniolă. La 17 august Emeric de Iloșva intră travestit în cetatea Hust, unde reuși să răzvrătească garnizoana împotriva comandantului Br. Eithner, pe care împușcându-l deschide porțile cetății pentru revoluționari. În răstimp, Károlyi se plimba la Viena în nădejdea unei răsplăte împărătești pentru succesele obținute; însă în loc de aceasta, el a fost luat în răs. De supărare, Károlyi trecu de partea lui Râkoczy, întărind astfel foarte mult cauza revoluției. El întrebuița obișnuita tactică a magnaților, de a trece în Ardeal ca să tune și să fulgere împotriva împăratului, ca mai târziu să se lase plătit de acesta pentru a reveni la datorita fidelitate.

Primul român din Maramureș care sări în ajutorul lui Râkoczy a fost Grigore Pinte, care la 14 august 1703 asedia cu haiducii săi Baia Mare, sfărâmând porțile orașului. În cursul luptei, Pinte a fost rănit și prins, apoi la 22 august împușcat din ordinul consilierului Ștefan Decsy și înmormântat pe locul rezervat răufăcătorilor. Râkoczy scrie cu admirație despre Pinte în memoriile sale. El a ordonat chiar și o anchetă pentru descoperirea asasinilor săi, însă aceștia devenind în răstimp unii din cei mai buni partizani ai revoluției, ancheta s-a mușamalizat.

Cu conducerea și apărarea Maramureșului a fost încredințat Gheorghe de Dolha, în calitate de castelan de Hust și de prim căpitan al districtului.

Profitând de noua situație, el a exoperat de la principe anularea testamentului său, pe care l-a redactat silit în favoarea lui M. Teleky. Maramureșul a pus la dispoziția lui Râkoczy 4.000 de pedestrași și 800 de călăreți, între care găsim pe căpitanul Lupu Sândor din Borșa, pe hodnojii Balea Năcuț din Ieud, Dumitru Birtoc din Sarasău, Pop Gheorghe din Apsa ș.a înainte de plecarea oastei au sosit în Maramureș 400 de luptători tătari din Basarabia, pe care populația i-a primit cu entuziasm După cucerirea Ardealului, un manifest, redactat la 13 iunie 1707 în cetatea Hust și semnat de către 341 de nobili, proclama independența Ardealului și Partesurilor, precum și detronarea habsburgilor.

La 3 august 1708, revoluționarii pierd lupta de la Trencseny, după care norocul războiului a trecut de parte, imperialilor. Tot în anul acesta moare și Gheorghe de Dolha, unul din stâlpii revoluției, iar peste un an fiică-sa Varvara duce cu sine în mormânt numele de Dolha, ilustrat de atâția bărbați mari și viteji din trecutul Maramureșului. Cele câteva sute de mii de hectare ce pământ din ținutul Dolhei și de pe văile Iza, Vișeu și Apa Rusului, aparținătoare familiei de Dolha, au revenit cu drept de moștenire numeroșilor nobili români din familia colaterală Petrovay de Dolha și de Petrova (Despre Gh. dc Dolha, cf. **Tort. Tar, 18*0**, p. 442 și **Râkoczy Târ,I**. p. 169 - 170, II. p. 31, III. p. 184 - . 96, 228).

Imperialii, reocupând Ardealul, restrâng activitatea revoluționarilor la numai 5 comitate. În acest timp sosi în Maramureș, în fruntea unei cete de români, ucraineni și tătari, voievodul Kiewului, Iosif Potoczky, un descendent de-al lui Ieremia Movilă. Acesta, fiindcă simpatiza cu regele Carol al Suediei, a fost întemnițat de țarul Petru cel Mare, dar, evadând din închisoare, a fost urmărit de oamenii țarului ca o fiară sălbatică până-n codrii Maramureșului. Potoczky nu mai putea să ajute nimica cauzei lui Râkoczy, deoarece deja începuse șirul nesfârșit al trădărilor din partea magnaților, precum și debandada luptătorilor. În 1710, trupele poloneze și suedeze, sub pretextul neprimirii soldelor la timp, se răscoală și, părăsind Agria, se îndreptară spre Polonia, peste Maramureș, jefuind toate satele întâlnite în cale. După aceasta izbucnește ciurma, ba își fac apariția și bande de haiduci, încât pentru împiedicarea panicii și a capitulării au trebuit să se ridice spânzurători în toate satele. Din cauza aceasta au eșuat și tratativele cu Franța, al cărei reprezentant, marchizul de Saleur, a fost transferat la

Constantinopol, unde a plecat în 1711 peste Maramureș și Principate. Pentru salvarea revoluției, lui Rákoczy i-a rămas o singură nădejde: ajutorul rusesc pentru obținerea căruia el plecă în Polonia ca să se întâlnească cu țarul. Înainte de plecare, el încredința pe Károlyi cu conducerea tratativilor cu imperialii, pe care deja le începuse la Hust. La câteva zile după plecarea lui Rákoczy, Károlyi a transferat pe răspundere proprie sediul tratativilor la Satu Mare, unde a acceptat condițiile impuse de imperiali, iar la 1 mai 1711, pe Câmpia Moftinului, armata revoluționară a depus jurământul de credință față de împărat. Astfel magnații au revenit la vechea fidelitate și slugărnicie, împărțind între dânșii moșiile (circa două milioane jugăre) lui Rákoczy, pe care printr-un articol de lege al Dietei din Onod l-au declarat de trădător. În schimb, nobilii români din Maramureș au rămas statornici în credința lor față de Rákoczy, încât, de pildă, în satele Ieud, Șieu, Dragomirești, Săliștea, Cuhca și Săcel, unde în 1707 au depus jurământul pentru Rákoczy 823 de nobili români, în iunie 1711 nu s-au găsit decât abia 30 de nobili ca să jure credință împăratului. Totuși, începând cu 9 iulie 1711, în fața forței armate, au fost siliți și maramureșenii să se supună împăratului. Amintirea revoluției se păstrează încă vie în tradiția poporului, iar în Apșa de Mijloc și Budești se mai păstrează câte un steag rakoțian. La nunțile țărănești, lăutarii au obiceiul să întâmpine pe miri și pe nași cu marșul rakoțian. Rákoczy s-a exilat de bună voie în Turcia, murind la 8 aprilie 1735 în Rodosto. Rămășițele lui pământești au fost așezate mai târziu în cripta catedralei din Cașovia, lângă generalul său Nicolae Beresenyi.

Înfrângerea lui Rákoczy a însemnat o nouă lovitură pentru moșiile românești din Maramureș. Îndată după liniștirea spiritelor, familia Teleky a revendicat pentru sine toate moșiile lui Gheorghe de Dolha, declarând de nule dispozițiile luate în această privință în timpul revoluției. La protestul familiei de Petrova s-a ordonat o anchetă, care a ascultat sub jurământ 138 de nobili frunțași, care au declarat cu toții că Gh. de Dolha a fos un om de o cinste exemplară și că și-a redactat testamentul în favoarea lui Teleky numai sub influența amenințărilor și a persecuțiilor continue. Nobilul Ioan Popovici din Voinești a declarat că într- un rând Teleky i-a propus lui ca să-l atragă pe Gheorghe de Dolha la granița dinspre Moldova, unde să-lucidă. Rezultatul cercetărilor a fost trimis curții supreme din Viena care,

juducând cauza sub aspectul ei politic, s-a pronunțat în favoarea familiei Teleky și ca urmare imensele moșii ale lui Gheorghe de Dolha, moștenite pe bază ereditară de la voievozi români Seneslau din Dolha și Ioan din Rozavlea, au trecut în stăpânirea unei familii străine de Maramureș și potrivit intereselor românești.

În 1717, la ordinul sultanului, a trecut din Moldova în Ardeal o oaste compusă din 3.700 moldoveni, 300 cazaci și 10.000 tătari, în frunte cu domnitorul Mihai Racoviță, cu hanul Agiamet Gherei și cu Colceag Aga. În drumul lor, ei aprind Rodna și asediază Bistrița. Tătarii, prevăzând un asediu de lungă durată, s-au despărțit de moldoveni și au plecat să prade satele și orașele de pe valea Someșului. Racoviță, auzind despre victoria imperialilor la Belgrad, s-a reîntors în Moldova și la Vama a ridicat un stâlp de piatră cu următoarea inscripție: „Acest stâlp l-am ridicat când am mers prin munții ce se cheamă Mestecăniș și prin Muntele Suhardul, pogrându-ne prin Coșna”.

La 30 august tătarii incendiau conacul lui Károlyi din Sătmar, acela în care la ultima consfătuire a capilor revoluției au promis lui Rákoczy continuarea luptei până la ultima picătură de sânge. De aici ei se îndreptară spre Maramureș. Vestea că tătarii vin ca aliații lui Rákoczy a produs o mare însuflețire printre locuitori, încât toată suflarea era gata să pună mâna pe arme și să reînceapă vechea luptă pentru libertate. Când însă au zărit în depărtare fumul ce se ridica deasupra satelor incendiate, dar mai ales când au auzit de la refugiați grozăviile săvârșite de păgâni, oamenii și-au luat avuții și s-au refugiat în păduri. La 31 august tătarii poposiră la Vișc, având cu dânșii vreo 12.000 de robi creștini legați în lanțuri. În noaptea de 1 septembrie, ei încercară să sce furișeze neobservați pe sub cetatea Hust, însă o ceată de voinici, condusă de Moisc Codrea și Sig. Stoica, a atacat ariergarda, tăind mai mulți tătari și eliberând câțiva robi. Speriați de atacul neașteptat, tătarii o luară în galop, mărgininu-se numai la jefuirea și incendierea satelor întâlnite în cale. În Sighet, ei pun mâna pe comorile bogătaşilor, îngrămădite în biserica calvină, apoi s-au îndreptat spre Bârsana, unde au sosit la 2 sept. între strâmtorile dintre Bârsana și Strâmtura, ei au fost atacați de 300 milițieni și de mai mulți țărani, conduși de pretorii Ioan Stan, Simion Săpânțan și Sig. Nagy. Lupta dată de pe înălțimi s-a terminat cu pierderi însemnate pentru tătari, iar maramureșenii

au avut 10 morți și mai mulți răniți. Chiar și pretorele Nagy s-a ales cu 14 răni. Enervați de noul atac, tătarii au nimicit totul în calea lor până la Borșa, unde au sosit vineri la amiază (3 sept.). Aici încercară să incendieze bisericile, însă la biserica din jos i-a întâmpinat un grup de femei bătrâne cu strigăte ascuțite și cu o ploaie de pietre, ceea ce a făcut pe tătari să renunțe la planul lor. Fără să bănuiască vreo primejdie, tătarii au înaintat până la Gura Fântâniei, apoi au intrat în strâmtoarea Cheia de sub Prislop, unde s-au oprit ca să petreacă noaptea.

În acest timp protopopul Borșei era Lupu Sândor (Sandrin), fostul căpitan al lui Rákoczy, un bun cunoscător al artei militare din acel timp. La auzul apropierii tătarilor, el transformă strâmtoarea Cheia într-o capcană. Pentru a abate pe tătari de la gândul înaintării lor pe Valea Cislei, le-a trimis la Moisei pe un tânăr ca să li se ofere de călăuză. În zorii dimineții de 4 septembrie, la semnalul lui Lupu au început să se rostogolească asupra tătarilor copacii din împrejurimi și mii de bolovani de pe vârful munților: Poporul înarmat cu coase, securi și furci de fier năvăli asupra păgânilor, începând un măcel îngrozitor, care a durat până seara. În timpul luptei vreo 4.000 de tătari au reușit să iasă din capcană și să se îndrepte spre muntele Știol. Aici însă au întâmpinat furia elementelor naturii, deoarece s-a dezlănțuit un vifor puternic, care, provocând surparea terenului muntos, a cauzat moartea a peste 2.000 de tătari. Pe locul măcelului s-au numărat peste 6,000 cadavre tătărăști, dar și vreo 4.000 de morți din rândul robilor creștini. Din cei 10.000 de tătari nu au scăpai nici 2.000 cu viață, dar și aceia plini de răni. Chiar și fiul hanului a murit peste câteva luni în urma rănilor ce le-a primit. Locu măcelului se numește azi Preluca Tătarilor, iar locul unde surpat pământul, îngropând pe tătari, se cheamă Jgheabul Tătarilor. Dintre robii creștini și-au reprimat libertatea 7.085, din care 1.454 erau din Ugocea.

După sfârșitul luptei a sosit și vicecomitele Vasile Stoica în fruntea milițienilor, precum și o oaste trimisă de Al. Károh Aceștia, nemaiaivând ce să facă, au împărțit între dânșii prăzi părăsite de tătari, între care și câteva mii de cai. A doua zi s-a trimis 70 de care pentru transportarea cadavrelor, iar alți cai pentru transportul copiilor părăsiți de tătari de-a lungul Izei, după hăituiala de la Strâmtoarea Bârsanei. Majoritatea acestor copii au murit de foame, de frig, de spaimă și de oboseală. Multe din

obiectele tătărăști s-au păstrat vreme îndelungată la diferiți familii. Se spune că eroii trimiși de Károlyi la reîntoarcere s-au dat la tot felul de prădăieuni prin satele părăsite de locuitori.

Despre pierderile borșenilor nu avem nici o informație, da știm că Popa Lupu și vitejii săi n-au avut parte din prăzi și nici de vreo altă răsplată. Singură biserica s-a ales cu 2 eclopote aduse de tătari din Suciul de pe Lăpuș. În schimb vicecomitele Stoica din lupta de la Borșa și-a făcut un titlu de glorie. Părăsind calvinismul, el a trecut la religia romano-catolică, intrând astfel în grația specială a împăratului, care în 1749 a acordat celor 3 fii ai săi titlul de baron. Unul din fiii săi a devenit episcop romano-catolic de Alba Iulia, iar descendenții celor doi s-au maghiarizat. Ultimul descendent din ramura aceasta s-a stins în preajma războiului mondial la Lugoj, unde și-a petrecut ultimii ani în cea mai neagră mizerie, după ce gustase din plin toate plăcerile de la curtea imperială. Tot din această familie, dar din altă ramură, face parte Alexandru Stoica, actualul episcop rutean și mare patriot maghiar din Ungvár. Numele lui Popa Lupu îl citim pe o Cazană a lui Varlaam dăruită de el bisericii din sat în 1717, probabil din recunoștință pentru victoria ce a repurtat asupra tătarilor. Generația unirii i-a dedicat o stradă în Sighet, dar sperăm că va sosi ceasul când se vor ridica monumente la Borșa și un bust la Sighet în amintirea strălucitei sale victorii românești.

Încă la pacea din Sătmar, Maramureșul și-a exprimat dorința de-a rămâne și pe mai departe unit cu Ardealul, însă Dieta din Cașovia a hotărât ca Partesurile să fie reunite cu Ungaria. La apelul maramureșenilor, împăratul numi o comisie, compusă din cei mai devotați oameni ai săi, care și-a început activitatea în 1723. În 1725 s-au semnalat incidente între populația civilă și armată în mai multe locuri, iar în 1730 a fost prins în Lipceni un agitator rakoșian care întreținea legături cu revoluționarii întemnițați la Muncaci. Acestea, precum și lupta îndârjită a românilor împotriva episcopiei rutene au determinat pe membrii comisiei să propună împăratului anexarea Maramureșului la Ungaria, susținând că în Maramureș încă plutește spiritul revoluționar și din cauza aceasta Maramureșul formează o punte de legătură între revoluționarii din Ardeal și între cei din părțile superioare ale Ungariei. Ca urmare, în 1732 împăratul a decretat anexarea Maramureșului la Ungaria, decret pe care

Dieta Ardealului din 1733 l-a ridicat la valoare de lege. Astfel maramureșenii, ruși de frații lor din Ardeal, au fost dați pradă ungarilor și rutenilor. Lipsiți de instituții culturale proprii, precum și de protectori puternici, românii din Maramureș au fost siliți să se acomodeze noilor împrejurări și să suporte cu răbdare jugul politic al ungarilor și jugul bisericesc al rutenilor, M-rea din Peri, înființată cu scopul de a apăra românismul, deja dispăruse. Moșiile sale au fost secularizate încă de Mihai Apaffy I și dăruite pentru 1.000 fl. lui Ștefan Frater, căpitan din Hust, iar edificiile sale au fost incendiate și distruse în 1703 de către bandele rutene nedisciplinate de la începutul revoluției rakoțiene. Ruinele ce au mai rămas au fost întrebuințate de locuitorii satului de fundament la casele lor. Fr. Rákoczy a împărțit averile mănăstirii între partizanii săi, iar după căderea revoluției, ele au trecut în stăpânirea statului, de la care în 1754 le-a răscumpărat Francisc Buday, un erede al fam. Frater. Tot în acest an a încercat fără succes egumenul Macarie Suhajda ca să câștige acele moșii pe seama M-rii Sf. Nicolae din Muncaci. Pe locul străvechii mănăstiri azi străjuiește o cruce, vestind trecătorilor vrednicia marilor ctitori români din sec. al XIV lea.

Până în 1867 Ardealul și Ungaria nu sunt decât simple provincii creditare ale casei de Habsburg. Lipsite de suveranitate economică și de resorturile finanțelor, externele și ale războiului, adunările lor naționale nu sunt decât organe de control al privilegiatilor. Spiritul revoluționar s-a menținut încă multă vreme în Maramureș, deoarece poporul nu putea să uite că până când sub Rákoczy plătea dare numai 12 fl., sub împărat a ajuns să plătească 30 fl. Mișcările cu caracter revoluționar au reizbucnit în 1737, când apărură pe scenă Iosif Rákoczy, fiul marelui revoluționar, numit de turci principe al Ardealului. Ele au fost însă de scurtă durată, fiind reprimate la timp de armată. În 1749 direcția salinelor s-a mutat la Sighet, iar după câțiva ani castelul din Coștiui s-a transformat în ruine. La 3 iulie 1768 un trăsnet provoacă explozia pulberii din cetatea Hust, cauzându-i stricăciuni grave, încât în 1777 cetatea a fost părăsită definitiv, iar mașinăriile și instalațiile de apărare au fost transferate la Cașovia. În 1773 se înființează la Frasin, Rahău, Mocra Germană, Vișeu de Sus și Borșa Handal centre forestiere pentru exploatarea pădurilor aparținătoare Erariului, în care scop centrele acestea au fost colonizate cu țigari din

Zips. Tot atunci s-au mai înființat și alte centre pe văile Tisa și Taras, care au fost colonizate cu huțuii din Galіția, ale căror fizionomie,, port și datini se deosebesc foarte mult de ale celorlalți slavi, apropiindu-se mai mult de români, mai ales că în limba lor au multe cuvinte românești. (Cf. Miklosich și Fr. Kaindl, care i-au studiat la fața locului.) În 1775 se înființează o fabrică de fier la Cărpiniș, în 1780 a fabrică de hârtie la Dolha, iar în 1777 două centre miniere noi cu oficii salinare proprii, la Ocnaslatina și la Ocnașugatag. Toate aceste centre au devenit după câteva decenii centre de întărire și de expansiune teritorială pentru poporul maghiar din Maramureș, format numai din elemente deznăționalizate. În 1785, Iosif al II-lea a așezat, cu scop de germanizare, 10 familii germane la Sighet, 7 la Câmpulung și 16 la Hust. Fiecare din ele a primit gratuit pământ de cultură, casă zidită de Erar, 2 boi, 2 cai, 1 vacă, diferite unelte agricole, 1 car, transport și scutire de impozit pe 10 ani. Dar și aceste familii, ca și ceilalți coloniști, au fost sortite să îngroașe rândurile maghiarimii, care a reușit astfel să devină beneficiara nu numai a bogățiilor, ci și a majorității funcțiunilor din comitat.

Maria Tereza inaugurează o eră de reforme sociale, de prosperitate economică și de mare ieftinătate. Pentru strângerea legăturilor dintre nobilime și dinastie, în 1760 se înființează garda personală a reginei, compusă din 120 nobili din Ungaria. În aceasta a servit timp de 10 ani (1767- 1776) Gavrilă de Petrova, care după aceea s-a stabilit pe moșiile sale din Rozavlea, unde a lăsat urme neșterse în amintirea poporului, în ale cărui legende figurează sub numele de "Cavalerul Crăiesii". În anii 1751 - 1768 se controlează situația de drept a nobililor, fiind obligați cu toții să-și prezinte documentele în fața Comitatului. Procesele verbale ale acestor investigații se păstrează și azi în arhiva județului. Un decret imperial din 1768 (urbarium), publicat și în românește cu litere chirilic, reglementează în 61 puncte situația iobăgimii, aducându-i ușurări însemnate, Sub Iosif iobăgimea mai primește și dreptul de liberă mutare, scăpând astfel de sub tirania stăpânului de pământ. Pentru deschiderea noilor mine de sare din Slatina și Șugatag nu s-a recurs la o expropriere forțată a terenurilor necesare, ci s-a ajuns la o înțelegere pașnică cu proprietarii, cărora crariul le-a plătit câte un fl și 30 cr. pentru un sfert de jugăr, asigurându-le totodată întrebuințarea permanentă și gratuită a slatinei, precum și

retrocedarea terenurilor cumpărate în caz de sistare a exploatărilor miniere. Dispărând nemulțumirile de ordin material, poporul a dus o viață liniștită și pașnică. Semne de enervări populare se mai remarcă în timpul războiului de 7 ani, când negustorii evrei și armeni lăteau vești alarmante că o alinată de 80.000 tătari, concentrată la Hotin, ar sta gata pentru a năvăli în Ungaria ca aliată a Prusiei; precum și cu ocazia revoluției lui Horea (1784), când s-a organizat un banderiu de călărași pentru paza ordinii, trimițându-se totodată emisari în Ardeal care să țină la curent autoritățile cu mersul revoluției.

În 1773 Iosif al II-lea sosi de la Rodna la Borșa, unde a fost primit de prim-notarul Paul Săpânțanu în fruntea unui banderiu. Împăratul, care purta cu sine cele 19.000 de jalbe ale românilor din Ardeal, a făcut drumul până la Sighet călare, fiind însoțit de generalul Nosticz și Pelegrini. În Sighet sosi la 12 iulie, unde i s-a făcut o primire grandioasă și unde a petrecut timp de 7 zile, fiind găzduit la Curia Comitatului, un palat situat pe locul actualului edificiu poștal. În timp ce generalii își vindecau leziunile provocate de lunga cavalcadă, împăratul a vizitat Coștiuiul, Hustul, Frasinul și toate instituțiile din Sighet. În 1783 el a mai atins hotarul Maramureșului la Zimbroaia, unde a suferit un accident, rupându-se ruda carului, dar el sări la timp fără să i se întâmple ceva. Tot de numele lui Iosif se leagă secularizarea averilor mănăstirești, apariția primelor sinagogi jidovești în Maramureș, precum și introducerea limbii germane în administrație.

În 1791. la propunerea lui Leopold al II-lea de a înlocui limba germană cu cea maghiară, magnații au pretins reintroducerea limbii latine, pe care o considerau ca o parte integrantă și ca o garanție a privilegiilor nobiliare, iar introducerea limbii maghiare ca o scufundare în barbarie și ca o reformă periculoasă care ar putea să clatine vechea constituție. În 1792 Maramureșul era impus cu 34.533 fl., iar în 1805 el număra 116.000 suflete, din care 16.900 aparțineau claselor nobilimii. În cursul războaielor napoleoniene, toți nobilii au sărit în ajutorul lui Francisc, contribuind fiecare cu cel puțin 12 fl. la cheltuielile de război. În 1810 s-au rechiziționat toate obiectele de aur și de argint, iar scumpetea a fost nemaipomenit de mare. Prima insurecție (mobilizare) a nobililor s-a ordonat la 22 mai 1790 repetându-se în anii 1797, 1800, 1805, 1809 și

1815. Nobilii n-au ajuns niciodată să lupte cu armata lui Napoleon, deoarece în răstimpuri intervenea întotdeauna câte o înțelegere între beligeranți. Printre ofițerii armatei nobile găsim în 1797 pe cavalerul Gavrilă de Petrova, Rednic Vasile, Popovici Mihai, stegarul Cudnci Grigore și capelan Vlad Mihai din Apșa din Mijloc; în 1800 pe fura Vasile, iar în 1809 pe Omța Tcodoi.

Ciplea Ilie și Rednic Andrei. În afara impozitelor generale, preoții și funcționarii Comitatului erau obligați să facă în permanență și colete benevole. În 1816 s-au afișat pe toate edificiile publice insignele imperiale (două capete de vultur) și s-a introdus limba germană în oficiile erariale, menținându-se limba latină numai în administrație și la congregația comitatensă.

La începutul sec. al XIX-lea se remarcă o acțiune sistematică din partea nobililor unghuri pentru a-și asigura o supremație culturală în Maramureș. Pentru a atrage în societatea lor pe nobilii români, în 1815 înființează stațiunile balneare Vișc și Cărpiniș, iar în 1846 pe cea din Breb. Aceasta din urmă, distrusă de revoluția din 1918, avea uneori și câte 300 de vizitatori. În 1825 funcționarii comitatului colectează 34 fl. pentru a contribui la cheltuielile de transport ale lui Besse János din Komárom, care pleca în Asia pentru a face cercetări în vederea regăsirii vechii patrii maghiare. În 1836 prim-notarul Varady Borbely pune bazele unei societăți unghurești de binefacere, cu un fond inițial de 3.000 fl., înființând totodată și o arenă de vară pe locul teatrului dispărut în 1938, unde a debutat celebra artistă Prielle Cornelia. Tot în 1836, contele Ioan Butler pune bazele Academiei de drept din Sighet, care, reorganizându-se în 1869, a funcționat până în 1920. În 1840 limba latină a fost înlocuită cu cea maghiară și cu aceasta începe epoca șovinismului maghiar și a luptei naționalităților pentru cultivarea și apărarea limbilor materne. În 1841 se înființează la Sighet o casină maghiară în spiritul lui Szecheny, pe locul unde se află azi internatul liceului de fete. La 20 aug. 1845 se deschide grădinița „Elisabeta” pentru educarea în spirit maghiar a copiilor mici, care în primul an de funcționare a avut 71 de copii. În acțiunea de deznaționalizare a românilor și a rutenilor, unghurii au găsit un puternic ajutor în ordinul piarist și în episcopia Muncaciului, iar pe urmă în jidovi.

După o absență de 150 de ani a catolicismului de rit latin, la începutul sec. al XVIII-lea se semnalează prezența unor credincioși romano-catolici printre funcționarii și muncitorii salinelor. Cu păstorirea acestora, în 1717 au fost încredințați minorii din Baia Mare, la stăruința cărora s-a zidit la Sighet o capelă pe locul calvariei de lângă actualul palat episcopal. În toamna anului 1730 se așază la Sighet 9 piariști, având ca superior pe Crisostom. Guvernul a pus la dispoziția acestora un teren la Sighet și fondurile necesare pentru zidirea unei biserici, mănăstiri și școli, precum și suma de 1.500 fl. anual pentru întreținere. Piaristii aveau obligația să țină doi călugări la Coștiui și unul la Bocicoiu; să predice ungurește și nemțește, să țină misiuni în satele românești în limba românească, să întrețină o școală la Sighet, unde să se propună și limba maternă a elevilor, ca elevii români și ruteni să se poată împărtăși de binefacerile culturii; elevilor să li se propună religia în limba maternă și să asculte liturghia în biserica ritului lor; să celebreze zilnic câte o liturghie pentru ctitori, iar alta pentru familia imperială. În 1731 se deschide școala piaristă cu 28 elevi, sub conducerea pâr. Celestin. Românii au avut la început o marcă neîncredere în noua școală, continuând să-și înscrie copiii la vechea școală calvină. La 17 aug. 1733, elevii școlii piariste au aranjat o serbare publică la care, cu piesa „Nova fodina salis in Marmatia” au obținut un succes atât de strălucit, încât a convins numeroasa asistență de superioritatea ei față de școala calvină. Cu începutul anului școlar 1733 încep și românii să-și scrie copiii la școala piaristă, unde numărul elevilor s-a ridicat astfel la 52. În 1735 a început zidirea mănăstirii, iar în 1736 s-a pus piatra fundamentală a actualei biserici catolice din Piața Unirii. În 1742, un incendiu a nimicit clădirile provizorii ale piariștilor, precum și o mare parte din materialul adunat pentru zidirea noilor edificii, iar ciurma i-a secerat pe 5 dintre călugări. Activitatea școlară se suspendă până în 1753, când reîncepe cu 102 elevi. În 1772 Iosif al II-lea le-a acordat 15.749 fl., iar în 1774 le-a mai dăruit 24.000 fl., cu care și-au zidit mănăstirea actuală de lângă biserica catolică. La 2 aprilie 1780 s-a interzis ordinului de a mai avea legături cu superiorii rezidenți în afara frontierelor imperiului habsburgic și astfel școala lor devine un instrument la dispoziția guvernului. În 1790 se introduce facultativ câte o oră de limba maghiară săptămânal, iar în 1840 se introduce limba maghiară ca limbă de propunere pentru toate obiectele.

învățământul era gratuit până în 1785, când au început să perceapă taxe de la elevi, dar în 1790 s-a reintrodus gratuitatea învățământului. Noua clădire a școlii - actuala clădire cu etaj din stânga bisericii catolice, s-a inaugurat în 1775 cu 188 elevi. După aceasta numărul elevilor a fost în continuă creștere, ajungând recordul în 1830, când în cele 4 clase secundare avea 335 de elevi. Clădirile lor au mai ars în 1802 și în 1872. În 1907 școala piaristă s-a transformat în liceu cu 8 clase, pentru care în 1913 s-a zidit impozanta clădire cu 2 etaje, actualul local al Liceului „Dragoș Vodă”.

În primele 3 decenii de misionarism, piariștii au convertit la catolicism numai 110 familii calvine. În 1740, episcopul Barkoczy din Sătmar a înființat la Sighet o Congregație Mariană, care în 1776 a ridicat în piață o statuie a fecioarei Maria, care a străjuit acolo până în 1938. În 1761 Sig. Stoica, episcopul romano-catolic al Transilvaniei, a înființat un azil de bătrâni, care mai persistă și azi lângă palatul episcopiei din Sighet. În 1778 romano-catolicii din Sighet numărau deja 1.280 suflete față de 926 calvini. În 1780 păstorirea credincioșilor au preluat-o preoții de mir, înființându-se parohii la Sighet, Câmpulung, Teceu, Hust, Vișc, Delurcni, Mocra Germană, Ocna Șugatag, Coștiui, Ocna Slatina, Bocicoi, Cărpiniș, Raliău, Frasin, Vișeul de Sus și Borșa Handal, care în 1863 au fost organizate în 2 protopopiate cu reședințele la Sighet și Hust. În 1786 preoții catolici câștigă pentru ei dreptul de zeciuală de la orașele regești, care până atunci îl avea biserica calvină. Rând pe rând calvinismul își pierde toate pozițiile câștigate în trecut, încât în 1821 biserica calvină din Maramureș a fost încorporată la biserica calvină din Ugocea. Totuși, școlile calvinești din Sighet, datorită operei lor de maghiarizare, au rămas neatinse, bucurându-se tot timpul de cel mai larg sprijin din partea statului maghiar și a autorităților Comitatului.

19. Slavizarea sub Muncaci. Secularizarea mănăstirilor

Episcopia Muncaciului păstorea asupra românilor și rutenilor din Maramureș, Bereg, Sătmar, Ugocea, Ung, Sabolci și Zcmplcn, având 7 arhidiaconate, 44 protopopiate, 376 parohii și 1.065 filii, administrate de către 742 preoți. Clerul superior se compunea din 7 canonici actuali, 7 canonici titulari și 15 arhimandriți, din care 8 își aveau titlurile vechilor biserici și mănăstiri maramureșene, și anume: Sf. Arh. Mihail din Peri, Sf. Nicolae din Bocicoi, Sf. Dumitru și Mihai din Bedeu, Sf. Fecioara din Uglea, Sf. Arh. Mihai din Horneț, Sf. Maria din Crișănești, S.S. Petru și Paul din Ariniș și Sf. Ștefan din Remeț, titluri care în numita eparhie s-au menținut până azi. Episcopii au fost: Gh. Bizânczy 1716 - 1733, Șt. Olszavszky 1733 - 1738, Gh. Blaskovszky 1738 - 1742, Mihail Em. Olszavszky 1743 - 1767, care își mută reședința de la M-rea Sf. Nicolae în orașul Muncaci, Ioan Bradacs 1767 - 1772, Andrei Bacinszky 1773 - 1809, care își mută reședința la Ungvar, unde zidi o reședință episcopală și o catedrală, iar castelul de Homonna îl transformă în seminar teologic; Mihai Bradacs 1809 - 1817, Pecsya Alexa 1817 - 1837, sub care în 1820 se anexează episcopiei din Prešov (Epcrjes) 120 de parohii, iar în 1821 se anexează episcopiei din Oradea 77 de parohii românești; Vas. Popovics 1837 - 1866, sub care românii au scăpat de jugul rutean.

Vicarii care au cărmuit Maramureșul în numele Muncaciului au fost: Ioan Kupescenko 1733 - 1739, Grigore Bullo 1740 - 1741, Ioan Blajovszky 1746 - 1754, Danile Havrilovics 1754 - 1761, Andrei Zsctkcy 1761 - 1772, Mihai Parazsovics 1772 -- 1778, Gh. Koszcgghi 1778 - 1806, Vasile Pop 1806 - 1808, Mihai Tabakovics 1808 - 1813, Ștefan Adrukovics 1813 - 1815 și Petru Anderco de Homorod 1815 - 1856, iar în 1856 - 1869 vicar numai pentru ruteni.

Nobilii români din Maramureș, siliți de forța împrejurărilor să cedeze hegemonia bisericească unui popor străin și iobag, au continuat să rămână credincioși unirii cu Roma. În scurtă vreme Maramureșul a avut un cler bine pregătit și disciplinat, activități cărui i se datorează sentimentul profund religios al poporului, ce caracterizează atât de mult și

azi pe maramureșeni. La aceasta au contribuit în largă măsură și mănăstirile călugărești, din care Moiseiul, Giuleștii și Bixadul sunt și azi cercetate de impunătoare procesiuni maramureșene. În 1757, Popa Ionășel din Budeșii scria că „cel dintâi care stăpânește țările este Patriarhul de la Roma, Benedict, iar mai târziu, canonicul Dumitru Ivașcu din Ieud scrie un tratat catolic de teologie dogmatică și morală. După intervenții nenumărate, secondate probabil și de episcopii din Ardeal, la 24 aug. 1776, Maria Treza institui pentru Maramureș un vicariat românesc autonom, cu consistor propriu. Totuși, după cum rezultă din catalogul vicarilor, Muncaciul a continuat să numească în majoritate vicari ruteni. Primul vicar român

Gheorghe Koszeghy, a instituit o fundație importantă pentru ajutorarea tinerilor greco-catolici de origine nobilă. Condiția de nobil a fost pusă cu scopul să împiedice pe ruteni, care erau cu toții de origine iobagă, de a beneficia din fundația sa. În noiembrie 1790, reprezentanții clerului român din eparhia Muncaciului s-au întrunit la Derjida, unde au redactat și semnat un memoriu în care cereau lui Leopold al II-lea înființarea unei episcopii române, cu reședința la Baia Mare, pentru românii uniți din Maramureș, Sătmar, Chioar, Solnoc și Crasna. Totodată ei arătau că poporul român nu se poate dezvolta culturalicește decât printr-o instrucție în limba proprie și sub păstoria episcopilor aleși dintre români. Printre semnatarii memoriului găsim pe protopopii: Petru Ungur, Simion Bran, Vasile Andreica și Gheorghe Naghi. La 30 ianuarie 1791 preoțimea cerea în același scop sprijinul episcopului Ignație Dărăbant din Oradea. Această frumoasă inițiativă românească nu a dat rezultatele dorite, parte din cauza morții împăratului, parte din cauza izbucnirii revoluției și a războaielor napoleoniene.

Cei 120 de ani de păstorie ruteană au avut un rezultat dezastruos pentru românii din Maramureș. Muncaciul lucra sistematic pentru rutenizarea românilor prin rutenizarea bisericii și a școlii. Unde, cum putea, Muncaciul trimitea preoți și învățători ruteni în parohiile românești, limitând la minimum numărul tinerilor români admiși în seminar. Opera aceasta de deznaționalizare a Muncaciului a găsit un sprijin puternic în autoritățile ungurești, care știau bine că în românii rutenizați vor găsi cele mai bune elemente de maghiarizare. Însăși organizația vlădicească din

Muncaci era aliata și instrumentul orb al șovinismului maghiar, de care se servea întocmai cum se servise înainte de biserica calvină. Protestele românilor de orice natură găseau în permanentă uși încuiate și urechi surde. Românii din Sighet, după luptele grele și continue, au reușit să obțină în 1835 ca la sf. liturghie să li se predice și românește. Limba oficială în administrația eparhiei, precum și în seminarul teologic era cea maghiară. Sub influența acesteia, preoțimea ruteană și rutenizată a înlocuit limba latină din registrele parohiale cu limba maghiară. Astfel vicarul așa-zis român al Maramureșului, care se semna „Petrus Anderko”, începând cu anul 1835 se semnează consecvent „Anderko Peter”.

Sub influența unor preoți români trecuți din interes la rutenism s-au rutenizat întâi familii, apoi sate întregi de veche viță românească și nobilă, cum sunt Bedeu, Crișănești, Domnești, Uglea, Ariniș, Târnava, Strâmba, Dărvănești, Lipceni, Voinești, Apșa de Sus, Berezeni, Drăgoiești, Remeți, Crăciunești, Lunca, Rona de Sus ș.a., precum și Perii, reședința atâtor egumeni români. De aceea printre rutenii de azi sunt foarte numeroase familiile care poartă numele: Bococi, Bența, Batin, Bedei, Babici, Demian, Erdeu, Erdos, Fehete, Bogdan, Kokeneșdi, Gorzo, Lipcci, Krisfalusi, Demco, Darvai, Marina, Mihalca, Mihali, Negrea, Negrită, Rișcu, Roman, Pop, Popovici, Stan, Stoica, Voios, Volosan ș.a., care toate arată o incontestabilă origine românească. Tot din aceste familii românești fac parte actualii conducători ai episcopiei din Ungvár: episcopul Dr. Alexandru Stoica, canonicul și comisar guvernial Dr. Iuliu Marina și profesorul de teologie Dr. Alexandru Marina, precum și fostul șef al statului subcarpatic Augustin Voloșin.

Deodată cu familiile nobile din satele amintite s-au rutenizat și familiile românești iobage din comunele iobăgești ale nobililor români. Că în ce măsură am fost reprezentați printre familiile iobăgești din satele din dreapta Tisei ne arată conscripția iobagilor din anul 1728, în care enorma majoritate a iobagilor poartă următoarele nume familiale: Ales, Alexiu, Andruțiu. Bordela, Bagara, Bucea, Berci, Baltă, Cionca, Calinici, Comandor, Costea, Chedea, Carpincț, Ciopci, Cuțiu, Crățu. Cazacu, Comar, Corceâ, Cornu, Copil, Cornuta, Dănuț, Dărbăban Diaco, Drăgan, Dănilă, Danca, Demcter, Fanta, Faur, Franca. Ghireșcan, Ghercca, Gogul, Griga, Hosu, Husui, Iacob, Ignat, Ilieș, Ieremia, Iosif, Iurca,

Ioancea, Lațeu, Lazar, Lucaci, Laba, Lascăr, Logojda, Marian, Matei, Mihali, Maiorcean, Mălai Mărcuța, Micu, Moșu, Musca, Marina, Ncmniș, Onofrea, Opinca Pancu, Petriș, Perciu, Petru, Pop, Pușcar, Pătrașcu, Pralca Precup, Pridan, Rac, Riț, Rițcu, Roman, Raț, Salada, Simion Șomca, Săbădăș, Șandor, Stanca, Stancocean, Ștefanca, Șușca Timotei, Tarcea, Tofan, Trâmbițaș, Tămașcu, Vasil, Vecală ș.a Rutenizarea a luat proporții uriașe mai ales în ultimele trei decenii de dominație a Muncaciului. Aceasta rezultă din semantismul anului 1822, care arată pentru Maramureș existența a 87.390 de suflete românești, ca peste 25 de ani, în 1847, aceși număr să scadă la 56.811. După rutenizare a început maghiarizarea lentă a românilor și mai ales a celor din județele Haidu și Sabolci, care în 1873 au ajuns sub păstorirea vlădicilor maghiari din Haidu-Dorog. în 1900, din 46.597 de credincioși greco-catolici, nu erau decât 714 români și 596 de ruteni, iar restul erau declarați de greco-catolici unguri. Despre deznaționalizarea acestora face amintire și un Antologhion de Râmnic, proprietate a bisericii din Giulești, pe care preotul Petru Salea a scris următoarele: „S-a primit în 1860 în schimbul unui Mineu slavon de la parohia Napkor din Comitatul Szabolcs, care oarecând de români era locuită, care însă s-au rutenizat”.

Una din marile lovituri date bisericii românești din Maramureș a fost sistarea vieții mănăstirești, în urma decretului de secularizare a averilor dat în 1787 de Iosif al II-lea. Mănăstirile din Maramureș formau o arhimandrie în frunte cu arhimandritul de la M-rea Uglea. Situația mănăstirilor o cunoaștem și din lucrarea lui Anton iu Kozarek, superiorul mănăstirilor maramureșene, scrisă în 1787 și intitulată: „Deductio monasteriorum ordinis S. Basilii M agili in Maramtia existentiuirT. Afară de M-rea Peri, în Maramureș se mai păstrează amintirea a 17 mănăstiri și anume:

1. M-rea Ariniș, unde în 1727 sfințea preoți vlădica Dositei, iar în 1787 era părăsită.

2. M-rea Bârsana, pomenită în 1391. în 1769 avea superior pe Varnava și călugăr pe Atanasie, iar econom pe Vasile Bârsan, în 1777 avea 4 călugări, iar în 1786 doi călugări, 5 servitori și 7 vite. La 12 iulie 1791 bunurile ci au fost predate ordului basilitan, reprezentat prin protoegumenul Ioanțiu Basilovics din Cscrnek.

3. M-rea Bedeu în 1777 avea trei călugări, iar în 1787 numai unul, trei servitori și 6 vite.

4. M-rea Berencu, situată în pădure, la 3 orce de Hust, a fost întemeiată de Popa Ioan Cazacul din Săliște, cu hramul Intrării în Biserică. Terenul l-a cumpărat cu 4 fl., iar la 27 febr. 1727 a primit de la Teleky dreptul de a zidi o moară. M-rea a mai primit diferite donații, ba a mai și cumpărat mai multe locuri. În 1777 avea 2 călugări, iar în 1787 numai unul, 3 servitori și 30 vite.

5. M-rea Biserica Albă, cu hramul înălțării Domnului, întemeiată în sec. al XV-lea de către o fecioară, Milița. La 26 aprilie 1622, la cererea românilor, Comitatul delegă pe pretorele din Sighet să cerceteze scrisorile și cărțile mănăstirii. În 1725 era egumen Antoniu, în etate de 60 ani, iar în 1787 era părăsită. Ea posedă un potir cu inscripția: „Dăruit de Vodă-Brâncoveanu”.

6. M-rea Bistra-Petrova, ctitorie a familiei de Petrova, care dăruiește pe seama călugărilor Câmpia de lângă apa Bistrei cu apartenențele de păduri, ape și drept de pescuit, statorindu-se totodată și o amendă de 100 galbeni pentru membrii familiei care ar încerca să nimicească donația. Congregația Comitatului la 2 iunie 1643 aprobă donația făcută și decide să fie trimisă spre aprobare Principelui. Viața călugărească a încetat după moartea episcopului Serafim, iar locul vechii mănăstiri a fost cedat pe seama iobagilor ruteni, care și-au zidit o biserică.

7. M-rea Budești, pomenită într-o inscripție de pe o Psaltire, i-a eternizat amintirea locul numit: „La Mănăstire”.

8. M-rea Călincești, pomenită în 1683, i-a păstrat numele locul „Vârful Mănăstirii”.

9. M-rea Cuhca, pomenită în 1414, s-a nimicit cu multe veacuri înainte.

10. M-rea Drăgoiești, de unde la 25 ian. 1731 vlădica Dositei dădea o carte de preoție lui Popa Ionașcu din Săcel.

11. M-rea Giulești, întemeiată înainte de 1695 de către un Lupu Pop la 2 sept. 1653, nepoții ctitorului cedează M-rea comunei cu condiția ca în caz de desființare, moșiile ei să revină familiei. În 1787 M-rea mai avea un călugăr, 4 servitori și 12 vite.

12. M-rea Ieud, întemeiată în vremuri necunoscute, pe locul numit „La Mănăstire”, este pomenită de 3 inscripții de pe 3 cărți bisericești. În 1777 ea nu avea nici un călugăr, iar bunurile ei erau în folosința familiei ctitorului. În 1787 era părăsită.

13. M-rea Moisei, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, sfințită în 1672, a fost întemeiată de protopopul Ioan Coman din Moisei, de fiul său Hioresț și de fiicele sale Lupa și Măricuța. Ea a fost înzestrată de ctitori cu moșii cuprinse într-un act donatar, confirmat de comitat la 10 aug. 1694. La 22 noiembrie 1747 a mai primit donație în moșii de la Coman Teodor și nepoții săi Lupu și Matei. Egumeni au fost: Timoftei Brașoveanul (1683), Mihai Coman (1712) și fiul său Hioresț (1732). În 1777 ea nu avea călugări și bunurile ei erau în folosința familiei ctitorului. De la 1787 a fost locuită de preoți de mir, care în 1904 (Petru Mihali) au zidit o biserică mare și frumoasă, precum și o casă cu 7 încăperi. În 1933 a fost redată călugărilor basilitani, care au mai zidit o clădire cu 10 încăperi pentru găzduirea vizitatorilor și mai ales a preoților veniți pentru reculegeri spirituale.

14. M-rea Rona de Jos în 1652 avea pe Popa Ioan, care la 28 mai protesta în Congregație împotriva răscumpărării unor moșii din Bedeu, amanetate mănăstirii de către familia de Petrova prin vicecornițele Ioan de Petrova.

15. M-rea Săcel, în 1787 este părăsită, dar viața călugărească trebuie să fi încetat mai demult, deoarece în 1746 - 1754 biserica mănăstirii a fost transportată la Sighet, unde a servit pe seama credincioșilor români și ruteni până în 1806, când s-a zidit actuala biserică din fata tribunalului.

16. M-rea Uglea, întemeiată în timpuri imemorabile. În 1772 s-a zidit o mănăstire nouă pe un loc primit de la comună cu condiția ca vechea mănăstire să nu fie părăsită, ci locuită de un călugăr, care să slujească în ea zilnic. Ambele au format un singur corp moral, cu averi comune și cu un singur egumen. Vechea mănăstire, cu hramul înălțării Domnului, avea două chilii, bucătărie, locuință pentru servitori și un grajd pentru 16 vite. Noua mănăstire, cu hramul Nașterii Maicii Domnului, avea trei

chilii, o sufragerie și o bucătărie, iar în curte locuință pentru servitori, o școală cu 2 săli, un grajd pentru 20 vite și o stupină cu 100 stupi. În prima încăpeau 30 de călugări, iar în a doua 40. Mai târziu s-a zidit și o biserică pentru 300 credincioși. În 1686 egumen era Gherasim, în 1710 a fost jefuită de vlădica 'firea, în 1777 avea 7 călugări, iar în 1787 avea 5 călugări, 14 servitori și 74 vite.

17. M-rea Vișeu, situată pe Valea Scradiei, s-ar fi desființat din motivul că ar fi fost profanată de niște capre în timpul când unicul ei călugăr era plecat în sat după milostenie. În 1762 biserica a fost dăruită Țișterilor colonizați în Vișeu, care au folosit-o până când și-au zidit actuala biserică.

20. Invazia elementului jidovesc

Jidovii vin în contact cu Maramureșul, pentru foarte scurtă durată, deja în sec. al XIII-lea, când Regele Andrei al II-lea i-a însărcinat cu schimbarea banilor și cu încasarea impozitelor și a veniturilor erariale din Bereg. Ei își îndeplinesc atât de bine însărcinarea încât creștinii de disperare au început să revină la păgânism. În 1233, la intervenția Papei Andrei al II-lea - care se alia cu oastea în pădurile Beregului - a promis sub jurământ nunțului papal că-i va elimina pe jidovi și saraceni din funcțiunile publice și nu le va permite să locuiască împreună cu creștinii. Ca urmare, li s-a retras jidovilor toate însărcinările avute, ba au mai fost obligați să poarte caftane galbene. În 1367, Ludovic încercând să-i încreștineze, ei au preferat să emigreze în alte părți.

Primul document care amintește prezența jidovilor în Maramureș este conscripția din 1728, în care sunt enumerați în total 9 jidovi, 6 dincoace de Tisa, iar 3 dincolo de Tisa. Referitor la ocupația acestora nu ni se spune nimica, însă mențiunea făcută la jidovul din Săclânța este suficient de elocventă: „Haebreus unus, nihil contribuens, inimo incolas minat”, adică „un singur jidov, care fără să plătească ceva dare, ruina populația”. Așezarea

lor a fost tolerată mai mult de milă, la început în sate iobăgești, de unde cu metodele lor bine cunoscute au reușit să se strecoare în comunele nobile și în orașele regești. Ei nu aveau drept de proprietate, iar pentru șederea lor plăteau nobilului proprietar de pământ taxe de toleranță. În 1773, jidovii din Sighet au cerut lui Iosifal II-lea permisiunea de a-și zidi o sinagogă, cerere care li s-a și încuviințat în 1780. Numărul lor fiind în continuă creștere, a provocat mare îngrijorare chiar și la curtea vieneză, care în cursul sec. al XVIII-lea a cerut de multe ori informații asupra lor de la Comitat și a dat ordine severe pentru paza graniței. Conscripția din 1787 arată în Maramureș deja 1.214 jidovi de sex masculin; în 1804 erau 2.448 de sex masculin și 682 de femei măritate, în 1805 numărul lor total era de 4.976; în 1835 sunt 7.650, iar în 1840 reprezintă 5,59 % din întreaga populație, având 9.079 ele suflete. În 1815, pe văile Vișeu și Iza, unde azi avem majoritatea jidovilor, nu erau decât 158 de familii, care împreună plăteau 1.493 fl. taxe de toleranță. În 1828 ei au deja organizație de castă, în frunte cu Biraic, care îi reprezenta în fața autorităților, având concentrat în mâna lor comerțul de vite și de cereale din comitat.

Puhoiul jidovesc venea dinspre Rusia, peste Galiția și Bucovina, cu care ne învecinam pe o lungime de 250 km. În Bucovina fiind persecutați de generalul Enzenberg, care într-un singur an (1781) a expulzat 365 de familii, ei treceau în Maramureș, deoarece granița năsăudeană forma un cordon de nepătruns. Spre Galiția nu mergeau bucuroși, dorind să fie cât mai departe de stăpânirea rusească, care la 23 febr. 1791 le-a interzis agricultura și i-a obligat să locuiască în ghetouri, stabilind principiul că jidovului nu i se permite nimica ce nu se precizează prin lege. Aceste dispozițiuni, confirmate și agravate în 1882, s-au menținut în Rusia până la izbucnirea revoluției roșii. Din cauza aceasta, jidovii vor continua în tot timpul să emigreze din Rusia, îndreptându-se spre Maramureș. În 1818, Scarlat Calimachi lua dispoziții pentru împiedicarea invaziei în Moldova a unui grup de 20.000 de jidovi care se îndrepta spre Bucovina. Desigur, mulți dintre aceștia vor fi trecut în Maramureș, unde în 1828 erau atât de

mulți încât negustorii jidovi protestează împotriva jidovilor veniți ca cerșetori, cerând autorităților să interzică acestora exercitarea negoțului, sub pedeapsa expulzării. Tot în acest an, Comitatul dă ordine paznicilor de la trecătorile dinspre Galiția și Bucovina să controleze pe negustorii evrei, care duc cu dâșii pașapoartele negustorilor rămași acasă ca pe baza lor să introducă în Comitat prin contrabandă evrei străini. În 1870 numărul lor era de 26.295, iar în urma construirii liniei ferate care leagă Maramureșul cu Galiția s-a facilitat și mai mult invazia jidovească, încât în 1900 ei ating cifra de 56.006 suflete, reprezentând 18,08 % din întreaga populație a Comitatului. Ultima invazie masivă s-a făcut în timpul războiului mondial, când de frica rușilor s-au refugiat în Maramureș cu zecile de mii, inundând toate satele și toate drumurile de pe văile Tisa, Taras și Vișeu. Un mare număr din aceștia nu s-au mai întors, reușind să se strecoare printre coreligionarii lor, cu ajutorul cărora au devenit cetățeni români și cehoslovaci. Ca urmare, recensământul din 1930 arată pentru o treime din Maramureș un număr de 34.000 jidovi, care reprezentau 22 % din populație. Orașul Sighet în 1852 avea 1.500 de jidovi, în 1890 numărul lor crescuse la 4.960, ca în 1919 să ajungă la 14.000. Această creștere atât de mare amenința fără doar și poate cu o totală jidovizare a Maramureșului.

În dorința lor de câștig, jidovii au întrebuințat toate mijloacele permise și nepermise, pentru a exploata fără scrupule pe țărani simpli și creduli, mai ales când aceștia erau siliți să recurgă la ajutorul lor. Deja în 1817, popa din Slatina scria că „din cauza foametei mulți oameni nebăgători de seamă au vândut bunul strămoșilor și au pricinuit înmulțirea jidovilor” (cf. Bîrlea o. c. p. 193). În 1830 Comitatul constată că jidovii i-au obișnuit pe creștini cu abuzul țuicii și în consecință ordonă vicarilor Petru Anderco și Iosif Pelican să trimită circulare la toți preoții lor, îndrumându-i să atragă atenția credincioșilor asupra pericolului băuturilor alcoolice, dar mai ales a țuicii fabricate de jidovi. Dieta ungară din 1840 asigură libertăți și pentru jidovi, iar legea XVII din 1867 le acordă dreptul de a câștiga proprietăți imobiliare și de

a avea acces la posesoratele nobile, ca după un timp să devină ei stăpânii acelor. Oficialitatea maghiară i-a sprijinit cu toată puterea, considerându-i de cei mai buni aliați pentru crearea unei hegemonii ungurești în Maramureș. În 1884 prefectul, contele Ioan Lonyay, scria contelui Coloman Tisza următoarele „împotriva naționalităților, interesele ungare vor găsi întotdeauna, în jidovi pe cei mai folositori aliați. Dacă s-ar maghiariza cei 33.000 de jidovi și s-ar uni cu cei 24.000 de unguri inteligenți bogați, ar putea să stăpânească împreună cu ușurință pe cei 60.000 de valachi, mai ales după ce inteligența ruteană este însuflețită peste tot pentru cauza maghiară. De altfel majoritatea, rutenilor locuiește pe domeniile erariale și urmează orbește pe funcționarii silvici și minieri, care sunt cei mai însuflețiți misionari ai culturii și cei mai aprigi apărători ai interesele maghiare. În consecință propun ca statul să cumpere toate pădurile posesorale și particulare, pentru ca jurisdicția în influența binefăcătoare a funcționarilor silvici să se extindă pretutindeni. Pe seama jidovilor, din ai căror copii deja 800 frecventează școlile de stat, să se înființeze cât mai multe școli de stat, mai ales pe Valea Vișeuului și totodată să se înființeze și bancă de stat la Sighet, care să acorde jidovilor creditele de care au nevoie, scoțându-i astfel de sub tutela partidelor opoziționiste și dându-le puțința de a-și exercita cu curaj drepturile lor politice”.

În 1870 jidovii reușesc să aibă în Congregația Comitatului. 53 de viriliști și 7 membri aleși, față de 27 viriliști români și 9; români aleși. În 1876 ei au deja în Sighet 5 medici, un avocat un inginer, în Congregația Comitatului 120 de membri, iar în Consiliul orașului Sighet 22 de membri. Datorită puterii și influenței lor crescânde, jidovii devin adevărații stăpâni ai Maramureșului, neîndrăznind nimeni să li se împotrivescă. Pentru exploatarea lemnului de brad, statul maghiar încheie un contract cu firma jidovească „Frații Pollak”, iar în 1873 concesionează tăierea unui milion metri cubi de brad din pădurile ierariale Irmei belgiene jidovești „Frații Groedl”, deținătorii de mai târziu ai titlului de baron de Giulești și distrugătorii celor mai

frumoase păduri composesorale. Despre faptele lor mârșave s-ar putea scie numeroase volume. Este suficient să amintim că instanțele judecătorești maghiare au hotărât să nu se admită jidovilor din Crăciunești de a figura ca martori în procese. Din banditismele lor, cea mai mare senzație a făcut-o banda organizată de jidovul Hus Avrum din Petrova, care în afară de furt în stil mare se mai ocupa cu jaful și cu omorul la drumul marc. Prins asupra faptului, Hus a fost judecat în 1906 la moarte prin ștreang, iar doi tovarăși, tot coreligionari de ai săi. la 10 ani temniță grea. Cu toate intervențiile cercurilor jidovești până la împărat, în care scop au colectat în acel timp un milion de coroane, Hus a fost executat în curtea Tribunalului din Sighet.

Cu asemenea mijloace, jidovii au reușit cu încetul să se așeze în mijlocul satelor și să alunge pe români la periferii. D. N. Iorga, verificând situația aceasta la fața locului, a exclamat cu indignare: „O Dragoșe, Bogdane, voievozi cu stema zimbrului, căpetenii ale vitejilor muntelui, întemeietori de mănăstiri și biserici, descălécători de țări cucerite, ați putut fi voi cândva pe aceste locuri blăstămate, între cele mai blăstămate, unde avântul spre ban al neamului cu suflet mai josnic nu cruța nici măcar pe crestele munților zăpada cea mai albă”.

Știindu-i protejați de autorități, românii au fost siliți să sufere în tăcere toate umilirile, mulțumindu-se să-și boteze câinii cu nume jidovești, iar o dată în an, în Joia Mare, să bolovănească casele jidovilor. Când însă jidovii au recurs la asasinat, cum a fost cazul asasinării lui Hojda din Borșa, românii au știut să aplice principiul jidovesc: „ochi pentru ochi și dinte pentru dinte”. În 1876 tânărul pretore Gavril Mihali comunica cu satisfacție vărului său Artemiu Andereo asasinarea jidovului Mendelau din Borșa de către niște țărani care nu au tost descoperiți și-i puneau următoarea întrebare: „Nu crezi că va veni odată ora dreptății și vor cade ca brazda sub ascuțișul coasei toți impilatorii care se îngrașă din sudoarea altora?” Nu se știe ce impresie au produs aceste cuvinte profetice asupra tânărului maramureșean plin de avânt românesc, însă după 42 de ani, în revoluția din 1918, s-a întâmplat ca tânărul preot român din Ieud, tot un Artemiu Anderco, să împacheteze în crepe pe toți jidovii din sat și să-i trimită „în plata Domnului”.

21. Emigrațiile maramureșenilor

Începând cu sec. al XV-lea, se constată o continuă emigrare a elementului românesc din Maramureș spre provinciile învecinate. Aceasta se datorează atât lipsei de pământ, cât mai ales marilor calamități care au bântuit foarte des Maramureșul. Astfel, în anii 1708 - 1711 face ravagii ciuma, în 1717 pustiesc tătarii, în 1685 - 1703 pustiesc bandele de haiduci, în 1740 foamete și sărăcie, în 1742 și 1774 ciumă, în 1785 cade zăpada în august și distruge toată recolta, în 1786 ciuma seceră peste 10.000 oameni, în 1786 - 1800 foamete, în 1799 ger cum nu s-a mai pomenit de când e lumea, în 1800 - 1815 și 1817 iarăși foamete și oamenii mor ca muștele, iar scumpetea îngrozitoare plătindu-se felderul de porumb cu 20 fl., iar cel de ovăz cu 6 fl.. în 1831, 1846 și 1870 iarăși holeră ș.a. La aceasta trebuie să mai adăugăm diferitele sarcini și prinderea voinicilor cu arcanul pentru militarie.

Iobăgimea emigra de preferință în Moldova și Bucovina unde primea pământ destul pentru cultură, carc cu timpul devenea proprietatea ei. Sigur în 1789 au emigrat în Moldova 1.990 de familii. Dintr-un izvod din 1776, întocmit de guvernatorul Enzenberg, în Bucovina maramureșenii locuiau în 72 de sate. în ultimele două decenii de regim unguresc maramureșenii s-au îndreptat mai mult spre America, unde în 1904 pleacă 1.106 persoane, iar în 1906 numărul lor se ridică la 2.229. Nobilii emigrau mai mult în Chioar, valea Lăpușului în Ugocea, Sătmar și Năsăud. Primii emigranți au fost nepoții tiu Sas Vodă, Dragfyenii, carc au stăpânit cetatea și ținutul Chioarului până în 1553, când a trecut în proprietatea principilor ardeleni. În 1434, un Radu din Bârsana primește de la nobile, Justina, nora lui Balcu Vodă, o

donatie asupra comunei Săcălășeni, unde descendenții săi stăpânesc și azi (cf. I. Mihalyi o. c. p. 289). În părțile acestea maramureșenii au întemeiat mai multe sate ca: Iapa, întemeiată de borșenii emigrați în 1550 sub conducerea lui Grad Simion; Cupșenii de doi frați Cupșa din Călinești; Stoicenii de Stoica luga din Crișănești, care în 1598 era cneazul comunei; Coroienii de un Cora din Bârsana; Groși în 1594 de un Cioran-Coroiu din Oncești; Râușor, numită mai înainte Dragomirești, de doi frați Dragomir din Dragomirești; Suci de un Andreica din Vișeu, care în 1553 era cneazul comunei; Peteritea de un Petru Man din Șieu ș. a. în 1579 se stabilește în Surduc familia Miclea din Șugătag, care își vându proprietățile din Maramureș. în 1586 au părți de moșie în Peteritea Tecla Man din Șieu și Haspia Balea din Ieud. în sec. al. XVII-lea se stabilesc familiile: Șerban în Cernești, Drăguș în Toplița, Gogea în Buteasa și Mănăștur, Mihali și Pop din Apșa în Mănăștur, Bilțu în Căianu Mic, Vancea în Vulturcni, Buteasa și Magogea, Rednic în Urișor, luga în Dobric și Jimbor, Mihalca în Mănăștur ș. a.

în anii 1700 - 1731 emigrează membri de-ai familiilor: Albu de Apșa (Dobâca). Albu de Ferești (Moldova, Polonia, Năsăud și Sătmar), Andreica de Vișcu (Dobâca, Beclean, Dej, Polonia și Moldova), Balea (Vamfalău, Chiuzbaia, Ungureni, Lăpușul Unguresc), Bârlca (Gâlgâu, Apa, Mediașul Aurit), Bârsan (Moldova, Urminiș), Bența (Ardău, Carci). Bercia, alias Erdeu (Oradea și Aparștău), Bercia de Giulești (Săcălășeni, Nicul a, Bixad și Gârbău), Berinde (Cuztlrrioara, Dindileag, Certeza), Bilțiu (Caianul Mic, Sita), Bilț-Vișeu (Mălini Dindileag, Șintereag, Salva), Bizău (Prilog, Suci), Bledea (Sălaj), Bococi (Remetca, Bârgău, Arpaștău, Silvaș), Bodnar (Beclean, Rebra), Boilă (Sătmar, Șintircag, Mireș, Târnavc), Bora (Mălini, Santău, Ardeal), Borca (Baia Mare), Borodi (Vama, Mestecini, Mocira, Reteag, Suci), Bota (Finteuș, Beclean, Felciu. Cernești), Bud (Fernezei, Suci de Sus, Lăpuș, Rogoz), Buftea (Remetea, Reteag, Sânicoadă), Buga (Sătmar), Burnar (Salva, Rebra, Beclean), Ciceu (Ungureni). Ciplea (Selciu), Cionca (Mireșul Săsesc), Ciuban

(Aluriș, Cluj, Mălini, Rusul de Jos), Coman (feleiu, Dej, Lăpușul Unguresc, Mediașul Aurit, Bârgău, Moldova), Cosrna (Cicârlău, Beclean, Săsari, Aluriș, Caianul Mare, Mintiul Gherlei, Cristur), Cozuc (Michehaza), Chindriș (Solnoc interior, Strâmbu, Nicula, Marghita, Rogoz, Boiereni, Sucuiu, Mintiul Gherlei, Bistrița), Demian alias Gorzo (Arpaștău, Silvaș), Dan (Zagra, Hunedoara), Danciu (Moldova, Cărei), Dăncuș (Negrilești, Iclod), Drăguș (Sătmar), Duma (Chioar, Gardani), Dunca (Săsari, Râușor, Bihor), Faur (Sătmar), Feir din Giulești (Mocira, Bihor), Feir de Uglea (Bixad, Bihor), Filip (Dobâca), Florea (Solnoc interior, Lăpușul Unguresc, Reteag, Mocod, Chiuza, Mureș, Ungaria), Giurgiu Gherheș (Groși), Giurgiu de Uglea (Pișcolț, Lăpușul Român), Gogea (Gherla, Cicârlău, Dobrițan, Diosâg, Turda, Mălini), Grecu (Nimigea Română, Coșbuc, Năsăud, Polonia, Moldova), Grad (Cluj, Polonia), Griel (Perișori, Giurgești, Nireșul Săsesc), Hodea (Gherla), Hodor (Lucăcni, Sâghi, Girolt, Dobricel), Hojda (Moldova), Ilotico (Reteag), Hrilior (Sătmar), Huzău (Sălaj), I azar (Bistrița), Leordean (Mocira, Ardeal, Bihor), Magdău (Telciu), Malina (Telciu, Solnoc interior. Moldova), Man (Iclod, Reteag, Poiana Lăpușului, Surdești, Botiz, Sâghi), Mărginean (Cicârlău, Bosânta, Chiuzbaia, Bucovina), Marchiș (Sălsâg, Târnavă), Mariș (Aluriș, Remetca, Lăpușul Unguresc), Mârza (Chioar, Mihalca, Sasfalău), Mihali de Apșa (Hășdate, Baia Mare, Arpaștău, Ungvar), Mihali de Borșa (Polonia, Moldova), Mircca (Domnie), Nan (Ungaria, Polonia), Năsui (Beclean, Rusii de Jos), Negrită (Pișcolț, Silvaș, Bixad, Lăzărni); Nemeș (Șomcuta, Vezend, Gherla, Rogoz), Onița (Chioar), Pârja (Sălaj), Pașcu (Rusu de Sus), Petrovanu (Reteag, Săsam, Plopiș. Moldova), Pop alias Popa (Chiuzbaia, Baia Sprie, Oradea), Pop de Sarasău (Dindilcag, Carci), Pop de Viseu (Beclean, Mălini). Popan (Aluriș, Hideaga, Finteuș, Bozânta), Popilean (Ardeal Sătmar, Ungaria), Radu de Cornești (Cluj, Dobâca, Surdești). Rednic (Oradea, Cluj), Rișcu (Ugocea, Oradea, Mânăștur, Comârzana, Bogata, Bixad), Roman de Drăgoiești (Bereg, Chioar), Roman de Descți (Valea lui Mihai, Tăuții de Jos, Baia Mare. Chiehiș), Rus

(Transilvania), Șan dor de Călinești (Transilvania), Șerban (Făurești), Șiirian (Dobâca, Ilașdate Marghita, Mintiul Gherlei), Stan (Cărei), Stanca (Aluriș), Stiopei (Ielod, Valasut, Larga), Șușca (Rusu de Jos, Fiat, Piatra, Hadad. Mititei), Tegzea (Dej, Chioar, Ugocea), Lenchiș (Mireș Mesteceni, Ungureni), Tibil (Cernești), Timiș (Moldova.

Polonia), Tite (Târșolt, Bihor, Arad, Selsu), Tomoiaga (Aluriș, Cluj, Moldova), Turcuș (Poci, Polonia), Tupița (Pintic), Turda (Arpașău), Tăuțeni (Mesteceni, Hemetea), Ungur (Ungureni, Mikehaza, Cristur, Mălini), Urda (Mikehaza, Mocira, Mediașul Aurit), Varcea (Chiuzbaia, Bogata, Mureș, Ungaria), Verdeș (Mikehaza, Craifălău, Cărei, Mălini), Vlașin (Teici, Târpeiu, Moldova, Polonia), Zubașcu (Arpașău), Iurca (Ardeal, Chioar, Mireș), Ivașcu de Ieud (Polonia, Ardeal, Bărgău, Piatra), Moga alias Simon zis Pop (Strâmbu și pe Valea Erului).

După cum rezultă și numai din puținele date arătate mai sus, Maramureșul a fost un izvor nesecat, de unde s-au alimentat în tot decursul veacurilor elementele românești din toate provinciile învecinate, dar mai ales Chioarul, Sătmarul și Bucovina. Dintre bărbații și luptătorii naționaliști mai de seamă pe care i-au dat neamului familiile maramureșene emigrate pomenim pe: Poetul Andrei Mureșanu alias Chindriș, ziaristul Iacob Mureșanu alias Chindriș, Mitropolitul Ioan Van cea de Buteasa, vicarul Năsăudului Grigore Moisil, alias Moiș, Ioan Dunca, consilier guvernial al Bucovinei, Paul Dunca, consilier guvernial al Ardealului, Iuliu Dunca, general în armata română, Carol Dunca, luptător în armata lui Garibaldi și în războiul franco-prusac, colonelul Petrovan, eroul de la Plevna, canonicul Grigore Mihali din Blaj, Mihai Șerban, Alexandru Erdos și Ștefan Biltiu din Gherla, Dr. Teofil Dragoș, Mihai Șerban, fost ministru, Dr. Dumitru Man, profesor de teologie, profesor A. C. Cuza din Iași după mamă Coroiu din Oncești, vicar Ștefan Buzila din Năsăud după mamă Rus din Săliște, Mons. Dr. Emil Iuga, canonic în Cluj, Egumen Leon Man din Nicula, dascălul Gherasim Vida din Moldova, și mai mulți alții al căror nume ne scapă.

22. Starea culturală și legăturile cu Principatele și cu Ardealul în sec. al XVII-lea. Vicecomitele Mihai Balea

Românismul s-a menținut intact pe văile Vișcu, Iza, Maia și Cosău. Cu toate încercările repetate, Muncaciul nu a reușit să plaseze preoți ruteni în satele de pe aceste văi. La îndemnul preoților români, ajutați de dieci (cântăreții bisericii), poporul s-a obișnuit ca în duminici și sărbători, precum și în serile lungi de iarnă să se adune în biserici, unde învăța cântări bisericești și după puțină vreme se iniția în arta scrisului și a cititului. În 1778, erariul a zidit școli în satele de pe domeniile sale, acordând ajutoare însemnate pe seama învățătorilor, între care figurează și învățătorii români din Crăcești, Slatina, Ocna Șugatag, Strâmtura, Vad și Vișeu de Sus. Inițiativa erariului a fost imitată în curând și de frunțașii celorlalte sate românești, colectând de la popor fondurile necesare pentru zidirea școlilor și pentru întreținerea dascălilor. În lipsă de dascăli localnici, comunele au adus dascăli din alte regiuni, cum găsim în 1793 în Strâmtura pe dascălul Ioan Voitor din Cărei. În anii 1733 - 1780 funcționează la școala trivială din Maieru Popa Cosma din Maramureș.

Numai datorită unei puternice activități culturale românești s-a putut întâmpla să se românezeze și câteva familii străine, din care pomenim familiile Gyenge de Csikjenofalva, stabilită în Petrova, și baron Picler, stabilită în Rozavlea. Prima ne-a dat mai mulți intelectuali, între care și 3 protopopi români. A doua, descendentă din cea mai înaltă nobilime austriacă, azi nu mai are decât membri țărani români.

Legăturile cu Moldova sunt continue și intense. În 1729 boierul Lupu de Petrova avea soție pe Maria Voița din Suceava. În 1780 Ludochia, fiica lui Ioan de Petrova, era călugăriță în Moldova; în 1782 Ileana lui Vasile de Petrova petrecea la rude în Moldova; în 1789 Ionița Voița din Suceava făcea inscripții și lega cărți în Maramureș; în 1828 autoritățile ordonă punerea în carantină a mai multor femei din Budești, care au petrecut mai mult timp în Bucovina, unde grăsea ciurma ș.a. Bisericile își mai

procură cărți din Moldova, iar negustorii cercetează târgurile moldovenești. Timotei Bora din Vieșul de Jos cumpără o Cazanie la târgul din Hârlău, iar în 1769 Popa Grigore din Borșa cumpăra mai multe cărți bisericești de la dascălul Cinarie din București Mănăstirea Moisei cumpără în 1727 un Antologhion, „în zilek Măriei Sale luminatului Domn Mihai Rakoviță”, iar în 174 cumpără un Triod, „în zilele Măriei Sale luminatului Doinii Nicolae Voievod” (Mavrocordat). Constantin Brâncoveanu dăruiește un potir Mănăstirii din Biserica Albă, iar în 1716 in potir este dăruit bisericii din Săcel de către: „Ștefan Cantacuzino”

Domn al Țării Românești, spre pomenirea numelui și ispășenia sufletului Măriei Sale".

Cărțile bisericești ieșite din tipografia Blajului găsesc de la început o mare căutare în Maramureș. La biserici se mai păstrează și azi o mulțime de cărți blăjene din primele ediții, din care pomenim următoarele: Apostolul (Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Biserica Albă, Borșa, Botiza, Breb, Budești, Călinești, Ferești, Leordina, Nănești, Oncești, Ocna-Șugatag, Rona de Jos, Săliștea de Sus, Sighet, Strâmtura, Valea Porcului, Vișeu de Mijloc și Vișeu de Sus), Evanghelia (Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Biserica Albă, Botiza, Călinești, Dragomirești, Leordina, Moiseiu, Ocna-Șugatag, Rona de Jos, Săpâța, Sighet, Sarasău, Slatina și Strâmtura), Octoich (Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Bârsana, Biserica Albă, Borșa, Botiza, Dragomirești, Glod, Ieud, Ocna-Șugatag, Petrova, Rozavlea, Săliștea, Săpâța, Sarasău, Șieu, Strâmtura și Vad); Triodion (Apșa de Jos, Bârsana, Botiza, Budești, Cuhea, Desești, Glod, Nănești, Ocna-Șugatag, Poienile Izei, Rona de Jos, Sighet, Slătioara, Slatina, Valea Porcului și Vișeu de Mijloc); Minologhion (Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Biserica Albă, M-rea Moisei, Moiseiu, Ocna-Șugatag, Poienile Izei, Săliștea, Sarasău, Slatina, Strâmtura și Valea Porcului); Pentecostar (Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Bârsana, Berbești, Borșa, Cuhea, Glod, M-rea Moisei, Ocna-Șugatag, Săliștea, Sarasău, Slătioara, Strâmtura, Vișeu de Mijloc și de Sus); Biblia lui Bob (Apșa de Mijloc, Berbești, Breb, Borșa, Budești, Bârsana, Glod, Moiseiu, Săliștea, Săpâța, Slatina, Vișeu de Mijloc și de Sus); Catavasier (Apșa de Mijloc, Bocicoiel, Borșa, Botiza, Berbești; Călinești, Hărniciești, Leordina, M-rea Giulești, M-rea Moisei, Oncești, Petrova, Poienile Izei, Săliștea, Șieu, Vad, Văleni și Vișeu de Mijloc); Strașnic (Apșa de Mijloc, Bârsana, Berbești, Biserica Albă, Cuhea, Desești, Ferești, Ieud, M-rea Moisei, Oncești, Petrova, Rozavlea, Săpâța, Săliștea, Sarasău, Sârbi, Șugatag, Șieu, Sighet, Slatina, Slătioara, Strâmtura, Valea Porcului și Vișeu de Mijloc); Polustav (Apșa de Mijloc și Cuhea); Antologhion (Rona de Jos); Ceaslov (Crăcești, Șieu, Strâmtura și

Valea Porcului); Euchologhion (Borșa, Călinești, Slătioara și Vișeu de Mijloc); Liturghiei* (Rozavlea, Săliște, Sighet, Văleni și Vișeu de Jos); Molitvelnic (Rozavlea); Psaltirea (Bârsana și Poienile Izei).

Pentru câștigarea acestor cărți, preoții veneau uneori personal până la Blaj, ca Popa Nicolae din Apșa de Mijloc, care în drum spre Blaj cumpăra în 1773 cu 34 fl. un Mineiu de la Popa Fremia din Turda, iar Popa Filip Opriș din Călinești, mort în 1795, a mers de 3 ori în Ardeal după un Antologhion. Pentru buna întreținere a cărților bisericești, găsim în 1728 pe Popa Merentie din Călinești, mare meșter în legatul cărților, apoi pe Ioniță Voița din Suceava, care în anii 1766 - 1786 a legat cărți în Călinești, Cornești, Desești, Hărnicești, Iapa și Sârbi. Tot în acest timp întâlnim și un însemnat număr de pictori și zugravi bisericești, cum erau: Radu Munteanu și Gheorghe în 1760, zugravii bisericii din Desești, în 1775 Ștefan Radu, zugravul bisericii din Săliște. în 1779 și 1800 Filip și Mihai, zugravii bisericii din Strâmtura, în 1769 Alexă, zugravul bisericii din Berbești, în 1808 Teodor Hodor, pictorul mai multor icoane bisericești din Bârsana și Cornești, în 1810 Ioan Plohod, zugravul unei icoane bisericești din Bocicoiel, în 1812 Ioan Opriș, pictorul altarului bisericii din Budești, ș.a. Un Vasile Hojda din Maramureș cutreieră satele de pe Valea Someșului, pictând între altele biserica din Iiwa Lcșu, unde în 1785 compune un pomelnic al ctitorilor, scris cu roșu și cu mult meșteșug, care se păstrează în muzeul grăniceresc din Năsăud, precum și un sfânt aieru Zugrăvitul bisericilor și al icoanelor sfinte se face în Maramureș „pe cheltuiala boierilor și jupâneseilor”, dar foarte des și pe cheltuiala „porțieșilor”

Hrana sufletească pe care n-au putut-o găsi la Muncaci, Sighet, Casovia și Pesta au găsit-o maramureșenii la Blaj, de care i-a apropiat episcopul Atanasie Rednic. Acesta era fiul lui Ioan Rednic din Giulești, jude de tablă, și al irinei furca de Călinești. Născut la 18 februarie 1722, a fost botezat de protopopul Andrei Rednic din Giulești, iar ea naș a avut pe Teodor Pârja și soția sa Anastasia Rednic, străbunii mamei mele. După terminarea studiilor superioare la Viena, Atanasie Rednic se călugări la Muncaci, apoi în 1750 s-a șezat în mănăstirea din Blaj. El a funcționat, imediat după deschiderea lor, ca profesor la școlile din Blaj, pentru elevii cărora ținea și exortațiile din duminici și

sărbători. Ca vicar al iui Pavel Aron, a introdus în alimentația călugărilor numai bucate albe și le-a impus portul camilavcei. În 1764, fiind ales de episcop cu 9 voturi - față de 72 voturi ale lui Klain, 90 ale lui Grigore Maior și 15 ale lui Caliani a plecat la Muncaci, pentru a se hirotonisi de episcop. De aici a venit în Maramureș ca să-și vadă mama și frații, apoi a plecat în procesiune la Blaj, unde s-a instalat la 13 noiembrie 1765. În cei 8 ani de păstorie, episcopul Rednic a făcut mai multe vizitații canonice, a sprijinit școlile și tipografia din Blaj, a dotat preoțimea cu porțiuni canonice și a obținut un ajutor de 10.000 fl. Tot la intervenția sa și-au deschis porțile și pentru tinerii români orfelinatul Theresianum din Sibiu și Colegiul Pasmaneum din Viena, iar pentru școala română din Năsăud s-au numit profesori români. După cum scrie Samuilă Clain, Atanasie Rednic „a petrecut o viață cucernică, hrana lui de când s-a făcut călugăr numai cu legume și ulei a fost, slujea episcopoește și din acel timp așa slujbă episcopoeascănu s-a mai întâmplat”.

Boierii din Maramureș s-au interesat de aproape și de soarta fraților lor din ținutul Năsăudului, ale căror libertăți erau neconținut sabotate de sașii din Bistrița. În Maramureș, boierii au organizat cete de voinici, care pustiau moșiile sașilor, ajungând să facă incursiuni până în Ciuc. Vitele răpite erau plasate în grajdurile boierilor, unde organele polițienești nu aveau intrare. Munții răpiți de sași de la români erau păscuți de turmele maramureșene. Sașii, neîndrăznind să se împotrivescă personal încălcărilor de hotar ale maramureșenilor, au recurs la ajutorul țăranilor români din satele învecinate. Aceștia însă refuzau să intervină, sub pretextul că nu ei trag foloasele din munți. Unele sate de pe Someș arendau munți în Maramureș, ca bunăoară comuna Ilva-Leșu arenda muntele Piciorul Dancului, care după mai mulți ani de folosință a intrat în proprietatea ei. Desele conflicte dintre Maramureș și Bistrița au provocat un mare litigiu de graniță, pentru aplanarea căruia s-au ținut tratative în anii 1635 - 1638 și 1762 - 1768, care însă nu au dus la nici un rezultat. În fine, în 1815 s-a instituit o comisie mixtă, care în colaborare cu

reprezentanții comunelor interesate a stabilit definitiv și la fața locului actuala frontieră dintre cele două ținuturi românești.

În 1755 se răscoală românii din districtul năsăudean, nemaiputând să suporte tirania sașilor. Tulburările au ținut până la 1762, fiind sprijinite și de boierii maramureșeni în frunte cu vicecomitele Mihail Balea din Ieud, unul din cei mai bogați boieri și descendent din Balcu Vodă. M. Balea și-a început cariera ca avocat, apoi, intrând în administrație, devine pretore, apoi în anii 1758 - 1767 vicecomite. Cunoscând la perfecție limbile latină, germană și maghiară, a înaintat în intersul someșenilor mai multe proteste și memorii guvernului din Ardeal și curții imperiale din Viena. Reprezentanții someșenilor la Balea erau Pop Macavei a Florii din Mocod, Pașcu Pinteș și Ștefan Cutie din Feldru. În ianuarie 1758, aceștia se aflau în Ieud, unde Balea, ajutat de patru avocați, a redactat mai multe memorii, apoi le-a dat bani de drum și i-a trimis în delegație la Viena. Totdeodată i-a prevăzut și cu următorul pașaport: „Praesentium Exhibitores Pop Macavei, Paski, Pintye et Stephanus Kutye ey Inclyto Principatu Transilvaniae, Districtu autem Bistritzensi, Nobis vicino oriundis et Wiennam Austriac certo in negotio praefato districtui communi proficiscentes tamquam ex loc Deigratia salubri et ab omni pestifere luis contagione immuni movcentes, pracsentibus passuantur et ut eisdem ubique liber passus et rcpassus concedatur, Sacro Caesareo Regiae Majcstatis fidelibus competenti recomandantur. Sighet in Marmatiis Die 15 Ianuarii 1758, Michael Balya de Jood". Delegația a sosit cu bine la Viena, unde cu ajutorul canonicului Grigore Maior a obținut audiență de la împărăteasa.

Sașii continuând persecuțiile, Balea a intervenit personal în favoarea românilor, scriind o filipică magistratului din Bistrița. La aceasta sașii au pornit o goană nebună împotriva lui Balea, denunțându-l de instigator al dezordinilor din district. Consilierul guvernial Ioan Lazar sfătuiește pe sași să pună mâna pe ceva scrisori de-ale lui Balea, pentru a-l avea la mână. La 20 iulie 1761, la ordinul guvernului, o comisiune anchetează cazul și ascultă sub

jurământ o mulțime de țărani din 23 de sate. Nu s-a găsit însă nici unul care să trădeze pe Balea, ori să mărturisească ceva compromițător la adresa lui (cf. V. Sotropa o.c. și **Răvașul** Cluj 1908, nr. 3). Numele lui Balea îl citim pe un potir dăruit de el în 1780 bisericii din Ieud (furat de niște hoți în 1936), precum și pe un Triod dăruit în 1781, dăruit tot de el aceleiași biserici. El n-a avut decât o fată, pe care voia să o mărite cu nepotul său Ioan Balea, pe care-l purtase la școlile înalte din Bologna; însă fata s-a măritat cu pretorele Săpânțan.

23. Revoluția din 1848. Revolta țăranilor împotriva lui Kossuth

Lipta dusă cu ajutorul calvinilor împotriva episcopilor ruteni a creat deja în sec. al XVII-lea o identitate de interese între nobilii români și cei unguri, care prin frăția de arme din revoluția lui Râkoczy s-a transformat într-o amicitie tradițională româno-maghiară, care a fost neconținut alimentată de școlile din Sighet. Această situație prezenta un pericol neînsemnat pentru români, atâta timp cât în școli și administrație se întrebuița limba latină. După înlocuirea limbii latine cu cea maghiară, șovinismul maghiar, susținut cu toată tăria de Muncaci, a exercitat o influență dezastruoasă din punct de vedere național pentru mulți din tinerii români, siliți să cerceteze acum școli ungurești. Intelectualitatea română ajunge în situația nenorocită de a-și alimenta sufletul numai cu slovă ungurească și, cu puține excepții, de a nu avea ocazia să citească cărți românești. Printre intelectualii români erau totuși multe conștiințe treze și voințe hotărâte, dar neputincioase față de atotputernicia oficialității maghiare, care pe lângă mijloacele de reprimare mai avea alături de ea și enorma majoritate a locuitorilor din Comitat.

Românii, ruși de frații lor, deposedați de marile moșii și de instituții culturale proprii, ajunși în minoritate pe pământul locuit și stăpânit odinioară numai de ei, erau siliți să-și ascundă orice

sentimente de emancipare culturală și națională ori să se mute în regiuni cu majorități românești.

Un Gherman Vida din Iapa, traducătorul în românește al unei gramatici franceze și posesorul unui manuscris al Cronicii lui Șincai, cumpărat la o licitație în Viena, a fost silit să se adăpostească în Moldova, ca dascăl la copiii vornicului Vasile Alexandri și ai lui Ilie Kogălniceanu, în care calitate a tipărit la Iași manuscrisul cronicii până la anul 1000. Un Ioan Buteanu, destituit din funcțiune și dezmoștenit de tatăl său pentru sentimentele sale românești, a fost silit să se stabilească ca avocat în Abrud. Tatăl acestuia era funcționar la Comitat și, fiind recăsătorit cu o ungueroaică calvină, și-a trimis fiul să-și facă studiile în mediu străin, la Zagreb și Budapesta, unde să uite vorba românească. La Abrud, Buteanu a ajuns în legătură cu Iancu și ceilalți fruntași naționaliști, iar în timpul revoluției a fost prefect de Zarand și a fost ucis mișelește la Hălmagiu de maiorul Hatvany. Descendenții fraților vitregi ai lui Buteanu poartă numele „Bottyán” și aparțin religiei calvine.

Aceasta era situația în Maramureș când, în 1848, izbucni revoluția maghiară condusă de Ludovic Kossuth, care ca fiu de avocat din Sătoraljaujhely, avea legături vechi cu fruntașii români din Maramureș. Kossuth reuși să convingă pe intelectualii români că prin lupta împotriva Austriei urmărește și un scop românesc, că în acțiunea aceasta este sprijinit de un număr mare de fruntași ardeleni și că a început tratative cu capii revoluției din Principate, pentru a înjgheba un front comun maghiaro-român. Asigurările date de Kossuth, precum și prezența continuă a lui Nicolae Bălcescu pe lângă guvernul revoluționar au determinat intelectualitatea română să se pună în slujba revoluției ungurești, în consecință, fostul vicecomite Gavrilă Mihali, fiul protopopului Ioan Mihali din Ieud, a fost numit prefect de Maramureș și comisar guvernial cu depline puteri peste Maramureș, Sătmar. Chioar și Năsăud, iar comitetul revoluționar din Maramureș a fost pus sub președinția lui Iosif Mau, fiul fostului vicecomite Vasile Man din Șieu. Totuși Maramureșul n-a putut să pună la dispoziția

revoluției decât un singur batalion de honvezi, compus din cetățenii orașelor regești și pus sub comanda maiorului Gavni Várady. Restul miliției a trebuit să rămână acasă, pentru menținerea ordinii și mai ales pentru înfrânarea revoltelor țărănești.

Țărănimea română din Maramureș, conștientă de pericolul ce-i venea din partea ungarilor și alimentată cu idealismul care-i stăpânea pe frații ei din ținutul Năsăudului, organizați din 1763 într-un regiment grăniceresc românesc, a refuzat categoric să facă cauză comună cu conducătorii ei, declarând că intelectualii ei împreună cu Comitatul sunt vânduți ungarilor, de la care le vin toate relele. La 30 sept. 1848, borșenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie și alungă jandarmii din comună, precum și pe comisarul Ludovic Jura, încredințat cu recrutarea celor 23 moiscieni și a celor 58 borșeni. La aceasta pleacă la Borșa pentru restabilirea ordinii o companie de soldai, unguri din Teceu, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca și cu Ioan Săpânțanu, președintele curții marțiale, împuterniciți de a recurgi la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borșeni înarmați cu furci, securi, coase și pari. Conducătorii borșenilor arătară lui Mihalca un document semnat de colonelul Urban și de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declarația că și ei sunt prieteni cu împăratul, precum și arătarea vulturului cu două capete din partea ofițerilor unguri au dat greș. În cele din urmă, Mihalca împreună cu soldații a fost silit să se retragă la Vișeu.

A doua zi Borșa a fost ocupată de căpitanul Binder însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la Năsăud 300 de borșeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând au sosit la Vișeu pentru întărire 1.526 de ostași unguri, din care 600 erau din orașele regești, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borșenii au scris lui G. Mihály că sunt gata să se supună, dar numai cu condiția să nu fie obligați să-și calce jurământul dat împăratului și nici să fie recrutați în armata lui

Kossuth. Totuși la 28 oct., ora 14, în fața forței superioare, Borșa a capitulat. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihali, ca față de români să se procedeze numai cu blândețe și cu vorba bună, românii de pe valea Vișeuului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluționară.

La începutul lui oct. au coborât la Săcel 130 de grăniceri români și, la chemarea lor, au plecat la Năsăud sute de țărani de pe Iza ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată și, găsind la Săcel 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reușit să-i împrăstie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuși spiritele nu s-au liniștit și trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba mai mult, poporul din Dragomirești a spart capul notarului Iosif Balea pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în Ieud, la protestul lui Chindriș Ionaș, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii a fost trimis comandantul Vârady în fruntea batalionului său, cu care la 7 dec. ocupă Bârsana, Strâmtura, Rozavlea și Șieul. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borșenii și cerea să i se admită distingerea satului și împrăștierea populației sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece pe lângă opreliștea dată de Mihali, a mai trimis vorbă și maiorul Urban, că dacă se va atinge cineva de viața și avutul țăranilor români, credincioșii împăratului, va năvăli cu toate forțele ce dispune în Maramureș și pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Vârady s-a mulțumit să ocupe Ieudul, Cuhea, Dragomireștii și Săliștea, iar la 13 dec. ocupă și Săcelul, distrugând totodată drumul ce lega Dragomireștii de Telciu. În Săcel încă s-a înființat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borșa.

Pe Mara și Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din Budești și fruntașul Pop Andraș al iui Toader din Giulești, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la Năsăud pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza și Vișeu și după ce intervenția personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populația de pe Mara și Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat la Budești o tabără de concentrare. La 5 dec. se semnalează tulburări la Petrova și autoritățile iau măsuri ca revoltații să fie opriți pe dealul Herca, ca nu cumva, uniți cu cei din Rona de Jos, să atace Sighetul. Nemulțumiri și tulburări au izbucnit chiar și în sânul populației din Sighet, care într-o noapte a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostași încredințați cu paza orașului. După aceasta tulburările au încetat de tot, iar populația a fost lăsată în pace, cu excepția celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârșitul revoluției. Maramureșenii au luptat numai alături de împărat și sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă și bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiștilor de pe Vișeu. Steagul a fost ros de șoareci, fiind păstrat în camera cu alimente, însă ruda. steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova.

La 12 dec. Alexandru Lazar din Apșa raportează că doi ruteni din Frasin, care au dormit la Vlad Nicoară al Nichitei, au declarat că la frontieră se află 8.000 de muscali, care au trimis vorbă că vor intra în județ și vor pedepsi aspru pe cei care au comis silnicii față de borșeni și săceleni. La 22 dec. se ordona preoții să facă rugăciuni pentru ostașii morți în lupte și să țină poporului predici pentru a-i însufleți dragostea de libertate. La 18 mai 1849 preoții primesc ordin ca timp de 3 săptămâni, în duminici și sărbători, să țină predici patriotice, să facă procesiuni solemne și să roage pe Dumnezeii să binecuvânteze armele maghiare și să rușineze pe dușmani, iar miercurile din a treia săptămână să se țină post aspru pentru a merita ocrotirea lui

Dumnezeii, joile să se facă vecernii, iar preoții, îmbrăcați în odăjdii, să vorbească poporului și clopotele să se tragă prelung, ca sunetul lor să pătrundă adânc în inima credincioșilor. La 27 iunie se ordonă război cruciat împotriva muscalilor, dar în Maramureș nu se mișcă nici un om. La 28 iulie parlamentul votează în 14 puncte drepturile naționale ale popoarelor nemaghiare, iar a doua zi Comitatul trimite delegați pe plase ca să-i explice poporului hotărârile guvernului maghiar. Din delegații au făcut parte vicarul Anderco Petru, avocatul Fabian Ioan, preoții Mihali Ion, Mihali Laurenți, Lazar Alexandru, Pop Simion, Pop Vasile. Pop Ilic, Bud Ioan, Tomoioaga Ioan, Simon Ștefan, Marina Vasile, Opriș Ioan, Opriș Filip, precum și întreaga intelectualitate ruteană. Delegații au plecat acasă tot fără de nici un rezultat practic, românii rămânând statornici în hotărârea luată la începutul revoluției. Revoluționarii din Maramureș au mai rezistat până la 25 august, când s-a ținut ultima ședință a congregației, prezidată de G. Mihaly. În cursul acestei ședințe, Mihaly și-a dat demisia, declarând că deși a fost absent din comitat, a făcut totul ce i-a stat în putință pentru pacificarea și bunăstarea poporului maramureșean. S-a ordonat apoi rechemarea paznicilor de la hotare, desființarea taberelor de concentrare, eliberarea prizonierilor, dezarmarea ostașilor, iertarea fugarilor și a dezertorilor și permiterea întoarcerii acestora la familiile lor. Cu aceasta începe regimul absolutismului austriac, care a trezit la o nouă viață națională sufletul adormit al strănepoților lui Dragoș și Bogdan.

Sub absolutism, Maramureșul a aparținut circumscripției imperiale Kașovia. Primul ordin s-a referit la predarea tuturor armelor și a bancnotelor kossuthiste din Maramureș și comitatele superioare, s-au adunat două milioane și jumătate de fl., care, împachetate în 17 lăzi, au fost duse și nimicite la Muncaci. A început apoi un proces pentru judecarea participanților la revoluție. Fruntașilor români G. Mihali, I. Man, V. Mihalca și protopop Simion Pop li s-au confiscat averile și au fost judecați la închisoare, petrecând 8 luni în temnița din Muncaci. În 1852,

Francisc Iosif I a vizitat Maramureșul, rămânând dezgustat de marele număr de jidovi întâlnit la Sighet. Cu această ocazie, foștii revoluționari au înaintat împăratului un memoriu, cerșindu-i grația preaînaltă. Peste 4 ani, împăratul a binevoit să acorde o amnistie generală tuturor revoluționarilor din Maramureș și să le restituie toate moșiile confiscate.

În 1852, Sighetul avea 1.000 de case cu 1.250 familii și 7.300 suflete, din care 2.460 rom. cat., 1.690 gr. cat. români și ruteni, 1.600 calvini și 1.500 jidovi. La 10 aug. 1859 un incendiu uriaș a mistuit 82 de clădiri din centrul orașului, cauzând pagube de o jumătate milion fl. între clădirile nimicite figurează palatul administrativ al comitatului, palatul cu etaj al liceului reformat și biserica calvină, împreună cu vestitele sale frescuri bizantine, ale căror copii se păstrează în muzeul național din Pesta. Clădirile din centrul orașului au mai fost nimicite de incendiu la 4 mai 1872, după care s-a înjghebat corpul de pompieri voluntari, care a putut să pună stavilă ravagiilor provocate de incendii.

24. înființarea Vicariatului Român, a Asociațiunii și a Preparandiei

În 1853 se înființează la Gherla o episcopie de credință romană și cu tradiții românești. La 6 sept. 1856 parohiile românești din Maramureș, Sătmar și IJgocea, în număr de 94, se dezmembrează de Muncaci și se alipesc eparhiei românești. Secretar referent pentru parohiile românești era la Muncaci Mihail Pavel, care trecu în aceeași calitate la Gherla. Primul rezultat al descătușării lanțului de robie ruteană a fost că la școala română din Năsăud în anul școlar 1856 - 1857 găsim deja pe următorii tineri maramureșeni: Alexandru Chindriș, Paul Chindriș, Ioan Coman, Gavril Cupcea, Petru Mihali, Iacoh Bârlea, Simion Danci, Ioan Drăguș, Ioan Ghenghea, Bazil Miclea și Ioachim Pinteș.

Sfârșitul rușinos al revoluției, atitudinea ostilă a țărânilor față de revoluția ungarilor, numeroasele pilde de eroism date de

vitejii lui Avram Iancu ș. a. au fost admirabile subiecte de meditat în lungile zile de închisoare pentru nobilii români din Maramureș. Înțelegând greșeala făcută, ei părăsesc temnița cu hotărârea neclintită de a-și închina restul vieții intereselor mari ale neamului lor. Programul de munci era concretizat de Aloiziu Vlad în lozinca sa: „Cel ce se leapădă de naționalitate este mai rău decât un animal, căci acesta ține cu cerbicie la rasa lui”.

După 11 ani de întrerupere, în 1860 se restabilește viața constituțională în Maramureș, prin care majoritatea funcțiilor de conducere ajung iarăși în mâna românilor. În fruntea Maramureșului ajunge Iosif Man, numit comite suprem. La 13 dec. se convoacă adunarea de constituire a congregației, care alege următorii funcționari: Vicecomiți: Iosif Săpânțanu și Gavril Vârady, prim-notar: Gheorghe Iura; notar Petru Mihali, prim-pretori: Vasile Mihalca, Ioan Iurca, Iuliu Stoica, Hatfaludy Alexandru și Horvât Carol; pretori: Mihali Rednic, Sigismund Pop, Alexandru Săpânțan, Ludovic Iura, Ioan Dunca și Szollosy Ca rol; judecători: Petru Man, Gavril Mihalca, Ioan Gvenge, Ludovic Sândor, Gheorghe Vinț, Ioan Ciplca și Ștefan Tegzea; judecători de tribunal: Emeric Săpânțan, Petru Lipeanu, Gheorghe Anderko, Ilie Bozga de Kovâsv, Ștefan Mareuș, Ioan Teodorovici și Carol Bozga de Kovássy; arhivar, Grossszschmidt Emeric. Fostul comisar Gavrilă Mihali a fost numit membru în locotenența ungară, apoi a trecut la suprema curte de casație. În aceste situații înalte, el a ajutat foarte mult cauzei românești din Maramureș, în interesul căreia a acceptat și însărcinarea odioasă de informator secret al Vienei, primind pentru aceasta o remunerație de 1.500 fl anual (cf. Egy regi feljegyzes, Budapesti Hirlap, 21 noiem. 1905). În 1861 Ioan Iurca ocupă funcțiunea de vicecomite, iar Iosif Man trece ca reprezentant al Comitatului la Centru, unde rămâne până în 1865, când și-a reocupat funcțiunea de comite suprem. Prin această repartizare a funcțiilor s-a recunoscut superioritatea elementului românesc și dreptul său de a conduce și de a domina viața publică din Maramureș.

În 1860 Episcopul Ion Alexi vizitează Maramureșul și dispune ca la școlile confesionale românești să fie numiți numai învățători români. Totodată el a stăruit să se scoată din uz limba slavonă, care încă se întrebuința în mai multe biserici românești. În predicile sale a îndemnat pe preoți să iubească și să cultive frumoasa și dulcea limbă românească, care este singura limbă liturgică, din toate limbile vorbite, fiind canonizată în 1700 de Roma și destinată astfel să trăiască prin catolicism până la sfârșitul veacurilor. A mai obligat pe preoți să comande cărți liturgice românești și să nu mai întrebuințeze cărțile slavonești și rusești. La 29 iunie 1863, episcopul Alexi moare de pneumonie și îi urmează Ioan Vancea de Buteasa, sub care s-a tipărit primul șematism românesc. Aceste dispoziții și pilde de naționalism românesc au găsit un puternic răsunset în sufletul preoțimii și al intelectualilor români din Maramureș.

Încă înainte de vizitația sa canonică, Ep. Alexi, auzind că 58 de preoți și intelectuali maramureșeni au cerut introducerea limbii maghiare în registrele cărților funduare, la 18 aug. 1860 a trimis următoarea circulară: „Limba cea mai dulce e aceea pe care o am supt eu laptele maicii noastre. Drept aceea numai acela este fiu adevărat al maicii sale care vorbește, folosește și prețuiește limba ei. Iară care fiu sau fiică aceste mai strânse datorințe ale Națiunii sale nu le împlinește, acela nu numai că arată înstrăinare, ci tocmai se face vânzătorul Națiunii și maicii sale. Aceasta e lepădare și rătăcirea fiului celui pierdut. Unul ca acesta nu este preot înaintea lui Dumnezeu și al oamenilor. Însuși D-zeu și Împărat ne-a dat și concis nouă acest drept național ca noi cu acela să trăim și să ne folosim și să ni-l păstrăm, spre fericirea noastră și stimarea dulcii noastre maice și a națiunii noastre române, de la care a renunța nimănu-i nu-i este iertat. Ne am crezut ochilor când am citit și am înțeles că în Marmația unii dintre preoți și mireni, care sunt povățuitorii poporului, au subscrib cerere la înaltul Minister pentru introducerea limbii maghiare în scrierea Protocoalelor funduare Care tocmai din intenția înaltului Regim pot și trebuie să se scrie în limba

română. Datorința noastră, a tuturor este a susținea limba româna aceasta a o învăța, studia și mai ales tinerimea cu cea mai mare diligență să se apuce de ea, și bine învățând-o, să se facă aptă de a putea ocupa vreun post în oricare dregătorie civilă. Deci nimănui nu-i este iertat a se lepăda de limba sa română. Dacă sa întâmplat, dară, ca unii preoți și mireni din Marmația au face acest mare păcat în contra Națiunii și a Sfintei Biserici, această faptă rea este foarte nesocotită, arătând răceala către Națiune către care până acuma au fost cu adevărată alipire. Pentru aceea cuget că acești câțiva preoți marmațieni au ajuns la pasul acesta prin înțelegere greșită, cugetând că în limba noastră nu ar fi iertat a se scrie cărțile funduare! Inșă cred că dânșii acuma cunosc că au făcut pași rătăciți. Așa dară să ne respectăm Limba cu toți, ca aceea să fie respectată și de străini!"

Tot Ep. Alexi a adus cu sine în Maramureș pe Mihail Pavel pe care-l lăsă ca protop al Sighetului. În 1861 s-a înființat și organizat vicariatul român al Maramureșului, împărțit în 6 protopopiate: Vișeu, Iza, Ieud, Mara, Cosău și Sighet, în frunte cu protopopii: Vasile Mihalca, Vasile Karácsony-Crăciun, Ion Mihali, Pop Ioan de Cig, absolvent al teologiei din Viena, Filip Opriș și Alexandru Lazar, care împreună cu vicarul formau consistorul vicarial. În fruntea Vicariatului a fost numit Mihail Pavel, care a fost silit să rezideze în Slatina, deoarece Sighetul n-a fost anexat Gherlei, fiind considerat - la intervenția Muncaciului și a frunțașilor maghiari - de parohie curat ruteană. Românii din Sighet au mai trebuit să lupte încă 15 ani ca să scape de sub jugul rutean. Petru Anderko, declarându-se de rutean, a continuat să funcționeze la Sighet în calitate de vicar numai al ruteniilor. După el încă mai urmează în vicariatul rutean un român cu numele Ioan Kovács de Rostoca, care la 25 noiembrie 1874 a fost numit de episcop la Ungvár. Vicariatul rutean din Maramureș a fost subîmpărțit în 10 protopopiate, cu reședințele la Sighet, Dolha, Hust, Delureni, Domnești, Duboșari, Boureni, Ta rus, Ariniș și Rahău, având 88 de parohii și 96 de filii. Vicarul P. Anderko amenința pe români că-și vor pierde biserica, școala și toate edificiile parohiale dacă vor

organiza o parohie românească la Sighet. Se zice că atitudinea sa antiromânească se datora influenței nefaste a soției sale, o ruteancă crescută în spirit maghiar, care avea legături intime cu episcopul Popovici din Muncaci. (După relatările d-lui Alex Cuza, Anderko, fost senator și mare proprietar în Borșa, un nepot al fostului vicar.) Episcopul Popovici se arăta un mare prieten al românilor, încât a învățat și românește, câștigând astfel multe simpatii printre preoțimea română. Așa se explică că îndată după despărțirea de Muncaci, preoțimea maramureșeană a înaintat episcopului de Gherla un memoriu în care cerea: „ca nici preoții din părțile ardelenne să se dispună în părțile maramureșene și viceversa”.

Deodată cu ședința de constituire a congregației comitatense începe o puternică acțiune de renaștere națională românească în Maramureș. În cursul aceleiași ședințe, comitele Iosif Man expune dorința românilor de a-și înființa o asociațiune culturală, care să poată întreține o școală românească (Preparandie) de învățători și, propunând aprobarea acesteia, anunță că semnează în acest scop personal suma de 1.000 fl. Membrii congregației, primind cu aclamații propunerea comitelui, hotărâsc să acorde noului așezământ cultural românesc 15.000 fl. din partea comitatului, veniturile izvoarelor minerale din Șuligu și toate amenzile încasate de pretori. S-a lansat totodată și o listă de subscripție, care a circulat la toate autoritățile din Comitat. Așa a luat ființă „Asociațiunea”. La 5 februarie 1861 s-a ales comitetul de conducere, fiind compus din: Iosif Man, președinte, Mihail Pavel, vicepreședinte, Petru Mihaly, secretar, protopopii Vasile Mihalca, Pop Simion și Ștefan Simon, pretorii Ion Iurca și Vasile Mihalca, membri.

Îndată după constituire, secretarul P. Mihaly a trimis o circulară către toți frunțașii români, apelând la munca și la solidaritatea tuturor în vederea străngerii fondurilor necesare Preparandiei, „deoarece cultura unui popor, fiind treapta pe care el înaintează în viața socială și politică, poate să aducă legi pentru egala îndreptățire a românului cu celelalte națiuni; dacă însă nu vom poseda calitatea cerută, nu vom putea câștiga influența

politică, care după atâtea secole i s-ar cuveni sărmanului român Pavel prindea oamenii pe străzi și prin târguri, cerându-le tributul pentru școala românească. În felul acesta, comitetul a reușit, în primul an de activitate, să strângă un fond de 7.000 l. Paralel cu aceasta, la intervenția personală a comitelui Man, împăratul a dăruit pe seama Asociațiunii marele intravilan din piața orașului, pe care se aflau și câteva clădiri vechi și nepotrivite scopului urmărit. Totodată s-au redactat statutele Asociațiunii și ale Preparandiei, trimițându-se spre aprobare forurilor competente. Scopul Preparandiei se definește prin cuvintele: „să înalțe națiunea la acea stare politică însemnată la care este de secolii chemată!" Organizarea și conducerea Preparandiei se încredințează dascălului Ion Bușița din Lăpușul Unguresc, un absolvent al Institutului pedagogic din Viena, având ca ajutor pe clericul Teodor Roman. Cursurile au început numai în toamna anului 1862, cu 15 elevi, deoarece în anul precedent un incendiu a distrus clădirile vechi. Din fondurile adunate și din despăgubirile primite de la societățile de asigurare s-a putut clădi un edificiu nou și corespunzător.

Sufletul școlii a fost Bușița, care afară de pedagogie, istorie și l. română mai propunea plantatul și altoitul pomilor, stupăritul și legumăritul, cântările și dansurile naționale. Aici veneau intelectualii ca să asculte mândrele hori românești, cântate la vioară de Bușița, să savureze frumoasele poezii declamate de Ion Botizanu și să admire frumusețea corurilor românești și dansurilor naționale executate de preparanzi. Când lipsea hrana din internat, vicarul Pavel trimitea din Slatina cartofi și alte alimente, iar Bușița dregea ceasuri, punea piese la cuțite și făcea multe alte meșterii. Cu toate greutățile ce le-a întâmpinat, în cei 10 ani de activitate, Preparandia a dat neamului peste 120 de învățători, precum și alți funcționari, care au împânzit toate satele Maramureșului. Învățătorimea s-a organizat într-o reuniune a învățătorilor români confesionali, sub președinția vicarului român, contopindu-se astfel școala și biserica într-un puternic instrument de luminare și de rezistență națională.

La intervenția ungarilor din Maramureș, dar mai ales la insistența episcopului rutean din Muncaci - care pretindea ca Preparandia să se mute la Hust și să se transforme într-o preparandie ruteană - Consiliul regesc refuză aprobarea statutelor Asociațiunii, precum și acordarea dreptului de publicitate pe scama Preparandiei, pretextând că Asociațiunea nu are fondurile necesare care să-i asigure existența, iar Sighetul fiind supus jurisdicțiunii episcopului din Muncaci, Preparandia nu poate să stea sub jurisdicția episcopului român din Gherla. La 24 mai 1864, comitetul redactează un memoriu și delegă o comisiune compusă din comiele I. Man, Vicarul M. Pavel, pretorii Ion Iurca și Vasile Mihalca și tinerii Basil Iurca și Mihaly, care să prezinte memoriul forurilor în drept. Delegația maramureșeană a mers întâi la Gherla și Blaj, pentru a cere sprijinul episcopului Alexi și al mitropolitului Suluțiu, apoi a plecat la Viena, unde cu ajutorul lui Gavril Mihaly și al consilierului aulic Gh. Popa, a obținut audiență la împărat. Delegația a găsit pretutindenea o foarte bună primire, stârnind multă admirație pentru zelul cu care apăra interesele poporului român din Maramureș. Totuși delegația s-a reîntors acasă numai cu promisiuni vagi, care s-au împlinit abia în 1867, când s-au aprobat statutele Asociațiunii și s-a acordat Preparandiei dreptul de publicitate. Tot în acest an, la 23 oct., s-a aprobat și funcționarea „Societății de lectură” a Asociațiunii. Adunarea generală din 1 dec. 1868 a ratificat statutele aprobate și a reconfirmat alegerea comitetului de conducere al Asociațiunii.

În răstimp ungarilor au luat o serie de inițiative pentru a-și asigura o hegemonie culturală și economică în Maramureș. În 1860, G. Vârady înființează la locuința sa o școală particulară pentru educarea în spirit unguresc a fetelor din familiile de intelectuali. Tot în acest an se înjghebează, sub prezidenția baronitei Stoica, reuniunea femeilor maghiare, care în 1861 înființează institutul de educație feminină „Noneveles”. În 1863 se deschide la Sighet, sub patronajul episcopului catolic din Sătmar și sub conducerea călugărițelor din Ord. Sf. Vincențiu, gimnaziul romano-catolic de fete „Maria-Valeria”, care a funcționat cu drept

de publicitate și sub regimul român. În 1861 se înființează la Trebușeni o fabrică de fier cu 2 topitoare, în 1863 fabrica de sticlă din Teceu se transformă în fabrică de sticlă decorativă, iar în 1866 se înființează la Sighet societatea maghiară de economie, cu următoarele secții: gospodărie casnică, agricultură, zootehnic, silvicultură, miniero-mineralogică, grădinărit, pomicultură, mecanico-industrială și publicistică. În 1867 se înființează la Sighet o casă maghiară de păstrare cu un capital de 60.000 fl., precum și o reuniune de ajutoare a familiilor maghiare, având un capital inițial de 3.000 fl. Deodată cu înființarea la Sighet a stațiunii telefonice, în 1865, la inițiativa directorului St. Szilágyi, se lansează un manifest, semnat de frunțașii maghiari și ruteni, precum și de câțiva intelectuali români inconștienți, pentru întemeierea unui ziar maghiar local cu scopul de a alimenta tradiționala prietenie maghiaro-româno ruteană. Ca urmare, în același an apare ziarul „Mâramaros”, ca proprietate a românului Iura Gheorghe și având ca redactori pe St. Szilágyi și pe G. Vârady. Ziarul acesta a apărut neîntrerupt până în 1936, când, fiind silit să-și schimbe numele, conducerea a preferat să-i sisteze apariția.

25. Dualismul austro-ungar. Desființarea Preparandiei. înființarea Convictului. Nimicirea puterii politice a românilor

Cât timp împăratul era aliatul statelor germane din sud nu exista pentru el problema naționalităților, de care se folosea, uneori, numai pentru ținerea în frâu a magnaților polonezi și ungeri. Având la spatele său o mare masă de germani, românii și slavii din Ardeal și Ungaria nu reprezentau nici o primejdie. După pierderea hegemoniei imperiale, germanii rămași sub stăpânirea habsburgică nu reprezentau decât 20% din întreaga populație. De

aceea împăratul a fost silit să încheie o tranzacție cu magnații unguri, care, deținând 10 milioane de jugăre de pământ, reprezentau o forță tot atât de zdrobitoare ca și în cele mai întunecate secole ale evului mediu. Înțelegerii din 1867 i-a premers un pact secret, în înțelesul căruia împăratul s-a obligat să nu introducă votul universal care ar fi însemnat dezrobirea politică a naționalităților și nimicirea latifundiilor. În politică, magnații dețineau o treime din voturi, cu care puteau să domine întreaga viață de stat. Țăranii incuți și miopi nu știau cum, ba nici nu aveau îndrăzneala de a lupta împotriva magnatului, iar cel lacom juca după cum i se cânta. Guvernul putea să conteze la sigur pe voturile jidovilor, ca odinioară patricienii romani pe clienții lor. Opoziția ce va exista totuși va fi de felul și de calitatea partidului de la putere, având și ea credința că clasa istorică este chemată de drept să guverneze, că ea singură reprezintă națiunea, iar restul nu este decât o cantitate în plus. În fruntea comitatului ajung prefecți artiști în a împiedica aplicarea legii naționalităților din 1868, încât românilor nu le mai rămânea decât un singur razim, autonomia bisericească, pentru a-și putea salva bisericile și școlile pe seama limbii române.

Noul regim a lăsat pe I. Man în scaunul de comite în credința că-i va putea contrabalansa activitatea românească cu ajutorul soției sale, baronița Clara Stoica, prezidenta reuniunii femeilor maghiare. În 1869, guvernul decide înființarea la Sighet a unei preparandii de stat, fără caracter confesional, pe lângă care să funcționeze și un profesor român, care să propună limba română pentru elevii români. Comitetul Asociațiunii, văzând că prin înființarea școlii de stat se va depopula preparandia română, decide desființarea acesteia. În prealabil s-a obținut din partea guvernului asigurarea oficială de a numi la catedra de l. română de la preparandia de stat pe profesorul Ion Bușița și de a permite elevilor români să învețe religia tot românește. Ca urmare, preparandia s-a mutat la Gherla, iar averilor Asociațiunii li s-a dat destinația de a înființa și de a întreține un Convict, unde să găsească adăpost și hrană elevii români de la cele trei școli

secundare ungurești din Sighet. Totuși, Bușița n-a fost numit la preparandia de stat decât în 1870, dar și atunci numai după multe și energice intervenții, care au silit guvernul să-și respecte angajamentele.

La 4 noiembrie, 1869 reuniunea femeilor maghiare înființează la Sighet institutul de educație feminină „Elisabeta” și tot în acest an se înființează revizorul școlar de stat, ca for tutelă al preparandiei și ca organ de control al activității școlare și extrașcolare a învățătorilor români confesionali. În 1872 se înjghebează reuniunea învățătorilor de stat, care din 1882, sub conducerea revizoratului, scoate revista pedagogică „Neveles” cu scop de propagare a culturii maghiare. În 1877 statul preia școala de fete a reuniunii femeilor maghiare și o transformă într-o școală superioară, după modelul scolii înființate în 1875 la Budapesta. Scopul noii institutii era: „să servească la trezirea și întărirea spiritului maghiar printre diferitele naționalități”. În primii 8 ani, școala a fost cercetată de 1.921 de eleve și anume; după confesiune: 417 rom. cat., 97 gr. cat., 352 reformate și 368 mozaice; iar după naționalitate 1.227 maghiare, 39 românce 22 germane și 3 rutence. Pentru nevoile acestei școli, ministrul de instrucție a zidit în 1901 impozantul local din piață, care sub regimul român a adăpostit Liceul de fete „Domnița-Ileana”. În 1869 se înființează fabrica de produse chimice din Bocicoi precum și fabrici de cherestea de stat la Bușteni, Cămara, la Sighet, Bocicoi, Lunca, Vișeu! de Sus și Macerlău; în 1870 o bancă populară maghiară la Sighet, în 1874 o fabrică de ciment la Teceu și în 1872 se construiește linia ferată Sighet - Colomea prin care se deschid larg porțile comitatului pentru invaziunile jidovești.

Pentru înmulțirea funcționarilor la dispoziția puterii centrale, prin legea XLII din 1870, cele 4 Țări se transformă în 10 plase administrative; Vișeu, Iza, Cosău, Tisa, Sighet, Tara-Teceu, Hust, Dolha și Boureni, în frunte cu prim-pretori, pretori și personal auxiliar. Maramureșul a fost împărțit în 6 cercuri electorale, iar din cei 220.516 locuitori au primit dreptul de vot

13.886 de persoane, din care românii reprezentau abia o treime. Congregația se compunea din 221 de membri aleși prin sufragiu și din 221 de membri viriliști, numiți de drept, în ordinea mărimii impozitului ce se plătea față de stat. La prima constituire a Congregației, românii au obținut 27 de mandate de drept și 64 de mandate prin alegere, față de 53 de jidovi viriliști și 7 jidovi aleși, în 1871 se organizează justiția, înființându-se tribunale la Sighet și Flust și judecătorii la Sighet, Hust, Rahău, Teceu, Boureni și Vișeu de Sus. în 1875 se desființează tribunalul din Hust, contopindu-se cu cel din Sighet.

Regimul lucra din răspuțeri pentru deznaționalizarea românilor și rutenilor. Cea mai fecundă operă de deznaționalizare se făcea la liceul reformat cu 8 clase, de sub conducerea lui St. Szilágyi, un mare pedagog și prieten personal cu Francisc Deâk. Sub îndrumările acestuia, profesorii evitau cuvântul valah, iar elevilor români le vorbeau în fiecare oră despre cavalerismul maghiar, care a întins mână frățeasca tuturor cetățenilor de limbi și de religii nemaghiare. Veșnic drăguț și amabil, directorul se interesa personal de situația fiecărui elev român, având grijă să absolve fiecare fără repetență primele 4 clase secundare, după care elevii mai slabi erau trecuți la preparandia de stat, pentru ca să devină învățători și apostolii idealurilor pusteie printre români. Directorul se interesa de elevii săi chiar și după terminarea cursului liceal, oferindu-le neconținut puternica sa protecție în vederea obținerii de burse și mai târziu a funcțiilor de stat, mijlocindu-le chiar și căsătorii cu fete maghiare. Pentru serviciile prestate, el se mulțumea ca elevii săi să stea departe de mișcările daco-valahe, să vorbească cu predilecție ungurește și să-i ofere câte un document vechi, reușind să facă și o mare colecție de documente vechi nobiliare, care a dispărut în timpul revoluției din 1918. Despre indulgența legendară a lui Szilágyi se povestesc și azi o mulțime de anecdote. Astfel, un magnat, mirat de reușita fiului său la examenul de maturitate (bacalaureat), întrebă pe director dacă n-ar putea să obțină asemenea certificate și pentru

caii săi. Fără ca să se supere, directorul a răspuns ironic că certificate de maturitate nu se pot elibera decât pentru măgari.

În 1871, vicarul Pavel a făcut o călătorie la Pesta, Viena și Roma, reușind să scoată pe românii din Sighet de sub jugul Muncaciului, obținând aprobarea înființării unei parohii românești. Românii, renunțând la biserica lor și la averile parohiale avute în comun cu rutenii, s-au retras în capela lor, situată la spatele clădirii Coroana. La instigațiile vicarului rutean, mulți dintre români, de teama de a contribui cu bani la zidirea bisericii românești și a celorlalte edificii parohiale, s-au declarat de ruteni. Descendenții acestora în mare parte s-au maghiarizat, iar după unirea din 1918 au început să revină la sânul bisericii românești.

În 1871, G. Mihaly participă la conferința din Alba Iulia a fruntașilor români gr. cat. (13 - 14 aprilie), la ale cărei hotărâri a aderat toată suflarea românească din Maramureș. Nu mult după aceasta, Ion Iurca demisionează din funcțiunea de vicepreședinte al Asociațiunii, fiind înlocuit cu Vasile Mihalca, care din 1869 exercita și funcțiunea de vicecomite. Tot în acest an, cu ocazia alegerilor parlamentare, vicarul M. Pavel a fost ales deputat al circumscripției Sighet, împotriva inginerului C. I. Iyeronimi. ministrul de mai târziu, care a desființat Comitetul Central al Partidului Național Român. În fruntea acțiunii pentru alegerea lui Pavel de deputat se aflau cei trei „Ioni”, Bușița, protopopul Pop și Mihaly, cărora ungerii le aranjau adesea câte un „katzenmusik” în 1872 vicarul Pavel participă la Sinodul Provincial din Blaj (5 - 14 mai), iar la 3 iulie din același an se afla împreună cu G. Mihaly la conferința pentru împăcarea cu ungerii, la care s-au cerut următoarele: Recunoașterea limbii române de limbă oficială alături de cea maghiară și de limbă paritetică în predarea studiilor și a științelor de la Universitatea din Budapesta; o nouă împărțire administrativă; o nouă lege electorală; numirea de funcționari și de profesori români și crearea mai multor institute de cultură superioară cu limba de predare română. Tot în acest an, Pavel a fost numit episcop de Gherla, de unde în 1879 a trecut la Oradea, în scaunul vicarial a fost numit luptătorul Ion Pop, căruia i-a urmat

în 1879 Mihail Kokenyesdy-Târnoveanu. La 26 aprilie 1873, vicarul Pop cu dr. I. Mihalyi, casierul și avocatul Asociațiunii, participă la sinodul din Gherla, convocat de Ep, Pavel, pentru uniformizarea rânduielilor bisericești și pentru eliminarea abuzurilor ce s-au încuibat în cei 4 ani de vacanță episcopală.

Ep. Pavel s-a interesat toată viața de soarta Maramureșului, unde venea să-și petreacă timpul liber, la băile sale favorite din Slatina. În dragostea sa pentru doinele maramureșene, a dus cu sine din Slatina pe vestitul cântăreț Ion Dan, pe care-l făcu brigadier silvic în Budureasa. În zilele de iarnă, când nu se putea duce la munte și la pădure, Dan venea adesea „să tragă vlădicului câte o hore din Maramureș”. Acest mare episcop și mecenate a murit la 1 iunie 1902, la băile saline din Slatina, fiind deplâns de toată urnea românească. Prohodul a fost oficiat de un sobor de 40 de preoți, în frunte cu Mitrop. dr. V Mihaly și Ep. dr. D. Radu și dr. I. Sabo, în prezența autorităților și a celor peste 5.000 de țărani români. Cel mai emoționant moment al tristei ceremonii a fost „rugăciunea orfanilor”, când pe lespedeaa proaspăt închisă a mormântului au îngenunchiat pentru rugă 12 eleve și 20 elevi orfani din instituttele sale, al căror glas nevinovat a stors lacrimi în ochii tuturor. Pe lespedeaa mormântului său din biserica din Slatina se mai poate citi și azi următorul epitaf: „Aici așteaptă învierea morților Mihail Pavel de Peterite, episcop diecezan greco-catolic de Oracle, Conte Roman, asistent al tronului papal. Prelat domestic al Sfinției Sale Pontificalui Roman, consilier intim de Stat al Majestății Sale Ces. și Reg. Apostolice, proprietar al strălucitului ordin Francisc Iosif I, regeneratorul și al doilea fondator al tuturor fundațiilor culturale din acea diecează, cel mai mare binefăcător al diecezei sale, adormit în Domnul la băile saline din Slatina, la 1 iunie 1902, în anul 75 al etății, 51 al preoției, 30 al episcopiei și 23 al activității sale apostolice în fruntea diecezei Orăzii. După exemplul Mântuitorului lumii, a trecut binefăcând la toți. Dumnezeu să-l aibă între aleșii săi!”

La 1 iulie 1873 începe zidirea Convictului Sf .Vasile, care se termină în 1875, datorită colectelor publice, dar mai ales

generozității inimoșilor români Vasile Mihalca și dr. I. Mihaly, care în acest scop și-au grevat moșiile cu datorii însemnate, primul cu 9.500 fl., iar al doilea eu 6.000 fl. Cu ocazia inaugurării noului lăcaș, raportorul I Mihaly a atras atenția publicului asupra pericolului că „românul e pe cale de a-și pierde moșiile, pe care le-a apărât timp de 17 veacuri, acum din lipsă de comercianți și industriași români. Vreo câțiva funcționari și preoți nu vor putea salva un popor întreg, dacă masa lui cea mare rămâne tot masa crudă a veacurilor întunecate. Institutul să formeze comercianți și industriași, ca generațiile viitoare să fie mai fericite. A sosit timpul suprem, când trebuie să fim pătrunși de aceea că numai o educație națională poate să șteargă de pe fața noastră urmele rușinoase ale trecutului, dacă vom crește români culți, învățați, liberi și virtuoși. Trăim într-o epocă de transformare și acel popor care va ieși dintr-însa fără o clasă cultă va fi condamnat la o soartă mai tristă decât toate acelea care ne-au încercat în veacurile trecute". Adunarea generală era prezidată de V. Mihalca, care devenise din 1872 președintele Asociațiunii, în urma demisiei lui I. Man.

În 1874 Maramureșul dă Lugojului de episcop pe dr. Victor Mihaly de Apșa, fostul secretar al Mitrop. I. Vancea. În 1876 se înregistrează pierderile ireparabile ale marilor bărbați și prieteni Gavrilă Mihaly, Ion Iurca și Iosif Man, cei trei stâlpi ai neamului, despre cărc scria Gh. Barițiu „că, cu toate demnitățile avute, au știut să fie români buni și apărători valoroși ai intereselor neamului din sânul căruia au ieșit". Cu ocazia comemorării lor de către adunarea generală a Asociațiunii s-a arătat că aceștia „au fost oameni care au ridicat din pulbere stima și respectul popoarelor străine față de românii din Maramureș, în a căror istoric politică au deschis o epocă nouă. Întocmai ca antecesorii lor Balcu, Drag și Ion Valahul, aceștia au înființat un institut, care să fie azilul limbii noastre, lumina minții și fântâna culturii noastre". Toți trei au fost înmormântați la Sarasău.

Tânărul Gavril Mihaly, comunicând trista veste vărului său Artemiu Anderco, student la Torino, se plânge de lipsa de

sucreșcență intelectuală, care să umple golurile rămase pe urma celor dispăruți. „Venind acasă - scrie Mihaly - vei pași și tu pe acea cale publică, dar spinoasă, pe care avem a ne apăra neamul românesc. Noi încă, crescuți în țări străine, cu clima și aerul plin de idei sublime, ne-am retras în cuibul părintesc, pentru a servi celor ce sunt legați de noi prin sânge și suvenir istorică. Crescut într-o viață ideală, însuflețindu-mă pentru sacrele documente ale trecutului nostru național, cugetând numai și numai la posibilitatea cum s-ar putea regenera nația noastră, delăsată cu brândușa de pe platoul Mănăstirii Moisei, eu mai cred în viitorul nației noastre. De aceea avem nevoie de bărbați atașați ideii «Viitor de aur România are!» La fel și preotul Iuliu Doboși îi atrage atenția «că avem lipsă de un regenerator, care prin zelul și patriotismul său să ne dea impulsul ca, adunați într-un corp național, să putem lupta cu succes».

G. Mihaly și A. Anderco erau cei mai eminenți reprezentanți ai generației tinere, crescute în vârtejul luptelor naționale. Primul s-a distins deja ca student la Budapesta, unde, în cadrele societății „P. Maior”, al cărei președinte a fost, a desfășurat o frumoasă activitate națională și culturală. Reîntors acasă, a ocupat funcția de pretore, ceea ce nu l-a împiedicat ca să adune în jurul său pe tinerii maramureșeni pentru a-i învăța carte românească și pentru a-i iniția în idealurile neamului românesc. Pentru cultivarea sentimentului național în societatea românească organiza reprezentații culturale și petreceri românești cu costume și dansuri naționale, fiind un excelent colaborator al fratelui său Ion, care, în vederea strângerii de fonduri, organiza concerte românești. Al doilea era firul protopopului din Borșa, ale cărui sentimente românești rezultă și din faptul că fiului său născut în timpul primului domnitor român i-a dat numele de Alexandru Cuza. Tânărul Artemiu a studiat medicina la Paris, Roma și Torino, unde a făcut eforturi uriașe pentru a se înarma cu toate cunoștințele necesare unui viitor conducător. De la el ne-a rămas o gramatică română și câteva volume de amintiri duioase și pline de idealism românesc. Din nefericire, Maramureșul n-a avut norocul

de a se bucura de roadele muncii acestor doi tineri extrem de talentați, murind ambii în floarea tinereții.

După moartea lui Iosif Man, maramureșenii au intervenit pe toate căile posibile pentru numirea lui V. Mihalca în funcțiunea de comite, însă guvernul și îndeosebi contele C. Tisza au fost împotriva numirii unui român într-o funcțiune atât de importantă. Se numi în consecință contele Ion Lonyay, membru al oligarhiei maghiare și dotat cu suficiente calități pentru a servi de instrument de deznaționalizare a românilor. Cu venirea lui Lonyay, în 1878 se desființează catedra de limba română de pe lângă preparandia de stat, iar naționalistul I. Bușița a fost transferat din oficiu la Sâros-patak. Orice intervenție pentru menținerea catedrei de limba română a fost zadarnică, putându-se asigura l. română numai în predarea religiei. În 1879 dispăru și vicarul I. Pop, iar din trinitatea Ionilor rămâne numai I. Mihaly, al cărui glas se va mai auzi timp de 35 de ani.

Tendențele noului prefect de a nimici elementul românesc și de a-l împiedica în manifestările sale culturale și naționale în 1881 iau un caracter fățiș și impetuos. Ca motiv i-a servit participarea unei numeroase delegații maramureșene la adunarea generală a „Astrei” din Sibiu, precum și hotărârea Societății Teatrale Române de a ține la Sighet proxima ei adunare generală. Alarmat, prefectul încunoștințează pe contele Tisza că la Sighet s-a format un comitet de organizare a serbărilor și de primire a oaspeților ce se așteaptă din Ardeal, Banat și Ungaria. Totodată comunică că vicecomitele Mihalca a încuviințat fără de nici o ezitare ținerea adunării generale și că funcționarii români din administrație nu au participat personal la lucrările de organizare, dar au contribuit cu toții la cheltuielile reclamate de aceste manifestări valahe. În dosul acestei acțiuni, în aparență inofensive - după raportul prefectului - stătea partidul antipatriotic maghiar, care vrea să aducă în cel mai patriotic colț de țară elita agitatoare a românismului din Ardeal, pentru a demonstra și pentru a propaga ideile antidinastice și antimaghiare. Manifestația aceasta era suspicionată de a avea legături și cu societatea „Iredenta” din

Ploiești, înființată de către primarul Grigorescu, din comitetul căreia făceau parte și ardelenii Pușcariu și Cârjan.

Adunarea generală a Societății Teatrale Române s-a ținut în zilele de 7 - 8 august 1882, fiind însoțită de ședințe festive, de diferite manifestări culturale și de o serată dansantă. Printre participanți găsim pe Vincențiu Babeș, ziaristul Iosif Vulcan din Oradea, judecătorul Mihail Șerban din Seghedin, avocatul Popovici din Satu Mare, protopopii Marchiș și Biltiu din Cărei și Baia Mare ș.a. În ședința festivă, la propunerea vicecomitelui Mihalca, s-a lansat o listă de subscriere pentru ajutorarea școlilor românești din Maramureș, colectându-se suma de 500 fl. La banchet au participat peste 100 de intelectuali români și cu toată prezența unor funcționari superiori unguri, trimiși de prefect ea spioni, s-a petrecut românește și s-au rostit cuvântări românești. Oratorii au subliniat noblețea mișcării de deșteptare națională, iar protopopul Titus Bud a declarat că renașterea românismului începe abia în epoca absolutismului austriac, că românii trebuie să fie mândri de numele „daco-valah” și că nu merită titlul de om acela care se rușinează de neamul din care face parte. Oratorii au fost aplaudați cu multă însuflețire, mai ales de generațiile mai tinere. Mihalca, obligat din cauza funcțiunii sale, a toastat și ungurește, urând guvernului să poată face cât mai mult bine poporului român. Spre satisfacția prefectului, a mai vorbit ungurește și preotul Petru Salca din Giulești, care a stăruit asupra tradiționalei amicitii dintre români și unguri.

Prefectul, raportând contelui Tisza cele petrecute, scrie că este bine că s-a terminat cu clandestinajul și că s-a dat pe față existența în Maramureș a unui partid daco-valah, a cărui activitate speră să poată contrabalansa prin întemeierea unui partid patriotic român, care cu timpul va atrage la sine majoritatea aderenților partidului daco-valah. „Daco-valahismul nu poate să fie înfrânt decât printr-un partid patriotic, compus din români cu sentimente maghiare!” Ca urmare se constituie un comitet care de ziua Sf. Ștefan să organizeze o manifestație patriotică. Vicecomitele Mihalca refuză semnarea apelului lansat de acest comitet, în

schimb el a fost semnat de toți frunțașii ruteni, iar dintre români numai de funcționarii publici. Fiind și duminică, în ziua amintită s-a format un convoi de 2.000 persoane care, în frunte cu prefectul, a defilat de-a lungul străzilor și a participat la serviciile divine de la bisericile latină, ruteană, română și calvină. La manifestație, precum și la banchetul ce i-a urmat n-a participat nici un preot sau intelectual liber profesionist român. La 12 oct. Congregația Comitatului, dezbătând cele petrecute, decide ca sumele ce s-au adunat în Maramureș pentru înființarea unui teatru românesc să fie întrebuințate pentru ajutorarea elevilor români lipsiți de mijloace. Pe 21 noiem. prefectul convoacă la Sighet o mare adunare a frunțașilor români, la care au participat 120 de persoane, funcționari și țărani. La propunerea pretorilor lului Vinț și Vas. Mihalca junior și a judecătorului Sig. Ciplea, s-a semnat o declarație de loialitate față de statul maghiar și s-a lansat o listă de subscriere pentru premiera elevilor români care se disting la studiul limbii maghiare.

La 1883, prefectul ordonă pretorilor să ia măsurile necesare ca visurile naționale cultivate de puținii intelectuali români să nu se transforme într-o epidemie în sânul tineretului, cum s-a întâmplat la Blaj, unde 16 elevi au demonstrat împotriva statului maghiar. Să nu se tolereze nici un fel de manifestare naționalistă și să se reprime cu asprime orice demonstrație antipatriotică ce o ar putea provoca o poezie iredentă, tipărită în România, din care un mare număr de exemplare a fost introdus clandestin în Ardeal. Totodată se atrage atenția pretorilor ca să supravegheze de aproape activitatea și atitudinea politică a românilor, deoarece partidul lor a decis ca în viitoarea luptă electorală să accepte orice acorduri și compromisuri cu partidele de opoziție, însă a ordonat aderenților săi ca, indiferent de acordurile încheiate, ei să voteze numai candidații români.

La alegerile parlamentare din 1884 candidează din partea românilor Bazil Iurca la Șugatag și Petru Mihaly la Vișeu, față de care prefectul contracandidează pe Sig. Ciplea și pe Jonas Odon. Acesta din urmă era ginerele fostului pretore și notar public Sig.

Pop și cumnatul lui Pop Simon, viitorul satrap al Vișeului. Pentru intimidarea alegătorilor români, prefectul dispune la Șugatag 16 jandarmi și o companie de honvezi, iar la Vișeu 22 de jandarmi și 2 companii de honvezi. Teroarea nemaipomenită ce s-a dezlănțuit a scos din fire pe marele luptător maghiar G. Vărădy, care într-o serie de articole publicate în „Mâramaros” a criticat aspru metodele de luptă ale guvernului, scoțând în relief valoarea excepțională și superioritatea personală a candidaților români față de candidații guvernului. Poporul de pe Mara a huiduit pe Ciplea, acuzându-l că și-a vândut neamul și legea, ungarilor.

Totuși, datorită terorii, dar mai ales datorită activității notarilor comunali și pretorelui, precum și înrudirii sale cu o mulțime de familii țărănești, Ciplea a reușit să se aleagă cu o majoritate de 648 voturi. Pe Vișeu și Iza, însă, s-a ales Petru Mihaly cu o majoritate de 200 voturi. Aici era alături de el nu numai preoțimea, ci și majoritatea notarilor, în frunte cu pretorele Ion Gyenge. În tot timpul campaniei electorale - la ordinul protopopilor - cursurile de la școlile confesionale au fost suspendate, pentru ca învățătorii să poată corteși pentru candidatul român. Țărănimea a atacat pretutindeni pe aderenții lui Jonas, iar la Vișeu de Mijloc, țărani în frunte cu primarii Mihai Șimon și Ion Iusco au răsturnat carele care transportau pe votații guvernului. Văzând că întreaga jidovime este alături de guvern, țărani au amenințat-o cu extirparea ei, ba au trecut și la fapte spărgând geamurile caselor jidovești și maltratând un mare număr de jidovi din toate satele.

Prefectul, raportând contelui Tisza cele petrecute, face o serie de propuneri senzaționale, pe care le-am văzut deja când ne-am ocupat cu trecutul jidovimii din Maramureș. Tot atunci, el ordonă pretorilor să cerceteze dacă nu cumva a pătruns în comitat manifestul „România de peste munți”, tipărit la București, de către Secășeanu de la România Liberă. Apoi scrie episcopului din Gherla pentru a-l proteja pe preotul Vasile Dragoș din Moisei, împotriva căruia protopopul Paul Oros a introdus o cercetare disciplinară, deoarece numitul preot a fost singurul intelectual

român care a avut curajul să sprijinească deschis pe candidatul guvernamental. Totodată propune episcopului numirea preotului Ion Calin din Petrova în funcțiunea de protopop, iar în fruntea vicariatului să așeze un om energic și patriot încercat, care să conducă clerul în spirit patriotic. Nu știm dacă episcopul a răspuns ceva prefectului, dar constatăm că peste 2 ani, episcopul a numit de vicar pe protopopul Titus Bud, un încercat luptător naționalist și cel mai fecund scriitor bisericesc, de la care ne-au rămas următoarele scrieri: Date istorice despre protopopiatele și parohiile din Maramureș; Disertațiune despre episcopii și vicarii din Maramureș; Istoria parohiei Sighet; Analele Asociațiunii; Tipicul Bisericesc; îndreptar practic pentru preoți; Concordanța Evangheliilor și Viețile Sfinților.

În 1885 se iau măsuri pentru împiedicarea colectelor destinate unei plăci comemorative a revoluției lui Horea, precum și pentru confiscarea unor manifeste iredente, tipărite la București de Soc. Carpaților, atrăgându-se atenția mai ales asupra hărții: „România cu țările învecinate locuite de români”. Se interzice profesorului Ion Sângerii din Brașov să organizeze în Maramureș societatea culturală „Opinca”. Prefectul, raportând contelui Tisza situația din comitat, comunică că mișcarea valahă încă n-a infectat poporul de jos, decât pe o seamă de intelectuali, ca frații Mihaly, vicecomitelc Mihalca, vicarii Kokenyesdy, protopopii Bud, Oros și V. Lazar, marele proprietar B. turca, profesorul de religie Ion Pop, preotul Ambroziu Berinde din Ieud ș.a. Sunt însă și o seamă de intelectuali valahi, ca deputatul S. Ciplea, marii proprietari Sigismund și Simion Pop din Petrova, pretoreic Iuliu Vinț, preoții AL Gyenge din Dragomirești, Drăguș Vasile din Moisei și Fet Ioachim din Ieud, care nu numai cu vorba, ci și cu fapta au dat dovezi că sunt cetățeni loiali ai patriei maghiare. Speră că cu ajutorul acestora să poată înjgheba un partid valah cu sentimente maghiare, care să veștejească în public acțiunea daco-valahă. Totodată comunică că a ordonat poliției, jandarmeriei și revizoratului școlar ca să urmărească toate elementele suspecte și să supravegheze neconținut activitatea fruntașilor și a agitatorilor valahi.

În 1886 prefectul comunică conțelului Tisza că partidul valah și-a fixat centrul la Albina din Sibiu și că dispune de o organizație puternică, cu ramificații în toată țara, chiar și în Maramureș. Stăvilirea propagandei valahe nu se poate face decât prin înjgheizarea unui partid român patriotic și prin înființarea de școli primare de stat în toate satele românești. Astfel s-ar putea desființa treptat toate școlile confesionale, care nu numai că nu respectă dispozițiile revizoratului școlar, dar sunt și foarte dăunătoare intereselor maghiare. Promite că va aranja în așa fel ca poporul însuși din fiecare sat să ceară școală de stat provocând astfel un curent salutar și potrivit partidului daco valah. Ar fi însă o mare nenorocire și ar înșenina victoria a partidului antipatriotic dacă din motive de economic bugetară nu s-ar înființa școlile cerute de populație, după cum nu s-au înființat încă școlile din Dragomirești, Bârsana, Strâmtura, Rozavlea Vișcul de Sus și Borșa-Handal, care au fost cerute în anul precedent.

Fiind consultat din partea conțelului Tisza, prefectul scrie ca „Mitrop. I. Vancea din Blaj, care stă sub influența Ep-lui Mihai; din Lugoj, pleacă la Roma ca să obțină aprobarea Papei pentru a da o directivă strict națională viitoareii evoluții a provinciei mitropolitane, sub pretextul că acesta ar fi unicul mijloc de ai putea apăra împotriva ortodoxiei. Aceasta n-ar fi în interes catolicismului, deoarece vlădiciei români nu vor să știe catolicism decât când e vorba despre profituri materiale și naționale. Faptul că ei nu poartă palii latin, ci barbă și haini orientale, că au editat noul Liturghier într-o limbă mai apropiată celei întrebuințate de ortodocși, că în șematisme au înlocuit limba latină cu cea română, și altele, sunt semne indiscutabile de îndepărtare de catolicism, încât într-o bună zi va fi destul să-și schimbe numele pentru ca să devină ortodocși. Se știe că în România biserica de stat este cea ortodoxă și de aceea cine urmărește scopuri unioniste de ordin politic, urmărește totodată și scopuri ortodoxe. Experiența trecutului ne arată fără îndoială că toți agitatorii români și ruțeni au fost ori au devenit și aderenți ai ortodoxiei. De aceea ar trebui să se intervină la Papa pentru împiedicarea inovațiilor de ordin

național în biserica Blajului, deoarece din acelea pot să rezulte pagube ireparabile nu numai pentru statul maghiar, ci și pentru biserica catolică".

Anul 1886 a răpit dintre *vii* pe vicecomitele Vasile Mihalca, căruia i-au urmat în scaun numai vicecomiți unguri și șovini, la ale căror ordine funcționăria din administrația comitatului s-a transformat într-un puternic instrument de maghiarizare a întregii vieți publice din Maramureș, ajutată fiind și de partidul român cu sentimente maghiare, care s-a extins la toate comunele românești. Funcționarii români au fost siliți să cultive în familie limba maghiară, să-și declare copiii de limba maternă maghiară și să le dea în botez nume ungurești, ca Arpád, Geza, Zoltán, Elemer, Gyozo ș.a. Îndeosebi pretorii și notarii comune, îi erau obligați să câștige printre țărani aderenți pentru ideea de stat maghiar unitar, care la recensăminte să se declare de unguri. Pentru a înfrânge dârzenia preoțimii și a învățătorimii slab salariate, s-a recurs la ajutorul de stat, pe care-l distribuia prefectul după bunul său plac și în măsura în care beneficiarii sprijineau interesele maghiare. Astfel au început să răsară în Maramureș învățători care să introducă în școala confesională limba de propunere maghiară la toate obiectele, preoți care să se preteze la acceptarea de direcțiuni la școlile de stat în detrimentul școlii românești, notari români președinți ai eforiei școlare de stat și organizatori de petreceri și de reprezentării culturale ungurești. Tineretul școlar român, crescut în școli ungurești, nu cunoaștea forma literară a limbii materne, nu avea nici o idee despre trecutul glorios și despre aspirațiunile naționale ale neamului său, vorbea și simțea ungurește. Excepție făceau preoții și câțiva tineri care și-au ales cariere libere, ca dr. Gh. Bilașcu, dr. îi ie Mariș, dr. Izidor Pop ș.a., care s-au format în contactul cu studenții ardeleni din diferitele centre universitare. Astfel ia naștere renegatismul românesc, căruia i se alătură și fiul marelui român Vasile Mihalca, precum și fiul mai mic al lui Petru Mihaly, trădătorul de mai târziu, aceștia fiind crescuți de mamele ungheroaice Hatfaludy Maria și Simon Luiza.

Alți fii de români și de preoți cu frumos trecut național se înstrăinează de neam în urma căsătoriei lor cu baronițe și cu fiice de înalți funcționari unguri.

În fruntea Asociațiunii este ales de președinte marele economist Petru Mihaly. În anul școlar 1886/87 își începe activitatea Convictul Român Sf. Vasile, la a cărui deschidere dr. I. Mihalyi a declarat următoarele: „Trebuie să fim triști de cele ce vedem la poporul nostru, căci pe toate tărâmurile suntem rămași în urma altor popoare, deoarece poporul nostru se ferește de comerț și de industrie. Menirea năzuințelor noastre este cultura poporului nostru. Deci între hotarele comitatului am dori să se lățească cultura, care, ca un soare luminător, deșteaptă la viață orice ființă amorțită, dăruind poporului libertate, avere și tărie”. La ordinul guvernului de a modifica statutele Asociațiunii, încep tratative lungi, care se termină abia în 1892. Noile statute, aprobate și ratificate de către adunarea generală, prevedeau un comitet de conducere de 18 membri, jumătate mireni și jumătate preoți, președinte mirean și vicepreședinte vicarul român de totdeauna; dreptul revizorului școlar de a participa la adunările generale; redactarea proceselor verbale ale ședințelor în românește și ungurește; restrângerea scopului Asociațiunii numai la întreținerea conviețuirii și permiterea elevilor din internat de a conversa între dânsii și ungurește, ca prin învățarea la perfecție a l. maghiare să poată realiza progrese la școlile cu limba de propunere maghiară. Ca urmare, adunarea generală din 1895 constată că elevii din Convict vorbesc mai bine limba maghiară și că nu cunosc limba literară română, lipsindu-le astfel condiția esențială pentru a putea deveni intelectuali cu adevărat români. De aceea Asociațiunea intervine la consistoarele episcopale din Blaj și Oradea, ca să primească în institutele lor de cultură și tineri maramureșeni dornici de a se adăpa la izvoarele culturii românești. Astfel se formează la institutele românești din Blaj, Beiuș și Oradea falanga de luptători maramureșeni, chemată să realizeze și să cimenteze unirea politică din 1918. Conviețui din Sighet a continuat să funcționeze până spre finele războiului

mondial. În primii 10 ani el a adăpostit 166 de elevi, cărora le-a distribuit stipendii în suma de 52.000 cor., achitând totodată și datoria de 30.000 cor. ce o avea la începutul funcționării sale.

Ca ocazia alegerilor parlamentare din 1878, prefectul a încheiat o învoială secretă cu Petru Mihaly, candidatul opoziției moderate la circumscripția Șugatag, ande timp de trei decenii va fi ales neconținut fără a avea contracandidat din partea guvernului. Prin învoiala aceasta s-a urmărit paralizarea oricărei mișcări politice românești și tot datorită acesteia a trebuit să renunțe Asociațiunea la rolul ei de propagatoare a culturii românești în satele maramureșene. În restul circumscripțiilor românești se aleg candidații guvernului. Lupte nu se mai dau decât la Vișeu, unde a candidat avocatul Corneliu Batin, cu sprijinul preoțimii române și al pretorilor Ion Iusco și Ion Gyenge, precum și al notarilor Ion Iuga și Iuliu Coman. Încercarea aceasta a fost zdrobită de teroarea jandarmilor care operau la comanda prim-pretorilor satrapi Pop Șimon și Iuliu Vinț. Unde nu prindea teroarea se recurgea la bani. La 3 iunie, candidatul Jonas scria din Ruscova prefectului să-i trimită 2.000 fl. ca să poată face față cheltuielilor enorme reclamate de reușita alegerii sale. Pentru serviciile prestate cauzei ungurești, Iuliu Vinț devine prefect de Ugocea, fratele său Alexandru ajunge până la gradul de general, iar lui Pop Simon I s-au tolerat toate banditismele săvârșite în averile erariale, posesorale și comunale, reușind să-și creeze o avere de mai multe zeci de mii de jugăre pe care, din motive inexplicabile, guvernele românești au scutit-o de la reforma agrară. Maramureșul devine un județ strict guvernamental, iar încercările de mai târziu ale inimoșilor români dr. Ilie Mariș, dr. Gheorghe Bilascu și învățătorul Dumitru Chișiu din Săliștea de a rupe cu tradiția mamelucismului politic n-au dat rezultatele așteptate.

În 1893 Maramureșul are cinstea de a da Blajului pe Mitropolitul dr. V. Mihaly, care însă n-a fost confirmat decât peste 2 ani, după ce se obligase că se va abține de la orice activitate politică. Tot în 1893 s-a terminat zidirea frumoasei bisericițe românești, în stil gotic, din Sighet, precum și a palatului

vicarial, datorită spiritului de jertfă al poporului și mai ales obolului material al lui dr. I. Mihalyi, care și de data aceasta și-a grevat moșiile cu datorii. Vicarul Bud, ajutat de capelanul său Ion Ivașcu, canonicul de mai târziu, a fost neobosit în adunarea fondurilor necesare acestor clădiri. Mai târziu, biserica a fost pictată de către prof. Traian Bîlțiu-Dăncuș, cu cheltuiala Reuniunii Femeilor Române din Maramureș, fiind prezidentă D-na prof. Flora dr. Iuga: în 1931 ea a fost consacrată solemn de către Exs. Sa dr. Alexandru Rusu, primul episcop al reînviatelor Episcopii a Maramureșului. În 1895, Ep. M. Pavel a zidit pompoasa biserică parohială din Slatina, unde-și doarme somnul de veci.

În 1894, prefectul Lonyay se pensionează, după ce reușise să nimicească puterea politică a românilor și după ce elaborase un program vast de activitate pentru maghiarizarea Maramureșului. Acestui mare șovin nu i-a scăpat din vedere nici fundația lăsată în 1798 de vicarul Gh. Koseghi, care, după dorința fondatorului, se administra de către vicarul român, în colaborare cu protopopul român din Vișeu. La ordinul guvernului, fundația a trecut sub administrația vicecomitelui ungar și numai după multe intervenții și lungi tratative s-a putut obține ca fundația să fie administrată de vicarii român și rutean sub prezidenția vicecomitelui. Fundația a fost depusă spre fructificare la un institut financiar din Sighet, care falimentând în 1897 din ea nu s-a putut salva decât un rest de puțină însemnătate. Chiar și sub administrația mixtă, din fundație au beneficiat 80 de tineri români și 15 tineri ruteni.

În 1896 se organizează mari serbări jubiliare și cu ocazia aceasta își maghiarizează numele 45 de comune, se ridică un monument de piatră în fața primăriei din Frasin, se așază o placă comemorativă la minele de sare din Slatina și se proiectează editarea unei monografii a Maramureșului, precum și a unei cărți comemorative a scrierilor jubiliare. În 1898 Maramureșul avea 28 de școli primare de stat. Cea din Sighet era frecventată de 759 de copii, din care erau 593 jidovi, 94 unguri, 48 români și 30 ruteni. Tot în acest an, consiliul orașului proclamă de cetățeni da onoare

pe miniștrii Wlasics Gyula, Erdelyi Sandor, Lukacs Laszlo și Darany Janos. Ca urmare guvernul înființează la Sighet o grădiniță de copii și prevede în bugetul statului suma de 225.000 fl. pentru zidirea a 25 școli primare de stat în Maramureș, cu dispoziția ca această prevedere bugetară să se repete 3 ani consecutivi. Tot atunci conducătorii comitatului au ridicat la izvoarele Tisei un monument în amintirea contelui Ludovic Tisza, asigurându-și astfel și protecția acestei familii puternice.

26. Reacția tineretului împotriva șovinismului și a renegatismului. înființarea despărțămintelor Astrei și a Băncii Maramureșeana. Vizita canonică a Ep. dr. V. Hossu

Deputăția lui P. Mihaly n-a adus nici un folos politic pe seama românilor din Maramureș. Fiind membrul unui partid maghiar și având și însărcinarea de notar al camerei deputaților, el a evitat să participe la acțiunea memorandumului și să lupte fățiș și categoric pentru afirmarea drepturilor cuvenite românilor. Activitatea sa se mărgini la servicii personale și la o activitate culturală neprovocatoare față de unguri. Românii înlăturați de la treburile obștești sunt siliți să se restrângă la o activitate culturală și economică. Printre învățătorii confesionali din acest timp găsim și câteva figuri distinse, ca Petru Bilțiu-Dăncuș și Dumitru Dunca din Ieud, Dumitru Chișiu din Săliște, Mihail Șerban din Săpânța, Ion și Vasile Cupcea din Călinești și Budești, Vasile Doroș din Brebi, Mihail Hoțea din Giulești, Simion luga din Săliște ș.a., care au lăsat urme adânci în ogorul național cultivat de ei. Pentru încurajarea activității didactice, P. Mihaly a instituit un premiu anual de 20 cor., iar pentru pomicultură au instituit câte un premiu

de 10 cor. „P. Mihaly și vicarul T. Bud". Vicarul a înființat la Sat-Șugatag prima pepinieră, din care a distribuit țăranilor peste 20.000 de altoi. Adunarea generală a învățătorilor ținută la 12 mai 1898 în Breb constata că învățătorii au altoit 10.000 de pomi, din care 2.193 au fost altoiți de către învă. Axente Sabo din Șugatag. Învățătorii fiind totodată și cântăreți la biserici, sub conducerea lor s-au înghebat coruri țărănești, iar în cele mai multe sate au introdus obiceiul ca la biserică să cânte toți credincioșii.

La 29 iunie 1897 vicarul Bud și dr. I. Mihalyi participă la conferința din Cluj convocată pentru apărarea autonomiei bisericii românești. În 1898 candidează la funcțiunea de vicecomite dr. I. Mihalyi, jurisconsultul comitatului, însă la alegeri cade cu 209 voturi față de candidatul maghiar, Lator Sandor, președintele sedriei orfanale, ale cărui origine și calități personale se potriveau cu numele său de lotru. Prin alegerea acestuia, maramureșenii au dat dovadă de un servilism fără de precedent față de oficialitate. Cazul a scandalizat chiar și pe bătrânul luptător maghiar G. Varady, care a publicat în ziarul local „Mâmaros" poezia intitulată: „Kurva Varmegyenek Lator Alispanja" („Vicecomitele bandit al județului cocotă"). I. Mihalyi, cu toată superioritatea sa intelectuală și profesională și cu toată uriașa sa activitate desfășurată în interesul comitatului, a trebuit să cadă, pentru că era valah. Ca răspuns la aceasta, peste 3 ani el a publicat opera monumentală „Diplome Maramureșene", dovedind cu prisosință continuitatea neamului în moșia lui Traian și virtuțile alese ale voievozilor și cnejilor maramureșeni, strămoșii săi. Opera aceasta, care conține 366 de diplome din sec. XIV - XV - din care 310 inedite - cu bogate adnotări istorice, a fost un puternic imbold la trezirea conștiinței naționale în sunetele lăncezite, iar autorul a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

În 1900 s-a sărbătorit jubileul de 25 de ani de episcopat al Mitrop. Mihaly, ca un tribut de recunoștință pentru ținuta sa bărbătească și hotărâtă în problemele mari ale neamului și ale bisericii. Maramureșul i-a dăruit un covor persian de 7 x 5,30 m care se întrebuintează la ceremonia sfințirii întru episcop în

catedrala din Blaj. Covorul reprezintă o cetate cu ziduri înalte, înconjurată de 3 râuri și deasupra un vultur cu aripile întinse, fiind executat de 12 țărance din Sarasău, sub conducerea d-rei Sofia Mihaly și după desenul profesorului Victor Szmigeszky din Blaj. Covorul acesta a fost centrul de atracție la expoziția de industrie casnică din Sighet (1901), precum și la expoziția din 1921 organizată în Sighet cu ocazia congresului jubiliar al „Astrei”. Un facsimil lucrat în atelierul d-nei Elena prof. I. Bârlea a fost dăruit Papei Pius al XI-lea de către pelerinii români din anul jubiliar 1925.

Preoțimea n-a avut nicăieri o stare materială atât de bună ca în Maramureș, unde taxele bisericești erau de 2-3 ori mai ridicate decât în celelalte ținuturi ardelenesti. Taxele acestea au fost introduse încă de boierii români cu dare de mână de pe vremuri, ai căror descendenți, înmulțindu-se fără puțința de a câștiga moșii noi, nu mai puteau să plătească taxe atât de ridicate. Primele nemulțumiri de această natură se ivesc în 1900 printre credincioșii din comunele Săcel și Dragomirești, care au cerut episcopiei să le numească preoți ardeleni, care să le slujească după taxele obișnuite în ținutul Năsăudului. Întârziindu-se rezolvarea cererii lor, o parte din credincioșii comunelor amintite au cerut preoți de la mitropolia din Sibiu, constituindu-se în parohii ortodoxe. După dezbinarea făcută, Episcopia Gherlei a numit la Săcel pe pâr. Ion Tarța, iar la Dragomirești pe luptătorul memorandist pâr. Emil Bran, care, cu toată destoinicia lor, n-au reușit să restabilească unitatea bisericească din comunele lor. După aceasta, nemulțumirile credincioșilor încetează și nu se mai înregistrează dezertări de la altare decât după anul 1920, dar și atunci numai cazuri izolate și nu din convingere, ci din interese materiale, fiind imposibil de presupus că țărani simpli și în majoritatea lor analfabeți să poată părăsi din convingere o religie în care s-au născut și biserica în care s-au închinat ei și părinții lor.

În 1906 s-a citit în biserici pastorală Mitrop. V. Mihaly, prin care se îndrumau credincioșii ca fiecare să-și scrie numele românește și în limbi străine, fiind „un obligament greu, ce

impune fiecăruia pietate față de numele său familial, pe care l-au purtat părinții săi și pe care-l au ca moștenire prețioasă". Tot în acest an candidează la Vișeu cu program independent dr. Gh. Bilașcu, regele dinților din Budapesta, fiind sprijinit de toată suflarea românească din circumscripție. Tineretul român universitar din Maramureș și din alte ținuturi - între care găsim și pe Petru Groza, ministrul averescan de mai târziu - au făcut un zid puternic în jurul candidatului român, desfășurând o intensă propagandă de deșteptare națională în toate satele românești. Elanul acesta însă a fost zdrobit în ultima zi de baioneta necruțătoare a jandarmului cu pene de cocoș, care a primit ordin să alunge cu arma pe aderenții candidatului valah. D-rul Bilașcu, în fața primejdiei care amenința viața sutelor de țărani, a preferat să renunțe la candidatură, fiind ales secretarul de stat Nagy Ferencz. Totuși, acțiunea lui Bilașcu a avut darul de a electriza încă o dată spiritele românești din Maramureș și de a deschide ochii țărănimii ca să cunoască primejdiile care o amenință din partea regimului maghiar.

Falanga tineretului maramureșean, crescută în spirit românesc, se compunea în acest timp din Gavrilă luga, Vasile Filipciuc, Ilie Chindriș, Titus Doros, Vasile Chindriș, Iuliu Pop, Vasile Meșter, Ion de Kovats, Salvator Iurca, Simion Bota, Teodor Pop, Emil Zoieaș, Simion Bălin și Flaviu Iurca, studenți în drept; Gheorghe Bârlea, Vasile Stan și Alexandru Bălin, studenți în medicină; Alexandru Ciplea, Mihail Șerban și Atanasie Doros, studenți în litere și filozofie ș.a. îndeosebi atitudinea dărză și categorică a lui V. Filipciuc a avut o înrâurire binefăcătoare asupra generației sale, precum și asupra generațiilor care s-au format în decursul activității sale publice. Dotat cu minte ageră și cu un bagaj de cunoștințe care punea în uimire pe toți prietenii săi, V. Filipciuc s-a format în contactul permanent cu marele idealist dr. Bilașcu, ruda și consăteanul său. Deja ca elev de el. a IV-a la Liceul piarist din Sighet aduna în jurul său pe colegii români pentru a le citi bucăți din istoria lui Xenopol. Ca elev în cl. a V-a la liceul din Beiuș înființează o societate secretă, ai cărei membri

se obligară să nu citească cărți ungrești și să nu vorbească ungrește decât în cazuri de absolută necesitate. Printre cei care complotau alături de el împotriva regimului maghiar se aflau foștii miniștri Sever Dan și Ghiță Crișan, precum și prof. univ. Alexandru Borza din Cluj. Tot ca elev inițiază o corespondență intensă cu colegii săi necunoscuți de la Liceul „Traian” din Turnu-Severin, printre care găsim pe Gheorghe Ionescu Șișești și pe C. Roibănescu. În 1904 participă la serbările jubiliare din Putna, iar în 1906 la marca expoziție din București. În 1907 fiind exclus de la universitatea din Budapesta pe timp de un an, din cauza participării sale la mișcările politice își continuă studiile la Viena. N-a încetat nici un moment să se intereseze de cele ce se petrec în Maramureș, căutând să trezească sentimente românești în sufletele inconștiente și să vestejească fără milă, în coloanele ziarelor românești, cazuri de renegatism și de lichelism ale unor intelectuali români din Maramureș.

Sub presiunea pericolului reprezentat de activitatea românească a tineretului român liber profesionist, conducătorii maghiari se decid să elimine toate neînțelegerile dintre dâștii și, la propunerea renegatului pretor Vasile Negrea (Nyegre), se hotărăsc să formeze un partid unic, care să aibă în vedere numai interesele maghiare din Maramureș, să nu se amestece în luptele politice și să dea concurs nelimitat tuturor guvernelor care se vor perinda la cârma țării. La apelul lansat, au aderat 257 de intelectuali, printre care găsim și câțiva preoți români. La 18 noiem. 1907 se întrunește adunarea generală de constituire a noului partid, alegând de președinte pe deputatul Jonâs Odon, iar de vicepreședinte pe deputatul Petru Mihaly, precum și un comitet de conducere de 9 membri, din care făceau parte și cei 2 vicari, român și rutean. Membrii partidului s-au obligat să execute orbește toate ordinele comitetului de conducere, iar membri acestui comitet s-au obligat să nu divulge nimica din cele ce se discută și se decid cu ocazia ședințelor. După constituire, o delegație condusă de cei 2 vicari a plecat la Budapesta pentru a pune la curent pe membrii guvernului cu programul noului partid.

Tot în acest an se înființează la Vișeu o școală civilă mixtă, care în câțiva ani a reușit să maghiarizeze tineretul german și jidovesc. Tot la Vișeu s-a mai înființat, sub președinția pretorelui Pop Simon, o casină a intelectualilor, pe pereții căreia s-a afișat inscripția: „Intrarea câinilor și conversația valahă strict interzise”.

Sub presiunea partidului unic, încep și profesorii de la liceul piarist să desfășoare o activitate șovină, silind pe elevii români să se declare de limba maternă maghiară, eliminând limba română dintre studiile facultative ale liceului și obligând pe catihetul român să predea religia în limba maghiară. După intervenții energice, s-a revenit asupra dispozițiilor luate împotriva românilor, totuși persecuțiile elevilor declarați de limba maternă română și mai ales ale aceluia care urmau și cursurile de limba română au continuat fără întrerupere. Așa se explică scăderea progresivă a elevilor români de limba maternă română, care în 1913 erau în număr de 25 din totalul de 40, iar în 1914 numai 18 din totalul de 50 de elevi români. După Pop Simon, cel mai aprig susținător al renegatismului a fost dr. Mihály Peter junior, fiul președintelui Asociațiunii, care s-a identificat cu idealurile pusteie. În 1901 el figurează ca președinte al cercului studenților maghiari de la Universitatea din Budapesta, iar după terminarea studiilor intră în viața politică și în calitate de membru al Partidului Liberal de sub șefia contelui Tisza István, ocupă locurile tatălui său de deputat și de notar al camerei deputaților. Activitatea renegaților a avut o influență dezastruoasă asupra sufletelor slabe, fapt ce rezultă mai ales din recensământul anului 1910, când din cele 50 de școli confesionale numai în 7 se propuneau toate studiile în românește, iar în celelalte numai limba română și religia (cf **Transilvania** nr. 3 - 4, Sibiu, 1910) și când avem în fiecare sat câte câțiva țărani care s-au declarat de unguri. Recordul îl avem în Sighet, unde din 5.350 de greco-catolici români și ruteni s-au declarat 2.001 de români, 532 de ruteni și 2.817 de unguri. Urmează Ocna-Slatina cu 10 români din 1.015 greco-catolici; Ocna- Șugatag cu 19 români din 465 greco-catolici; Sat-Slatina cu 134 de români unguri; Iapa cu 89 și Bârsana cu 50.

Cu toate acestea, sufletul masei țărănești a rămas curat și nealterat de influențele străine, încât chiar și între cele mai grele împrejurări a știut să facă zid în jurul adevăraților săi conducători, contribuind cu entuziasm pentru susținerea bisericilor și a instituțiilor de interes românesc. Astfel iconostasul bisericii din Vișeu de Jos se pictează în 1907 cu cheltuiala țaranului Năsui Gavrilă Tistău, iar țaranul Ilic Coman din aceeași comună dăruiește 1.000 cor. pe seama Convictului din Sighet. În 1912 dăruiesc pe seama bisericii unite din Dragomirești Sima. Gheorghe 1.800 cor., văduva lui Mihai Balea 2.000 cor., Man Vasile 1.900 cor., iar Dragomir Gheorghe moșii în valoare de 10.000 cor. Acest curent de emulație nobilă se înregistrează în toate satele românești și sub înrâurirea acestuia se decide și pretorele Pop Șimon să picteze pe cheltuiala sa iconostasul noii biserici de la Mănăstirea Moisei.

La 20 iulie 1908, teologii din Gherla organizează o petrecere românească la Băile Pavel din Slatina, la care au participat peste 200 persoane din intelectualitatea românească. Tot în acest an apare la București, cu o prefață scrisă de d. N. Iorga - care cu câțiva ani mai înainte vizitase Maramureșul „însemnări din bisericile românești din Maramureș”, lucrare a teologului Ion Bârlea, pentru care mai târziu prefectul i-a retras ajutorul de stat. În 1910 teologii din Gherla concertează la Săcel cu ocazia sfințirii bisericii unite din această comună. Printre semnatarii manifestului de chemare la Alba Iulia, pentru a protesta împotriva înființării Episcopiei de Hajdu-Dorog, îi găsim pe maramureșenii dr. Ion. Mihalyi, dr. Gh. Bilașcu, dr. Izidoi Pop, dr. Ilie Mariș, dr. Gavrilă Iuga, dr. Ilie Chindriș, dr. Vasile Chindriș și dr. Salvator Iurca, iar la adunarea de protest din mai a participat o numeroasă delegație de intelectuali și țărani maramureșeni. Tot în acest an participă numeroși intelectuali la serbările jubiliare ale Soc. P. Maior din Budapesta, fiind dr-ul Bilașcu președintele seratei dansante și organizatorul suprem al balului jubiliar. Printre suprasolvenții la balul jubiliar îi găsim pe maramureșenii dr. Gh. Bilașcu, dr. I. Pop, Bazil Iurca, dr. V. Meșter, dr. V. Filipciuc și dr. Gh. Bârlea.

Sub impulsul acestor manifestări culturale, țărănimea devine tot mai conștientă de puterea ce o reprezintă, împotrivindu-se cu dârzenie tuturor încercărilor de maghiarizare. Din multele exemple de bărbăție românească dovedite de țăranii maramureșeni vom aminti numai cazul din Apșa de Jos, unde învățătorul reuși să adune în jurul său vreo 80 de țărani sub pretextul de a-i învăța scrisul și cititul. Când însă țăranii constatară cu uimire că învățătorul vrea să formeze din ei un cor unguresc au părăsit sala cu toții, protestând energic și spunând că ei n-au venit să învețe hora lui Kossuth, dar dacă vrea să-i învețe și cântări, atunci să-i învețe cântări bisericești și doine românești, „adecă cântări folositoare”.

Frumoasele pilde de demnitate românească ale țăranilor din toate satele au făcut să se înțeleagă nevoia urgentă de a înființa în Maramureș despărțăminte de ale „Astrei” care să pornescă o vastă acțiune de luminare a satelor și de solidarizare a țăranimii, învățând-o cum să se apere împotriva funcționarilor abuzivi și a jidovilor hrăpăreți. Acțiunea aceasta nu putea să pornească de la bătrâna Asociațiune, care se mărginea numai la întreținerea Convictului și ai cărei conducători credeau că existența Astrei în Maramureș ar periclita existența Asociațiunii. Se cerea deci pentru aceasta un intelectual liber și independent, dibaci, energic și curajos, care se găsi în persoana avocatului dr. Gavrilă luga din Vișeu de Sus. La cererea sa de a i se permite convocarea unei adunări generale pe ziua de 20 august 1911, cu scopul de a înființa un despărțământ al „Astrei” pentru comunele românești de pe văile Vișeu și Iza, pretorele Pop Simon a răspuns afirmativ, dar cu condiția de a participa și el împreună cu oamenii săi la proiectata adunare de constituire. Pretorele plănuia să se prezinte la adunare cu toți funcționarii români din plasa sa și cu numărul lor majorând pe intelectualii aștriști, să declare că în Maramureș nu este nevoie de o asemenea societate culturală, provocând astfel un final rușinos frumoasei inițiative. Bănuindu-se intențiile pretorelui, intelectualii și vreo 200 de țărani conduși de dr. G.

Iuga și Octavian Tăslăoanu, delegatul centrului, s-au adunat în sala clădirii Râkoczy, unde la ora fixată de oficialitate - fără să aștepte sosirea pretorelui - s-a procedat imediat la îndeplinirea formalităților legale de constituire și de alegere a comitetului de conducere. Președinte al despărțământului a fost ales păr. E. Bran, iar vicepreședinte dr. G. Iuga, respectându-se vechea tradiție de a așeza biserica în fruntea tuturor instituțiilor culturale. În cursul cuvântării de închidere a ședinței a sosit și pretorele, însoțit fiind de un oiares număr de funcționari, de preoții V. Stetz și Al. Coman și de mai mulți jandarmi. Pretorele, neînțelegând cuvintele oratorului, a stat liniștit; când însă i s-a adus la cunoștință că despărțământul deja s-a înființat cu respectarea strictă a tuturor formelor legale, a început să vocifereze și, la ordinul său, vicepretorele Iuliu Coman a confiscat broșurile bibliotecii „Astra” aduse pentru a fi distribuite țăranilor (cf. Transilvania nr. 5 - 6, Sibiu, 1911 și Unirea nr. 13, Blaj, 1912).

În același an, noul despărțământ a fost reprezentat, prin dr. Iuga, la serbările jubiliare ale „Astrci” ținute la 27 - 28 aug. în Blaj, la care a fost reprezentată și Asociațiunea prin dr. V. Chindriș, iar poporul și elenii maramureșean, întrunit la Mănăstirea Moisei, a expediat o telegramă de adeziune. Tot în acest an, 12 - 27 noiem. a cutreierat satele maramureșene Tiberiu Brediceanu, care ca delegat al Academiei Române și cu sprijinul „Astreii” a adunat folclorul muzical țăranesc. La stăruința despărțământului, se înființează în 1912 băncile populare „Creștinul” din Dragomirești și „Petrovana” din Petrova de sub președinția fruntașului țăran Gavrilă Filipciuc, tatăl autorului acestui studiu. Tot în acest an, păr. I. Bârlea înființează o bibliotecă populară cu 589 de volume la Ieud, iar delegatul centrului, Nicolae Iancu, a ținut mai multe conferințe economice pregătind terenul pentru înființare de bănci populare la Leordina Văleni și Cuhea. Izbucnind războiul mondial, despărțământul a împărțit populației nevoiașe mai multe vagoane de porumb, intervenind totodată la diferitele autorități pentru a exopera ajutoarele cuvenite pe seama familiilor celor mobilizați. Paralel cu

această activitate, membrii intelectuali ai despărțământului s-au deplasat în fiecare duminică și sărbătoare în diferite sau pentru a ține conferințe instructive țăranilor. Printre conferențieri îi întâlnim pe avocații dr. G. Iuga, dr. A. Sabo, dr. V. Filipciuc, dr. I. Chindriș, dr. Y. Meșter, preoții A. Anderco, I. Bârlea, V. Ilnițchi, M. Iuga, M. Hoțea, St. PopE. Bran, V. Pop, I. Tarța, V. Vlad, învățătorii D. Chișiu, S. Vlad, Gr. Tiplea ș.a.

La 4 ianuarie 1912 se deschide la Sighet „Banca Maramureșeană”, cu un capital de 22.000 cor., destinat exclusiv împrumuturilor țărești. Ea s-a înființat la stăruințele avocatului dr. I. Mariș, dr. T. Doros și dr. V. Chindriș și cu sprijinul material al pâr. Simion Balea din Săpânța, care s-a angajat să semneze singur atâtea acțiuni câte vor semna împreună toți ceilalți intelectuali maramureșeni. După război, „Maramureșeana” și-a ridicat capitalul la 2 milioane lei, a deschis o filială la Vișeu și și-a cumpărat un imobil la Sighet, în interiorul căruia a organizat o brutărie sistematică. În timpul crizei de după conversiune, banca a fost silită să-și desființeze filiala și să suspende toate operațiunile bancare, susținându-se numai din închirierea localului și din venitul brutăriei. În 1936 „Maramureșeana” a fuzionat cu Banca Comercială din Sighet, având împreună un capital de 10 milioane lei.

Intelectualii din Sighet, încurajați de activitatea frumoasă a despărțământului Vișeu, se întrunesc sub președinția d-lui dr. I. Mihalyi și decid înființarea unui despărțământ la Sighet pe ziua de 20 ianuarie 1913. În acest scop, dr. Mihalyi a înaintat o cerere la poliție, căreia polițaiul Ibrány Gyorgy, cu nr. 8.863, a dat următorul răspuns: „Anunțarea făcută nu o iau la cunoștință, iar ținerea adunării proiectate o interzic. Motivare: în Ungaria nu este dorită decât propagarea culturii maghiare, deoarece propagarea culturii națiunilor străine împiedică consolidarea ideii de națiune maghiară unitară. Este de datoria fiecărui funcționar ca să se folosească de toate mijloacele de care dispune ca să se apere la timp ideea de stat maghiar unitar împotriva oricărui atac”. Apelul înaintat la subprefectură împotriva acestei hotărâri arbitrare a stat

pe biroul subprefectului mai bine de un an, când s-a dat cuvenita aprobare. În răstimp, la 24 iulie, a fost instalat de prefect renegatul Nyegre Lászlo, care a primit delegația românilor după ruteni și care a declarat oficial că va face să străbată limba maghiară până în cele mai ascunse văi și că va zdrobi fără milă orice tendințe și manifestări naționaliste. Adunarea de constituire a despărțământului „Astra”-Sighet s-a ținut la 25 februarie 1914. În ședința din 7 mai s-a ales comitetul de conducere în frunte cu dr. V. Chindriș, iar în ședința din 4 iunie s-a dezbătut programul de activitate, care din cauza războiului nu s-a putut executa.

Încă de la finele anului 1911, în fruntea Diecezei Gherla se afla marele arhiereu dr. Vasile Hossu, care s-a înscris de membru al Asociațiunii cu 10 acțiuni de ale „Băncii Maramureșeana” și care intenționa să ridice Convictul din Sighet la nivelul hotărât de marii săi fondatori. Cel mai măreț act al său a fost vizitația canonică din Maramureș făcută în zilele de 27 iunie - 24 iulie 1913, de la care aștepta regenerarea și trezirea la o nouă viață națională a acestui istoric pământ românesc. Înconjurat de oameni entuziasmați pentru o cauză mare, episcopul a plecat ca un cuceritor spre plaiurile care îl așteptau de atâta vreme, cercetând 38 de sate, adică toate satele, cu excepția celor de pe Vișeu, unde n-a putut să meargă, îmbolnăvindându-se pe neașteptate. Aici trebuie să subliniem meritul preoțimii maramureșene, care deși era unită a încurajat totdeauna pelerinajele credincioșilor lor la vestita mănăstire ortodoxă din Suceava, pentru a facilita contactul cât mai des dintre românii din cele două provincii. Chiar și eu am fost dus în copilărie de două ori la această mănăstire, o dată de mama, iar altă dată de bunica, ambele cercetătoare pioase ale lăcașurilor de închinăciune.

Pretorii Pop Șimon și Solcz Bel de pe Iza au făcut totul pentru a împiedica manifestările instinctive ale țăranilor la vederea arhiereului lor. Porțile triumfale de la intrările comunelor au fost înțesate cu jidovi, iar episcopul a fost primit de notari cu vorbiri ungurești. Printre aceștia figurează notarii jidovi Mandula Sandor, Kaufmann Ignacz și Rotschild Salamon; secuicul Doboș

Ferencz și românii Vasile Moys, Ion Dan și Fugen Moys Episcopul n-a putut să ia contact cu credincioșii săi decât în biserici și școli. Scandalizați de această primire nedemnă, intelectualii din Vișeu, în frunte cu dr. G. Iuga, au publicat un protest energetic, cerând pedepsirea vinovaților și declarând că nu vor tolera niciodată ca din Maramureș să se facă al doilea Hajdu Dorog (cf. „Românul” nr. 145, Arad, 1913). În plasa Șugatays episcopul a fost bineventat numai românește și de către intelectuali români, ca pretorele pensionar Ștefan Rednic comisarul de drum Vasile Borodi, învățătorii Vasile Dorog.

Dumitru Mihaly, Ștefan Bota, Petai Pop ș.a. Pretorul acestei plase era inimosul Gavrilă Mihafy, om cu o viață curată și austeră, singurul dintre funcționarii administrativi care a avut curajul să facă ordine printre jidovii hrăpăreți și să pună la răcoare pe notarii abuzivi, din care cauză s-a atentat de trei ori la viața sa. G. Mihaly a făcut apel și la preoții români, rugându-i să se intereseze de aproape de gospodăriile comunale și să supravegheze activitatea notarilor și a celorlalți funcționari comunali (cf. Dr. V. Moldovan, o.c.).

27. Războiul, Revoluția, Unirea și ciuntirea Maramureșului

Tragedia de la Saraievo din 28 iunie 1914 dezlănțuiește războiul mondial, și în ziua de 2 august feciorii din Maramureș pleacă voioși spre Sighet; Sătmar, Eger și Balasagvarmat la regimentele 5, 12 și 85, fiind convinși că în 2 - 3 luni vor isprăvi cu Serbia. La finele lui septembrie sosește acasă sublocot. rez. dr. V. Filipciuc, rănit la braț și picioare în luptele din jurul Lembergului. Împărțășind prietenilor săi impresiile culese pe front, declară că războiul se va termina cu prăbușirea monarhiei austro-ungare și cu formarea statelor naționale. Ca urmare a îndrumat pe fratele său să-și continue studiile la Beiuș, deoarece

România va avea nevoie de tineri crescuți în mediu românesc. În zilele de 3 - 6 octombrie Maramureșul a stat sub ocupația trupelor rusești. Armata și funcționarii s-au retras spre Sătmar, Baia Mare și Năsăud, iar populația civilă a rămas pe loc. Dr. V. Filipciuc s-a refugiat cu ultimul tren, care la Bocicoi a fost atins de obuzele rusești, distrugându-i-se 2 vagoane din urmă. Eu am privit invazia și retragerea trupelor rusești de pe înălțimea „Arșiței”, din hotarul Petrovei, de unde se deschide o largă priveliște spre văile Vișeu și Tisa. Rușii au tratat foarte bine cu populația creștină, însă pe jidovi i-au maltratat pretutindeni, pe unul din Petrova l-au ucis, apoi au spart toate prăvăliile jidovești, împărțind mărfurile între țărani. Din cauza aceasta, după retragerea rușilor au fost deținuți o mulțime de țărani și bătuți crunt de către jandarmi.

După aceasta, Maramureșul a fost ocupat de trupele germane de sub comanda generalului Conta, care rezida la Vișeu de Sus. Acestea s-au purtat cât se poate de dur cu populația civilă, jefuind-o fără milă și scoțând-o din locuințe. Între Maramureș și Ungaria nu se putea circula decât cu pașapoarte eliberate de comenduirea germană. Din cauza aceasta, elevii de la școlile din Ardeal, între care și eu, lipsindu-le viza necesară, erau siliți să pătrundă în Maramureș pe căi lăturalnice și clandestin. Timp de doi ani și jumătate, frontul se afla de-a lungul Carpaților, din hotarele comunelor Borșa, Vișeu de Sus, Poienile de sub Munte și Frasin, fiind vizitat de toate personalitățile de seamă, în frunte cu domnitorii Carol al IV-lea și Vilhelm al II-lea. Pe vârfurile Copilașului și Prislopului s-au construit adevărate orașe de barăci, prevăzute cu electricitate și o autostradă lungă, care comunica de-a lungul crestelor munților cu șoseaua Borșa- Iacobeni și cu alte două șosele, Copilaș-Poienile de sub Munte și Vișeu-Lutoasa, construite ambele de prizonierii ruși. Tot cu aceștia s-au mai construit șoseaua Petrova-Bârsana, linia ferată îngustă Borșa-Iacobeni și funicularul Copilaș-Poienile de sub Munte, care dacă s-ar fi păstrat intacte și sub regimul românesc, Maramureșul ar fi devenit unul din cele mai cercetate centre turistice din Europa. Satele de pe Vișeu au fost înțesate de ostași, care și-au construit

cartiere de barăci, prevăzute cu capele, arsenale, spitale și cimitire proprii. Populația civilă, la auzul bubuitului de tun, a început își făcea cruce și fugea îngrozită, dar după câteva luni, ororile războiului au abrutizat și cele mai delicate suflete.

Bucuria intrării în război a României alături de Aliați a trebuit să fie ascunsă, iar trista capitulare a Bucureștilor a fost adusă la cunoștința publică prin dangătul jalnic al clopotelor sfinte din bisericile românești. Regimentele maramureșene au luptat cu eroism pe toate fronturile pentru idealuri străine. Victoriile de la Lemberg, Doberdo, Manilova și Piave vor rămâne mărturiile veșnice ale disciplinei de fier și ale vitejieii fără pereche a strănepoților lui Dragoș și Bogdan. În măcelurile acestea și-au găsit sfârșitul sute de feciori maramureșeni, printre care și tinerii universitari Nicolae Doroș din Slatina, Ion Marina din Apșa de Mijloc și Amos Chișiu din Dragomirești. În timp ce populația îndura rechiziționări, subscrieri la împrumuturile de război și diferite corvezi publice, renegații se lăfăiau în belșug, protejați de Mnâaly Peter, care ocupa înalta funcțiune de comisar al guvernului pe lângă un corp de armată.

Moartea n-a cruțat nici pe cei rămași acasă. La 14 oct. 1914 moare dr. Ion Mihalyi la Gherla, unde se refugiase, îmându-i la 13 noiem. fratele său Petru, refugiat la Blaj. În 1915 moare păr. lor Fanea din Sarasău, lăsând pe seama bisericii din Sighet o grădină cu pomi de 52 jug., iar pe seama bisericii din Sarasău o alta grădină cu casă în valoare de 30.000 cor. La 3 ianuarie 1916 moare la Budapesta episcopul Dr. V Flossu, în casa lui dr. Bilașcu, unde-și stabilise cartierul, pentru a fi pururea aproape de acest prieten nedespărțit, care-l îngrijise cu devotament până la sfârșit. La 23 noiem. se stinge dr. Ilie Mariș, lăsându-și întreaga avere, în valoare de 500.000 cor., poporului român, ca din venitul ei să se acorde burse studenților merituoși și îndeosebi celor care vor îmbrățișa comerțul și industria. La 19 aug. 1917 moare vicarul Titus Bud, lăsând pe seama bisericii o fundație de 40.000 cor., iar la 21 ianuarie 1918 trece la cele veșnice mitropolitul dr. Victor Mihaly din Blaj, fostul membru al Academiei Române și al

Societății de Geografie din București. În fruntea „Asociațiunii” ajunge dr. Florentin Mihaly, fiul fostului președinte, iar Ep. dr. Iuliu Hossu numește de vicar pe Ilariu Boroș, fostul profesor la Școala Normală din Gherla și actualul canonic pensionat, căruia i-a urmat în 1936 pâr. Mihail Pop, fostul protopop al românilor din Cehoslovacia.

Cu toate succesele de pe fronturi, ungurii își pierdută nădejdea în victoria finală și, în disperarea lor, au recurs la un certificat de bună purtare din partea românilor, compus în următorii termeni: „Noi, reprezentatii bisericești și laici ai românimii respingem afirmația că ne-am găsi sub domnie străină. Suntem cetățeni egal îndreptățiți cu ungurii, avem vechi tradiții de credință față de tron și patrie. Nu vrem eliberare, ne alipim la indestructibilitatea patriei noastre maghiare. Noi, românii din Ungaria ținem cu tot prețul să trăim sub domnia sfintei coroane ungare. Vom lupta cu toate armele spirituale și fizice pentru apărarea integrității Ungariei etc.”. Pentru semnarea acestei declarații, contele Tisza a trimis în ianuarie 1917 pe dr. Mihaly Peter ca să facă presiuni asupra fețelor bisericești și îndeosebi asupra unchiului său, mitropolitul Mihaly, care era refugiat la Oradea. Emisarul guvernului a descris în cele mai negre culori soarta poporului român în cazul unui refuz, încât mitropolitului i s-a strâns inima de acest spectru fioros și a semnat declarația spunând: „Nu vreau să fiu călăul neamului meu!” După aceasta declarația a fost semnată de toți fruntașii români, clerici și laici, nu pentru consecințele grave de ordin personal, ci pentru răspunderea mare ce o aveau față de instituțiunile pe care le reprezentau. Acesta a fost rolul nefastului renegat Mihaly Peter, care refuza să vorbească românește cu dl. Al. Vaida-Voievod. (Cf. „Unirea” nr. 8, Blaj, 1917, R. Ciorogariu „Zile Trăite”, Oradea, 1924 și Tiron Albani: „Douăzeci de ani de la Unire”, I. p. 44 - 45, Oradea, 1938).

După faimoasa declarație de loialitate scade elanul de luptă al românilor, încât în Maramureș se stabilesc jandarmi de tabără pentru urmărirea ostașilor fugiți de la unitățile lor. Cei căzuți în

prinsoare se înrolează în legiunile de voluntari români, unde găsim peste 1.000 de maramureșeni, în frunte cu dr. G. Iuga, T. Pop și S. Bălin în Rusia. Ion Filipciuc, Gh. Petrovanu și Teodor Hodor în Italia. Dr. Iuga a fost unul dintre organizatorii legiunii române de voluntari din Rusia și unul din semnatarii declarației de război adresate Puterilor Centrale în numele poporului român subjugat și redactată în tabăra de concentrare din Darnița. Din cauza aceasta, el a fost condamnat de două ori la moarte, în absență, de către curțile marțiale din Cașovia și din Sibiu. La 8 iunie 1917, dr. Iuga a condus la Iași primul eșalon de 1.200 de ofițeri voluntari români și zeci de mii de ostași, reînviind încrederea în puterea neamului, a cărui suveranitate se mărginea numai la câteva județe din Moldova. Acești voluntari au luat parte la luptele de la Mărăști și Mărășești (22 iulie - 1 august și 6 - 19 august), care se înșiruie printre cele mai strălucite victorii ale neamului. Reîntors în Rusia pentru continuarea activității sale de organizator, dr. G. Iuga e silit să se retragă cu voluntarii săi în Siberia din cauza izbucnirii bolșevismului și a destrămării armatei rusești. După o încercare nereușită de a-și croi drum peste Rusia europeană, voluntarii se retrag, luptând neconținut, până la Vladivostok, de unde au fost repatriați pe calea mărilor., încât dr. G. Iuga a putut să-și revadă Maramureșul numai în octombrie 1919.

Eșecul ofensivei de la Piave (15 - 23 iunie 1918) și succesele Aliatilor în Macedonia silesc Bulgaria să semneze la 29 sept. armistițiul de la Salonic, pecetluindu-se astfel și soarta monarhiei, care troznează din toate mădulărilor sale. Tot atunci, pâr. D. Vlad din Petrova primește de la dr. V. Filipciuc din Galiția următoarea carte poștală: „Iubite Prietene! Pomul speranțelor noastre naționale înflorește zi cu zi. Să evităm cuvintele necugetate și atitudinile lașe, care ne pot compromite”.

Pentru a mai putea salva ceva din teritoriile destinate dezmembrării, la ordinul guvernului se convoacă pe ziua de 1 oct. o ședință festivă a Congregației Comitatului, la care reprezentanții românilor și rutenilor aveau să facă declarații de loialitate față de

Ungaria și să-și exprime voința lor nestrămutată de a continua conviețuirea politică cu poporul maghiar. Din partea românilor, declarația de fidelitate a făcut-o păr. Darie Vlad, pe care l-au silit la acest rol odios sub amenințarea de a-i reînnoi un proces de spionaj și de trădare de patrie, pe care i l-au înscenat în 1915. Nesianozitatea acestor declarații - care de altfel mai târziu au și fost retractate oficial - rezultă și din faptul că după declarația făcută, pretorele ungar Majoros Istvan i-a spus părintelui următoarele: „Valahii vor veni totuși, iar tu să-ți strângi catrafusele". De declarațiile acestea avea nevoie în primul rând deputatul dr. Mihaly Peter, ca în ziua de 18 oct., după vorbirea D-lui Vaida, să poată declara în parlament că poporul român din Maramureș nu are nimic de imputat poporului maghiar și că vrea să rămână și pe mai departe credincios Ungariei. Actul trădării lui Mihaly a fost vestejit în 1922 de către d. N. Iorga, în plină ședință a camerei deputaților din București. Totuși, trădătorul, fără să fi ispișit păcatele comise față de neam, a beneficiat în România Mare mai mult decât toți luptătorii naționaliști din trecut, fiind timp de 5 ani deputat, 4 ani primar al orașului Sighet, un an prefect al Maramureșului etc., iar în 1937 a devenit pensionarul Statului Român.

După victoria generalului Diaz de la Vittorio Veneto (27 - 30 oct.), ostașii părăsesc fronturile și, reîntorcându-se acasă cu întregul lor echipament, se înrolează în gărzile naționale, care s-au organizat în toate satele, după directivele date de dr. V. Filipciuc. Cu toată amenințarea mitralierelor ungurești, montate pe ferestrele administrației financiare, la 22 noiern. se ține la Sighet o impunătoare adunare națională, la care au pârțicipai peste 10.000 de țărani, în frunte cu intelectualii lor. Adunarea a proclamat alegerea comitetului „Sfatului Național Român", compus din 34 de intelectuali în frunte cu dr. V. Chindriș ca președinte, alegând totodată și pe delegații care urmau să-i reprezinte la marea adunare de la Alba Iulia. La 29 noiern., delegații Maramureșului au plecat cu carele la Baia Mare, iar de acolo cu trenul la Alba Iulia, unde au primit cu însuflețire hotărârile istorice adunării. Când însă,

bătrânul Pop Ciceu și-a terminat cuvântarea cu strigătul: „Trăiască România Mare de la Nistru și până la Tisa”, maramureșenii au protestat, strigând că ei n-au venit la Alba Iulia pentru a pune hotar la Tisa, ci au venit ca să împingă hotarul până la granița Galiției, ca România să cuprindă între hotarele ei și Maramureșul românesc de peste Tisa. La aceasta oratorul a dat lămuriri maramureșenilor, declarând că cuvântul până la Tisa se referă numai la ținuturile dinspre Ungaria și că ținuturile românești dinspre Galiția, deși situate dincolo de Tisa, vor aparține României. Ca urmare, oratorul și-a încheiat lămuririle date cu strigătul: „Trăiască România Mare de la Nistru și până dincolo de Tisa!”

În ziua de 1 decembrie s-a ținut o mare adunare românească și în capitala Maramureșului, care a proclamat unirea fără condiții a Maramureșului cu Regatul României. Tot atunci, dr. Vasile Filipciuc a luat asupra sa sarcina înființării și a redactării unui ziar românesc, intitulat „Sfatul”, ca organ oficial al Sfatului Național Român din Maramureș. La 2 decembrie s-a întrunit la Sighet Sinodul Vicariat care a hotărât pornirea unei acțiuni pentru înființarea unei episcopii unite cu sediul la Sighet. Hotărârea aceasta a fost însoțită cu unanimitate și de către comitetul Sfatului Național, deoarece aceasta ar fi soluționat în mare parte și problema reromânizării fraților noștri rutenizați în timpurile de vitregie, care aparțineau cu toții bisericii unite. Totuși, guvernul din 1930, urmărind numai interese de partid, a fixat sediul eparhiei unite de Nord la Baia Mare, iar guvernul din 1938 a înființat la Sighet o episcopie ortodoxă misionară, prin care s-a inaugurat pentru românii din Maramureș o eră de lupte sterile și de neînțelegeri profesionale.

În preajma Crăciunului din ianuarie 1919, Maramureșul, fost invadat de trupele ucrainene, care au ocupat Valea Tise împreună cu Sighetul și ținutul din dreapta Vișeuului, până din sus de Leordina. La stăruința unei delegații maramureșene conduse de

Sibii de dr. V. Filipciuc, Consiliul Dirigent a intervenit ca armata română să ocupe Maramureșul cu un ceas mai devreme. La 16 ianuarie trece peste Gutâi în Maramureș Reg. 14 din Roman, sub comanda colonelului I. Gheorghiu. La 17 ianuarie forțele ucrainiene sunt zdrobite în lupta de la Cămara la Sighet, unde cade eroinic sergentul Iosif Gâbor, apoi începe curățirea Maramureșului de bandele teroriste. La acțiunea aceasta au participat și gărzile naționale, sub conducerea comandanților lor Mihail Pop din Bârsana, frații Ilie și Vasile Lazar din Giulești, Ion și Florentin Bilițiu - Dăncuș ș.a. Armata română a ocupat Maramureșul de pe ambele maluri ale Tisei, dar numai până la Câmpulung și Valea Târâșului, restul ținutului rămânând deocamdată în stăpânirea bandelor teroriste maghiare. La 19 ianuarie, intelectualitatea română a organizat serbări grandioase în cinstea armatei române, care au continuat și a doua zi.

După întronarea regimului bolșevic în Ungaria se produc o serie de incidente între armata română și bandele bolșevice. Stegarul Ion Bilițiu cade în prinoare împreună cu o patrulă de roșiori, iar la 30 martie cade eroinic la Peri sublocotenentul Dumitru Popescu din Bat. 3, Reg. 14. Cu ocazia înaintării din aprilie a armatei este grav rănit la Hust sublocotenentul Ion Vizitiu din Reg. 7 Roșiori, cărc moare la 3 mai în spitalul din Sighet. În luptele de la Tisa locotenentul de rez. Pop Mihai din Bârsana este decorat pentru vitejie, iar cadetul aspirant Fluban Alexandru din Slatina cade eroinic. O numeroasă delegație de intelectuali și țărani are marea fericire de a putea prezenta la Cărei omagiile Maramureșului M.M. L.L. Ferdinand I și Maria, Regele și Regina tuturor românilor. La 4 august, trupele române, ocupând Budapesta, scapă de la moarte sigură pe medicii maramureșeni dr. Gh. Bilașcu și dr. Gh. Badea.

Se reorganizează serviciile publice, numindu-se: Prefect: dr. Vasile Chiroiu. Subprefect: Gavrilă Mihaly. Prim-notar jud. dr. Alexandru Moldovan. Pretori: dr. Vasile Filipciuc la Vișeu, Flaviu Iurca la Sighet, Iuliu Coman la Șugatag și Gheorghe Dan la Dragomirești. Jurisconșulți: dr. Vasde Chindriș la județ, dr. Izidor Anderco la oraș și dr. Iosif Rednic la stat. Adm. financiara: Gheorghe Coman. Serv. Sanitar: dr. Ion Rednic medic primar județean, dr. Alexandru Băl in medic primar urban, dr. Sig. Pop, medic urban și dr. Ivan Dan, medic circ. Vișcu. Tribunalul: dr.

Alexandru Lazar, prim-președinte, Iuliu Moysș și dr. Dumitru Grad, președinți, dr. Ilie Chindriș, prim-procuror, Desideriu Batin, președinte al sedriei orfanale și dr. Tiberiu Chișiu, legist. Președinți la judecătoria: dr. Iuliu Pop, Sighet și dr. Petru Vaida, Vișeu. Baroul avocaților: dr. Florent Mihaly, decan și Ion de Kovats, prodecan. Primăria orașului: Victor Hodor primar și Teodor Pop șef de poliție. Revizoratul școlar: I. Stoia revizor, Vasile Iuga și Ștefan Bota, subrevizori. Funcțiunile mai mici au fost îndeplinite provizoriu de tineri fără pregătirea cerută, ca de pildă eu am fost silit să fac câteva luni pe secretarul prefecturii din Ugocia. În toamna anului 1919 se deschid și școlile secundare și anume, la Sighet: Liceul de băieți „Dragoș-Vodă”, Liceul de fete „Domnița Ileana” și Școala normală de băieți „Regele Ferdinand”, fiind directori Eugen Selaș, Comei I. Sânjeanu și Ion Borgovan. La Vișeu de Sus s-a deschis Gimnaziul „Bogdan Vodă”, iar peste un an și o școală de arte și meserii pentru băieți, în 1931 ambele aceste școli au fost desființate din motive de economie bugetară. Aceeași soartă a avut-o în 1938 și Școala normală din Sighet, iar liceul de fete a fost transformat în gimnaziu. În răstimp au mai funcționat la Sighet, la început cu caracter particular, apoi cu drept de publicitate, un gimnaziu comercial mixt, un liceu comercial de băieți, un liceu comercial de fete și un conservator de muzică, iar în 1939 s-a transferat la Sighet liceul industrial din Cărei.

Pentru susținerea elevilor din internatul gimnaziului din Vișeu. dr. V. Filipciuc a făcut o fundație de 500.000 cor. Tot aici. dr. G. Iuga a transformat vechea casină șovină într-o casina română și a înființat „Banca Vișeuului” cu un capital de 600.000 lei, semnat numai de români. În anurile din anii 1919 - 1921 ale gimnaziului din Vișeu citim între altele și următoarele: „Un merit neprețuit la susținerea școlii se atribuie d-lui dr. V. Filipciuc. prim-pretor în loc., care a luptat cel mai mult pentru înființarea ei”. „Dr. V. Filipciuc și dr. G. Iuga, distinșii membri ai comitetului școlar, și-au oferit serviciile de profesori auxiliari, cedând pe seama școlii remunerațiile ce le competau; au cutreierat satele,,

stârnind prin conferințe interesul și dragostea locuitorilor față de această școală". „D. prim-pretor Filipciuc, casierul eforiei, a adunat o fundație pentru ajutorarea elevilor săraci de la această școală, care astăzi dispune de 300.000 lei, din venitul căreia.. precum și din bursele primite se susține internatul, care a adăpostit 23 de elevi. Numele d-sale va fi cuprins în rugăciunile de dimineață și de seară ale elevilor din acest internat".

La invitația guvernului român, dr. Gh. Bilașcu ocupă catedra de stomatologie de la Universitatea din Cluj și devine întemeietorul învățământului stomatologic din România, al Asociației Medicilor Stomatologi și al **Revistei de Stomatologie**. Pentru activitatea sa dezinteresată, guvernul, prin ministrul de externe Take Ionescu, i-a adus mulțumiri cu ocazia unei ședințe a senatului. Zâmbet veșnic plăcut, care-i încadra în permanență figura-i maiestuoasă și athletică, dr. Bilașcu a fost un om de inimă, caracter nobil, puritan exclusivist și mare iubitor de țărani, încât își păstra opincile copilăriei în rame de aur. S-a ocupat cu politica numai cu gândul de a putea realiza ceva folositor pentru neamul său, căci furtunoasele lupte politice nu se potriveau cu firea sa blândă și cu caracterul său gentil și delicat: Toate străduințele sale urmăreau un singur scop, mărirea neamului. în testamentul său, redactat la 12 dec. 1915 în Budapesta, dispunea următoarele: „Las toată averea mea mobilă și imobilă Veneratului Capitul de Alba Iulia și Făgăraș din Blaj pentru susținerea unei școli profesionale cu limba de propunere română în comuna mea natală Petrova și pentru stipendii la tinerii lipsiți de mijloace, pentru orice fel de carieră. Întâietatea să se dea la fiii de țărani, economi de pământ, pentru că ei sunt pătura sănătoasă și izvorul nesecat din care cu vremea trebuie să răsară mărirea și puterea neamului românesc. Condiția primă pentru a fi împărtășit cineva din fundațiunea mea este ca să fie tânăr român cu purtare bună, având toate prescmele că se va alege din el om străduitor și de caracter, fiindcă noi, românii, în primul rând avem lipsă de bărbați cu inimă nobilă și cu caracter sobru". în vara anului 1926 Bilașcu moare pe neașteptate, din cauza unei infecții

la picior, tocmai când urma să reprezinte, în calitate de delegat al țării, știința medicală română la Congresul internațional de medicină din New-York.

Dr. V. Filipciuc și-a ales funcțiunea de pretore la Vișeu numai din dorința ele a repara multele nedreptăți și abuzuri ce s-au făcut sub regimul lui Pop Șimon. El a introdus administrația românească în Maramureș, stabilind textul corect al **diferitelor** acte și formulare administrative. După introducerea regimului politicianist cu furturi de urne a demisionat din funcțiune, refuzând să fie unealtă politică. Retras la Vișeu ca avocat și director al filialei „Maramureșeana”, și-a închinat toate eforturile muncii sale Maramureșului, pe care l-a iubit mult, apărându-i cu dârzenie interesele în toate împrejurările. A fost cel mai distins și mai talentat ziarist al Maramureșului, cel mai bun cunoscător al problemelor composesorale și sufletul tuturor mișcărilor de regenerare morală și națională. A dus o luptă înverșunată și necruțătoare împotriva lui Groedl și a tuturor afaceriștilor din Maramureș, iar ca deputat, în anii 1928 - 1931, a redactat un proiect de lege pentru reglementarea composesoratelor. Cu toată înălțimea la care s-a ridicat pe scara științei intelectuale, a rămas toată viața legat sufletește de sat și de săteni. Figura lui masivă a căzut ca un copac lovit de trăsnet la 8 iunie 1932, în comuna sa natală Petrova, unde a și fost înmormântat alături de părinții săi și aproape de mormântul lui dr. Bilașcu.

În octombrie 1919 s-au făcut alegeri parlamentare în tot Maramureșul, fiind aleși de deputați dr. Gh. Bilașcu, dr. G. Iuga, dr. V. Chindriș, dr. V. Pop, Teodor Bocotei și Orest Ilniczky, iar de senatori Alexandru C. Anderco, Simion Balea, I. Boroș și dr. I. Pop senior. Deputatul Ilniczky a citit în primul parlament al României Mari o declarație în numele poporului rutean din Maramureș, prin care acesta își exprima liber voința sa de a trăi în cuprinsul hotarelor României și alături de poporul român, văzând în aceasta unicul mijloc de a putea scăpa de mizeriile în care au ajuns, datorită latifundiilor oligarhice și erariale. De altfel, rutenii din Maramureș, în majoritatea lor români rutenizați, n-au făcut

niciodată cauză comună cu intelectualii lor maghiarizați și nici n-au fost vreodată preocupați și frământați de idei ucrainene și panslaviste. Totuși, populația aceasta, împreună cu românii de peste Tisa, fără să fie consultată, a fost anexată în 1920 prin surprindere Cehoslovaciei, iar în 1939 a ajuns din nou sub stăpânirea grofilor.

Diplomații Vechiului Regat, călăuziți de lozinca „De la Nistru pân' la Tisa”, nu știau că în Maramureșul de peste Tisa avem români și moșie istorică românească. Cu ocazia încheierii tratatului secret din 17 august 1916, I. Brătianu, preocupat numai de frontiera Banatului integral, a abandonat problema frontierei Maramureșului. La stabilirea frontierelor României, Conferința de pace a luat de bază tratatul din 1916, care nu stabilea nimica privitor la frontiera nordică a țării. Greșeala aceasta au știut să o exploazeze în favoarea lor cehii, care, bucurându-se și de o mare trecere în fața Areopagului mondial, și-au împins frontierele până la hotarele Ardealului istoric. Raporturile dintre delegațiile cehă și romină nu erau prea bune, iar retragerea de la Conferință a lui Brătianu (2 iulie) a provocat o tensiune latentă între guvernul român și Consiliul Suprem. În răstimp, trupele române salvează armata cehă de ofensiva distrugătoare a bolșevicilor unguri și, ca urmare, generalul Presan, de acord cu comandantul ceh, a fixat o linie demarcațională, care ținea seama de situația geografică, strategică și economică a ambelor țări, linie care ne dădea întregul Maramureș. Delegația română, voind să utilizeze avantajele zonei Prezan, a așteptat zadarnic instrucții și împuternicire de la șeful guvernului pentru a trata în acest scop.

La 12 sept. guvernul Brătianu se retrage, dând loc guvernului Văitoianu. Sub acesta, d. Vaida a înaintat un raport documentat asupra frontierei Maramureșului, în care cerea toate comunele românești de peste Tisa împreună cu hotarele lor, propunând o frontieră care începea la Vest de Teceu și continua pe culmea munților spre Nord, care ne-ar fi dat plasele Sighet, Tisa, Taras și jumătate din Teceu. La 30 sept. se retrage guvernul Văitoianu și se constituie guvernul Vaida, care numește pe lângă

delegația română, ca expert pentru Maramureș, pe dr. G. Iuga. Acesta, în timpul șederii sale la Paris, a întocmit mai multe memorii, documente și hărți, dovedind caracterul românesc al Maramureșului de peste Tisa, precum și drepturile istorice incontestabile, pe care România de facto le și exercita. Raporturile dintre cele două delegații s-au îndulcit, iar la Conferință s-a creat României o atmosferă favorabilă, încât la 16 decembrie, d. Vaida declara în Cameră că speră să găsească remediul pentru salvarea integrală a Maramureșului. După aceasta încep tratative între cele două delegații și se fac intervenții cu succes la bărbații de stat ai Alianților. Ca urmare, delegația cehă a acceptat punctul de vedere românesc, încât la 15 martie 1920, d. Osusky, șeful delegației cehe, încunoștința pe d. Vaida că frontiera Maramureșului este pe calc de a fi rezolvată în scurtă vreme. După acordul ce s-a stabilit între delegații primeam întregul Maramureș, cu excepția plasei Dolha. Acordul urma să fie semnat la Londra, unde a fost transpusă Conferința. Când delegații români au prezentat documentele spre semnare, delegația cehă a refuzat semnarea lor, sub pretextul că în urma demisiei guvernului Vaida, delegația română nu mai dispune de împuternicirea legală pentru a putea să semneze acordul încheiat.

Schimbarea de guvern, în momentul culminant al stabilirii definitive a frontierei nordice a României, a fost fatală Maramureșului. Guvernul Averescu, în loc să continue tratativele și să ducă la bun sfârșit lucrările guvernului Vaida, la finele lunii iulie 1920 a ordonat cu o grabă nejustificată retragerea trupelor române dincoace de Tisa. Dispoziția aceasta a fost considerată de cercurile diplomatice internaționale ca o renunțare de bună voie din partea României la teritoriul Maramureșului de peste Tisa, care în scurtă vreme a și fost ocupat de trupele cehe. Astfel, printr-o hotărâre grăbită, s-a aplicat Maramureșului o operație mortală, care nu ținea seamă nici de configurația sa geografică, nici de interesele sale economice și nici de dorințele categorice ale locuitorilor săi.

Redus la o treime și lipsit de legătură feroviară cu Polonia și cu restul țării, Maramureșul a devenit un județ deficitar și un colț mort din trupul viu al României. În vara anului 1921 s-a ținut la Sighet congresul general al „Astrei”, la care a participat elita intelectualității române din Transilvania, precum și reprezentanții mai multor societăți culturale din străinătate. În fața acestora, dr. V. Filipciuc a ținut o conferință documentată despre situația etnografică, economică și culturală a întregului Maramureș, pe care a încheiat-o cu următoarele declarații testamentare: „Noi, strănepoții lui Dragoș și Bogdan, nu vom recunoaște niciodată granița nedreaptă dinspre Cehoslovacia și vom pretinde mereu drepturile noastre strămoșești asupra patrimoniului românesc de peste Tisa, unde avem frați români dintre cei mai buni, precum și alți frați, care s-au slavizat din vitregia timpurilor! Vom blestema mereu o graniță care ne desparte de un pământ sfânt, presărat cu altare românești, sub care zac oasele sfinte ale atâtor strămoși, cucernici egumeni și vlădici, viteji voievozi, cneji și magistri maramureșeni!”

În 1922, cu venirea la putere a partidului liberal, vechii luptători naționaliști au fost înlăturați din viața publică, iar conducerea Maramureșului a ajuns sub influența nefastă a trădătorilor și renegaților din vremea regimului maghiar. Prin aceasta se inaugurează pentru Maramureș o eră de falsificare a voinței alegătorilor, o eră de mamelucism și de lichelism politic, o eră de afaceri veroase, de contrabande în stil mare și de banditisme forestiere. Din aceasta au știut să profite cel mai mult jidovii, care nu numai că s-au îmbogățit peste măsură, dar au reușit să se impună și ca națiune politică, fiind reprezentată chiar și în parlamentul țării, în 1928 - 1932, prin dr. Fischer Jozsef, avocat din Cluj, și în anii 1933 - 1937 prin Szmuk Mechel, comerciant de vite din Sighet.

În urma verdictului de la Viena, din 30 august 1940, la 5 septembrie trupele maghiare au ocupat Maramureșul, anexându-l vremelnice Ungariei. Tragedia acestui eveniment o mărește faptul

că vechii luptători români au dispărut, iar supraviețuitorii au fost siliți să se refugieze; în timp ce o însemnată parte de renegați, educați în spirit maghiar și căsătoriți cu unguroaice, în frunte cu trădătorul Mihály Peter, încă mai trăiesc și, rămânând pe loc, urmează să-și reia activitatea mișlească de maghiarizare și de oprimare politică a românilor întreruptă în toamna anului 1918. Unii dintre fiii Maramureșului rămași în Ungaria au ajuns acolo la posturi conducătoare și la mare influență politică. Printre aceștia vom pomeni pe următorii: Ion Bud, profesor de politehnică în Budapesta, fost timp de 10 ani ministru de finanțe al Ungariei, fiul fostului învățător Ion Bud din Dragomirești; apoi frații acestuia dr. Gheorghe Bud, director de spital, și dr. Cornel Bud, avocat și director de bancă, ambii în Budapesta; Sigismund Szaplonezay, secretar de stat; dr. Aurel Man, avocat în Seleuș, căsătorit cu baronița Maria Perenyi, sora actualului guvernator al Subcarpaticeii, ș.a., încât Ungaria nu are nevoie de elemente străine pentru reîntroncarea politicii sale de dinaintea războiului mondial și pentru aplicarea vechilor sale metode politice, pe care le-am văzut deja în capitolele precedente. Totuși, caracterul curat românesc al Maramureșului voievodal nu va putea să dispară nici după mii de ani de stăpânire străină, decât numai prin totala extirpare a celei mai vâjnoase și mai prolifiche populații românești. Atrocitățile armatei maghiare de ocupație, numărul mare de refugiați, precum și moartea d-rului Gavrilă luga, lovit de trăznetul durerii neamului, la 4 octombrie. În refugiul său din Vatra Dornei, vor alimenta neconținut credința nestrămutată în biruința finală a neamului și în reînvierea hotarelor strămoșești.

Funcționarii superiori ai Maramureșului. Comiții, vicecomiții și pretorii

Comiți: 1. Nicolaus, filius Magistri Mauriti de Medgyes, 1303. - 2. Voievodul Ștefan 1306.- 3. Magistrul Andrei Laczkfy 1326 -1349. - 4. Nicolae Laczkfi 1353 și 1366. - 5. Olivier 1358. - 6. Migister Benedictus filius Pauli 1362. - 7. Magister Simon filius Mauricii 1363, 1368. - 8. Voievozii Balcu și Drag 1378 - 1402. - 9. Br. Istvâmfy Albert 1368, 1400. - 10. Br. Perenyi Peter 1405 - 1408. - 11. Prințul Teodor Koriatovich 1414. - 12. Seneslau de Dolha 1415/16. - 13. Br. Perenyi Miklos 1423. - 14. Stibor 1424 - 1428. - 14. Br. Perenyi János 1429 - 1434, 1447. - 15. Szcztgyorgyi Vincze János 1435. - 16. Szentgyorgyi Vincze Lászlo 1436. - 17. Thalloczy Frank 1439. - 18. Iacob del Bene, ambasadorul principelui Ioan Sforza din Milano, 1442. - 19. Poschy Antal 1443. - 20. Bellenyi Peter 1444. - 21. Malomvizi Kenderes János 1445, 1448/49. -22. Erdelyi Istvân 1450, 1455. - 23. Maninio Odoardo, din Florența 1448, 1450. - 24. Angclo Odoarco, fratele lui Maninio 1456 - 1457. - 25. Posthenyi Mihály 1453, 1457, 1462. - 26. Uporv Lászlo 1458. - 27. Istenmezey Albert 1459/60. - 28. Parlaghy Pál 1460/61. - 29. Eroul Paul Chinezii 1467. - 30. Kcszv Balázs 1468. - 31. Br. Perenyi Gâbor 1470. - 32. Dralepskai Horvâth János 1472 - 1476. - 33. Magnificus Franciscus de Palud 1476 - 1479. - 34. Dezsy Peter 1479. - 35. Barâthy Mihály 1480. - 36. Csebi Pogány Zsigmond 1486. - 37. Horvâth János junior 1490 - 1493. - 38. Bernardinus Manello 1494. - 39. Fridericus 1496. - 40. Butkay Peter, 1497 - 1511.-41. Szalkay Lászlo 1511. - 42. Br. Perenyi Gâbor 1511 - 1516. - 43. Csebi Pogány Zsigmond 1491. - 44. Bellenyi Adalbert 1524. - 45. Nâdasdy Tamás 1529. - 46. Ludovico Gritti, guvernatoail Ungariei, numit de I. Zâpolya. 1531. - 47. Kâvâssy Kristof 1540/41. - 48. Polyânai Broderie Mâtyás 1546 - 1548.- 49. Szalay Benedek 1550 1556. - 50. Hagymâssy Kristof 1558 - 1566. - 51. Nyakazo Ferencz 1568 - 1570. - 52. Ruszkay Kornîș Gâspâr 1577 - 1582, 1590 - 1594. - 53. Lonyai Adalbert 1585 -

1587. - 54. Szoblyoi Szabo Balâzs 1594 - 1600. 55. Generalul Gheorghe Basta 1604. - 56. Homonnai Drughet Bâlint 1608/9. - 57. Br. Bedeghi Nyâry Pâl 1611. - 58. Ungvâri Boraemisza Jozsua 1613. - 59. Grof Bethlen Istvân 1617 - 1630, apoi principe al Ardealului. - 60. Grof Bethlen Istvân junior 1630 - 1647. - 61. Rhedey Ferencz 1648 - 1665, în 1657 principe al Ardealului. - 62. Grof Thokoly Imre, revoluționarul, 1665 - 1686. - 63. Grof Teleky Mihaly, guvernatorul Ardealului 1686 - 1690. 64. Grof Bethlen Miklos, guvernatorul Ardealului 1696 - 1716, având ca locțiitori pe Pekry Lorincz, Barcsay Mihály și Vay Adâm. - 65. Grof Bethlen Jozsef 1717 - 1742. - 66. Br. Haller Lâszlo 1743 - 1751. - 67. Br. Szalay Imre 1751 - 1764. - 68. Grof Apponyi Gyorgy 1764 - 1776. - 69. Kassay Jozsef 1776. - 70. Grof Andrâssy Istvân 1777 - 1780. - 71. Br. Revay Simon 1785 - 1786. - 72. Rozenfeld Andrâs 1786 - 1788. - 73. Grof Tcleky Sâmucl 1788 - 1790. - 74. Grof Haller Jozsef 1790 - 1814. - 75. Br. Perenyi Lâszlo 1815 - 1821. - 76. Pechujfalusi Pcchy Jânos 1821 - 1831. - 77. Grof Vay Âbrahâm 1832 - 1849, având locțiitori pe Br. Perenyi Gâbor și Szentgally Lâszlo. - 78. Gavrilă Mihaly de Apșa 1848/49. - 79. Markovics Antal 1849 - 1850. - 80. Gerson Antonius 1851 - 1853. - 81. Martina Vnceslaus 1853 - 1859. - 82. Rothkugcl Iosef 1860. - 83. Dolinay Peter 1862 - 1863. - 84. Szcpressy Mihály 1863 - 1865, - 85. Iosif Man de Șieu 1860 - 1861 și 1865 - 1876. - 86. Grof Lonyay Jânos 1877 - 1884. - 87. Br. Rozner Ervin 1894 - 1903, când trece de guvernator al Fiumei. - 88. Br. Perenyi Zsigmond, actualul guvernator al Subcarpaticii, 1904 - 1913, când a fost numii subsecretar de stat la interne. - 89. Nycgre Lâszlo, renegatul, 1913 - 1915. - 90. Bolgâr Ferencz 1915 - 1917. - 91. Zombory Emil 1918. - 92. Dr. Vasile Chindriș, președintele Sfatului Național 1918 - 1919. - 93. Dr. Vasile Chiroiu 1919 - 1920. - 94. Dr. Vasile Meșter 1920 - 1921. - 95. Mihail Condrus 1921 - 1922. - 96. Gavrilă Mihaly 1922 - 1926; 1927 - 1928 și 1933 - 1935. - 97. Dr. Titus Doroș 1926 - 1927. - 98. Dr. Gavrilă Iuga 1928 - 1931. - 99. Flaviu Iurca 1931 - 1932. - 100. Dr. Vasile Mea 1932 - 1933. - 101. Dr. Vasile Lazar 1933. -

102. Alexandru Lucescu 1935 - 1936. - 103. Dr. Mihaly Peter 1936 - 1937. - 104. Dr. Mân Zoltân 1937. - 105. Sava Mărgineanu, ianuarie 1938. - 106. Loc. colonel Emil Vasiliu 1938 - 1939. - 107. Colonel

Dumit-u Georgescu 1939 - 1940. - 108. Dr. Mihail Marina, iulie 1940. 109. Colonel Gheorghe Brătan august 1940.

Vicecomiții: 1. Magistrul Lupu 1383 - 1384. - 2. Bancu de Sarasă-i 1385. - 3. Vladimir de Săpânța 1388. - 4. Dengeleghy Lâszlo 1405. - 5. Ramocsay Peter 1405. - 6. Seneslau de Dolha 1414 - 1416. - 7. Lucskai Bâno Andrâs 1419 și 1423. - 8. Kemecey Lâszlo 1419 și 1423, - 9. Szerdahelyi Ferencz 1423. - 10. Dacso Gyorgy 1426. - 11. Barry Mătyâs 1431. - 12. Besenrody Gergely 1437. - 13. Laky Grapiol 1439. - 14. Ambriciu de Dolha 1442. - 15. Thary Andrâs 1443. - 16. Eszenyi Gergely 1456. - 17. Zakay Bălmt 1456. - 18. Nagy Birtalan 1457. - 19. Sârosy Andrâs 1460. - 20. Tarnosy János 1463. - 21. Nemeș Adalbert 1464. - 22. Thâthy Lâszlo 1465. - 23. Simion Bizău de Cuhea 1465 - 1466. - 24. Nagy Lâszlo 1467 - 1474. - 25. Ioan de Domnești 1468. - 26. Deâk Lorincz 1469 - 1471. - 27. Nagy Pâl 1474 - 1475. - 28. Nagy Mihály 1475. - 29. Szabo István 1481. - 30. Vass Tamás 1484. 30. Iuliu Fița de Giulești 1487 - 1488. - 31. Andrei de Crișănești 1490. - 32. Kereky Boldizsâr 1493 - 1498. - 33. Pfcrvâth Gyorgy 1494. - 34. Ioan de Petrova 1507 - 1508 și 1519. - 35. Mihai de Comlăuș 1512. - 36. Iacob Mircea de Voinești 1524 - 1526. - 37. Nicolae Stoica de Crișănești 1530. - 38. Fluszthy Gyorgy 1535/36. - 39. Simion Stoica de Crișănești 1540 - 1541. - 40. Paul de Petrova 1544. - 41. Szigethv Antal 1546. - 42. Petru de Petrova 1547 - 1550 și 1553. - 43. Âdâm 1551 - 1552. - 44. Szigcthy Gyorgy 1555. - 45. Gheorghe de Dolha 1557 - 1558. - 46. Csebi Pogâny Menyhert 1559 - 1560 și 1563 - 1564. - 47. Ioan Dunca de Șieu 1566 - 1570. - 48. Ruzskay Korniș Gâspâr 1571 și 1574. - 49. Grigore de Iglea 1577. - 50. Izkay Lukács 1579. - 51. Gheorghe Stoica de Crișănești 1580 - 1581. - 52. Vasile Radu de Comești 1581 - 1583 și 1586 - 1589. - 53. Csebi Pogâny Gyorgy 1584 - 1585 și 1588 - 1600. - 54. Ruzskay Korniș Gyorgy 1603/4 și

1609. - 55. Csebi Pogâny Peter 1608, 1612. 1615 și 1629/30. - 56. Simion Stoica de Crișănești 1610. - 57. Ioan de Petrova 1612 - 1614, 1616 - 1620, 1622 - 1626. 1630/31. 1638/39 și 1645. - 58. Torday Miklos 1621. 1627, 1632/33 și 1636/37. - 59. Francisc Stoica de Crișănești 1628, 1631 - 1632 și 1633 - 1636. - 60. Csebi Pogâny Gyorgy 1637/38. - 61. Csebi Pogâny Menyhert 1639/40. 1641/42. 1643 - 1645, 1650 și 1659. - 62. Budav Istvân 1640/41 și 1642/43. - 63. Poncz Gyorgy 1644/45, 1657, 1659/60. - 64. Simion Stoica de Criciova 1650 - 1654, 1656, 1658, 1664. - 65. Szigethy Márton 1660/61. - 66. Debreczeny János 1663. - 67. Szegedy Zsigmond 1665/66, 1671/72. - 68. Pogâny Baltazar 1667/68, 1682/83. - 69. Pogâny Gâspâr 1670. - 70. Pogâny Melchior 1673 - 1677, 1679 - 1681, 1684/85, 1691 - 1697, 1699 - 1700 și 1702/3. - 71. Francisc Darvay de Dărvănești 1703 - 1705 și 1709. - 72. Horvâtb Gâbor 1706 - 1708. - 73. Ionaș Iura de Oncești 1707. - 74. Pogâny Istvân 1711/12, 1722 - 1725. - 75. Gheorghe de Iloșva 1711. - 76. Pogâny Gyorgy 1712 - 1714. - 77. Gheorghe Săpânțanu din Cuhea 1713. - 78. Vasile Stoica de Crișănești 1715 - 1722. - 79. Szegedy Ferencz 1727/28, 1730, 1732, 1734, 1736 - 1738. - 80. Szerencsy Ferencz 1741/42. - 81. Marothy Sándor 1749, 1751/52. - 82. Buday Ferencz 1755, 1756. - 83. Petru Darvay de Dărvănești 1758, 1761. - 84. Mihail Balea de Ieud 1758 - 1767. - 85. Ștefan Rednic de Giulești 1767 și 1785. - 86. Komjâthy Zsigmond 1782, 1785. - 87. Pogâny Lajos 1786. - 88. Matkovich Imre 1789. - 89. Paul Săpânțanu'de Săpânța 1782, 1784/85, 1790. - 90. Iosif Săpânțanu de Săpânța 1790, 1794/5, 1799, 1802, 1810. - 91. Hatfaludy Pál 1700/1. - 92. Moricz Sámuel 1812 - 1814, 1822. - 93. Igyârto Mihály 1822. - 94. Boronkay Miklos 1830, 1832/3. - 95. Vasile Man de Șieu 1833 - 1838, 1837 - 1845. - 96. Pogâny Károiy 1836/7. - 97. Gavrilă Mihaly de Apșa 1845. - 98. Sigismund Săpânțanu 1848/9. - 99. Iosif Szaploneczay 1860. - 100. Gavrii Vârady 1860. - 101. Ioan Iurca de Călinești 1861. - 102. Szollossy Balázs 1861.

- 103, Hatfaludy Sándor 1862. - 104. Dobrânszky Kornel 1862. - 106. Vasile Mihalca de Ariniș 1869 - 1886. - 106. Szaploneczay Miklos 1886 - 1894. - 107. Kutka Kâlmân 1896 - 1898. - 108 I .aior Sándor 1896 - 1900. - 109. Szabo Sándor 1900 - 1917. - 110. Szabo Jozsef 1917 - 1918. - 111. Gavrilă Mihalv 1919 - 1920. - 112. Victor Hodor 1921 - 1922. - 11.3. Gheorghe Dan 1922 - 1934. - 114. Longin Mihaly 1934 - 1935. - 115. Dr. Gheorghe Guiman 1935 - 1939.

Pretorii. I. Ierașul de Sus: 1. Gânda de Virișmort 1385. - 2. Danciu de Oncești 1421. - 3. Nan de Giulești 1423. - 4. Mihai Nemeș de Dragomirești 1405. - 5. Ivoncea de Giulești 1430. - 6. Pop Nan de Giulești 1442. - 7. Ion de Virișmort 1443. - 8. Petru Gerheș de Sarasău 1444. - 9. Lazar de Cuhea 1448. - 10. Ștefan Gerheș de Sarasău 1449. - 11. Sandrin Balea de Ieud 1453, 1463. 12. Mihai Fița de Giulești 1457. - 13. Ștefan Balea de Ieud 1464. 14. Mihail de Petrova 1466. - 15. Sandrin Balea de Ieud 1474. - 16. Ile Danciu de Oncești 1475. - 17. Lazar Balea de Ieud 1488, 1494, 1507. - 18. Mihail Dragcmir de Dragomirești 1841. - 19. Toma de Ieud 1490. - 20. Ion Gerheș de Sarasău 1496, 1505. - 21. Teodor Deac de Dragomirești 1524/5, 1530/1. - 22. Filip Dunct de Șieu 1532. - 23. Teodor Balea de Ieud 1536, 1541. - 24. Ion Buftea de Cuhea 1540. - 25. George Balea de Ieud 1547, 1559, 1566. - 26. Ion de Ieud 1548, 1551, 1558. - 27. Andrei Coteț de Șieu 1555. - 28. Vasile Balea de Ieud 1560. - 29. Ștefan de Leardina 1568, 1570. - 30. Alexa Dunca de Șieu 1574. - 31. Nicolie Vlad de Săliște 1579, 1582, 1584; - 32. Ion de Petrova 1580/1. - 33. Iacob Mariș de Cuhea 1585. - 34. Toma de Ieud 15 86, 15 88, 1594/5, 1597, 1599/1600. - 35. Dumitru Mariș de Gulie; 1587/8, 1590, 1592, 1603, 1605. - 36. Ion de Petrova 1593, 1604. - 37. Paul de Petrova 1600. - 38. Matei Coteț de Șieu 1593. - 39. Toma Bîlțiu de Ieud 1594, 1604. - 40. Ștefan de Petrova 1606. - 41. Vasile Pop de Șieu 1614. - 42. Ion Pop de Săliște 1615. - 43. Vasile Pop de Vișeu 1621, 1633/4. 1637. - 44. Vasile de Petrova 1627. - 45. Ionaș Coteț de Șieu 1628. - 46. Mihai Sas de Șieu 1629. - 47. Simion Hapca de Vișeu 1629. - 48. Matei Vlad

de Sălișteea 1630. - 49. Iacob dc Petrova 1629, 1631/2, 1639 1641. - 50. Grigore Urda de Leordina 1635. - 51. Ionaș Balea dc Ieud 1636. - 52. Petru de Petrova 1637. - 53. Grigore de Petrova 1634. - 54. Mihai Pop dc Vișeu 1635/6. - 55. Matei Man de Șieu 1636. - 56. Filip Dunca de Șieu 1639. - 57. Nicoară de Petrova 1640. - 58. Gavrilă dc Petrova 1641. - 59. Nicolae Boer de Săcel 1644, 1652/3, 1656, 1663. - 60. Simion Săpânțanu 1646, 1660. - 61. Ionașcu de Petrova 1650/1. - 62. Dumitru Andreica de Vișeu 1653. - 63. Văsuc dc Petrova 1654 - 1656, 1661. - 64. Ștefan de Petrova 1666/7, 1675/6, 1684/5. - 65. Niehita Mircea de Leordina 1658. - 66. Vasile Pop de Vișcu 1658/9. - 67. Ilie de Petrova 1665, 1670. 1673 - 1676. - 68. Ionaș Coteț de Șieu 1667, 1672, 1695. - 69. Lupu Boer de Săcel 1668. - 70. Petru Dunca de Șieu 1671, 1679, 1682/3, 1685. - 71. Ion de Petrova 1676. - 72. Sigismund de Petrova 1677. - 73. Alexa dc Petrova 1683. - 74. Simion Balea de Ieud 1684. - 75. Ionaș Bora de Vișeu 1685. - 76. Ștefan Urda de Leordina 1691. - 77. Alexa Dunca de Șieu 1692 - 1697, 1705 - 1707. - 78. Mihoc Vancea de Leordina 1694. - 79. Lupu de Petrova 1695. - 80. Vasile de Petrova 1700/1, 1705. - 81. Vasile Bandrea de Vișeu 1701. - 82. Filip Nemeș de Oncești 1703. - 83. Lupu Urda de Leordina 1707. - 84. Lupu Bora de Vișeu 1708. - 85. Ștefan Grigor de Vișeu 1710. - 86. Lupu Balea de Ieud 1711. - 87. Ionaș Mariș de Cuhea 1712. - 88. Gavril Tenchiș de Sălișteea. - 89. Vasile Dunca de Ieud 1716, 1730. - 90. Mihai Coteț de Șieu 1713. - 91. George Săpânțanu 1714. - 92. Ionaș de Petrova 1715. - 93. Teodor Pascu de Vișeu 1718. - 94. Ștefan Ivașcu de Ieud 1719. - 95. Văsuc Mariș de Cuhea 1720. - 96. Ion Coteț de Șieu 1721. - 97. Vasile Boer de Săcel 1722. - 98. Grigore Magdău de Săcel 1723. - 99. Paul dc Petrova 1726. - 100. Lupu de Petrova 1727 - 1729, 1732. - 101. Vasile Săpânțanu 1734, 1741, 1746, 1749, 1758, 1761. - 102. Grigore de Petrova 1734. - 103. Mihai Balea de Ieud 1738/9, 1752, 1754 - 1756. - 104. Gavrilă Gorzo de Ieud 1752. - 105. Vasile Tivadarde Săpânța 1761. - 106. Petru de Ieud 1777. - 107. Vasile Săpânțanu 1789/90. - 108. Ion Chișiu dc Sălișteea 1790. -

109. Paul Săpântanu 1804/5. 1808, 1810. - 110. Iosif Săpântanu 1812/3, 1822, 1845. - 111. Iosif Dragoș 1825, 1830. - 112. Ludovic Șușca de Săcel 1831. - 113. Sigismund Săpântanu 1833, 1836, 1841 - 1844. - 114. Teodor de Petrova 1847. - 115. Iosif de Petrova 1848.

II. Ierașul Cosău: 1. Dragomir al lui Giula de Giulești 1385. - 2. I lăncu lui Vănciuc de Oncești 1405. - 3. Ion Gostolean de Ferești 1421. - 4. Andrei Leucă de Vad 1423. - 5. Mihai Gostolean de Ferești 1430 și 1444. - 6. Andrei Danciu de Oncești 1431. - 7. Stanca Balaj de Bârsana 1437. - 8. Ștefan Bud de Budești 1442/3. - 8. Balaj de Bârsana 1449, 1460, 1463, 1468, 1471. - 10. Ilie Danciu de Oncești 1450. - 11. Ion Nemeș de Oncești 1453. - 12. Mihail de Vad 1457. - 13. Albu Feir de Giulești 1465. - 14. Ion Urda de Leordina 1466. - 15. Sandrin de Desești 1468. - 16. Gostolean de Ferești 1471. - 17. Mihai Fița de Giulești 1474. - 18. Dumitru Fița-Pârja de Giulești 1475, 1490. - 19. Iuliu Fița de Giulești 1481, 1484, 1498. - 20. Ion Radu de Cornești 1488. - 21. Danciu de Oncești 1493. - 22. George Iura de Oncești 1494. - 23. Simion Bud de Budești 1507. - 24. Bud Fița de Giulești 1514, 1532. - 25. Dan Nemeș de Oncești 1524/5. - 26. Ștefan Rednic de Giulești 1527, 1530, 1536, 1540. - 27. Fița de Ferești 1541. - 28. Grigore Bedeanu din Călinești 1547. - 29. Ion Bercia de Giulești 1548. - 30. Simion Fița de Giulești 1551, 1555. - 31. Iacob Fița de Giulești 1558. - 32. Ivoncea de Bârsana 1559/60. - 33. Lazar Rednic de Giulești 1564. - 34. Vasile Radu de Cornești 1568, 1570, 1574, 1579/80. - 35. Marcu Bedeanu din Giulești 1582, 1590, 1600.-36. Ion Radu de Cornești 1584/5, 1587/8. - 37. Ion Ciplea de Ferești 1586, 1590. - 38. Grigore Iurca de Călinești 1590. - 39. Ștefan-Ștețiu Bud de Sârbi 1592. - 40. Petru Radu de Cornești 1593 - 1597. - 41. Grigore Bedeanu din Giulești 1597. - 42. Ion Rednic de Giulești 1603, 1605. - 43. Lupu Batin de Berbești 1615, 1621/2, 1627, 1632, 1639 - 1641. - 44. Ion Coroi de Oncești. - 1628. - 45. Ivoncea Radu de Cornești 1635, 1637. - 46. Ion de Oncești 1629. - 47. Matei Cosma de Berbești 1630. - 48. Filip Grigor de Oncești 1631. - 49. Dumitru Cupcea de

Vințești 1632. - 50. Ion Grigor de Oncești 1636, 1640/1, 1643, 1654/5, 1658, 1660, 1663/4, 1666/7. - 51. Grigore Rednic de Giulești 1638, 1644. - 52. George Codrea de Berbești 1642. - 53. Teodor Balea din Bârsana 1646. - 54. Gavril Dunca de Budești 1650, 1652, 1659, 1665. - 55. Lazar Rednic de Giulești 1651. - 56. Nicolae Pop de Desești 1654. - 57. Nicolae Tămaș de Budești 1655. - 58. Văsuc Rednic de Giulești 1656/7, 1667/8. - 59. Marcu Cora de Bârsana 1660. - 60. Ion Pârja de Giulești 1661. - 61. Simion Bandrea de Giulești 1663. - 62. Ilie Bandrea din Călinești 1664. - 63. Ionaș Coroi de Oncești 1667. - 64. Ion Dunca de Sârbi 1671, 1673, 1682 1684. - 65. Lupu Codrea de Cornești 1672. - 66. Andrei Rednic de Giulești 1674, 1676, 1679 - 1681, 1691. - 67. Ionaș lura de Oncești 1675, 1685, 1694 - 1697, 1703. - 68. Lupu Godja de On ..... Vasile Codrea de Berbești 1681. - 71. Mircea Batin de Berbești 1682. - 72. Teodor Bercia de Giulești 1683. - 73. Ion Pârja de Giulești 1684. - 74. Chira Grigor de Oncești 1685. - 75. Ionuț Dunca de Sârbi 1692. - 76. Petru Pop din Budești 1693. - 77. Grigore Iurca de Călinești 1694. - 78. Ștefan Grigor de Oncești 1695. - 79. Alexa Codrea de Berbești 1696. - 80. Ionaș Fuior de Cornești 1697. - 81. Simion Pârja de Giulești 1698. - 82. Iosif Vancca de Nănești 1699, 1700, 1702/3, 1712. - 83. Ionaș Rednic de Giulești 1705 - 1709, 1715/6, 1718, 1727 - 1730, 1732, 1734. - 84. Ionaș Știopei de Bârsana 1705. - 85. Petru Pop de Sârbi 1708. - 88. Daniil Pop de Desești 1709. - 87. Toma lura de Oncești 1711/2, 1722, 1724/5. - 88. Vasile Ciceu de Budești 1713. - 89. Ion Codrea de Berbești 1714.-90. Gavrilă Bârsan de Bârsana 1720. - 91. Ion Coroi de Oncești 1721. - 92. Vasile Boer de Nănești 1722. - 93. Ionaș Bercia de Giulești 1727. 94. George Cora de Bârsana 1729. - 95. Simion Burnar de Săcel 1730. - 96. Lupu Ciplea de Ferești 1734. - 97. Grigore Bondrea de Călinești 1736. - 98. Ion Bondrea de Călinești 1738. - 99. Nicolae Rednic de Giulești 1741/2, 1746, 1749. - 100. Simion Dunca de Sârbi 1752, 1755. - 101. George Iura de Oncești 1758, 1760/1, 1765/6. - 102. Ionaș Rednic de Giulești 1764. - 103. Văsuc Rednic de Giulești

1767 - 1769. - 104. Hatfaludy Pál 1782 - 1785. - 105. Ștefan Rednic de Giulești 1790, 1794. - 106. Paul Săpânțanu 1799. - 107. Moricz Sâmuël 1810. - 108. Mihai Rednic de Giulești 1812. - 109. Szatmâry Gyorgy 1816/7, 1819, 1821. - 110. Vasile Man de Șieu 1822 - 1825, 1826 - 1830. - 111. Szentgály János 1825/6, 1830, 1831. - 112. George Vlad de Apșa 1833. - 113. Ion Săpânțanu 1836. - 114. George Iura de Oncești 1838 - 1844. - 115. Ion Iurca de Călinești 1845 - 1848.

III. Icașul Sighet: 1. Petru Pancu de Crăciunești 1385. - 2. Costa Feir-Pop de Giulești 1405. - 3. Ion Bancu de Sarasău 1421. - 4. Mihai de Sarasău 1423. - 5. Ivoncea de Virișmort 1426. - 6. Mihai Costa de Apșa 1630. - 7. Ion Costea de Apșa 1431. - 8. Andrei Bancu de Sarasău 1432. - 9. Andrei Danciu de Iapa 1433. - 10. Mihai Gerheș de Sarasău 1434. - 11. Ion Bancu de Sarasău 1437, 1444. - 12. Mihai Nan de Slatina 1442/3. - 13. Vasile Nan de Slatina 1449. - 14. Mihai Leucă de Vad 1450. - 15. Petru Gerheș de Sarasău 1453, 1457. - 16. Mihai Nan de Slatina 1460, 1471. - 17. Ion Bancu de Sarasău 1463. - 18. Mihai de Dolha din Ruscova 1466. - 19. Mihai Longin-Huzău de Apșa 1468. - 20. Petru Nan de Slatina 1474, 1490, 1498, 1505. - 21. Simion Gerheș de Sarasău 1475. - 22. Ion Bancu de Sarasău 1481, 1484., 1494. - 23. Teodor Cosma de Apșa 1488. - 24. Andrei Bancu de Sarasău 1514, 1527, 1532. - 25. Mihai Gerheș de Sarasău 1524/5, 1530. - 26. Francisc Nan de Săpânța 1536. - 27. Toma Gerheș de Sarasău 1540, 1549. - 28. Vasile Nan de Slatina 1541. - 29. Ion Popșa de Apșa 1547. - 30. Dan Pop de Sarasău 1551. - 31. Ion Nan de Slatina 1555, 1558, 1560. - 32. Ion Birtoc de Sarasău 1559, 1568, 1570, 1574, 1579, 1585. - 33. Francisc Titea de Săpânța 1564. - 34. Ștefan Pop de Sarasău 1580, 1582, 1584, 1586, 1597, 1600. - 35. Matei Mariș din Virișmort 1587/8, 1590 - 1595, 1605. - 36. Simion Coroi din Sarasău 1599 - 1600. - 37. Luca Săpânțanu 1603. - 38. Szigethi Szász Mihály 1615, 1621/2, 1628/9, 1632. - 39. Teodor Coroi din Sarasău 1624. - 40. Ion Hrihor de Iapa 1627, 1629. - 41. Vasile Borca de Apșa 1630. - 42. bn Manoilă de Săpânța 1632/4, 1636, 1640/1. - 43. Gavrilă Coroi

din Sarasău 1631, 1635, 1636, 1639 - 1641, 1644, 1650, 1652³/₃, 1656/7, 1659. - 44. Vasile Stan de Săpânța 1638. - 45. Alexa Borca de Apșa 1637. 46. Andrei Tivadar din Rona de Jos 1639. - 47. Simion Gerheș din Sarasău 1641. - 48. Szigethi Poncz Gyorgy 1642. - 49. Ștefan Tivadar de Săpânța 1649. - 50. Ionaș Gerfeș de Sarasău 1654, 1658, 1660. - 51. Gavril Șomlea de Iapa 1657. - 52. Ștefan Gerheș de Sarasău 1662, 1664. - 53. Petraș Coroi din Sarasău 1663, 1665/6, 1668, 1671, 1673/4, 1676/7, 1679 - 1682. - 54. Mezey Tamâș 1667. - 55. Ion Lazar de Apșa 1672. - 56. Szigethi Toth Mihály 1675. - 57. Toma Pop de Sarasău 1675. - 58. Vasile Bojan de Sarasău 1776. ~ 59. George Darvay din Apșa 1680. - 60. Vasile Boșa din Sarasău 1681.-61. Hoszszumezei Mefey Istvân 1682/3. - 62. Pinteș Pop de Apșa 1683. - 63. Toma Holdiș de Săpânța 1684/5. - 64. Francisc Manuilă de Săpânța 1689. - 65. Ionaș Stan de Săpânța 1690. - 66. Simion Tivadar de Săpânța 1691/2, 1700, 1703, 1716. - 67. Szigethi Szerencsy Jozsef 1693 - 1695, 1697, 1699. - 68. Ilie Săpânțanu 1695. - 69. Dumitru Giurgiu de Iapa 1696. - 70. Vasile Ona de Iapa 1697. - 71. Ion Turda de Săpânța 1700. - 72. Ion Ona de Iapa 1702. - 73. Matei Cionca de Ariniș 1703. - 74. Kokenycsi Várady Ferencz 1705, 1709, 1712, 1714. - 75. Petru Vlașin de Iapa 1708. ~ 76. Grigore Bancu din Biserica Albă 1709. - 77. Ion Groza de Apșa 1710. - 78. Ionaș Manuilă de Săpânța 1712. - 79. Nicolae Stan de Săpânța 1714. - 80. Szigethi Szerencsy Zsigmond 1715. - 81. Petraș Lazar de Apșa 1716. - 82. Simion Săpânțanu 1718. - 83. Ștefan Săpânțanu 1721. - 84. Gavrilă Săpânțanu din Taras 1722, 1733/4, 1737. - 85. Teodor Manuilă de Săpânța 1734. - 89. Ștefan Șiman de Apșa 1735. - 90. Andrei Popovici de Voinești 1738. - 91. Vasile Sima de Apșa 1749/50. - 92. Csebi Pogány Lászlo 1759, 1761. - 93. Vasile Tivadar de Săpânța 1760. - 94. Iosif Săpânțan 1765 - 1779, 1782. - 95. Rethy Mihály 1790, 1793/4. - 96. Gazda Mihály 1795/6. - 97. Răcz Peter 1799. - 98. Paul Săpânțanu 1806, 18H), 1812. - 99. Petru Dan de Apșa 1830. - 100. Szebi Pogány Károly 1833. - 101. Sigismund Dan de Apșa 1834. - 102. Gavril Mihaly de Apșa 1836

- 1842. - 103. Iosif Man de Șieu 1845 - 1847. - 104. Asztalos Peter 1848.

IV. Ierașul de Jos: 1. Vasile al lui Drag din Bedeu 1385. - 2. Ivașcu de Bedeu 1421.-3. Stancu de Bedeu 1423. - 4. Mihai de Uglea - 1431, 1439. - 5. Seneslau de Bedeu 1432. - 6. Solovăstru - Erdeu de Uglea 1442/3, 1449. - 7. Petru de Săpânța 1444. - 8. Mihai Stoica de Crișănești 1433. - 9. Vasile Nan de Slatina 1457, 1463, 1468. - 10. Mihai Stoica de Crișănești 1433. - 9. Vasile Nan de Slatina 1457, 1463, 1468. - 10. Mihai de Uglea 1453. - 11. Toma de Uglea 1460. - 12. Mihai de Crișănești 1465. - 14. Mihai Stoica de Crișănești 1470/1. - 15. Petru Tivadar de Bedeu 1474. - 16. Bogdan de Neaga 1475, 1481.-17. Simion de Uglea 1488. - 18. Mihai de Bedeu 1494. - 19. Nicolae de Crișănești 1508. - 20. Ion Nicolac de Bedeu 1514, 1532. - 21. Nicolae Stoica 1524/5. - 22. Lazar de Uglea 1531. - 23. Toma Voios de Uglea 1536. - 24. Ion de Bedeu 1540, 1555. - 25. Simion de Uglea 1547. - 26. Ion Roman de Drăgoiești 1549. - 27. Huszthi Deák Máttyás 1551, 1553, 1558, 1564, 1568. - 28. Ion Bența de Crișănești 1559, 1570, 1574, 1579. - 29. Andrei Bența de Crișănești 1570. - 30. Alexa Voios de Uglea 1580, 1582, 1590. - 31. Marcu de Bedeu 1584. - 32. Toma Stoica 1585 - 1587, 1592/3. - 33. Petru Roman de Drăgoiești 1588, 1594 - 1597, 1605. 34. Dombhâzy István 1591. - 35. Ionaș Stoica 1587. -36. Petru Bența de Crișănești 1603, 1615, 1621/2, 1628/9, 1631, 1638, 1641. - 37. Francisc de Crișănești 1610. - 38. Ion Holupca de Iglca 1628. - 39. Mihai Oros de Drăgoiești 1629. - 40. Matei de Lipceni 1630. - 41. Petru de Dărvănești 1633/4, 1636/7, 1639/40. 1642, 1644, 1653/4, 1658/9. -42. Gavril Stoica 1632. - 43. Francisc Rîșcu de Drăgoiești 1634. - 44. George de Voinești 1635, 1640. - 45. Nicolae Vida de Iapa 1639. - 46. Ilie Mărcuș de Bedeu 1641.-47. Huszthi Olasz István 1643, 1646, 1656, 1662. - 48. Huszthi Meleg Mårton 1650. - 49. Ion Tegzea de Berezeni 1651. - 50. Simion Feir de Uglea 1653. - 51. Alexa Rîșcu de Drăgoiești 1659. - 52. Felsobányai Literatus Máttyas 1660. - 53. Simion Oros de Bedeu 1661. - 54. Nicolac de Dărvănești 1663, 1665/6. - 55. Petru de Lipceni 1664. - 56.

Huszthi Nagyiday István 1665, 1675, 1679. - 57. Simion Pop Oros de Iapa 1666. - 58. Andrei de Lipeeni 1667. - 59. Dumitru Vultur de Apșa 1668.
- 60. Beregszászy János 1668/9. -61. Huszthi Hetey István 1671, 1673/4, 1680/1. - 62. Vasile ..... - 64. George Vida de Apșa 1676. - 65. Francisc Voios de Uglea 1667. - 66. Grigore de Dărvănești 1680. - 67. Simion Tegzea de Berezeni 1681. - 68. Luca Tegzea de Berezeni 1682.- 69. Ștefan Tivadar de Bedeu 1683. - 70. Huszthi Hetey Martori 1682/3. - 71. Tecsoi Moricz István 1684. - 72. Huszthi Horváth Gábor 1685. - 73. Ion Cionca de Ariniș 1690. - 74. Ștefan de Dărvănești 1691, 1694, 1697, 1700, 1703. - 75. Huszthi Csernel Pál 1693, 1699. - 76. Mihai de Lipeeni 1692. - 77. George Stoica 1695. - 78. Huszthi Literatus Măthe 1696. - 79. George Feir de Uglea 1697. - 80. Petru Feir de Uglea 1700. - 81. Prodan de Lipeeni 1702. - 82. Ștefan Roman de Drăgoiești 1703.- 83. Ion Oros de Drăgoiești 1704.- 84. Huszthi Ványay János 1705. - 85. Huszthi Melegh Zsigmond 1706. - 86. Ștefan de Lipeeni 1706. - 87. Ion Rîșcu de Drăgoiești 1707. - 88. Ion Popovici de Voinești 1708. - 89. Nagyiday Mihály 1709, 1716. - 90. Vasile Tegzea de Berezeni 1709. - 91. Visky István 1710. - 92. Szerencsy Daniel 1711. - 93. Rozsi Mihály 1712. - 94. Ștefan Mihalca de Ariniș 1713. - 95. Ajtay Daniel 1714. - 96. Ion Feir de Uglea 1714.- 97. Mihai Mărcuș de Bedeu 1715. - 98. Sigismund Stoica 1716. - 99. Sigismund de Crișănești 1717. - 100. Luca Roman de Drăgoiești 1721. - 101. Nagyiday István 1722, 1725, 1732, 1734. -"102. Gavrilă Vultur de Apșa 1723. - 103. Toma Oros de Drăgoiești 1726. - 104. Majos Lászlo 1727. - 105. Csernel Zsigmond 1730; 1738, 1741. - 106. Mihai Tegzea de Berezeni 1731. - 107. Andrei Popovici de Voinești 1738, 1755. - 108. Pethy Mihály 1746, 1755. - 109. Pogány Imrc 1752.
- 110. Rosy Mihály 1758. - 111. Cserney Gyorgy 1761. - 112. Vasmegyei Mcgyery Peter 1767, 1778. - 113. Megycry Lászlo 1768. - 114. Pogány Gâspâr 1782. -.115. Ion Cionca de Ariniș 1790. 116. Pogány Peter 1794, 1799. - 117. Daniil de Dărvănești 1802, 1810. - 118. Pogány Lászlo 1812. - 119. Vârady Antal 1817,

1822, 1827, 1830, 1833. - 120. Iosif Dragoș 1822, 1824. - 121. Horvâth Sândor 1836. - 122. Kovâssy Mihály 1841, 1844. - 123. Asztalos Pâl 1845/6. - 124. Kovâssy Károly 1847 - 1848.

Nota 1. În Ierașul Sighet au mai fost pretori și următorii: Ion Boșa de Sarasău 1677; Ștefan Pop de Sarasău 1678; Ion Coroi din Sarasău 1679 și Nicolae Bojan din Sarasău 1680.

Nota 2. Din tabloul funcționarilor comitatului rezultă că sub regimul maghiar din 91 de comiți au fost numai 4 români, iar din 110 vicecomiți români au fost 39. În schimb pretorii, care își exercitau funcțiunea numai în baza alegerii și nu necesitau o confirmare superioară, au fost recrutați aproape numai dintre nobilii români, încât până în 1848 nu avem decât numai 53 de pretori de origine străină și anume: în Ierașul de Sus nici unul; în Ierașul Cosău 4; în Ierașul Sighet 14 și în Ierașul de Jos, unde nobilii români au început să se rutenizeze, 35.

LUCRĂRI CONSULTATE

1. Almanahul Soc. de lectură P. Maior, Budapesta 1901.
2. Anuarele Liceului piarist din Siglietpe anii 1908/9-1913/14.
3. Anuarele Liceului reformat din Sighet pe anii 1900/1-1913/14.
4. Anuarele Șc. sup. de fete din Siglietpe anii 1894/5 și 1906/7.
5. Anuarele Gimnaziului Bogdan-Vodă din Vișeu de Sus pe 1919/20 și 1920/21.
6. Anuarul Școlii primare de stat din Sighet pe 1896/97.
7. Balaithy I. „Munkács Leirása”, Debreczen 1836.
8. Barit Gh. „Părți alese din Ist. Transilvaniei”, Sibiu 1889.
9. Bașca Gh. „Fragmente din Ist. Maramureșului”, Sighet 1931.
10. Basilovits I. „Brevis Not. Fund. T. Koriatovich”, Cassovinae 1799.
11. Băiiea I. „Însemnări d. bis. rom. d. Maramureș”, București 1906.
12. Bogdan O. dr. „Dezv. Bis. Rom. ’, Transilv. nr. 4, Sibiu 1910.
13. Bogdan I. „Originea Voievodatului”, Analele Ac. R., București 1902.
14. Bogdan I. „Vechile Cronici Moldovenești”, București 1891.
15. Bojor V. dr. „Canonicii Diecezei de Gherla”, Cluj 1937.
16. Bojor V. dr. „Episcopii Diec. de Gherla”, Tg. Mureș 1939.

17. Borovszky L. dr. „Szabolcs Vánnegye”, 1900.
18. Borovszky L. dr. „Zemplén Vármegye”, 1900.
19. Bud Tit „Analele Asociațiunii”, Gherla 1906.
20. Bud Tit „Date ist. despre protop. și parohiile d. Maramureș”, Gherla 1891.
21. Bud Tit „Disert. despre episcopii și vicarii din Maram.”, Gherla 1891.
22. Bud Tit „Istoria Parohiei Sighet”, 1903.
23. Bunea A. dr. „Vechile Episcopii Românești”, Blaj 1902.
24. Bunea A. dr. „Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria”, Blaj 1904.
25. Bunea A. dr. „Încercare de Istorie a Românilor”, București 1912.
26. Bunea A. dr. „Episcopul I.M. Klein”, Blaj 1900.
27. Bunea A. dr. „Autonomia Bisericească”, Blaj 1904.
28. Buzila St. „Monografia comunei Sâniosif, Bistrița 1910.
29. Ciorogariu R. „Zile Trăite”, Oradea 1924.
30. Ciplea A. dr. „A m̄aramarosi piispokseg kerdese”, Budapeșt 1910.
31. Ciplea A. dr. „Urme istorice”, Răvașul nr. 3, Cluj 1908.
32. Ciplea A. dr. „Ep. I. Țirea”, Cultura Creșt. nr. 1-2, Blaj 1911.
33. Ciplea A. dr. „Documente priv. la episcopia din Maram.”, An. Ac. R. Buc. 1916.
34. Ciplea A. dr. „Săraca țară a Maramureșului”, Cluj 1938.
35. „Codex Bandinus”, în Analele Ac. R., Buc. 1895.
36. Coman A. „Documente istorice maramureșene”, Vișeu 1937.
37. Densușanu N. „Dacia Preistorică”, Buc. 1913.
38. Dermer I. dr. „Maramureșul Românesc”, Buc. 1935.
39. Dobrescu A. dr. „Fragmente din Ist. Bis. Rom.”, Budapeșta 1905.
40. Drăgan N. „Toponimie și Istorie”, Buc. 1924.
41. Dragomir S. dr. „Relațiile Bis. Rom. cu Rusia”, An. Ac. R. București 1912.
42. Dragomir S. dr. „Ist. dezrob. relig. a Românilor din Ardeal”, Sibiu 1929.
43. Dragomir S. dr. Idem voi. II, Sibiu 1930.
44. Dragomir S. dr. „Ion Buteanu”, Buc. 1928.
45. Filipciuc V. dr. „Dr. Ion Mihaly”, în Arhiva Someșeană, Năsăud 1025.
46. Georgescu I. dr. „Episcopul Mihail Pavel”, Oradea 1929.
47. Giurescu C. „Istoria Românilor”, voi. 1, Buc. 1935.
48. Gorzo B. „Szatm̄arv̄armegye Nemes̄ Családjai”, Nagykároly 1910.

49. Gorzo B. Idem „Potkotet", Nagykároly 1912.
50. Grapini P. „Monografia Comunei Rodna Nouă", Bistrița 1903.
51. Heder I. „Jclentes Mâram. vm. Iparfejlesztő Bizotts", M. Sziget 1908.
52. Holban T. „Româniile pe teritoriul polonez", Arhiva de la Iași, 1932-1933.
53. Hodinka A. „A Munkácsi Piispokseg Okmánytára I", Ungvárt 191 i.
54. Hollosy I. „Tccndoink a kiállitás után", M. Sziget 1882.
55. Horváth M. „Magyarország Története, I-VII", Pest 1871.
56. Iuga G. dr. „Spiciuri din viața compozitorilor", Sighet 1936.
57. Iványi B. dr. „Ket középkori sobánya statutum", Századok 1911.
58. Iorga N. „Ist. Rom. d. Ardeal și Ungaria", Buc. 1915.
59. Iorga N. „Ist. Bisericii Române", voi. I, Buc. 1908.
60. Iorga N. Idem voi. II, Buc. 1909.
61. Iorga N. „Scrisori și inscripții ardelenice și maram.", Buc. 1906.
62. Iorga N. „Documente din Arhiva Bistriței", I-II, Buc. 1899.
63. Iorga N. „Neamul Rom. în Țara Ung.", II, Buc. 1906.
64. Iorga N. „Mihai Viteazul", Buc. 1900.
65. Iorga N. „Ostașii de la Putna", în An. Ac. R., Buc. 1914.
66. Iorga N. „Fr. Râkocz și Româniile", An. Ac. R., Buc. 1911.
67. Iorga N. „Ceva despre ep-ul Iosif Stoica", An. Ac. R., Buc. 1914.
68. Iorga N. „Docum. relative la P. Șchiopul și Mihai V.", An. Ac. R., Buc\ 1899.
69. Iorja N. „Ștefan c. M., Mihai V. și Mitrop. Ardealului", An. Ac. R., Buc. 1905.
70. Kmusz N. „Az Eszterg. Foegyh. Okmánytára I.", Esztergom 1863.
71. Konáromi A. dr. „Nyalâbvâr es uradalma", Századok 1914.
72. Ko/ássy Z. „Egy pár kep M. Szi^et multjâbol", 1909.
73. Leliocz I. „Koriatovich Todor", Századok 1893.
74. LeLoczy T. „Beregv. Monografiaja", I-II, Ungvárt 1881.
75. Mâramaros vm. 1900. evi nepszânlâlása, Budapest 1902.
76. Mtramaros vm. Gazdasági Egyesülles Alapszabályai M. Sziget 1869.
77. Mâramaros vm. kozigazgatâsi szervezete, 1673.
78. Marina M dr. „Maramureșul, necesități și remedii", Cluj 1939.
79. Marțian I. „Ardealul, istoric și toponimic", Bistrița 1924.
80. Marțian I. „Repertoriu Arheologic", Bistrița 1920.
81. Mațian I. „Urme din războaiele Romanilor cu Dacia", Cluj 1921.
82. Ma-țian I. „Țara Năsăudului", Năsăud 1933.

83. Mârki S. dr. „A Vâncsok es a Jurák”, in Magyar-Român Szemle, Clu 1897.
84. Memoriul Inteligenței Române din Năsăud 1919.
85. Meruțiu V. „Județe și Orașe din Ardeal”, Cluj, 1929.
86. Meteș St. „Ist. Bis. Rom. din Transilvania”, Sibiu 1935.
87. Meteș St. „Ist. mănăstirilor rom. din Transilvania și Ungaria”, Sibiu 1936.
88. Mihalyi I. dr. „Diplome Maramureșene din sec. XIV-XV”, Sighet 1900.
89. Mihalyi G. „Reflexii asupra diplomelor maram.”, Sighet 1934.
90. Mihalyi G. „Deznaționalizași Maramureșului”, Sighet 1937.
91. Mihordea V. „Contribuții la ist. catolicismului din Moldova”, Vălenii de Munte 1934.
92. Moldovan I.M. „Acte Sinodale I”, Blaj 1869.
93. Moldovan V. dr. „Vizitație canonică în Maram.”, Gherla 1915.
94. Mondok I. „Brevis istorica notitia Dioc. Munkacsensis”, Ungvarini 1878.
95. Mondok I. „Series Episcoporum Dioc. Munk.”, Ungvarini 1878.
96. Nistor I. „Emigrările de peste munți”, An. Ac. R., Buc. 1914/15.
97. Orosz E. „Heves Vm. Nemeș Családjai”, Eger 1906.
98. Pâclișan Z. dr. „O carte despre episcopia Maramureșului”, C. Creșt. 4-5, Blaj 1912.
99. Pâclișan Z. „Ist. bis. a Maramureșului”, Cult. Creșt., Blaj 1913/14.
100. Pâclișan Z. „O nouă carte despre bis. din Maram.”, An. Ae. R., Buc. 1916.
101. Pâclișan Z. „Despre mănăstirile din Maramureș”, C. Creșt. 7-8, Blaj 1936.
102. Pâclișan Z. „O carte care nu trebuia scrisă”, Cult. Creșt., Blaj 1938.
103. Papp I. „Adalekok Mâramaros Törtenehez”, 1911.
104. Pârvan V. „Încep, vieții romane la gurile Dunării”, Buc. 1923.
105. Pârvan V. „Considerații ep. la ist. creșt. daco-roman”, Buc. 1911.
106. Perlsberg E. „A Leleszi Prepostsâg”, Adalekok Zemlen vm. tort. I. 1895.
107. Petrovay Gh. „A mârmarosi Olâhok”, Szâzadok 1900.
108. Petrovay Gh. „Adalekok Bogdan Vajda elkoltozesehez”, Törtenelemi Tar 1887.

109. Petrovay Gh. „A Dolhay csalâd tortenete", Turul 1893.
110. Petrovay Gh. „A Bilkey csalâd tortenete", Turul 1894.
111. Petrovay Gh. „A Lipcey csalâd tortenete", Turul 1894.
112. Petrovay Gh. „A Lipcei Gorzo cs. tortenete", Turul 1894.
113. Petrovay Gh. „A Komlosy csalâd tortenete", Turul 1895.
114. Petrovay Gh. „Az Ilosvay csalâd tortenete", Turul 1896.
115. Petrovay Gh. „A Kisfalusy csalâd tortenete". Turul 1897.
116. Petrovay Gh. „A Petrovay csalâd tortenete", Turul 1897.
117. Petrovay Gh. „A Szaplóczay csalâd tortenete", Turul 1901.
118. Petrovay Gh. „Peesetes diplomâk a maram. levcltârbol", Turul 1910.
119. Petrovay Gh. „Maram a ros ra vonatkozó diplomâk", Tortenelmi Tar 1900
120. Pic LL. „Uber die Abstammung der Rumanen", Leipzig 1880.
121. Pușcariu I. „Date ist. priv, la fam. nob. rom.", I. Sibiu 1892.
122. Pușcariu T. Idem II, Sibiu 1895.
123. Reli S. dr. „Bis. Ort. Rom. din Maramureș", Cernăuți 1938.
124. Rosetti R. „Ungurii și Episc. cat. din Moldova", An. Ac. R., 1905.
125. Saccrdoțeanu A. „Consid. asupra Ist. R-lorîn E. Mediu", București 1936.
126. Scematismus Cleri Munkacsensis, Ungvarini 1899.
127. Sbiera I. dr. „Contribuții pentru o istorie", I. Cernăuți 1906.
128. Seni V. dr. „Un manuscris din sec. XVII", Transilv.1-2, Sibiu 1910.
129. Șincai Gh. „Cronica Românilor și altor neamuri". Iași 1853.
130. Șotropa V. „Ist. școlilor năsăudene", Năsăud 1913.
131. Șotropa V. „Două tablouri istorico-statistice", Buc. 1924.
132. Șotropa V. „Un avocat al Someșenilor", Năsăud Arh. Someșană nr. 8.
133. Șotropa V. „Revolta Distr. Năsăudean", Năsăud Arh. Soni. 22.
134. Ștefanei li T. „Stâlpul I. M. Rakoviță", An. Ac. R., Buc. 1914.
135. Szilágyi S. „Erdeiyorszâg Tortenete", ITI, Pest 1866.
136. Szilágyi I. „Mâramaros vm. leirâsa", M. Sziget 1876.
137. Szolnokdoboka V. Motiogrâfiâja, I-VIII, Dezs 1901.
138. Tilea V. dr. „Acțiunea diplomatică a României", Sibiu 1925.
139. Timon S. „Imago Antiquae Hungariae" II, Cassoviae 1733.
140. Ursu I. „Un manifest românesc al Imp. Leopold", An. Ac. R., București 1912.
141. Vârady G. „Mâramarosi Emlekkonyv", M. Sziget 1901.

142. Vlad Al. „Originea familiei Vlad”, Lugoj 1865.
 143. Wyrostek Ludvig „Rod Drago w i Sasow na Wegzechi Rusi Halickien”, Cracovia 1932.
 144. Xenopol „Istoria Românilor”, Iași 1888.
 145. Zsatkovics K. „A koriatovicsok”, Szâzadok 1900.

MANUSCRISE PRINCIPALE DIN ARHIVA JUDEȚULUI

1. Catalogus Emigrantium Nobilium et. Ignob. de A. 1711-1724.
2. Clasificatio Personalistarum Anni 1763.
3. Conscriptio Nobilium Anni 1699.
4. Conscriptio Nobilium Anni 1707.
5. Conscriptioes Ignobilium Anni 1707.
6. Conscriptioes Colonorum Haereditariorum Anni 1728.
7. Conscriptio et Productio Nobilium Indubitatorum Anni 1755.
8. Conscriptio Productionis Nobilitatis Anni 1757.
9. Conscriptio Profugorum ex hoc Cttu Anni 1731.
10. Insurrectio 1797-1809.
11. Maram. vm. nemeș csalâdok nevlajstroma es adattâra 1751-1824.
12. Mâramaros vm. Tisztikara 1629-1899.
13. Maram. vm. teljhatalmu kozp. Vâlaszm. 1848-ki Jegyzokonvvc.
14. Matricolele Parohiilor 1828-1894.
15. Nemeș csalâdok iratai.
16. Nemeș csalâdok Icszârmazâsânak genealogicus tâblâzatai.
17. Nova Productio Anni 1767.
18. Olâh izgatâsra vonatkozó iratok 1881-1887.
19. Productio Nobilium Anni 1751.
20. Productio Nobilium Anni 1752.
21. Protocollum Generalis Congregationis Cttus Maram. 1629-1918.
22. Protoc. Productionis Nobilium Anni 1756.
23. Protoc. Prod. Nobilium Donatariorum A. 1763-1768 elaboratum.
24. Protoc. Producentium ad urberiozem probam relcgatorum A. 1763- 1768.
25. Vâlasztâsokra vonatkozó iratok 1884-1913.

ALEXANDRU FILIPAȘCU Portret

Este greu să scrii despre tatăl tău. Zău este greu! Și totuși se poate construi o poveste aidoma aceleia de față.

Tatăl meu a fost fecior de țăran. Nimic mai simplu! Pentru că între și dincolo de Carpați toți au fost și suntem feciori de țărani. De altfel, ai cui feciori am da seama că am fost? O țară - peste tot în lume - este identică până la urmă cu țăranii, care o locuiesc statornic, spunându-i pe latina limbă „terra” și, deci, țărani locuind-o din veac în veac, de unde - la noi acasă - „țarini”, adică „ogor”, deci, loc în care ne tragem seva pământului.

Acest copil de țăran a plecat de acasă, lucru banalizat în fond prin atât de multe plecări de acasă. O bursă la Roma, în Italia. Acolo, acest copil de țăran maramureșean nu s-a stăpânit în binele său bine plătit de acasă, încât și-a luat acolo, spre a tuturor nedumerire, doctoratul în... filosofie! Apoi, în Polonia și acela la teologie, judecând după capul său valoarea istorică a „Genezei”, prima carte a lui Moise.

Evident că Omul a greșit profund, pentru că, cu toate doctoratele sale, s-a claustrat dascăl la Vișeu de Sus, ca să-și poată vedea Țara mai bine și mai vrednic. Apoi a acceptat și postul de primar al Sighetului, ca să poată avea liber acces la documentele din arhivele orașului. Copilul de țăran se pare că se orientase bine. Nu știu cât l-o fi ajutat „Geneza” lui Moise, dar încetul cu încetul „Istoria Maramureșului” a prins cheagul cuvenit. Tocmai în preajma cedării Ardealului de Nord. Față de posibilitatea de a fi spânzurat de către unguri, Fata a luat calea Bucureștilor, în mână cu servieta care conținea manuscrisul cărții sale. Citez: „Nu demult - acum câteva luni - venea să mă vadă un tânăr profesor maramureșean, doctor în filosofie și teologie. Învățase la Roma, dar dragostea de pământul natal îl ținea legat de județul unde trăiseră - timp de secole - liberi, deci nobili, toți strămoșii săi. Aducea cu el, dactilografiat compact - scris de el

însuși la mașină pe amândouă fețele, din motive de economie - „Istoria Maramureșului”, rodul a opt ani de cercetări harnice și pasionate în arhivele sau, mai bine zis, în ceea ce a mai rămas din arhivele maramureșene.” (I. Lugoșianu)

Acest Lugoșianu (despre care eu nu știu, de fapt, nimica) a intuit foarte bine strădania moroșanului. Deci: nu numai documentele maramureșene publicate inspirat de Mihalyi de Apșa, ci totul, până în nedoritul prezent al refugiului dictat de la Viena. Morcovi, cartofi, carne și celelalte nu ne spun nimic dacă nu se încheagă din ele supa noastră cea de toate zilele. Este tocmai ceea ce a îndrăznit Filipașcu să facă, adică, punând totul la focul istoriei, să interpreteze această ciorbă neaoșă de veac. Nici Mihalyi n-a îndrăznit să o facă, să interpreteze, să lege fapt cu fapt documentar stabilit, ca să închege ceva. Poate tocmai de aceea, și din lipsă de oameni de marcă, Mihalyi a ajuns membru al Academiei Române, un fel de Hurmuzachi al Nordului românesc...

Evident că studiile istorice neinterpretate nu duc la nimica. Iorga a demonstrat-o prea bine. Țesătura înțelepciunii este aceea care se vrea a fi ca un liant al istoriei evenimentare. Căci, până la urmă, nu avem nevoie de o blană-piele de oaie, păstrată în vreun muzeu, ca să înțelegem mesajul „Mioriței”! Asta a făcut Filipașcu. A încheat într-un tot unitar istoria meleagurilor din Nord, aproape necunoscute acelor care se făleau că ne-au dat o „Patrie-Mamă”... Și a mai făcut ceva. S-a dumirit că îl cheamă Filipașcu, alături de boierii care s-au prăpădit în vreme, ca Bilașcu, Ionașcu, Zubașcu, Ivașea și mulți alții, ale căror nume de familie au fost fie rutenizate, fie maghiarizate în porunca falsă a vremurilor care au fost. Și a mai făcut ceva, mai puțin sau deloc remarcat de către istoricii epigoni de astăzi: a fugit din Sighet în acele împrejurări ale anului 1940 cu o servietă în mână, cu manuscrisul „Istoriei Maramureșului” în ea, lăsându-și familia de izbeliște acolo pe loc. A „fugit” tocmai pentru a-și numi Maramureșul în slova de tipar tocmai când era mai mult decât nevoie de el pentru Țara întreagă.

Este limpede că într-o asemenea vâltoare politico-militară nu-ți poți duce cum se cuvine la capătul ei o asemenea lucrare. Bibliografia masivă și notele anexe neîncăpând în acea servietă. Tocmai aceasta nu au sesizat-o sau nu au vrut să o facă istoricii noștri, grăbiți fie să critice, fie să lase într-o păianjeneză desuetudine istoria propriului lor neam. Un Moga, un Pascu, un (nai târziu) Radu Popa. Și a mai fost o mare nemulțumire, întru aceea că „amatorul” de istorie și-a permis să se intituleze pe copertă „nobil de Dolha și de Petrova”. Țăranul Moga și celălalt, Fascu, au considerat aceasta drept o jignire adusă propriilor lor opinci. N-au învățat că sunt opinci și opinci, precum și aceea că opincile Nordului se alcătuiesc din documente pe piele de câine...

Dar profesorul Silviu Dragomir, corifeu al istoriei transilvănene din acea vreme, a gândit altfel. Și Tata a sintetizat în scris, în 1944, ceea ce era într-un fel esența prin „Le Maramureș”, la Sibiu, în refugiu, demonstrând încă o dată valoarea Nordului. De data aceasta, absolut conformist, în tonul scolasticii de scriere universitară. Mai important însă rămâne faptul că la capătul broșurii care i s-a cerut publică harta adevăratului Maramureș, așa cum era el, măcar la rangul de „Comitat” și că descifrează dintre documente semantica și topica reală a meleagurilor aceluia ținut de bază al Țării, „Maramurășul”, înlocuind, deci, prin asta hărțile austro-maghiare, care se sprijineau într-o aproximativă traducere pe faptul că „în zonă” români nu au existat, dovedind totodată că, sub aceiași austro- maghiari. Maramureșul - ținut legendar - avea o unitate, că, sub românii de mai târziu, el a revenit în Țară numai cu treimea de dincoace de Tisa.

Orb și surd la toate celc care nu-l interesează direct, Apusul nu putea fi receptiv la aceste adevărate frământări documentare, semnate de Dragomir, de Borza, de Someșan, de Drăganu, Ciuglea, Filipașcu și alții. Anii de izbeliște '40-44 nu reușeau să atenționeze Apusul orb și surd, tot așa precum anii de astăzi.

Tata, ce putea să facă pentru a fi înțeles pe deplin? A ales calea fortuită a Canalului Dunărcă-Marca Neagră, în ultimul eșalon intelectual din 1952. A ales Poate că da. Trebuia să se

sacrifice înțelesurilor istorici reale ale acestui pământ atât de mult călcat și încălecat de unii sau de către alții. Știa că nu se va mai reîntoarce? Probabil. Dar, orișicum, pecetluia prin propria-i viață nevoia de înțelegere concisă și substanțială a Nordului românesc, crez pe care moartea sa acolo nu la putut împiedeca să trăiască. Dovadă și faptul că la aproape 50 de ani de atunci nimeni nu cutează să reia și să publice substanțial îmbogățită o „Istorie a Maramureșului”...

Un Fiu scrie despre Tatăl lui. în cunoștință de cauză. Nu este o pledoarie, ci este o atenționare asupra acelora care mânuiesc astăzi istoria Românilor.

Așa s-a săvârșit dintre noi încă o opincă dusă spre înțelegere. Opinci mai avem. Restul? *Alexandru Filipașcu Cluj Napoca, 17.III.1991*

Postfață

Evident că îmi vine greu să scriu această pseudopostfață. îmi vine greu ca Om și ca Român, așîșderea. Restul este de „sama nimicii”, cum bine zice moroșanul nostru din veac. O zice și bine o zice. Zicere. Adică, așa cum se scrie în prefața la „Istoria Maramureșului”, sub semnătura unuia Lugoșianu (nu știu cine era, nici nu mă interesează, probabil vreun șef de cabinet politic al vremii, la Ministerul Cultelor, al Instrucției sau al Sporturilor, iarăși nu mă interesează...): „a venit la mine un tânăr profesor din Maramurăș cu un manuscris dactilografiat pe ambele părți ale hârtiei, într-o servietă...” ș.a.m.d. Venit tocmai „la timp” pentru nevoile țării și ale regătenilor ei de marcă, acest manuscris a văzut imediat lumina tiparului, în aceeași fierbinte toamnă a anului de sublimă grație ortodox-românească, 1940! Tipărită cartea. Premiul Academiei Române. Cu asta basta...

Problema aceasta a Maramureșului Voievodal nu rezidă numai în astă întâmplare, oarecum banală prin desfășurarea ei. Au dovedit-o mai târziu istoricii „de marcă”, un Lupaș și mai ales un Moga. Incitați, enervați, zgândăriți de faptul că un profesoraș dintr-o urbe oarecum obscură, de la un liceu oarecare, fără patalama care să îi consemneze dreptul la istorie (ca și prostiile istorice pe care le-ar fi debitat și scris mai apoi, în virtutea patalamalei), a îndrăznit, deci, să scoată la lumina tiparului și într-un cras moment de nevoie națională o asemenea „Istorie”. Și au avut, după părerea mea, dreptate. Ba mai mult decât atât, îndrăzneală scribică (și științifică, să zicem), profesorașul cu pricina își mai permitea să se intituleze „de Dolha și de Petrova”. Absolut strident, neavenit, cu totul ieșit din canoanele științifice și ale bunului-simț publicistic. Dreptate au avut, mai ales că, pe parcurs, au observat că lucrarea aceasta nu îndeplinește canoanele scolasticii, se baza (aparent, desigur, dar lesne de observat) pe documentele publicate de Mihalyi la început de secol, documente privind același Maramureș, dar fără nici un gram de interpretare istorică, de așezare în spațiul și în timpul lor de documente. Apoi, istoricii cu patalama de istoric nu au mai observat nimica. Nici nu știau ce ar fi trebuit de observat alta decât alcătuirea cărții. Trecând peste substanța cărții, peste gândirea științifică, care i-a asigurat lucrării valoarea istorică.

Există un amănunt necunoscut. Doar mie. Atunci când, în acel august dur pentru țara întreagă, într-o seară, un farmacist evreu maghiar (ca și „culoare”) i-a bătut lui Filipașcu în ușa și i-a spus: „Alexandre, nu mai aștepta nimica, nu mai aștepta ca vânătorii de munte ai lui Mociulschi să se retragă «oficial», șterge-o din Sighet, altfel dimineată gărzile maghiare te vor spânzura!” I-a mai spus, probabil, și multe altele, așa încât profesorașul și-a pus manuscrisul, așa cum îl avea el redactat, într-o servietă și a plecat cu primul tren la București nu ca să scape el de o anumită furie exacerbată, ci ca să scape

lucrarea, aparent numai opera vieții sale ele până atunci. Chiar dacă nu prea multă viață. Evoc aici această întâmplare nu ca să scuz mizerabila lucrare pe care o alcătuiuse acel profesoraș, ci ca să înscriu întru veridicitatea istorică a devenirii umane un fapt trecut la fel de neobservat de către „corifeii” istoriei noastre: când fugi cu manuscrisul într-o servietă nu poți lua cu tine întregul volum de bibliografie, teancuri de note, de trimiteri și de altele, care formează tot tacâmul - să-i zicem așa - unei lucrări redactate după cele mai modeme norme „științifice”. Nici o scuză. Pur și simplu „o împrejurare nenorocită”, cum ar spune-o Hemingway. Dar manuscrisul a folosit atunci țării nepregătite de așa ceva, iar mai apoi i-a folosit și mai mult, știind că litera moartă prin biblioteci și arhive, după ce cartea, în 1947, a fost pusă la index și „epurată” ca non-politică de către conducătorii vremii, evrei, maghiari și de alte naționalități!

Se mai ridică o problemă. Oarecum, problemă cheie. Cum își poate permite un „doctor” în filosofie și teologie să scrie istorie? Întrebare care nu i s-a pus nici lui Hurmuzachi, nici lui Mihlayi de Apșa (ultimul și Academician al României lui 1902). care numai au colectat acele documente, fără îndrăzneala de a le și interpreta, de a le încadra în justa și reala lor valoare istorică. Nu i s-a pus nici lui Mircea Eliade, care, chiar dacă a avut doctoratul în filosofic (nu știu că da), și-a permis să alcătuiască, pilda unei omeniri o... „Istorie” a religiilor. Deci, tot o istorie, fără patalama de istoric. Întrebarea nu i s-a pus nici lui Noica, nici lui Cioran sau lui Steinhardt, cu care ne spălăm pe față și pe cugete noroioase de dimineața până seara. Oricum ar fi, profesorașul din Maramureș avea acel doctorat în filosofie, obținut la Roma (și nu în teologie, acolo, precum s-ar fi așteptat oarecine). Adică avea „patalama”. Și încă de marcă!

Să zicem că aceasta iarăși nu ne spune mare lucru. Remarcăm însă un fapt de notorietate: din 1940 și până astăzi,

nici un istoric „consacrat” sau altcineva nu a avut curajul științific, nici cunoștințele necesare pentru a alcătui o altă, modernă, mai bine chibzuită (nu la an de nevoie națională) „Istorie a Maramureșului”, în pofida generozității documentelor de-acolo, în pofida studiilor care s-au mai efectuat cu trecerea timpului, în pofida numeroaselor documente noi și noi săpături arheologice adecvate acestei lucrări... în pofida încercării lui Radu Popa de a realiza o frescă a Maramureșului sec. al XIV-lea. Nimeni nu s-a ambalat la o asemenea ispravă de știință întâi, de conștiință civică mai apoi. Și au trecut așa, pe neapucate, peste 50 de ani, o jumătate de secol de necuvenită tăcere academico-istorică, peste toate cele ale profesorașului despre care scriu aicea.

Ca o paranteză, mai pot adăuga la aceste rânduri că autorul „Istoriei Maramureșului” s-a săvârșit la Canalul Dunărea-Marea Neagră în 1952, tocmai împlinind vârsta de 50 de ani. Tras „la fund”, cum se zice, mai mult ca probabil, de însăși „Istoria” Maramureșului său. Desigur, o paranteză bogată nu în conținut, ci în semnificație. Este neîndoielnic faptul că nu lacrimile postume întăresc o lucrare științifică. Departe de mine gândul peren că „din lacrimi s-a întrupat Electra”. Departe un astfel de gând. Dar, dacă nu mă înșel, pe urma lucrării acesteia, unicat încă (și dintr-a multora vină, unicat!) au ieșit numai lacrimi. Sau aproape...

Nu are rost să insist asupra faptului că istoriograful Alexandru Filipașcu, în intervalul 1940-1945 a revenit de două ori în lucrări moderne de revizuire rezumativă a temei Voievodatelor Maramureșene, mai liniștit alcătuite, conforme sau mai conforme cerințelor publicisticii moderne. Nu le citez, considerându-le cunoscute.

Doar că după acest pățimaș (într-un fel), prea lung preambul (cum a fost gândit, inițial) ne bucură astăzi găsierea (sau regăsierea), între manuscrisele pe care autorul nu le-a dus cu el

la canal, a lucrării deosebit de migăloase care formează subiectul unei viitoare cărți „Istoricul și genealogia familiilor nobile de Dolha și de Petrova”. Am adăugat acestui manuscris inedit, spre o înțelegere mai deplină, descâlcirea așezărilor românești medievale din Maramureșul nostru, împreună cu o hartă, fiecare dintre ele realizate de același Filipașcu. Ca să știm apoi pe ce se bazează genealogiile acelor familii maramureșene, de unde provin ele și care a fost adevărul lor istoric, documentat, palpabil.

Considerând astfel că am îndeplinit o obligație pe care acel cărturar din nordul românesc ne-a lăsat-o într-o postumă credință cum că în țara aceasta nu vor fi numai gunoaie...

Sine in et studio.

Dr. AL Filipașcu

CUPRINS

Prefață la ediția a II-a	5
Prefață	11
Cuvântul autorului	13
Trecutul istoric al Maramureșului Voievodal din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre	15
1. Situația geografică și etnografică. Derivația numelui	15
2. Epoca preistorică și daco-romană	17
3. Năvălirile barbare și primele organizații politice	23
4. Invazia ungarilor. Căderea ducelui Almos. Teutonii în Maramureș	29
5. Starea politică și socială a Maramureșului la începutul sec. al XIV-lea	36

6. Expansiunea feudalismului sub Carol-Robert 41
7. Descălecatul Moldovei în lumina documentelor maramureșene 46
8. Consecințele descălecatului:
     Desființarea autonomiei și colonizarea rusnecilor 53
9. Înființarea Exarhatului din Peri. Căderea lui Balcu Vodă.
     Amestecurile episcopilor sârbi în biserica Maramureșului... 59
10. Corvineștii. Vitejia de la Baia. Luptele cu coloniștii
     și cu episcopii străini. Alungarea Dragffyeniilor și
     împământenirea Pogăneștilor.
     înființarea domeniului regal din Bocicoi 65
11. Cele mai vechi numiri de munți și văi.
     Originea numelor de familie.....72
12. Satele și proprietarii lor în sec. XIV-XV 77
13. Revoluția lui Dozsa, dezastrul de la Mohács
     și triumful calvinismului 93
14. Domnia principilor ardeleni. Ocupația austriacă..... 98
15. Biserica Maramureșului în sec. XVI-XVII 105
16. Starea culturală și legăturile cu Principatele
     în sec. al XVI-lea și al XVII-lea 111
17. Luptele dintre calvini și catolici
     pentru câștigarea românilor 116
18. Revoluția lui Rákoczy. Năvălirea tătarilor. Puntea Viteazu și
     Popa Lupu.
     Anexarea Maramureșului la Ungaria 126
19. Slavizarea sub Muncaci. Secularizarea mănăstirilor
     139
20. Invazia elementului jidovesc
     145

21. Emigrațiile maramureșenilor	
150	
22. Starea culturală și legăturile cu Principatele și cu Ardealul în sec. al XVII-lea.	
Vicecomitele Mihai Balea	
153	
23. Revoluția din 1848.	
Revolta țăranilor împotri va lui Kossuth	159
24. înființarea Vicariatului Român, a Asociațiunii și a Preparandiei	164
25. Dualismul austro-ungar. Desființarea Preparandiei, înființarea Convictului.	
Nimicirea puterii politice a românilor.....	171
26. Reacția tineretului împotriva șovinismului și a renegatismului. înființarea despărțămintelor Astrei și a Băncii Maramureșeana.	
Vizita canonică a Ep. dr. V. Elossu	187
27. Războiul, Revoluția, Unirea și ciuntirea	
M aramurçului.....	197
Funcționarii superiori ai Maramureșului.	
Comiții, vicecomiții și pretorii	211
LUCRĂRI CONSULTATE	223
MANUSCRISE PRINCIPALE	
DIN ARHI VA JUDEȚULUI	228
ALEXANDRU FILIPAȘCU - Portret.....	229
Postfață.....	233

Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii, al Prefecturii și Consiliului județean Maramureș - prefect Gheorghe Mihai Bârle, președinte Teodor Lupuțiu -, al Muzeului județean din Satu Mare - director Viorel Ciubotă precum și al domnilor Zamfir Dan (Timișoara), Dumitru Pădeanu (Canada), Gheorghe Filipciuc, Gheorghe Pârja și Mircea Marian (Baia Mare).
Tuturor acestora, Editura „Gutuul” le aduce calde mulțumiri!

Consilier editor: Prof. dr. VALERIU ACHIM
Lector: Prof. GHEORGHE SUSĂ

Culegere și tehnoredactare computerizată:
HELVETICA PRESS S.R.L. Baia Mare

Apărut în 1997. Format: 16/61 x 86 cm. Tiraj:
2.000 exemplare broșate.

Prelungirea tirajului ediției din 1997 a ISTORIEI MARAMUREȘULUI, cu 2000 exemplare, s-a făcut cu acordul d-lui FILIPAȘCU MARIUS, ca unic reprezentant al urmașilor istoricului prof. Alexandru Filipașcu de Dolha și de Petrova, prin colaborarea dintre S.C. Editura GUTINUL S.R.L., Baia Mare, și S.C. MAXIMA CONSTRUCT S.A. din Cluj Napoca

Lucrările de pregătire și completare a tirajului au fost executate de prof. Gheorghe SUSA (completări, corecturi) și de ing. Dan SĂSĂRAN (culegere, tehnoredactare). Imprimarea s-a făcut de S.C. TIPOHOLDING S.A., Cluj Napoca, str. Avram Iancu nr.

27

Editura Gutinul

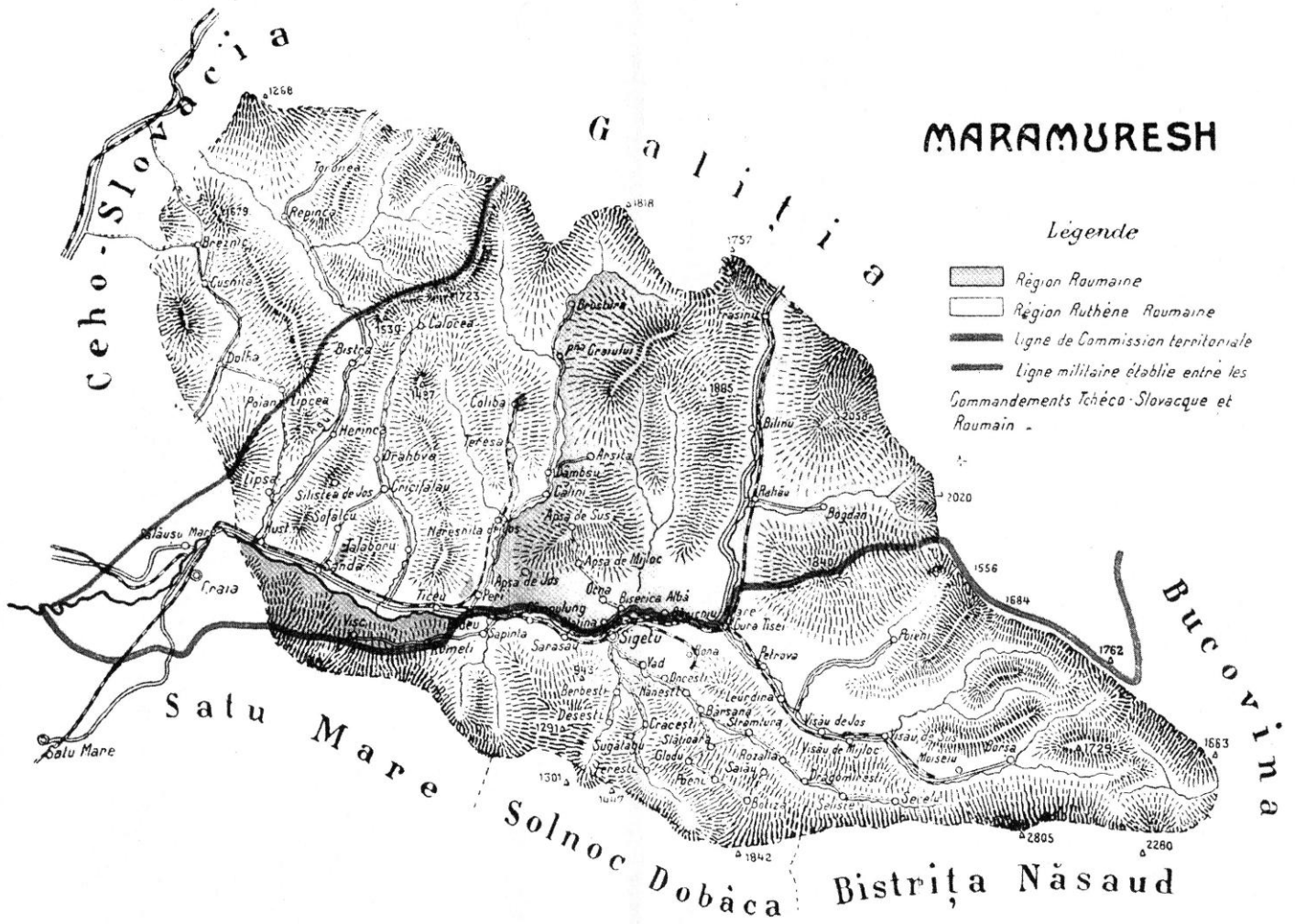
sediul str. Iuliu Maniu nr. 1/47, punct de lucru, OP 9 CP 83. 4800, Baia Mare, jud. Maramureș Tel. 0040-262-214969 (orele 9-13) sau 218792 (după ora 16) România

Apărut 2003

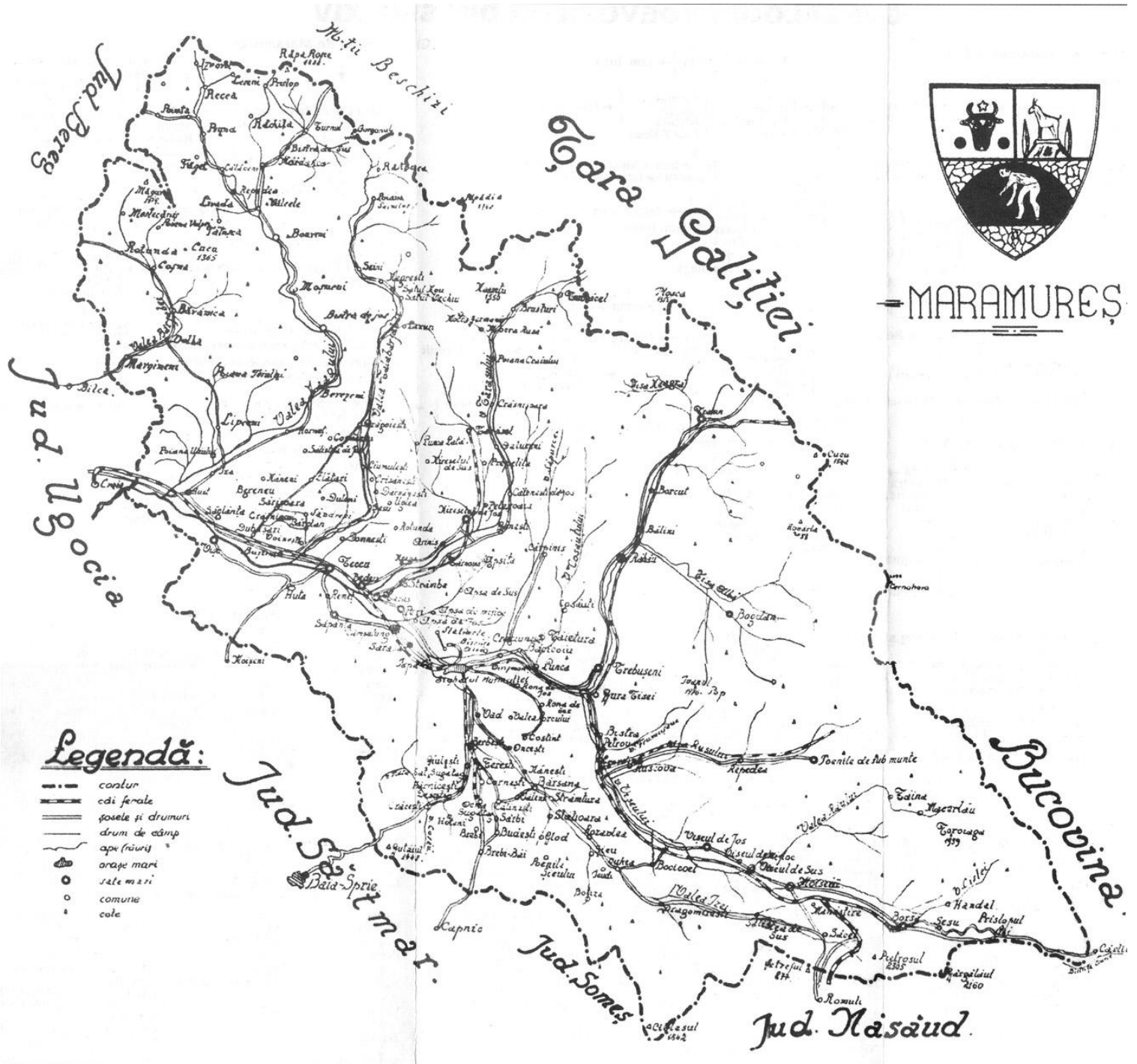
MARAMURESH

Légende

- Région Roumaine
- Région Ruthène Roumaine
- Ligne de Commission territoriale
- Ligne militaire établie entre les Commandements Tchèque-Slovacque et Roumain

Legendă:

- contur
- căi ferate
- șosele și drumuri
- drum de câmp
- ape (râuri)
- orașe mari
- orașe mici
- comune
- cote

MARAMUREȘ

GENEALOGIA VEOVOZILOR DIN SEC. XIV

